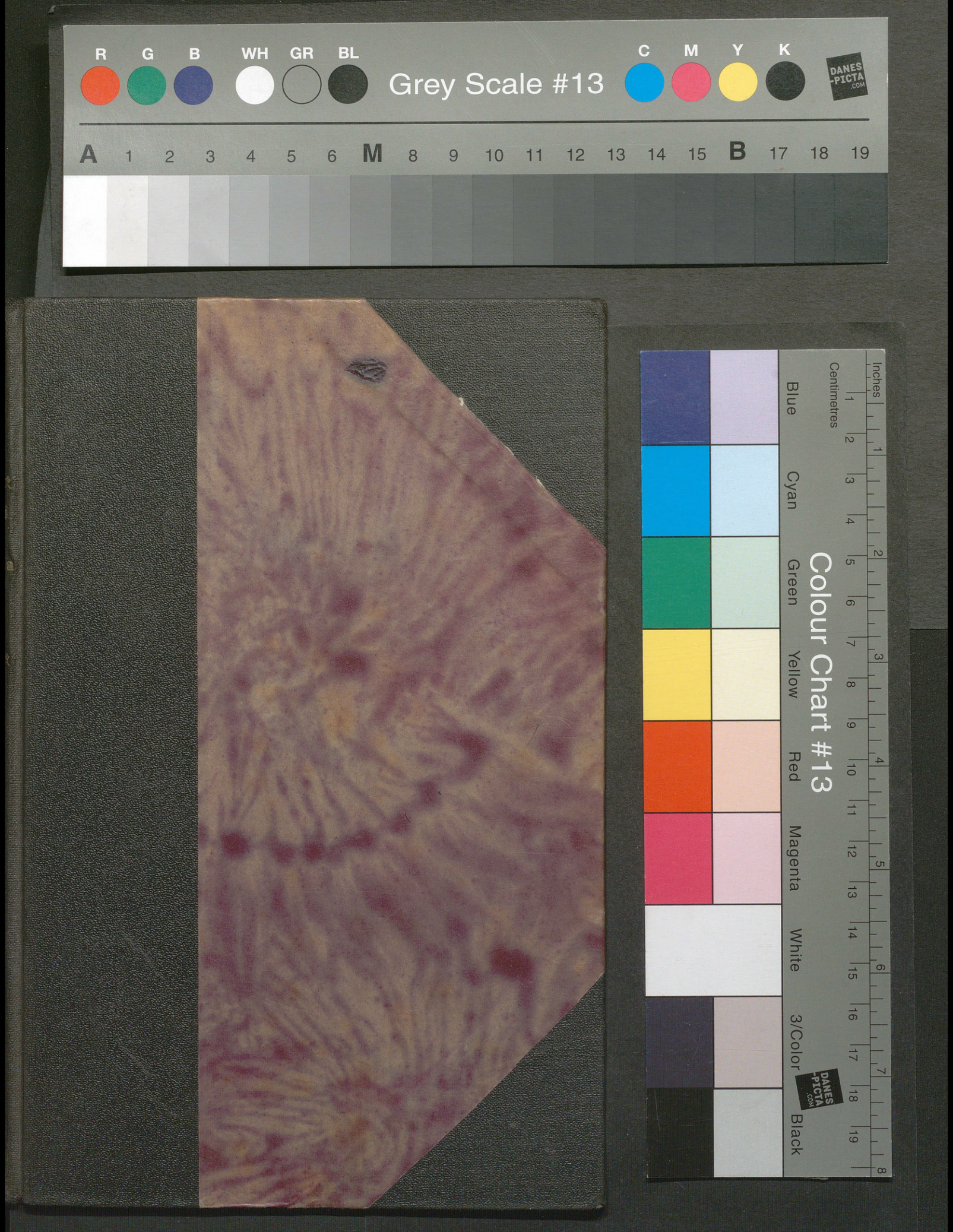
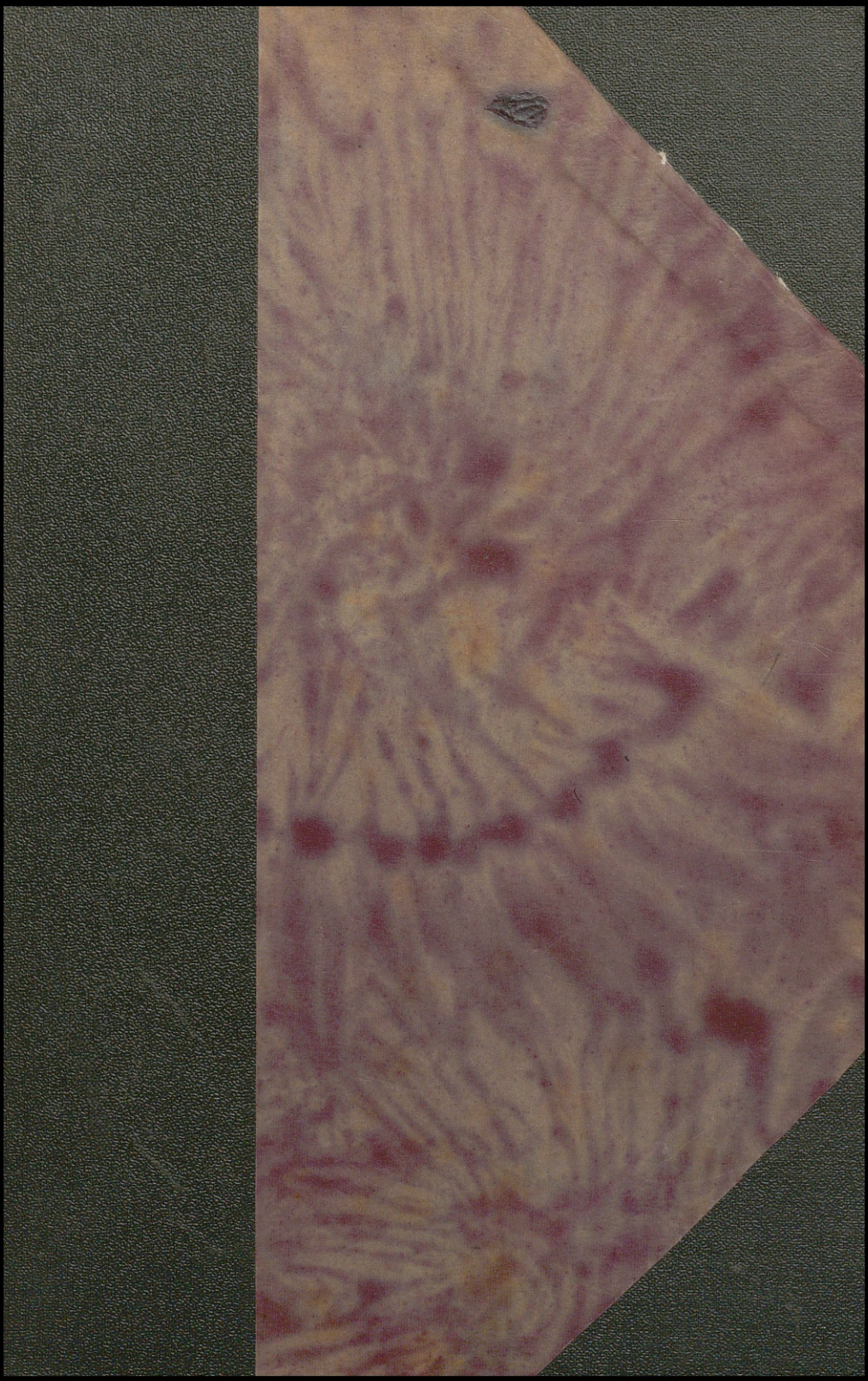

R G B WH GR BL
Grey Scale #13
C M Y K
DANES-PICTA.COM
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19
Colour Chart #13
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black
Inches
Centimetres
DANES-PICTA.COM

Chronologia

Dziejów Królestwa Polskiego.

Chronologia

DZIEJÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO

DLA

MŁODEGO POKOLENIA

UŁOŻYŁ I WYDAŁ

Szymon Konopacki.

EDYCYA DRUGA Z POPRAWĄ I DODATKAMI Z TEGOCZESNYCH AUTORÓW CZERPANEMI.

TOM DRUGI.

„Przez oczy Twoje Panie, winy nasze składamy!“
Modlitwa papieża Urbana VIII.

POZNAŃ.
NAKŁADEM KSIĘGARNI J. K. ŻUPAŃSKIEGO.
1878.

93(438) - 93(438)2

280176/2

Czcionkami N. Kamieńskiego i Spółki w Poznaniu.

Chronologia
dziejów Królestwa Polskiego.

Epoka IV.
POLSKA UPADAJĄCA,
od r. 1587 do 1795.

ZYGMUNT III, król polski i szwedzki, wnuk Gustawa Wazy, wyzwoliciela Szwecyi, potem jéj króla; synowiec króla Eryka XIV; syn Jana księcia Finlandyi, potem trzeciego z dynastyi Wazów króla Szwecyi i Katarzyny Jagiellonki, córki Zygmunta I, *starym* zwanego, siostry zaś Zygmunta-Augusta, królów polskich; — przez pamięć na dziada po matce i wuja swego, Zygmuntem nazwany; — urodził się 1566 roku; koronowany w Krakowie przez prymasa Stanisława Karnkowskiego. — Objął po ojcu królestwo Szwecyi 1594 roku; wyzuty z niego w roku 1600; panował w Polsce lat 45; umarł 1632 r. mając lat 66; — pochowany w Krakowie. — Żony jego, *pierwsza* Anna, córka arcyksięcia Karola, wnuka cesarza Ferdynanda I, poślubiona 1592 roku, a z niéj urodził się Władysław IV, król; *druga*: Konstancya, siostra pierwszéj żony, zaślubiona 1605, umarła

1587 r. d. 28 Grudnia.

1631 roku, z niéj potomstwo: Jan-Kazimierz, król; Jan-Albert, biskup krakowski, kardynał, zmarły 1635 roku; — Karol Ferdynand, biskup wrocławski, zmarły 1655 roku; Aleksander Karol, zmarły 1635 roku; Anna Katarzyna, wydana za Filipa-Wilhelma, falcgrafa Renu z linii nejburgskiéj, zmarła 1651 roku.

1587 r. d. 28 Grudnia. Adam Czajkowski z Dębna, w sam dzień koronacyi Zygmunta III, pobił Tatarów, którzy stryjskim szlakiem, Lwów napadli, a nic nie wskórawszy, obrócili się byli na Przemyśl, gdzie wielkie poczynili szkody. W Dydyjatyczach uwięzili księżnę Ostrogską i jéj córkę; lecz je odbili Polacy. Czajkowski ze starostą przemyślskim połączywszy swe siły, odparł Tatarów od Przemyśla. — Zygmunt III mianował go za to marszałkiem dworu swojego. Wojował Czajkowski nieraz z Tatarami. Poległ dnia 7 Października 1620 roku w klęsce pod Cecorą. Był to człowiek uczony. Będąc wprzódy sekretarzem przy Stefanie Batorym, posyłany od króla do Prus i Włoch, wpływem wymowy, otrzymywał pomyślne powodzenie zleceń; ztąd względy króla i szacunek obywateli.

1588 r. d. 24 Stycznia. Zwycięztwo wojsk polskich w Szląsku pod *Byczyną*. Ze strony arcyksięcia austryackiego Maksymiliana i ze strony króla Zygmunta III, legło razem Polaków 1800, a samych Niemców 1200. — Zginął tam Hołubek, sławny wycieczką z Rabsztyna. Arcyksiążę uchronił się ucieczką do Byczyny. A gdy opasano miasto, poddał się Zamojskiemu, upewniony przez niego, że na żadne poniżenie wystawionym nie będzie; — że ma się udać do jakiego bądź zamku, gdzie przy należnéj czci jego dostojeństwu, zatrzyma się aż będą załatwione nieporozumienia pomiędzy nim i domem jego, a królem i Rzecząpospolitą polską. Z Maksymilianem wzięci byli w niewolę: Górka, wojewoda poznański; Andrzéj Zborowski, marszałek nadworny; Karnkowski; Aleksander książę Pruński z Wołynia; Ernest Frikaci; — z Niemców znakomitsi: Lichtenstejn; Homan; Köweniller; Kurcjus i wielu innych. — Niektórzy z Polaków, chroniąc się niewoli, umknęli do

Wrocławia. — Dostało się zwycięzcom w łupach wojennych: srebro, złoto, działa bojowe, bogate sprzęty. Kredens zaś i inne domowe naczynia, darmo oddano arcyksięciu. — Od owéj daty do bitwy pod Raszynem w roku 1809, trwał pokój z domem austryackim lat 221; a w tym przeciągu, dobył oręża Jan III, na uwolnienie Wiednia od napadu Turków w roku 1683; a niewdzięczna Austrya, dla urojonych pretensyi w 1772 roku, zajęła przemocą jednę z najpiękniejszych prowincyi polskich, Czerwoną-Ruś, dziś zwaną Galicyą.

Nim doszła wiadomość do stanów w Krakowie zebranych o zwycięztwie pod Byczyną; przybyli na sejm litewscy senatorowie i posłowie zastrzegli, że wrócą do domów, jeśli Inflanty nie będą uznane za własność Litwy i jeśli przymierze z wielkim księciem moskiewskim nie będzie zawarte na lat 15. — Stany koronne, w obawie, aby zawieszenie przysięgi od prowincyi litewskich, nie osłabiło elekcyi Zygmunta III, wymogły na nim przedłużenie przymierza z Moskwą, na które król, przez wzgląd na ojca swego, wzbraniał się zezwolić; — a razem, ogłoszono uznanie Inflant za wspólną własność Korony i Litwy. 1588 r.

Sejm dozwolił ścigać tych, którzy za arcyksięciem walczyli; chwytać ich osoby, a majątki na skarb zabierać. Postanowiono sąd z ośmiu senatorów i tyluż posłów na sądzenie najazdów i gwałtów. — Polecono, aby w ciągu czterech tygodni, przysięga na wierność królowi, przez wszystkich wykonaną była. Uchwalono sądy sejmowe przeciw winowajcom obrażonego majestatu i wchodzącym w zmowy z postronnemi na zgubę kraju. Za uwięzienie szlachcica, naznaczono rok wieży. Dla spodziewanéj z domem austryackim wojny, uchwalono dość znaczny podatek. — Wzbronione pojedynki pod karą pół roku wieży; — uchwalony podatek na wojnę zwalono na mieszczan i włościan. 1588 r.

Stany królestwa, przez wzgląd na wysokie zasługi króla Stefana, obudwom synowcom jego Batorym, nadały 1588 r.

indigenat, prawo używania wszelkich przywilejów, z warunkiem tylko, że kardynał Batory prymasem być nie ma.

1588 r. d. 28 Stycznia. List Zamojskiego do króla o zwycięztwie pod Byczyną, w którym skłania go do współczucia nad dotkniętym niewolą arcyksięciem. — Król wysłał biskupa łuckiego, Maciejowskiego do Maksymiliana z oświadczeniem otuchy i królewskiéj swojéj uprzejmości.

1588 r. d. 29 Stycznia. Posłowie od wojska domagali się od króla Zygmunta III, aby okazał wdzięczność Zamojskiemu od siebie i od narodu; a dla wojska, o żołd wysłużony. — Jakoż w nagrodę czynów Zamojskiego, nadano mu prawo dziedzictwa na jego dzierżawę Krzeszowa i Zamchu. — Żołd wojsku przyrzeczono. — Arcyksięcia Maksymiliana postanowiono zatrzymać w Krasnostawie z niektórymi Polakami pod strażą Jakóba Sobieskiego; — a inni w niewolę wzięci Polacy, aby w zamku kwidzyńskim byli strzeżeni.

1588 r. d. 18 Lutego Założenie pierwszéj stałéj księgarni w Warszawie.

1588 r. d. 23 Maja. Pogrzeb w Krakowie króla Stefana Batorego, na który zjechała królowa Anna wdowa z siostrzenicą swoją Anną, królewną szwedzką, przybyłą do Polski z królem Zygmuntem, bratem swoim. — Skromny grobowiec, uwieńcza żal narodu; a najokazalszy, niby nie przydał do sławy tego bohatera.

1588 r. Zamojski osładzając w Krasnostawie stan niewoli dostojnego jeńca, nietylko z uszanowaniem okazuje mu względy należne nieszczęściu; lecz go zaprasza do Zamościa, gościnnie i wspaniale podejmuje. A gdy Gryzelda Batorówna powiła mu syna, wezwał arcyksięcia na chrzestnego ojca. — Przecież, ta szlachetna ufność, odpłaconą była podejściem. Przez wpływy Zborowskich, wybitym otworem w ścianie murowanéj, Maksymilian miał mieć ułatwioną ucieczkę do Szląska, co prawie przy wykonaniu zamysłu odkrył chorąży koronny Marek Sobieski. — Odtąd nie uwłaczając dostojeństwu, powiększono straż i czuwanie.

Poselstwo od cesarza Rudolfa do papieża Sykstusa V,

o wstawienie się u Polaków; a potem przybycie posła od stolicy apostolskiéj do Krakowa, kardynała *Aldobrandini*, który późniéj był papieżem pod imieniem Klemensa VIII, wyjednały u stanów Rzeczypospolitéj wypuszczenie z pod straży arcyksięcia Maksymiliana pod warunkiem zaprzysiężenia przez niego i przez cesarza, jako arcyksiążę zrzeka się królestwa polskiego i nigdy tytułu króla polskiego używać nie będzie; — że stany węgierskie, czeskie, morawskie i szląskie pokój ten podpiszą i przysięgą stwierdzą; — a wzajemnie, król Zygmunt III, zobowiązał się pod przysięgą na następnym sejmie, stały pokój utrzymać; powszechną amnestyę i zapomnienie uraz ogłosić. — Wysłani byli do odebrania przysięgi od cesarza Rudolfa, kardynał Radziwiłł i Mikołaj Firléj, wojewoda krakowski. — A dnia 9 Marca 1589 roku w Bendzinie, cesarz uznał królem polskim Zygmunta III.

Na sejmie, za wpływem Zamojskiego, spełniono jego przyrzeczenie dane stronnikom Maksymiliana, zamieniając w prawo zachowanie ich przy uczciwości, zdrowiu i majątku, a to za poprzednią ich przysięgą na wierność królowi Zygmuntowi III i niepamięć wszelkiéj urazy prywatnéj do osób strony niedawno przeciwnéj. 1589 r.

Sejm uznawszy prawnym dekret za zabicie kasztelana Wapowskiego, na Samuelu Zborowskim przez starostę wówczas krakowskiego Jana Zamojskiego spełniony; wieczne w téj sprawie nakazał milczenie. 1589 r.

Ugodę z Litwą co do Inflant, sejm powagą prawa zatwierdził, stanowiąc: aby starostwa, urzędy, władze, dochody nawet inflantskie, między Polaków i Litwinów, zarówno były podzielone. 1589 r.

Jan Zamojski funduje ordynacyę, którą sejm 1590 roku zatwierdził. — I w tymże 1590 roku Zamojski założył akademię w Zamościu. 1589 r.

Zamierzano obmyślić zbawcze prawidła dla elekcyi królów. Lecz gdy biskupi zastrzegali, jako warunek nieodzowny, aby król był religii katolickiéj; a Zamojski i drudzy 1589 r.

zastraszeni przykładem Węgier i Czech, żądali aby dom rakuzki był na zawsze od berła polskiego wyłączonym; — zamiar nie przyszedł do skutku.

1589 r. Sejm zastrzegł prawem, aby pod karą dwustu grzywien nie popełniano gwałtów na krajowych i zagranicznych kupcach; — postanowiono pewną cenę na sól krakowską i ruską; — obostrzono karność żołnierską; — uprzątniono z zawad spławy rzek: Warty, Wieprza, Bugu, Wisłoki; — i wiele innych uchwalono porządków.

1589 r. Po listach ze Sztokolmu od króla szwedzkiego do jego syna Zygmunta III, nalegających, aby w Rewlu zjechał się z nim dla ważnych spraw państwa; — stany Rzeczypospolitéj na tę podróż zezwoliły; a król z licznym orszakiem puścił się w drogę.

1589 r. d. 23 Marca. Umarł Marcin Kromer, biskup warmiński, znakomity a znany Europie dziejopis polski.

1589 r. Hordy tatarskie wpadły na Podole i Ukrainę. Ogniem i mieczem pustosząc te prowincye doszły pod Lwów i Tarnopol. Nie było zebranego wojska ku obronie kraju. Po sejmie, niechętni Zamojskiemu, wstrzymali nakazany pobór. Ściągnione naprędce pułki Jakóba Strusia, Potockich i Podlodowskich, uderzyły na Tatarów oblegających zamek Baworów, gdzie mieszkała Włodkowa, hetmana Zamojskiego siostra; i ciężką im zadawszy klęskę, zamek obroniły.

1589 r. Fatalna niezgoda między Konstantym księciem Ostrogskim, wojewodą kijowskim, a Januszem księciem Zbarazkim, wojewodą bracławskim, przeszkodziła pokonać obciążonym łupem Tatarów, gdy do swoich siedzib wracali.

1589 r. Z poduszczenia Austryi, chcącéj rozerwać siły tureckie grożące Węgrom, Kozacy chciwi łupu, najazdami pustoszą posiadłości Turków i wywołują ich zemstę na Polsce. Sułtan wysłał Bekler beja Silistrji Hunder baszę, który na czele potężnego wojska przeprawia się przez Dunaj, zdąża nad Dniestr i pali Śniatyn.

1589 r. Zamojski — mając oddaną sobie straż państwa, ale bez wojska, nie płacono bowiem żołdu; — złożył we Lwo-

wie naradę z przyjaciołmi i senatorami. Wysłał piechotę do Kamieńca pod wodzą Jazłowieckiego. Prymas, jako w nieobecności króla bawiącego w Rewlu, zwołał zjazd do Łęczycy; a lubo mową swoją poruszył mocno zebraną tam szlachtę; przecież ta, skorsza do oręża niż do poboru, tak wsparła Zamojskiego stawieniem się swojem, że gdy ściągnął kwarcianego żołnierza za pożyczone pieniądze i gdy do tego przybyły jeszcze pułki prywatne panów; wkrótce Zamojski z niemałem wojskiem przeciw Turkom stanął. Wieść w pogłosce o sile większéj niż była istotnie, zatrwożyła wroga. Śmiałość i sława wodza, wstrzymały Turków. Zapewniono ze strony polskiéj, że Kozacy będą powściągnieni na przyszłość i że poseł od króla do Carogrodu dla zawarcia stałego pokoju, corychléj przybędzie.

Senatorowie polscy w Rewlu przy Zygmuncie III, na wieść o wojnie z Turcyą, napróżno jemu i ojcu jego przedstawiają potrzebę gwałtowną powrotu króla do stolicy. Król szwedzki Jan III, zatrzymuje syna ojcowską powagą; a nawet starał się zachwiać w nim zamiar powrotu. Wieść doszła do kraju, że Zygmunt III chce odstąpić koronę polską arcyksięciu Ernestowi, który miał pojąć w małżeństwo siostrę Zygmunta Annę, królewnę szwedzką i ustąpić Szwecyi całe Inflanty z cłami pruskiemi; — że za prawo dziedziczne Jagiełłów do Litwy, odbierze pięćkroć sto tysięcy czerwonych złotych przy innych warunkach. 1589 r.

W Rydze, za popełnione gwałty przy wprowadzeniu nowego kalendarza, Lew Sapieha, kanclerz litewski i Seweryn Bonner, spełnili wyrok dawniejszy, śmiercią króla Stefana zawieszony, karząc na gardle trzech głównych winowajców. Nadto, dziesięć tysięcy talarów kary z winnych odebrano. 1589 r.

Król Zygmunt III, z Rewla powrócił. 1589 r. we Wrześniu.

Przybyły na sejm ze Stambułu radzca poselstwa polskiego, Czyżewski, oznajmił o śmierci tam zaszłéj posła Uchańskiego i o groźbach Turcyi, która przez swego wezyra 1590 r.

domaga się daniny corocznéj trzykroć sto tysięcy talarów, albo przyjęcia wiary ich proroka. — Oburzenie wolnego narodu. — Spiesznie uchwalono podatki; potwierdzono przeszłego sejmu pobory. — Dano władzę podskarbim koronnemu i litewskiemu zaciągnienia długu na koszta wojny: pierwszemu milion, drugiemu pół miliona owczesnych złotych. Odnowiono prawo króla Stefana względem wybrańców z dóbr królewskich do piechoty, po jednemu z dwudziestu. Wysłano z sejmu dwóch dozorców nad Kozakami, aby się nie ważyli pod karą śmierci wychodzić za granicę Rzeczypospolitéj. Polecono hetmanowi, aby nad nimi dał dowódzcę ze szlachty i z tegoż stanu setników i rotmistrzów. Wysłał król do Stambułu sekretarza swego, herbu Grzymała Zamojskiego (który późniéj był arcybiskupem Lwowskim), aby stosownie do okoliczności, albo upewnić, że Polska wyprawi tam posła wielkiego, albo się starać dawne przymierze utrwalić.

1590 r. Sejm postanowił pod tytułem: Asekuracya Rzeczypospolitéj od arcyksięcia Maksymiliana: — że ponieważ arcyksiążę nie uczynił zadość ugodzie w Bendzinie zawartéj i postanowionéj, tam przysięgi nie wykonał; przeto elekcya jego powtórnie za nieważną uznaje się; a nad to, że po najdłuższem nawet panowaniu Zygmunta III, arcyksiążę nigdy królem polskim być nie może; a każdy na przyszłość jego stronnik, ma być uważany jako zdrajca kraju.

1590 r. Wpływy posła angielskiego w Stambule, wstrzymały wojnę Turcyi przeciw Polsce. Sułtan zmienił wezyra, a to ułatwiło zawarcie pokoju. Ofiarą sta soroków soboli, uśmierzono gniewy za najazdy Kozaków; — o czem zawiadomiony hetman Zamojski, stojący z siłą nad Dniestrem, wnet rozesłał wieść pomyślną z tem, aby zaniechano wszelkich na wojnę poborów.

1590 r. Prymas Karnkowski, starzec chciwy przodkowania, a niestały w zasadach i w stosunkach, tu przyjaciel, tam wróg Zamojskiemu, waży się przy bytności króla w stolicy, zwoływać zjazd do miasta Koła, a to z poduszczenia różno-

wiercy, wojewody Górka, stronnika austryackiego. Zjazd ten uchylił pobory na ostatnim sejmie nakazane; obwinił hetmana Zamojskiego o zgubne dla swobód zamachy: o zmyślenie jakoby wojny tureckiéj, aby ku swoim zamiarom wymusić podatki; — ograniczył władzę hetmana i wyprawił swoich posłów do króla. — Oburzony Zygmunt III naznaczył sejm na dzień 3 Grudnia.

Król widząc niezgodę sejmujących, jaka trwała przez dni 15, a gdzie jedni żądali potwierdzenia uchwał spisanych na zjeździe w Kole, a drudzy zupełnego ich uchylenia; — aby złemu zaradzić i niepłatne żołnierstwo powstrzymać od niszczenia kraju; rozkazał zastawić ekonomie samborskie i użyć wszelkich jego własnych dochodów, na uiszczenie należności rycerstwu, z tem, aby każdy, jako już pewny swéj zapłaty, powracał do domu pod surową odpowiedzialnością przed sądem. 1590 r. d. 3 Grudnia.

Sejmujące stany Rzeczypospolitéj określiły trwanie sejmów do sześciu tygodni. — Zniesły wyrok wygnania na Krzysztofie Zborowskim, z warunkiem tylko, aby przez lat 20 w Polsce nie bywał. Jakoż nie wrócił; bo wkrótce na dworze cesarza Rudolfa II, życie zakończył. 1590 r.

Zygmunt III, za wpływem prymasa, oddał pieczęć mniejszą koronną Tarnowskiemu. Zamojski, który ją był wprzód wyjednał dla Tyleckiego, sekretarza koronnego i który był przywykł do powolności Stefana Batorego na swoje wpływy do rządu; ostrzéj niż przystało wyrzucał publicznie królowi to jego niedotrzymanie słowa. Zygmunt zgromił tę śmiałość kanclerza. — Ztąd wrzawa w senacie. — Po dniach kilku nieobecności na radach, Zamojski przeprosił króla; lecz nie zapomniał urazy. 1591 r.

Królowie polscy, obyczajem Jagiełłów, bez narady z senatorami i dygnitarzami, nic nie stanowili. Zygmunt III, uznał ów zwyczaj za uwłaczający swéj powadze. Oddalił surowych przestrzegaczów. Benard Gołyński, jezuita, z lat dziecinnych spowiednik jego; Albert książe Radziwiłł, marszałek litewski: Andrzéj Boboli, podkomorzy koronny i kilku 1591 r.

innych, posiedli ufność króla. Z ich namowy Zygmunt postanowił wejść w ściślejsze stosunki z dworem wiedeńskim przez zaślubienie Anny, arcyksiężniczki austryackiéj. A znając wstręt Polaków ku temu dworowi, tajemne czynił układy.

1591 r. Wiadomo, że w Polsce, na rozwijanie się różnowierstwa, wiele wpływała moda i lekkomyślność; i że szczerze i w dobréj wierze działali tylko obcy dla kraju herezyarchowie. Król Zygmunt III, lubo niezachwiany katolik, przecież tolerował sekty wprowadzone za poprzednich królów. Tymczasem, gdy studenci akademii krakowskiéj, przez nierozważną gorliwość, zburzyli wystawione w Krakowie dwa zbory ewangelickie, co się powtórzyło i w Wilnie; a dla ważnych spraw państwa, nie przyszło do wymiaru sprawiedliwości za te popełnione gwałty; niechętni Zygmuntowi III dziejopisowie nazwali go fanatykiem.

1591 r. Powietrze w okolicach Krakowa — Swawola Kozaków na Ukrainie. — Niszczenie dóbr mianowicie królewskich przez domagające się należności żołnierstwo.

1592 r. Zjazd w Lublinie znakomitszych obywateli, gdzie był i Jan Zamojski, dla narady ku zerwaniu zamierzonych stosunków króla Zygmunta III z dworem wiedeńskim, kiedy wedle paktów bendzińskich, Maksymilian dotąd zrzeczenia się korony polskiéj nie zaprzysiągł. Składano tam jakoby własnoręczne listy króla, w których Ernestowi berło polskie ustąpić przyrzekał. Mówiono o użyciu na prywatne potrzeby kwarcianych pieniędzy rycerstwu należnych; o nieoddaniu dotąd Estonii; o zamierzonym odjeździe królewskim do Szwecyi. Lecz byli tam i stronnicy Zygmunta, którzy go bronili od powyższych zarzutów.

1592 r. Ze zjazdu lubelskiego, stawi się w Warszawie przed Zygmuntem III poselstwo z przedstawieniem żalów narodu na jego uchybienia dawnym w Polsce zwyczajom i z domaganiem się, aby król bez wiedzy zebranych stanów, w związki małżeńskie nie wchodził; — aby arcyksiążę Maksymilian

wprzód dopełnił przysięgę na zrzeczenie się korony polskiéj, nim zawarcie ślubu z arcyksiężniczką nastąpi; — nakoniec, aby przed owym ślubem sejm był złożony.

Zygmunt III dał zapewnienie z podpisem i pieczęcią własną, jako w żadne umowy tyczące się Rzeczypospolitéj z domem rakuzkim nie wchodził; — że nie wyjedzie nigdy do Szwecyi, chyba za wiedzą stanów; — że zaraza szerząca się po kraju, nie dozwoliła mu zwołać sejmu; a teraz układy o związek ślubny na tym są stopniu, że spełnienie ich odwlec się nie może bez ciężkiéj urazy. 1592 r.

Po przejściu morowego powietrza, król, królowa wdowa po Stefanie Batorym i królewna szwedzka, przybyli do Krakowa, gdzie z Wiednia wrócił Rozrażewski, biskup kujawski i Albert książę Radziwiłł, marszałek wielki litewski z wiadomością, że układy o zaślubienie arcyksiężniczki Anny, już podpisane zostały. 1592 r.

Ślub Zygmunta III, króla polskiego w Krakowie z arcyksiężniczką Anną, córkę arcyksięcia Karola, wnuką cesarza Ferdynanda I i tegoż dnia koronacya królowéj w obecności królowéj wdowy, królowéj szwedzkiéj, arcyksiężny matki, wielu zagranicznych posłów i znakomitszych osób. Trwała przez dni ośm uroczystość, uczty, turnieje i teatralne widowiska przy najokazalszym przepychu. 1592 r. d. 30 Maja.

Zjazd obywateli w Jędrzejowie postanowił wymagać zaręczenia ze strony senatorów otaczających króla, że pod pozorem małżeństwa, żadnych nie było układów z dworem wiedeńskim o koronę polską. — Zygmunt III, na wieść o tem, wyznaczył sejm na dzień 16 Września aby uspokoić niechętnych. 1592 r. d. 1 Czerwca.

Deputowani ze zjazdu jędrzejowskiego, nie długo dozwolili Zygmuntowi kosztować słodyczy zawartego związku. Do dawnych skarg, dołączyli wymaganie, aby marszałek nadworny, cudzoziemców na dworze nie cierpiał; — aby władza podskarbiego była więcéj ograniczoną; — aby kancelarya przeciw prawu nie przyciskała pieczęci. — Zastrzegli, że pakta będzińskie, chcą mieć nienaruszonemi; — protesto- 1592 r.

wali się przeciw koronacyi królowéj. Powstawali na kardynała Radziwiłła, że on jakoby własną powagą, bez dołożenia się stanów, to małżeństwo skojarzył, a za to nieprawnie biskupem krakowskim został. — Król, wszystkie z owego zjazdu przedstawione zarzuty, do następnego sejmu odłożył.

1592 r. d. 16 Września — Sejm zwany *inkwizycyjnym*, trwał aż po dzień 8 Października; a rozszedł się bez śladu w księgach praw krajowych. Znany jest tylko w dziejach ztąd, że przez działania Zamojskiego, król Zygmunt III, uznał się winnym i że oświadczył trzymać się odtąd środków obmyślanych przez zgromadzone stany, ku zachowaniu ich swobód i bezpieczeństwa; — że gdyby w czemkolwiek miał kiedy postąpić przeciwnie, utraci koronę.

1592 r. — Umarł znany z przewagi w obywatelstwie Górka, wojewoda poznański, ostatni z tego domu; a niezmierne włości i dostatki, przekazał krewnemu swemu Czarnkowskiemu. — Po nim pomarli też znakomici mężowie: Leśniowolski, kasztelan podlaski i Opaliński, marszałek wielki koronny.

1592 r. d. 12 Listopada — Umarł król szwedzki Jan III, ojciec Zygmunta III, króla polskiego.

1593 r. — Szlachcic z Podlasia, Kosiński, przeszedł do Kozaków, którzy chętnie przyjmowali zbiegów, włoczęgów nawet rodu szlacheckiego, uchodzących od jakiejbądź zasłużonéj kary. Kosiński, stawszy się wodzem, zebrał pięć tysięcy mołodców; a urażony o coś na księcia Konstantego Ostrogskiego, dobra jego i innych ogniem i mieczem pustoszył

1593 r. — Książę Konstanty Ostrogski, wojewoda kijowski, przejęty niebezpieczeństwem całéj Rzeczypospolitéj, uzbraja przyjaciół i domowników; poleca synowi swemu księciu Januszowi, wojewodzie wówczas wołyńskiemu, spisywać ciężkich kopijników; a ten sześciuset towarzysza zgromadza. Kosiński ufny swéj sile przeciw tak małéj, wywodzi swoje szyki z Tarnopola do Piątkowa i staje do boju. — W początkach przemagał; lecz gdy książę Janusz kazał złożyć drzewce kopijnikom; nie wytrzymała natarcia lekka jazda Kozaków.

Trzy tysiące ich legło. Zabrano im wszystkie chorągwie i 26 dział polowych. Kosiński zdał się na łaskę księcia. Otrzymał ją pod warunkiem opuszczenia Kozaków. — Później wiarołomca gromadzi ich znowu i mści się nad tymi, którzy stawili posiłki księciu Ostrogskiemu, a mianowicie złość wymierza nad dobrami księcia Wiśniowieckiego. Nakoniec, wszedłszy do Czerkas, otoczony przez Polaków, ginie.

Wyniesienie na kasztelanię krakowską księcia Konstantego Ostrogskiego, obudziło niechęć wielu ztąd, że on nie był obywatelem tego województwa. Lecz gdy wprowadził do Krakowa działa zdobyte i zabrane chorągwie zawiesił w kościele na *Skałce*; zmieniła się owa niechęć w radość i oklaski. Taki jest naród nasz! 1593 r.

Król Zygmunt III, wysłał przed sejmem sekretarza swego, Grzymalczyka Zamojskiego do cesarza Rudolfa II, o dopełnienie paktów bendzińskich. 1593 r.

Sejm w Warszawie pod marszałkowstwem Mikołaja Daniłowicza, młodzieńca, który dojrzałością rozsądku, wcześnie rokował, jakim się później okaże. Hetman i kanclerz Zamojski, objawia przychylność dworowi: podaje propozycye od tronu; — mówi o śmierci ojca królewskiego, Jana III, króla Szwecyi; — składa podziękowanie księciu Konstantemu Ostrogskiemu za uspokojenie Kozaków; — przedstawia konieczność wyjazdu Zygmunta III do Szwecyi. Stany zezwoliły na odjazd króla i na całoroczne w Szwecyi zabawienie. Obwarowano wolność elekcyi; obostrzono kary za zmowy z cudzoziemcami; postanowiono nie przyjmować obcych posłów w nieobecności króla. Na wypadek zaś gońców od cesarza tureckiego, od Tatarów lub z Moskwy, prymas ma sejm zwołać i wedle ważności, albo sam odpowie, albo się odniesie do króla. W nagłéj potrzebie, uchwalono gotowość do pospolitego ruszenia. — Zaradzono obwarowaniu twierdz; — utrzymaniu pewnego pocztu ludzi na Dnieprze, aby Nizowcy nie wpadali do krain sąsiednich. Naznaczono oprawę w dobrach dla królowéj małżonki Zygmunta III i wiana 50 tysięcy złotych; daru zaś weselnego, dwa tysiące czerwonych 1593 r. d. 11 Maja.

złotych rocznie. — Z poborów i pogłównego z Żydów, dano królowi na drogę dwakroć sto tysięcy złotych z Korony, a sto tysięcy owoczesnych złotych z Litwy.

1593 r. Urodziny królewny Anny-Maryi, córki Zygmunta III.

1593 r. Wacław Doroszyński, dworzanin królewski, wyprawiony do Carogrodu dla zabezpieczenia pokoju, poselstwo z godnością dla króla i z dobrem dla kraju dopełnił

1593 r. d. 3 Sierpnia. Król Zygmunt III wyjeżdża do Szwecyi z królową. Wsiadł na statek ozdobnie na Wiśle przygotowany. W téj podróży towarzyli królestwu: nuncyusz papiezki Germanik Malaspina, biskup św. Seweryna; Jan Tarnowski podkanclerzy; Piotr Tylicki, sekretarz koronny i kapelani Jezuici, przy tem Stanisław Krasicki, kasztelan przemyślski i wielu innych z rycerstwa i dworu. W Toruniu i Płocku, wielu senatorów zajechało królowi drogę; między innymi, kardynał Andrzéj Batory, biskup warmiński, któremu król wprzódy jeszcze nadając opactwo czerwińskie, ujął tem dla siebie Zamojskiego.

1593 r. Gdy Zygmunt III w przejeździe był w Gdańsku, po uroczystościach powitalnych, zdarzona kłótnia pomiędzy sługą królewskim a mieszczaninem, wzmogła się w powszechny rozruch przez wieść fałszywą, jakoby król, z wiadoméj gorliwości o religią rzymsko-katolicką i z namowy nuncyusza miał odebrać gwałtem od Lutrów, wielki parafialny kościół, aby go zwrócić katolikom. — Rozruch uśmierzono.

1593 r. Przybycie króla Zygmunta III do Szwecyi. — Stryj jego Karol, książę Sudermanii, chciwy panowania, a zręczny polityk, czynił już wprzódy zabiegi w Sztokolmie i w Estonii, ku przywłaszczeniu władzy. Zygmunt w początkach przyjęty życzliwie przez Szwedów, odstręczał ich potem tajnemi naradami z nuncyuszem. Zwlekał koronacyę. Tymczasem Jezuici, w kaplicy zamkowéj z ambony, miejscowym językiem, powstawali na herezyę. — Wzajemnie też, predykanci luterscy, potężniéj jeszcze miotali pioruny przeciw katolikom; — niedozwalali grzebać katolików na swoich

cmentarzach. Ztąd powstawały krwawe rozruchy i narzekania.

Zamach Karola księcia Sudermanii na króla Zygmunta III i na otaczających go Polaków. — Podkanclerzy Tarnowski czujnością i nieustraszonem męztwem zapobiega i niszczy plany Karola. 1593 r.

Za namową strwożonych niebezpieczeństwem księży i nuncyusza, Zygmunt III przyrzeka to wszystko, czego stany szwedzkie domagały się po nim. Warował tylko wolne obrządki dla katolików, jacy tam byli jeszcze w kraju i aby nie Abraham arcybiskup upsalski, najzaciętszy wróg katolików, lecz biskup ze Stregnessy koronował go. 1593 r.

Pomimo zastrzeżeń Zygmunta III, ceremonię koronacyi w Upsalu, dopełnił najgorliwszy protestant arcybiskup Abraham, który łącznie z senatem i stanami królestwa szwedzkiego wymagał od króla przysięgi na ścisłe tego zachowanie, cokolwiek już postanowiono względem wyznania augsburgskiego; na dopuszczenie do rady samych tylko Szwedów, a odmówienie obcym wszelkiego w państwie urzędu. 1594 r.

Koronacya na króla szwedzkiego Zygmunta III, króla polskiego. 1594 r. d. 19 Lutego.

Już stany swedzkie wróciły były z królem z Upsalu do Sztokolmu, gdy panowie polscy, zawiadomieni o niebezpieczeństwie króla, przybywają z wojskiem swojem, trzy tysiące ludzi wynoszącem. Siła niedostateczna, aby cały naród przywieźć do posłuszeństwa, a zniechęcająca Szwedów zuchwałem nieraz postępowaniem. 1594 r. w Maju.

Gdy Zygmunt III bawi w Szwecyi, cesarz niemiecki Rudolf II, pragnąc Polskę wciągnąć do wojny z Turcyą ku obronie Węgier, poduszcza Kozaków aby napadali granice państwa tureckiego. Zachęca listami, posyłką pieniędzy i chorągwi swoich. — Ztąd Turków narzekania, a Tatarów napady na Polskę. 1594 r.

Łoboda wódz kozacki, a za nim Chłopicki, domownik 1594 r.

niegdyś króla Stefana, z trzema tysiącami Niemców, tureckie miasteczko Dżiurdżewo, blisko Białogrodu złupili.

1594 r. Nim Zygmunt III wrócił ze Szwecyi, cesarz Rudolf II, przez posłów swoich wzywał Polskę do przymierza przeciw Turkom, prosząc razem, aby wzbronione było Tatarom przejście przez Polskę do Węgier. — Prymas z radą senatu odpowiedział: że Polska w nieobecności króla, w żadne traktaty nie wchodzi; — że Tatarom przejście nie będzie dozwolone. — Uskarżano się przed posłami cesarskiemi na podburzanie Kozaków przeciw Turcyi, a tem samem wystawienie na jéj zemstę Rzeczypospolitéj.

1594 r. Czaus turecki przybył z listem od sułtana do króla, a od Ferat baszy do senatu, o wojnie Turcyi z cesarzem Rudolfem II, z zachęcaniem Polski do trwania w pokoju z Turcyą i z domaganiem się, aby Kozacy nie czynili przeszkody Tatarom ciągnącym do Węgier. — Listy odesłano królowi do Sztokolmu; a upewniono, że pograniczni starostowie będą mieli baczność na zachowanie się Kozaków.

1594 r. Tatarzy, mszcząc się za wtargnienie Kozaków do Turcyi, wpadli z Wołoszczyzny na Pokucie dążąc ku Węgrom i spaliwszy Sniatyn, Zakus i Tłumacz, nie brali jeńców wedle zwyczaju, lecz wytępiali ich mieczem.

1594 r. Gdy kwarciane wojsko miało rozrzucone stanowiska, a w gotowości innego nie było; hetman Zamojski udał się z odezwą do znakomitszych o ratunek przeciw Tatarom. Lecz, że odległych obywateli klęska nie dotknęła, przeto na tę odezwę, byli obojętni. — On, oczyszczając siebie od zarzutu, zaniósł manifest o publicznéj opieszałości.

1594 r. Już Tatarzy, Ruś, Pokucie, Wołyń, szeroko splądrowali, gdy hetman Zamojski, w części swoje hufce, w części Janusza księcia Zbarazkiego i Jerzego Mniszcha, ściągnął pod Sambor i tam złączyć się miał z kwarcianem wojskiem pod hetmanem polnym Stanisławem Żołkiewskim, aby przeciąć drogę nieprzyjacielowi. — Umknęli w nocy Tatarzy z pod Samboru. — Zamojski w pogoni, ujrzawszy się na

błoniach Siedmiogrodzkich, wzgląd miał na obcą ziemię i wrócił z wojskiem w granice państwa.

Gdy w Sztokolmie król Zygmunt III odrzucał przedstawienia Szwedów; niektórzy z nich udawali się z żalami na to do Karola księcia Sudermanii. — On im odpowiadał: — „Spokojnie siedźcie, póki król nie wyjedzie.“ 1594 r.

Wrócił Zygmunt III ze Szwecyi do Polski. Zmuszały go do powrotu zaszłe w Polsce wypadki. Ale w Szwecyi nie przepisawszy pewnéj formy rządu, zawiesiwszy wiele spraw ważnych, po zmarnowaniu tam dziesięciu miesięcy, zdał rządy państwa nieobecnemu nawet przy swoim odjeździe stryjowi, Karolowi księciu Sudermanii, czyli jak dzisiejszy historyk wyraża: — „oddał trzodę wilkowi, aby ją pilnował.“ 1594 r. d. 18 Sierpnia.

Zamojski przedstawił królowi listem grożące niebezpieczeństwo od Tatarów wracających z Węgier, a to w celu ocknięcia narodu. 1594 r.

Trwoga i modły w stolicy na pogłoski o Tatarach mających wracać z Węgier przez Polskę. Król wysyła pod sprawą Mikołaja Zebrzydowskiego i Koniecpolskiego piechotę i dwór cały w pomoc Zamojskiemu, który zebrawszy jakie mógł siły, stanął pod Łastkowem. Znakomitsi panowie, przyłączyli się z hufcami swoimi. — Tatarzy dostrzegłszy tę gotowość, dalekim okręgiem przez krainy tureckie, wrócili do siedlisk swoich. — Zamojski wytrwał w górach do Stycznia i na sejm powrócił. 1594 r.

W czasie sejmu, daremne negocyacye posłów cesarza Rudolfa II o związek przeciw Turcyi. — Jeszcze arcyksiążę Maksymilian nie dopełnił paktów bendzińskich. — W narodzie duch publiczny upada; — wzmaga się samowolność. Niektóre województwa zaskarżają manifestami uchwalone na sejmie podatki, które, przez sam tylko nierząd, gdzieś powiększéj części znikały w rękach poborców. Stary prymas Karnkowski, nieobecny na sejmie, podmawia listami, aby posłowie nie zezwalali na pobór, ani na wojnę z Turcyą. 1595 r. d. 7 Lutego.

Zamojski zebrawszy jazdy sześć tysięcy, a tysiąc pie- 1595 r.

choty, część ich zostawia między Trębowlą a Mogielnicą; a sam z resztą wojska, staje obozem naprzeciw Dniestru pod Linkowem, aby przynajmniéj zakryć granicę od najazdów.

1595 r. Gdy wezwani Kozacy przez Zamojskiego w pomoc, domagali się zaległego żołdu; — on im z groźbą przypomniał, że raczéj prosić mają o przebaczenie winy i że będą uważani za nieprzyjaciół Polski, jeśli jeszcze ośmielą się na łupienie grodów tureckich. — Kozacy urażeni, wpadli do Szarogrodu, miasta na Podolu, które Zamojski niedawno był założył; i zrabowawszy je, roznieśli spustoszenie na Podolu i Wołyniu.

1595 r. d. 9 Czerwca. Urodził się syn Zygmunta III i arcyksiężniczki Anny, Władysław, po ojcu, król polski.

1595 r. d. 27 Sierpnia. Zamojski hetman wielki koronny, przeszedł z wojskiem Dniestr. Hetman polny Stanisław Żołkiewski przywiódł mu resztę pułków ze Lwowa. W Multanach, Turcya mści się za ich uległość i poddanie się księciu siedmiogrodzkiemu, Zygmuntowi Batoremu, który dumny ze związku z arcyksiężniczką, zamierzał państwo swoje powiększyć tym nabytkiem, do czego dopomagał mu jeden z wodzów hospodara wołoskiego Aarona, Roznan zdrajca, który okuł w więzy Aarona, a sam złupiwszy po nim sprzęty i bogactwa, przeszedł do księcia Batorego. — Zamojski w odezwie do Sinanbaszy uprzedził, że wchodzi do tych prowincyi w celu tylko zasłonienia Polski od napadu Tatarów; a z Portą pragnie zachować dobre stosunki.

1595 r. Przybyły do Wołoch z obozem polskim Jeremi Mohiła, który niegdyś u hospodara Piotra, znakomitym był urzędnikiem i tam obszerny posiadał majątek, nim dla bojaźni Turków, schronił się z tymże hospodarem do Polski, gdzie na sejmie 1593 roku otrzymał indygenat; mianowany został przez Zamojskiego, za zdaniem bojarów, hospodarem wołoskim. Zaprzysiągł podane mu warunki i wyprawił posłów do króla polskiego. — Zamojski z całą uroczystością osadził go na książęcym tronie.

Umarł Mikołaj Jazłowiecki, starosta sniatyński. — Dumny, a odważny, widząc wysypanych Tatarów przeciw Węgrom i wnosząc, że ich osady są już ogołocone z żołnierza, przedsięwziął opanować Krym. Skłonił do wspólnego działania Siedmiogrodzian i Wołochów; zaciągnął hufce Polaków; a najwalniejszą pomoc zakładał w przyrzeczeniach kozackich. Ale Kozacy na nowo ujęci przez cesarza Rudolfa II, nie poszli do Krymu, lecz wpadłszy do Wołoszczyzny, włości i grody pustoszyli. — Opuszczony Jazłowiecki, ze zgryzoty dokonał życia. 1595 r.

Gdy oczekiwani przez Turków, nie przybywają Tatarzy do Wołoszczyzny, a to dla powolnego ściągania się Nogajców, z którymi łącznie na Polaków uderzyć mieli i objąć Wołoszczyznę; Sinan, basza turecki, odchodzi z wojskiem na zimowe leże. — Po jego odejściu, han tatarski przyciąga z siostrzeńcem swoim Sendziakiem, dla których, za wyrokiem Porty, Wołoszczyzna na wpół była przeznaczoną i przywodzi z sobą niezliczone tłumy Tatarów. 1595 r.

Zamojski z małą siłą, przy niedostatku żywności, unika wstępnéj walki na Wołoszczyznie z Tatarami. Oszańcowany, w częstych wycieczkach, bierze nad nimi górę. Han, z uwagi na spóźnioną porę roku, na odejście Turków i że jazda szańców nie zdobędzie; zawarł umowę z Zamojskim, przez którą Sendziak złożył baszowstwo swoje nad Wołoszczyzną; Jeremi Mohiła utrzymał się na hospodarstwie; wojska tatarskie, bez żadnéj krzywdy mieszkańców, opuszczą Wołoszczyznę; jeńcy bez okupu zwróceni; hetman wyjedna u króla polskiego zapomnienie uraz do hana i Sendziaka; — Sułtan za ich wpływem przyszle Jeremjemu hospodarską chorągiew; — han ma wyprawić uroczyste poselstwo do Zygmunta III. — Na dotrzymanie tych warunków, wzajemnie dano zakładników. — Tak chlubna śmiałość Zamojskiego, wydźwignęła go z ostateczności. 1595 r. d. 19 Październ.

Książę siedmiogrodzki Batory, który świeżo w Multanał zbił Turków i zdobył Dziurdżewo, trwoży hospodara Jerema jego Mohiłę. — Zamojski zostawia mu Potockiego, 1595 r.

starostę kamienieckiego i Stanisława Hańskiego z ich pułkami na jego żołdzie. — Roznan przybywa do Wołoszczyzny z wojskiem siedmiogrodzkiem w cztery tysiące piechoty i tysiąc kopijników, u których najbogatsza chorągiew, miała wyrazy nadania Wołoszczyzny od Siedmiogrodu dla Roznana. Zwycięztwo nad nimi Polaków, którzy w łupach niezmierne otrzymali korzyści. Schwytany Roznan, stawiony był przed sądem; i za zdradę względem poprzedniego hospodara Aarona, obyczajem tak tureckim jak wołoskim, na pal wbitym został.

1595 r. Skargi Batorego, księcia Siedmiogrodu i Rudolfa II, przed Klemensem VIII, na króla Zygmunta III i na Zamojskiego za wydarcie im łupu dla chciwości ich przeznaczonego. Lecz ustały gniewy o to papieża, który dumę dworu wiedeńskiego wspierał powagą religii, gdy za staraniem Zygmunta III, synod wyprawił z Polski biskupa włodzimirskiego Pocieja i Terleckiego, biskupa łuckiego, w poselstwie do stolicy apostolskiéj z chęcią złączenia się z kościołem rzymskim.

1595 r. Znaczna część Rusi przyjęła unią. Konstanty książę Ostrogski, silny niezmiernem bogactwem i wpływami, obrażony tem, że biskupi bez niego stanowili o unii, pozostał z niektórymi przy dawnem wyznaniu. — Odtąd wyznawcy kościoła wschodniego, którzy należeli do dysydentów, poczęli mianować się dyzunitami.

1596 r. w Styczniu. List Nalewajki, hetmana kozackiego, do króla Zygmunta III, gdzie wyznaje, że on z Kozakami na podmowne odezwy cesarza niemieckiego, wiele w państwie tureckiem wsi około Białogrodu popalił.

1596 r. Kondycye podane Zygmuntowi III, od Nalewajki, gdzie prosi o nadanie pustyni pomiędzy Bohem a Dniestrem, prawie na szlaku tatarskim i tureckim, między Telhinią a Oczakowem, o mil 20 od Bracławia; a tam on pobuduje miasto i z Kozakami zamieszka. — Wszystkich nierejestrowych, swawolnych Kozaków, przyrzeka wyniszczyć. — Na utrzymanie zaś swego kozactwa, żąda nagrody za usługi ku

dobru Rzeczypospolitéj, albo równéj podarkom, jakie biorą Tatary, albo żołd na dwa tysiące ludzi, jak starym dają żołnierzom.

Hetman polny koronny z powierzonemi mu pułkami przez Zamojskiego, stojący na Wołoszczyznie, Stanisław Żołkiewski, odebrał list od króla Zygmunta III, aby spieszył przeciw Kozakom, którzy częścią pod komendą Nalewajki, niszczą Wołyń, Litwę, zamki królewskie i panów, wrócili znowu na Wołyń; — częścią zaś pod dowództwem Łobdy, grasują po Kijowszczyznie. 1596 r. w Lutym.

Przeniesienie stolicy państwa Rzeczypospolitéj z Krakowa do Warszawy i przyjazd króla Zygmunta III z żoną i dziećmi na stałe mieszkanie. 1596 r. d. 18 Marca.

Kozacy pod Nalewajką, ciągną z Łucka do Bracławia. — Żołkiewski, niedaleko miasteczka *Ostropola* w województwie wołyńskiem we wsi *Macewiczach*, zastaje w opilstwie tylną straż jego, z kilkuset koni złożoną. Gdy poddać się nie chcą, zapala wieś i wszystkich wycina lub zabiera. Wódz ich, zmordowany ściganiem przez Żołkiewskiego, przeszedł rzekę *Czarne-wody* i puścił się w stepy humańskie. 1596 r.

Opanowane przez Kozaków miasto Białocerkiew, zdobywa wśród nocy książę Rożyński. Żółkiewski idzie mu w pomoc. Kozacy uchodzą. Hetman polny dopędził ich przy bagnie zwanem Ostry-Kamień, gdzie wnet otoczyli się wozami. — Walka natarczywa. Ze strony Polaków, zginęło samego towarzystwa 34ch — między innymi rotmistrz Wernerk, a przy tem rannych było nie mało. Strata większa dotknęła Kozaków: w tym dniu i poprzedzającéj nocy legło młodzieńców 2500. — Nalewajko i Sawała ranni; a Sasko, najwalniejsza ich rada, zabity. — Noc, walczących rozjęła. — Kozacy umknęli przez Dniepr do Pereasławia. — Hetman Żółkiewski, na pobojowisku nocleg odbywszy, dla wyleczenia rannych i w oczekiwaniu posiłków, do Białocerkwi odciągnął. 1596 r.

Żółkiewski, hetman polny koronny, przeszedł Dniepr, 1596 r.

a wzmocniony przybyciem z Wołoszczyzny Potockiego, starosty kamienieckiego i Strusia, starosty bracławskiego, dognał Kozaków w gubernii dziś pułtawskiéj, w mieście *Łubny*, założonem przed siedmią laty przez Aleksandra księcia Wiśniowieckiego, starostę czerkawskiego, które rzeka Suła i obszerne bagna w okrąg otaczają, a grobla tylko daje przystęp do miasta. — Tam zmusił Nalewajkę do poddania się z całym obozem. — Dział 31, chorągwie i inne znaki wojenne od cesarza niemieckiego Rudolfa II, Kozakom przysłane, dostały się zwycięzcom. *Nalewajko* i inni jego towarzysze naczelni, w Warszawie gardłem ukarani.

1596 r. d. 9 Września. Śmierć królowéj Anny Jagiellonki, po królu Stefanie Batorym pozostałéj wdowy, Zygmunta I, króla polskiego córki. — Po jéj zejściu, niemieckie obyczaje u dworu, brały przewagę; a staropolskie już gasły.

Pobożność rycerska wprowadziła do Lwowa zawiązane tam u Bernardynów, bractwo żołnierskie pod wezwaniem św. Michała.

1597 r. d. 18 Lutego. Karol, książę Sudermanii, stryj Zygmunta III, przy posłach królewskich, uroczyście złożył rejencyę nad królestwem Szwedzkiem. Lecz był to krok pozorny tylko; — miał stronników, którzy prosić go mieli aby zatrzymał tę władzę, którą po odjeździe króla, zwoławszy sejm w Sudekoeping, z nieograniczeniem przywłaszczył sobie. — Jakoż, proszony, objął znowu ster rządu. Przecież samowładność jego, wielu oburzała Szwedów, jeszcze wiernych królowi. — Mikołaj Fleming, wielkorządzca Finlandyi, nietylko utrzymał to księstwo w posłuszeństwie ku Zygmuntowi III, ale i bronił je dość pomyślnie. Po śmierci Fleminga, Karol Sudermańczyk opanował i Finlandyę.

1597 r. Król Zygmunt III, w chwilach swobodnych, upodobanéj używał rozrywki: znakomitym był artystą, snycerzem i jubilerem. Wiele kościołów ozdabiał pracą swéj ręki. Robił zegary, monstrancye, kielichy. Do Częstochowy, tak piękną ofiarował monstrancyę, że na miliony ją oceniano z wartości kosztów i pracy. — Zebrzydowski, marszałek

wielki koronny, nierozważnie ośmielił się upominać króla, że zabawia się nieodpowiednio wysokiemu powołaniu swemu. — Król okazał mu na to pogardę, z któréj wynikła późniéj dumnego dygnitarza zawzięta nienawiść.

Paweł Działyński, wojewoda pomorski, peseł, wyprawiony do Elżbiety, królowéj angielskiéj, otrzymał potwierdzenie praw nadanych przez Edwarda VI o wolności handlu, jak dla miast azyatyckich, podobnie dla pruskich, a to na równi z prawami, jakie samym Anglikom służą z tem, że wyjąwszy tylko potrzeby wojenne, wszystkie inne towary, nawet do Hiszpanii, z którą Anglia była w wojnie, wolno im będzie posyłać. 1597 r.

Król Zygmunt III, powziąwszy wiadomość o nadużyciach władzy przez księcia Sudermanii nad Szwecyą; — o zakazanéj przez niego apelacyi do króla — o prześladowaniu a nawet wytępianiu duchowieństwa katolickiego i o zburzeniu kościołów, a to, aby pozyskać przychylność protestanckiego narodu; wysłał wojewodę Łaskiego z upomnieniem uzurpatora. — Książę Karol postępki swoje tem usprawiedliwił, że cokolwiek się stało, służy ku dobru królestwa szwedzkiego i za wolą całego narodu. — Dodając zaś okrucieństwo do obelgi, kilku z uwięzionych stronników Zygmunta, w oczach Łaskiego ściąć kazał. 1597 r.

W Polsce osłabiona władza wykonawcza. Uchwalone na sejmach pobory, wnoszono niewiernie i opieszale. Skarb publiczny, tak bez żadnego był zapasu, że na zapłatę należności wojsku pode Lwowem, pięć tysięcy ludzi wynoszącemu, król Zygmunt III, za radą senatu, zastawił klejnoty, koronę i część dóbr swoich. 1597 r.

Śmierć królowéj Anny, arcykiężniczki, małżonki Zygmunta III, w latach 24. 1598 r. d. 10 Lutego.

Na sejmie w Warszawie, król przedstawił potrzebę odjazdu do Szwecyi, aby dziedziczny tron swój zabezpieczyć od zabiegów przywłaszczyciela Karola, księcia Sudermanii. Dał na piśmie przyrzeczenie rychłego powrotu, żądając zapewnienia od stanów na sejm zebranych, że mu dotrwają 1598 r. d. 2 Marca.

w poprzysiężonéj wierze. Uchwalono na rok jeden pobory, z ktorych trzykroć sto tysięcy złotych, królowi na drogę dane być mają; sto piędziesiąt tysięcy na wykupienie klejnotów, reszta na wykupno dóbr stołowych, jakie dla żołdu wojskowego były zastawione, a pozostałość, do skarbu publicznego złożoną być miała.

1598 r. Na warszawskim sejmie, korektura praw pruskich przez Hejdenstejna ułożona, przyjętą została.

1598 r. d. 20 Lipca. Zygmunt III puścił się pod żagle na okrętach u kupców najętych do Szwecyi, mając z sobą nie więcéj jak pięć tysięcy wojska pod sprawą Jerzego Farensbacha. — Przybywa do Kolmar. Twierdza bez oporu poddała się. — Mieszkańcy Smalandyi i Ostrogocyi, tłumnie się cisną ze skargami na księcia. — Król żąda, aby książę Karol wojska swe rozpuścił, a władzę, w jego ręce złożył. — Z Kolmar, odpłynął Zygmunt do Stegeborg. Tu książę Karol odpowiedział przez posłów niemieckich, jakoby pośredników, którzy jednak byli jego stronnikami, że władzę złoży aż wówczas, gdy król odprawi zagraniczne wojsko. — Nastąpiła bitwa. Zygmunt III zwycięża; ale niewczesną uniesiony dobrocią, przebacza księciu Karolowi. — Ta dla stryja łaskawość; pociągnęła wprawdzie za królem więcéj jeszcze Szwedów, lecz na chwilę tylko.

1598 r. d. 19 Września. Karol Sudermański podburza Dalekarnow i tłum pospolity przeciw życzliwym dla króla. — Rzeź i mordy między Szwedami. — Przybywa flota księcia Karola; chwyta okręt królewski; na nim Jezuitów wytępia i topi. — Zamyka nakoniec wszelki dowóz i lądem i morzem.

1598 r. d. 25 Września. Nieszczęsna potyczka w któréj Zygmunt III uległ przeważnéj sile i przyjął warunki podane przez księcia Sudermanii: że król nigdy mścić się nie będzie nad nim i nad jego stronnikami, że na sejmie we cztery miesiące zebrać się mającym, niesnaski zagodzone być mają; że wojska obce, będą odprawione, a rządy królestwa aż do sejmu pod sterem księcia pozostaną; nakoniec, że kilku panów radnych, którzy się uciekli do króla, mają być księciu wy-

dani. — Ze strony zaś swojéj, książę Karol obowiązuje się oddać wszystkie zamki, okręty i działa, skoro król przybędzie do Sztokolmu. Zygmunt III, niedowierzając stryjowi, wsiadł w Stegeborg na okręt i odpłynął do Kolmar. — Tu czyni odezwę do wszystkich europejskich mocarstw, wystawiając buntownicze kroki księcia Karola. — W liście zaś do niego, wyraził gwałtowne potrzeby powrotu do Polski; a skończył zaklinaniem, aby panowie radni i przyjaciele jego, nie byli prześladowani. Daremne zaklęcia! Kto nie ratował się ucieczką, wtrącony został do więzienia z utratą majątku. Zygmunt III, pożegnał nazawsze ojczystą ziemię i dnia 30 Października stanął w Gdańsku.

Umarł Joachim Bielski, syn Marcina, poeta łaciński i polski, urodzony 1540 roku; nauki pobierał w akademii krakowskiéj; służył wojskowo; — historyk; przy dworze kanclerza koronnego Piotra Wolskiego, zgłębiał wiadomości polityczne i kształcił się w wyższych obyczajach. 1599 r.

Niestały książę Siedmiogrodu Zygmunt Batory, oddawszy cesarzowi Rudolfowi II swoje siedmiogrodzkie księstwo za doczesne dzierżawy w Szląsku, pożałował potem dziedzictwa z przodków i ustąpił je synowcowi swemu, Andrzejowi Batoremu, biskupowi warmińskiemu, a sam schronił się przy powinowatym Zamojskim. — Andrzéj porzuca dostatnie intraty z biskupstwa i opactwa; a włożywszy hełm na poświęconą głowę, szczęśliwie wojuje przeciw wojskom cesarza. — Ale nuncyusz Malespina, który w Polsce w czasie elekcyi, chytrze ten urząd sprawował, tu zdradliwie przyjął obowiązek pośrednika. — Szlachetny kardynał Andrzéj Batory, z ufnością dopełnia warunek do zgody, aby swe wojsko rozpuścił. — Za sprawą Malespina oskoczony, ucieczką życie zamierza ocalić. Jakoż uchodzi; lecz po znużeniu, snem twardym ujęty, zabity został przez siepaczy Michała Wołoszyna. — W Wiedniu obchodzono to morderstwo przy odgłosie dział i składaniu modłów. 1599 r. d. 28 Październ.

Umarł w Rzymie Jerzy Radziwiłł, kardynał biskup krakowski, który za Stefana Batorego, miał sobie powie- 1600 r. d. 21 Stycznia.

rzony zarząd Inflant, a znajdował się na *conclave* przy obiorze dwóch papieżów, Innocentego IX i Klemensa VIII.

1600 r. Michał, przekupstwem dzierżąc od Porty Wołoszczyznę, a od dworu wiedeńskiego mając dozwolone sobie rządy Siedmiogrodu, zwycięża Jeremiego Mohiłę, hospodara Multan i pierwszy układa plan rozszarpania Polski pomiędzy ościenne mocarstwa. — Najeżdża Pokucie. — W prowincyi ogołoconéj z żołnierza, mieczem i ogniem pustoszy dobra królewskie i szlachty.

1600 r. d. 20 Pazdzier. Zamojski w górach siedmiogrodzkich, otrzymuje zwycięstwo nad przemagającą siłą Wołoszyna Michała. Z pięćdziesięciu tysięcy, ledwie cztery tylko tysięcy nieprzyjaciela umknęło z placu boju. Wszystkie działa i 95 chorągwi, dostały się Zamojskiemu, który owe chorągwie zawiesił u grobu św. Wojciecha, przez wdzięczność, że w dniu przeniesienia tego Patrona Polski na ziemię naszę, otrzymał zwycięztwo. — Wołoszczyznę nadał Zamojski, w imieniu króla, Symeonowi Mohile, bratu Jeremiego. A chociaż Porta przysłała potem na hospodara Radułę, przecież Jan Potocki, starosta kamieniecki, zostawiony tam przez Zamojskiego, zmusił Radułę do oddalenia się, a Symeona ze zwykłą uroczystością na księstwo wprowadził.

1600 r. Wojna inflantska. Karol książę Sudermański wpadł do Estonii, którą Zygmunt III, jako król szwedzki, już był Polsce ustąpił. Rewel i inne miasta téj prowincyi, bez obrony zostawione, Karol opanował. — Farensbach, wojewoda wendeński, rządzca Inflant, z nieodpowiednią siłą, lekkiemi tylko podjazdami trapi nieprzyjaciela; lecz gdy ten obległ Dorpat, Farensbach zbił oddział jego wojska ciągnący do Kiess; a resztki na niezamarzniętą rzekę napędziwszy, potopił.

1601 r. d. 3 Stycznia. Krzysztof Radziwiłł, hetman wielki litewski z synem Januszem, podczaszym i Dorohostajski, obadwa mający starostwa i dzierżawy swoje w Inflantach, pospieszyli w pięć tysięcy jazdy i sześćset piechoty. A gdy Karol sudermański swoje 24 tysiące na trzy części rozdzielił; hetman Ra-

dziwił, korzystając z rozdziału téj siły; wysłał Dębińskiego, wojewodę parnawskiego z innymi. Ten, Szwedów, naprzód pod Karhusem zgromił i rozproszył; potem, pod Kiesią, którą Wrangel usiłował dobyć, we dwa ognie wziąwszy, zniósł prawie ze szczętem. — Z siedmiu tysięcy, uszło ledwie trzystu Szwedów. Dział 12, chorągwi 11 i obóz cały, były zdobyczą dzielnych Litwinów. — Odznaczali się w téj bitwie, prócz Dębińskiego, Wejher, Ligocki, Dorohostajski, Liszewski, Rudomina, Białozor, Tyszkiewicz i Farensbach.

Zwycięztwo Radziwiłła, hetmana wielkiego litewskiego pod *Kokenhasem*. Legło Szwedów dwa tysiące, wzięto 12 chorągwi i dział 33. — Wzięto w niewolę kilku szwedzkich wodzów. Opanowane przez nich miasto Kokenhaus poddało się. — Zginęło walecznych Litwinów ośmdziesięciu. Poczem Chodkiewicz, hetman polny litewski opanował Trejden i Zygwult, a Radziwiłł Kiessię do poddania się zmusił. 1601 r. d. 23 Czerwca.

Karol Sudermański w 64 okręty przybywa pod Rygę i wzywa do poddania się. Dziewięcią tysiącami Szwedów, szturmuje do miasta i do obozu Chodkiewicza. — Traci 1200 ludzi; a darmo kusząc się o zamek dyamentski, skoro wziął wiadomość, że Zygmunt III z Zamojskim i Żółkiewskim nadciąga, uszedł do Rewla, zostawiając wozy i konie. 1601 r.

Ordynacya na Pińczowie Myszkowskich z tem, że po ich wygaśnieniu, spadkobiercy przybiorą ich nazwisko. 1601 r.

W Polsce, opieszale wpływały pobory. Zygmunt III, jak zwykle, ociągający się, opóźnił przybycie swoje do Inflant. Zamojski, znaczne sumy zaciągnąwszy na tę wojnę, miesiącem wprzódy na granicy Inflant stanął. — Jazdy polskiéj było 14 tysięcy, a sześć tysięcy piechoty. — Szwedzi zawarli się w zamku. Karol Sudermański, po ostrych korespondencyach z Zamojskim, chroniąc się od staczania bitwy, porzucił obronę Wolmaru Karlsonowi, pobocznemu synowi swemu i Jakóbowi de la Gardie; a sam odpłynął do Szwecyi. 1601 r. w Październ.

1601 r. d. 5 Grudnia. Zygmunt III spostrzegł swój błąd spóźnionego przybycia. Mrozem i głodem ściśniony, wyruszył do Wilna, gdzie go posłowie od cara oczekiwali.

1601 r. Król polski Zygmunt III, zawiera przymierze z carem Borysem Godunowem na 20 lat.

1602 r. Zamojski zdobył miasto Wolmar i zamek. Karlson i Jakób de la Gardie wzięci w niewolę. — Odznaczali się: Jakób Potocki, Leśniowski i Bieganowski dowódzca piechoty, który tam poległ na wałach. — Zawód w płaceniu żołdu i zima, przerzadzały szyki polskie Zamojski, hetman wielki koronny złote łańcuchy i co miał z wyższych kosztowności, wszystko zastawił; a otrzymawszy ztąd siedm tysięcy dukatów, uciszył szemrania. Do Zygmunta III zrobił odezwę o złożenie sejmu ku rychłemu opatrzeniu wojska, radząc przy tem wystawienie floty dla strzeżenia Gdańska, Królewca i Rygi. — Król odpisał dziękując za usługi dla kraju; a przełożenia hetmana, odłożył na późniéj.

1602 r. Zygmunt III zamyśla żenić się z arcyksiężniczką Konstancyą, zmarłéj żony siostrą. — Zamojski listem z Inflant, radzi aby król dla dobra kraju, połączył się raczéj z domem wielkiego księcia moskiewskiego, gdzie po Fedorze Iwanowiczu, jeden tylko małoletni syn chorowity pozostał; a cała nadzieja państwa, polega na córce po zmarłym pozostałéj, już w porze do zamęścia, a zalecanéj wielkiemi darami przyrody.

1602 r. Zamojski pobrał zamki: Semgalen, Ernest i Helmet, częścią szturmem, częścią postrachem. Z największą trudnością zdobyty został Felin, gdzie poległ Farensbach, wojewoda wendeński. — Sam hetman uchronił się od śmiertelnéj kuli, klamrą u swojego pasa; rannym tylko został.

1602 r. w Czerwcu. Gdy wojska szwedzkie pod Rewlem, zbierają się na odsiecz oblężonego przez Polaków Wejsenstejnu; Żółkiewski hetman polny koronny zupełnie je znosi — Zginął dowódzca Szwedów Arrep, wielu pobitych; znaczniejsi pojmani. — Cały obóz z działami, dostał się Polakom.

Wejsenstejn wzięty. — Zamojski podziękowawszy wojsku, zalecił pismem królowi jako najdzielniejszych w téj sprawie: Jakóba Potockiego, Piaskowskiego, Woznickiego, Charlęskiego i Leśniowskiego. — Polegli: Sulatycki, Domołowski, Horodyski, Jankowski i Klanicki starzec 70 letni. Otrzebowski osiwiały, ciężko był raniony. 1602 r. w Sierpniu.

Gdy ze skarbu Rzeczypospolitéj, niedostateczny przysłano do Inflant zasiłek; Zamojski ofiarą własnych funduszów wojsko rozchodzące się wstrzymuje i osadza zamki. — Chodkiewicz, hetman polny litewski z bratem swoim Aleksandrem, w sto koni własnych przybywa. — Zamojski złamany trudami starzec, ostrzeżony, że zawistni dworacy oskarżają go o zmowę z wichrzącymi w kraju i o buntowanie wojska przeciw królowi, pełen zgryzoty, zdał dowództwo Chodkiewiczowi i w końcu Grudnia do Zamościa wrócił. 1602 r. w Grudniu.

Sejm w Warszawie burzliwy, zaczął się od zasłużonych pochwał dla nieobecnego jeszcze Zamojskiego; lecz gdy przybył, a znalazł, że po Zebrzydowskim, który postąpił na województwo krakowskie, laska wielkiego marszałka koronnego, dostała się margrabiemu Myszkowskiemu, nie zaś wedle jego rady, aby ten urząd otrzymał Wolski, marszałek nadworny, lub też Marek Sobieski, wojewoda lubelski; urażony kanclerz, zbyt śmiałą miał mowę do Zygmunta III przeciw zamierzonemu związkowi małżeńskiemu z arcyksiężniczką Konstancyą, z wytknieniem wielu innych króla błędów. Ta mowa skłoniła ku Zamojskiemu niechętnych mu wprzódy. Między tymi, Aleksander książę Ostrogski, wojewoda wołyński, potężny naczelnik utrzymujących się przy wyznaniu wschodniem, przeszedł na jego stronę. — Niektórzy tegoż wyznania posłowie, złączywszy się z ewangelikami, nie dopuszczali żadnego wniosku, aż gdy ich krzywdy będą sprostowane; a nic nie otrzymawszy, żadnéj ustawie przejść nie dozwolili. Litwę tylko uwolniono od postanowionego w roku przeszłym podatku łanowego, z powodu panującéj tam zarazy i doznanego zdzierstwa od wojsk przechodzących. 1603 r. w Styczniu.

1603 r. d. 8 Czerwca. Umarł Stanisław Karnkowski, arcybiskup gnieźnieński, prymas królestwa, miłośnik nauk i opiekun uczonych. Żył lat 83.

1604 r. d. 22 Marca. Karol książę Sudermański, korzystając z zamieszek w Polsce, ogłasza się królem Szwecyi pod imieniem Karola IX. — W zgromadzonych stanach szwedzkich, zniesiono prawo Zygmunta do korony; postanowiono kary na Szwedów, bawiących przy nim. — I gdy Zygmunt III obojętnie to znosi; Karol wyprawia się z wojskiem do Inflant, pragnąc przywłaszczoną koronę przyozdobić laurem zwycięzkim.

1604 r. Zawiedzione nadzieje Karola Sudermańskiego. — Pod Wejsenstejn, poległo Szwedów pięć tysięcy. Polacy zabrali im sześć dział i 21 chorągwi. Chodkiewicz za to zwycięztwo, otrzymał wielką buławę litewską po zmarłym Krzysztofie Radziwille.

1604 r. Zjawił się w Polsce Dymitr, nazwany Samozwańcem, naprzód u księcia Adama Wiśniowieckiego, gdzie nizkie pełniąc usługi, silnie zachorzał i odkrył przed spowiednikiem jezuitą, że był carewiczem; — że po jego śmierci, znajdą pod pościelą pamiętniki jego nadzwyczajnych przygód. — Książę Wiśniowiecki dowiedziawszy się o tem, dobywa owe pisma i z nich wyczytuje, że Dymitr był bratem młodszym cara Fiedora, a synem groźnego Iwana Wasiliewicza II; że Borys Godunow, szwagier Fiedora słabowitego na zdrowiu gdy wyręczając go w trudach, zajmował się rządem państwa i zamierzał po śmierci Fiedora, tron opanować; postanowił był zabić Dymitra, wówczas małoletniego; i w tym celu przeniósł go z matką jego z miasta Moskwy do Uglicza: tam za użyciem zaufanych, kazał śmierć zadać Dymitrowi. Ale wtajemniczony, a przychylny do ich rodu doktor Niemiec, zapobiegł temu. Podłożono w terminie wiadomym, porą nocną, w łóżko młodego księcia, pachole jemu podobne, które zabite zostało; a on, pod opieką tegoż doktora, wywieziony był tajnie na Ukrainę; później był w szkołach i nakoniec, ukrywając zawsze ród swój, dostał się do domu księcia Adama Wiśniowieckiego. — Chory

okazał i krzyż na piersiach ukrywany, drogiemi kamieniami ozdobny, który przy chrzcie otrzymał był wedle krajowego ich zwyczaju od księcia Mścisławskiego. — Doszła wieść o tem do Zygmunta III; a ponieważ Dymitr przyrzekł zostać katolikiem, i to wyznanie po całem państwie moskiewskiém rozszerzyć; przeto Jezuici wzięli go pod swoję opiekę; — namówili aby napisał do papieża i do nuncyusza; — polecili go księciu Wiśniowieckiemu i jego teściowi Jerzemu Mniszchowi, wojewodzie sandomierskiemu, u którego późniéj Dymitr przebywając, poznał córkę jego Marynę, a ta sprawiła silne na nim wrażenie. Otrzymał jéj wzajemność; — i zaszła umowa, że skoro Dymitr, należny sobie tron odzyszcze, wnet z nią małżeńskim połączy się związkiem.

Białozor, komendant twierdzy Dyament, obronił ją dzielnie od natarczywości Szwedów. 1604 r. d. 10 Sierpnia.

Ryga nie dała się uwieść łudzeniom Szwedów i darmo do niéj szturmowano. 1604 r. d. 10 Sierpnia.

Król Zygmunt III, za radą Jezuitów, skłania panów polskich, aby wiedli Dymitra na tron moskiewski; a rozmówiwszy się z Dymitrem w Warszawie, przyrzeka mu od siebie pomoc w pieniędzach, corocznie 40 tysięcy złotych, które dziś znaczą 54 tysięcy rubli srebrem. 1604 r.

Zamojski odradza Zygmuntowi III wspieranie Dymitra bez sejmu. 1604 r.

Jerzy Mniszech, wojewoda sandomierski, zebrawszy kilkaset jazdy, prowadzi Dymitra przez Kijów. — Za Dnieprem, siła jego wojenna znacznie się powiększa; a oprócz krajowców, już uznających Dymitra swym carem, przybywają liczne hufce polskie. 1604 r.

Sejm warszawski miał na celu zaradzenie potrzebom kraju wewnątrz, jako też wynikłym z postronnych wypadków. Po czynach należności w Inflantach, niepłatne wojsko, opuściło swe znaki; a skonfederowane w Brześciu-litewskiem, niszczyło królewskie i duchowne włości. 1605 r. w Styczniu.

Mniszech, wojewoda sandomierski, za tajnem zezwoleniem Zygmunta III, wkroczył zbrojnie do Moskwy. To zer-

wanie sojuszu, groziło wojną. — Turcya, zagarnąwszy połowę Węgier, zbliżała się do granic Polski. — Elektor brandeburgski, hołdownik Polski, domagał się potwierdzenia lenności; wspierała go wstawieniem się rzesza niemiecka i król duński. — Han tatarski upominał się o podarunki. Wśród tylu ważnych do rozwagi przedmiotów, Zygmunt III ani sam ani jego doradzcy nie zdołali ująć posłów choćby na ważniejsze przedstawienia. — Szlachta na sejmikach poleciła swym posłom w instrukcyi, aby do niczego nie przystępowali, póki król nieusprawiedliwi się z czynionych mu zarzutów. Ostatni na tym sejmie głos publiczny starca kanclerza Zamojskiego, w śmiałych wyrazach wytykał błędy Zygmunta III. W izbie poselskiéj zamęt i wyuzdana samowolność. Chciano przedewszystkiem rozdania wakujących urzędów; — zabezpieczenia wolności w elekcyach królów; — nie żenienia się króla bez woli stanów; — pokoju pomiędzy różnowiercami. — Król zaś pragnął utrzymać właściwą sobie powagę; chciał aby propozycye od tronu w powyższych pilnych dla państwa potrzebach, były wprzód roztrząsane. Wśród burzliwéj bezczynności wypadło dać posłuchanie zagranicznym posłom. Posłowie ziemscy zanieśli dnia 3 Marca do grodu artykuły podane królowi, i wrócili hurmem pożegnać go. Zygmunt III zapłakał i wstawszy z tronu, odszedł.

1605 r. d. 5 Kwietnia. Nagła śmierć w Moskwie Borysa Godunowa, ułatwiła Dymitrowi drogę do stolicy; a lubo patryarcha i bojary ogłosiły następcę Fiedora Borysowicza, 16 letniego syna po Godunowie; przecież po zwycięztwie Polaków nad wojskiem Borysa, kraj prawie cały uznawał carem Dymitra.

1605 r. W początkowéj niepewności niektórych bojarów, kto tronem owładnie, jeden z kniaziów Galicynów, chcąc zabezpieczyć się na wszelki wypadek; rozkazał powiernikom swoim okuć się w kajdany, i tak być wysłanym Dymitrowi.

1605 r. d. 3 Czerwca. Umarł wiekopomnéj sławy hetman wielki koronny i kanclerz Jan Saryusz Zamojski, herbu Jelita, syn kasztelana chełmskiego i Anny Herburtówny, przeżywszy na ważnych usługach ojczyzny lat 63. — Swobód krajowych żarliwy obrońca,

i razem powagi majestatu surowy przestrzegacz. Oprócz świetnych zwycięztw, któremi jako hetman wielki koronny, rozgłosił się po całéj Europie, w młodości jeszcze, wróciwszy z Padwy (gdzie w najsławniejszéj wówczas akademii, obrano go rektorem i tam ważne napisał dzieło o rzymskim senacie), w kraju własnym, był naprzód czynnym i wpływowym posłem bełzkim; a zostawszy podkanclerzym koronnym, zebrał i ułożył, od kilku wieków rozrzucone metryki koronne; — za to król Stefan Batory mianował go kanclerzem wielkim koronnym. — Za jego radą, ku przyspieszeniu sprawiedliwości, ustanowiony został trybunał koronny. — Założył własnym funduszem akademię w Zamościu. Dom jego, bywał zjazdem zagranicznych w dyplomacyi posłanników, zjazdem uczonych i sławnych ludzi, a szkołą obywatelskiéj młodzieży. — On w ogromnym majątku swoim postanowił ordynacyę dotąd trwającą, jakby przekaz hojniejszego wylania się w potrzebach krajowych, z któréj instytucyi, zacni jego potomkowie, w duchu przodka swego, niosą i dziś korzystne dla kraju ofiary. — Jan Zamojski skończył życie pełne chwały w Zamościu i tam pochowany.

Zygmunt III, pomimo uwag czynionych mu przez wszystkich senatorów, oświadczył im postanowienie pojąć w małżeństwo arcyksiężniczkę Konstancyą, siostrę zmarłéj żony, na co nawet od papieża zyskał zezwolenie. 1605 r.

Arcyksiężna, matka arcyksiężniczki Konstancyi, pragnęła związku swéj córki z królem polskim; i aby go bardziéj zniewolić, wyjednała u arcyksięcia Maksymiliana, dotąd w zawieszeniu będące zrzeczenie się jego praw urojonych do korony polskiéj. 1605 r.

Po uznaniu w Moskwie Dymitra carem; Galicyn i Masalski, przybrawszy grono siepaczów, wpadają do mieszkania niegdyś Borysa i tam zamkniętego pod strażą Fiedora Borysowicza i matkę jego zabijają. 1605 r.

Dymitr odprawił uroczysty wjazd do miasta Moskwy. 1605 r. d. 20 Czerwca.

Koronacya w Moskwie Dymitra. 1605 r. d. 5 Lipca.

1605 r. Wysłał Dymitr świetne poselstwo po matkę swoję, pozostałą po Iwanie Wasilewiczu wdowę, która od lat siedmiu jęczała zamknięta w monasterze na brzegach Białego jeziora. Gdy miała przybyć, Dymitr wyszedł naprzeciw niéj z miasta, gdzie mnóstwo ludu patrzało na ich najczulsze powitanie się.

1605 r. Wiedział Dymitr, że książę Szujski był niegdyś w zmowie z Borysem na jego życie; przecież okazał mu względy. — Wkrótce potem, ów Szujski został przekonany o spisek przeciw Dymitrowi. — Car oddaje go pod sąd ludu. A gdy winowajcę skazano na śmierć; Dymitr, po niedługiem uwięzieniu, zwrócił mu urząd i dostojeństwa.

1605 r. d. 27 Września. Sławne pod *Kirholmem* zwycięztwo wojsk polskich pod dowództwem Jana Karola Chodkiewicza, hetmana wielkiego litewskiego. — Gdy książę Sudermański już odstąpił od daremnego oblężenia Rygi, a zamierzał na niedaleki obóz polski uderzyć; wówczas z chorągwi sławnego Niewiarowskiego, szlachcic Litwin, żołnierz Krajewski, schwytany na podsłuchu, stawiony był przed nim w całéj pysznéj zbroi huzarskiéj, ale z rękami w tył związanemi. Nieustraszony badaniem, śmiało księciu szwedzkiemu powiedział, że lubo Chodkiewicz nie więcéj ma wojska jak trzy tysiące pięćset; gotów jest przecież do boju. Książę Karol w szyderstwie urągał się z téj jakby zuchwałości. Szlachetnie jednak postąpił z Krajewskim; bo swobodnego zasadził do swojego stołu i ruszył pod Kirholm w dziesięć tysięcy jazdy a cztery tysięcy piechoty. — Po zażartéj bitwie, na samem pobojowisku naliczono trupa dziewięć tysięcy Szwedów, oprócz pobitych daléj przez ciurów i chłopstwo. — Sam książę Karol raniony, uciekał ku morzu bez kapelusza i byłby wzięty, gdyby mu Henryk Wrede, nie podał był konia i przez to własnym zgonem nie ocalił mu życia. — Zabrano cały obóz szwedzki, dział 11, chorągwi 60 i wiele kosztownych sprzętów. — Rycerzy polskich około stu poległo, więcéj nierównie rannych. Znakomitsi z poległych: Talwosz, Lutkow-

ski, Mamocki, Strapkowski, Jabłonowski, Hohol, Pągowski, Milecki, Kufarski, Mickiewicz i dwaj bracia Jurachowie.

Przybył do Polski wysłany przez Chodkiewicza z Inflant Jan Piotr Sapieha z doniesieniem królowi o ważnem zwycięztwie pod Kirholmem. Zastał króla w Krakowie, w kościele katedralnym św. Stanisława. — Piotr Skarga przerwał swe kazanie, padł na kolana; ukląkł też Zygmunt III, senat i lud wszystek, dziękując Bogu za tak świetne powodzenie oręża polskiego. 1605 r. w Październ.

Przybywa okazałe poselstwo od cara Dymitra do Zygmunta III, króla polskiego o pokój i przymierze, a oraz z prośbą o rękę Maryny Mniszchówny, córki Jerzego Mniszcha, wojewody sandomierskiego. — Posłem cara, był Afanazy Bezobrazów. 1605 r. w Listopadzie.

Car Dymitr napisał list do Karola księcia Sudermanii, mianując go już Karolem IX: — Upomina go, aby przywłaszczoną koronę szwedzką, powrócił Zygmuntowi III; — w zdarzeniu przeciwnem, pogroził mu wojną. — Szwedzcy historycy mianują Dymitra Samozwańcem. Lecz najblizsi owych wydarzeń pisarze polscy, jako to: Piasecki, Łubieński, Wassenberg, skłaniają się do wiary, że Dymitr w Ugliczu 1594 roku ocalony, pozostał przy życiu i że inne podobne jemu pacholę, na jego miejscu położone, zamordowano. — Toż samo twierdzą w rękopisach pozostałych naoczni świadkowie wypadków: Towiański, Samuel Maszkiewicz i Charlęski, że Dymitr był istotnym następcą tronu. Obwiniają go tylko, że zostawszy carem, odstręczał krajowców, dając we wszystkiem pierwszeństwo Polakom i że nierozważnie w stolicy przypuszczał do boku swego Jezuitów. 1605 r.

W Krakowie przez posła moskiewskiego ślub i wesele Maryny Mniszchowny z carem Dymitrem. Obrzęd ślubowin dopełniał Bernard Maciejowski, kardynał i biskup krakowski z księdzem nuncyuszem, w obecności Zygmunta III, królewicza Władysława, królewny szwedzkiéj i wielu panów polskich. 1605 r. d. 29 Listopada.

1605 r. d. 4 Grudnia. W sam dzień przybycia arcyksiężniczki Konstancyi do Krakowa, Maryna wyjechała do Promnika, unikając etykiety spotkania się z przyszłą Zygmunta III małżonką.

1605 r. d. 13 Grudnia Ślub króla Zygmunta III w Krakowie z arcyksiężniczką Konstancyą, siostrą pierwszéj jego żony, a po ślubie jéj koronacya.

1605 r. Gdy Zygmunt III, weselem własnym i cara Dymitra zajęty; Tatarzy, mszcząc się za spalenie Warny przez Kozaków, wpadli na Ukrainę i na Podole, a zarwawszy jeńców z bogatemi łupy i mnóstwem trzody, pędzili do Krymu. Stanisław Żółkiewski, hetman polny koronny, zebrał co mógł na prędce rycerstwa; — dognał Tatarów i całą zdobycz z jeńcami odzyskał.

1605 r. Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski, z testamentu hetmana wielkiego i kanclerza Zamojskiego, opiekun jego syna Tomasza i ogromnego po kanclerzu majątku, mniemał się orędownikiem i publicznéj sprawy po Zamojskim. — Miał on prywatne do króla urazy, że pozostałe po Zamojskim starostwo grodeckie, nie on, lecz Myszkowski otrzymał; i że król, z kamienicy pod zamkiem, niegdyś dla zagranicznych posłów zbudowanéj, ustąpić mu kazał. — Owe urazy barwił ubolewaniem nad krzywdami Rzeczypospolitéj: że król chce syna swego Władysława, przeciw wolnéj elekcyi następcą na tron mianować; — to znowu, że berło polskie zamierza ustąpić domowi cesarskiemu; — że warunkom zaprzysiężonym, dotąd zadość nie uczynił. — Dla tych niby i wiele innych zboczeń Zygmunta III, Zebrzydowski zamyśla o koniecznych w królestwie odmianach; — aż nakoniec przyszło do podburzenia szlachty i do *rokoszu.*

1606 r. w Styczniu. Marya Mniszchówna, w dalszą z Promnika wyruszyła podróż z ojcem swoim, wojewodą sandomierskim, przy asystencyi posłów królewskich, carskiego i tysiąca jazdy polskiéj. — Płaczącą nieustannie, ojciec pocieszać usiłował. — Stanąwszy u granicy polskiéj dnia 13 Kwietnia, rzewnemi zalała się łzami. — Od granicy państwa moskiewskiego, ciągle przybywały asystencye bojarów i wojska krajowego.

Wyjechał naprzeciw małżonce Dymitr aż do Możajska. — Dnia 2 Maja, odprawił się wjazd publiczny carowéj do Moskwy, gdzie Polaków zebrało się około czterech tysięcy; a dnia 3 Maja, dopełnił się z przepychem i wspaniałością obrzęd ślubowin.

Na sejmikach proszewickich, sejm poprzedzających, szlachta krakowska, wedle zamysłów Zebrzydowskiego, dała hasło do *rokoszu*, aby stan rycerski zjechał się do Stężycy na pospolite ruszenie w celu zniesienia uciążliwości. 1606 r. d. 7 Marca.

Sejm warszawski zapowiedziany królewskim uniwersałem, wielu do rozwagi przedmiotami, miał zaradzić zuchwałości ludzi spisujących żołnierzy dla zakłócenia Rzeczypospolitéj. Cała zebrana rada, zwracała uwagę na zjazd proszewicki. Janusz książę Radziwiłł, podczaszy litewski, naczelnik wyznawców ewangelickich, urażony był na króla za odmówienie mu dwóch starostw i za uwięzienie w Krakowie jego służących, którzy do rozruchów między katolikami a kalwinami należeli. Powodowany tą podwójną urazą, opuścił sejm dla swobodnych knowań przeciw królowi. — Zebrzydowski w takimże celu odjechał. — Izba poselska oznajmiła, że do żadnéj uchwały nie przystąpi, aż król usprawiedliwi się z zarzutów i przedstawione sobie błędy rządowe sprostuje. Podburzone umysły, nie dały się uśmierzyć łagodnem tłumaczeniem się króla. 1606 r. w Marcu.

Przybył znowu do Warszawy Janusz książę Radziwiłł, a z nim Stanisław Stadnicki, pan na Łancucie, który dla zuchwałości i niepowściągliwego języka, *diabłem* był nazwany. Ci z Gorajskim, Jakobem Sieniawskim i Męcińskim, podżegają sejm do bezczynności; a wiadomość, że Zebrzydowski z licznym orszakiem przyjaciół i ludem zbrojnym, z Lanckorony zbliżał się do Stężycy, powiększała śmiałość jego stronników na sejmie. — Życzliwi dla kraju skłonili króla, aby tajemnem poselstwem, ułagodził sprawę rozruchów. Król wysłał w tym celu księdza Piotra Skargę, niegdyś poufałego wojewodzie Zebrzydowskiemu. Lecz to bardziéj jeszcze podniosło jego zuchwałość. — Pomiędzy warunki swoje do- 1606 r. d. 9 Kwietnia.

mieścił i to przed księdzem Skargą, aby król zerwał z siostrą pierwszéj żony bezbożne małżeństwo, co sprowadzić może klęski na cały naród. — Było w Stężycy poselstwo i od senatu, przed którem Zebrzydowski oskarżał króla z domysłu, bez żadnych dowodów. — Upływał czas naznaczony sejmowi. — Król rozdał wakujące urzędy. — Przez uniwersał do wszystkich ziem i powiatów, naznaczył na sejmiki dzień 3 Czerwca. — Polecił senatorom zbijanie tam wieści fałszywych i przedstawienie, że nie z jego winy sejm skończył się bezczynnie.

1606 r. Janusz książę Radziwiłł, zabrawszy z sobą posłów litewskich, przybył do Stężycy. Tam uradzono zjechać zbrojno do Lublina na dzień 4 Czerwca, aby zapobiedz mniemanym, urojonym niebezpieczeństwom.

1606 r. d. 18 Maja. W Moskwie, koronacya Maryny Mniszchówny, żony cara Dymitra.

1606 r. d. 27 Maja. Maryna z tronu, spadła do więzienia! — Wśród długich godów weselnych, podniósł bunt kniaź Wasil Iwanowicz Szujski, pochodzący z carów Ruryków. — Zamordowano cara Dymitra; a z nim i Polaków około dwóch tysięcy. — Wówczas Maryna z ojcem swoim Mniszchem, z posłami Zygmunta III i z niektórymi pany polskimi, uszła śmierci, aby doznać zmiany losu; aby z przepychu tak upragnionego, spaść na poniżenie i urągowisko. Niezachwiany w dumie wojewoda Mniszech, wolał szanować w niéj carową, niż nieszczęśliwą tulić do ojcowskiego łona. Sama wprawdzie Maryna, nieugięta widokiem śmierci tak blizkiéj, przywiedziona do ojca w nędznéj, w najlichszéj odzieży, ozwała się: — „Przestańcie żalów waszych nademną. Uznana raz panią tego mocarstwa, nie przestanę nią być nigdy. Kto zechce wydrzeć mi koronę, musi wprzódy wydrzeć mi życie.“

1606 r. d. 29 Maja. Kniaź Wasil Szujski ogłoszony został carem moskiewskim.

1606 r. d. 4 Czerwca. W Lublinie na zjeździe, pod przewodem wojewody Zebrzydowskiego, Janusz książę Radziwiłł, obrany został marszałkiem koła. Nastąpiło obwołanie rokoszu na dzień 6

Sierpnia między Sandomierzem a Pokrzewnicą, z wezwaniem króla, aby się stawił dla zdania sprawy z rządów swoich; aby odpowiadał za zgwałcenie praw i przywilejów; za przywłaszczenie samowolnéj władzy. Król łagodnie przyjął ich poselstwo, nic nie przyrzekając, aż rady senatu zasięgnie

Pod Sandomierzem, zebrało się na koniach sto tysięcy szlachty uzbrojonéj; sześćdziesiąt tysięcy było podpisów na akcie rokoszowym. Król dla swego bezpieczeństwa, za zdaniem senatu, do Wiślicy zjazd walny nakazał. Marszałkiem tego zjazdu był, obrany Hieronim Sieniawski. Ten przyciągnął z dwoma tysiącami żołnierzy i tłumem przyjaciół. Równie przychylnymi okazali się dla króla Potoccy: Jan, starosta kamieniecki i bracia jego, Jakób i Stefan, przywodząc liczny poczet kopijników. — Przybył i polny hetman Żołkiewski, ściągnąwszy kwarciane pułki od Dniepru. Król czynił daremne zabiegi przez wysyłanych senatorów i prymasa Maciejowskiego, aby rokoszanów uspokoić oddaniem téj sprawy na decyzyą sejmową. — Tymczasem szlachta zniecierpliwiona, poczęła w znacznéj części rozjeżdżać się z pola rokoszu. 1606 r. d. 6 Sierpnia.

Król Zygmunt III wyruszył z Wiślicy; — trzecim obozem stanął w Połańcu — Książę Janusz Ostrogski, kasztelan krakowski, nadaremnie pośredniczy. — Rokoszanie przecież cofają się. Dognał ich obóz królewski pod Janowcem. — Król, po daremnych jeszcze poselstwach ku ich upamiętaniu, poleca straż swéj osoby Januszowi księciu Zbarazkiemu, wojewodzie bracławskiemu; — hełm na skronie wkłada; — posuwa się na czoło wojska i trąbom do bitwy uderzyć rozkazał. 1606 r. d. 25 Września

Gdy król pod Janowcem szedł z wojskiem przeciw rokoszanom, Zebrzydowski i Radziwiłł, dostrzegli w swoich niechęć do bitwy ze współbraćmi. — Senatorowie zaś, przychylni królowi: Aleksander Chodkiewicz, wojewoda trocki, Zbigniew Oleśnicki, wojewoda podlaski i Adam Czarnkowski, wojewoda łęczycki, upraszają króla o chwilę rozmowy z naczelnikami rokoszu; — i otrzymują nareszcie ich przyrzeczenie, 1606 r. we Wrześniu.

że zaprzestaną zjazdów pokątnych; a rozsądzenie téj sprawy, sejmowi poddadzą.

1607 r. d. 7 Maja. Sejm w Warszawie. Odżyły intrygi rokoszanów. Smogolecki, zięć Zebrzydowskiego, burzy umysły. — Rokoszanie naznaczają zjazd u Jędrzejowa, Pomknęli pod Warszawę; i pod bokiem sejmu około Czerska stanęli. Na sesyach sejmowych, król Zygmunt III nie bywał, aby wedle jego uniwersału, każdy śmieléj objawiał cokolwiek wie względem jego zamachów na wolność elekcyi i na swobody krajowe. — Gdy czas wyznaczony na to już minął, a nikt nie obwiniał króla, lub któregobądź z ministrów; Zygmunt III, usprawiedliwszy się przed senatem i rycerstwem, wolność elekcyi i niektóre punkta paktów konwentów potwierdził. Do rokoszanów zaś wysłani byli napróżno dostojni senatorowie z zaproszeniem ich na sejm.

1607 r. d. 24 Czerwca. Rokoszanie pod Jezierną, królowi posłuszeństwo wypowiedzieli, ogłaszając bezkrólewie. Pod wodzą Zebrzydowskiego i Grudzińskiego, wojewody rawskiego, ze Stabrowskim, kasztelanem parnawskim, dwanaście tysięcy szlachty gotowych do boju stanęło. — Kiedy król zamierza nastawać na nich; kwarciani pod *Warką*, zostawili czas rokoszanom do ustępu.

1607 r. d. 6 Lipca. Król dognał rokoszanów pod *Guzowem* w województwie rawskiem. Zygmunt III, otrzymał nad nimi zwycięztwo; lecz samemu tylko szczęściu przyznać je należy; jedności bowiem nie było w rozporządzeniach dowódzców z jego strony. Potoccy, przy własnych dość licznych hufcach, mieli pod sobą wojsko nadworne. Naczelni w łasce królewskiéj, a z przemagającą siłą, chcieli aby sława dnia tego na nich tylko spadła. — Żołkiewski, jako hetman koronny, lubo polny tylko, chciał mieć władzę najwyższą; Chodkiewicz zaś, hetman wielki litewski, nie uznawał jéj nad ludem swoim.

1607 r. Rozpierzchnieni pod Guzowem rokoszanie, knować nie przestają zaburzeń i spisków. Janusz książę Radziwiłł naznaczył dzień 5 Sierpnia na elekcyę nowego króla. Mikołaj

Struś, z polecenia Żołkiewskiego, schwycił Herburta, a tłum rokoszan z pod jego władzy rozpędził. Herburt w Krakowie miał być ścięty. Zygmunt, na wstawienie się Myszkowskiego, marszałka wielkiego koronnego, kazał go tylko uwięzić. Zebrzydowski skrył się u Bernardynów w Opatowie, za wiedzą, jak wnoszono, Konstantego Wasila, księcia Ostrogskiego, który miał urazę do Zygmunta III za nawracanie z wyznania wschodniego.

Stefan Potocki, brat Jana świeżo podniesionego na wo- 1607 r.
jewództwo bracławskie i starostwo śniatyńskie, ożeniony z córką Jeremiego Mohiły, hospodara wołoskiego, hojnością teścia swego i nadaniem króla wzbogacony; wdał się z braćmi swymi w sprawę wołoską, gdy po śmierci Jeremiego, brat Symeon, hospodar Multan, panowanie nad Wołoszczyzną, przez przekupstwo wezyra, wydarł synowi Jeremiasza, Konstantemu, pod pozorem, że małoletni, nie mógłby rządzić. Zygmunt III, doznając przychylności Potockich, pozwolił na to, aby oni wojskiem swojem wsparli w Multanach krewnego. Wkrótce umarł Symeon. Walka się rozpoczęła pomiędzy wdowami o panowanie ich synów. Michał syn Symeona, znaczniejszą miał siłę Wołochów, Turków i Tatarów. — Nieustraszeni Potoccy, mając tylko cztery tysiące wyćwiczonego żołnierza, uderzają na 80 tysięcy niesfornego tłumu. W kilku godzinach poległa ich część znaczna, a reszta pierzchnęła. Zabrano obóz i działa. Wielu baszów wzięto w niewolę; a rząd Wołoszczyzny oddany został Konstantemu. Gniew turecki ułagodzono hojnemi darami; młody zaś hospodar, czterdzieści tysięcy dukatów Zygmuntowi III jako daninę wypłacił.

Umarł Hieronim Jazłowiecki, syn Mikołaja, starosty 1607 r.
śniatyńskiego. Odziedziczył był po ojcu męztwo, lecz razem d. 8 Grudnia.
umysł burzliwy i niespokojny. Na nim wygasł zamożny w Polsce dom Jazłowieckich.

Zebrzydowski korzysta z oddalenia się Potockich Źle 1608 r.
strzeżony przez Żołkiewskiego, wymknął się z klasztoru Bernardynów. Zbiera rozpierzchniętą partyę pod Warszawę, jakoby na zjazd elekcyjny, nakazany przez Janusza, księcia Ra-

dziwiła. — Radziwił nie składa jeszcze oręża; a lubo Chodkiewicz nie spuszcza go z oka, przecież on znosi się tajnie z wojewodą Zebrzydowskim. — Pochlebiła dumie wojewody odezwa duchownych ze synodu zwołanego przez prymasa do Piotrkowa. — Tymczasem zamknął się w Zamościu, oczekując śmierci schorzałego prymasa Maciejowskiego, aby książę Ostrogski, kasztelan krakowski nakazał zjazd, któryby z nim traktował o zgodę.

1608 r. d. 19 Stycznia. Umarł Bernard Maciejowski, arcybiskup gnieźnieński, biskup krakowski, prymas, kardynał, mąż znakomity. Żył lat 69.

1608 r. d. 21 Marca. Umarł prawie stoletni starzec Konstanty Wasil, książę Ostrogski, dumny a uparty w cząstce kraju naczelnik wschodniego wyznania, trwający w niem dla tego tylko jedynie, że bez jego wpływu, biskupi owego wyznania, poddali się Rzymowi. — Obok tego, znakomite położył dla kraju zasługi: był dzielnym pogromcą Tatarów w kilkunastu bitwach. Na całą Rzeczpospolitą, pan najbogatszy. Roku 1560, był wojewodą kijowskim, i do śmierci przesiedział na tym urzędzie. W czasie sejmu lubelskiego 1569 roku, kiedy Litwini targowali się o warunki politycznéj Unii z Koroną; on z Aleksandrem księciem Czartoryskim, wojewodą wołyńskim, pierwszy podpisał sojusz, i przykładem swoim, innych zachęcił. Trzech miał synów: Janusza, Konstantego i Aleksandra. Więził ich za przejście do wiary katolickiéj; ale ich nie zachwiał: — Na nich zakończył się ród książąt Ostrogskich.

1608 r. Król Zygmunt III wezwał Potockich z ich pułkami z Wołoszczyzny. — Zwołał radę senatu do Krakowa. Senat wysłał do Zebrzydowskiego, bawiącego w Zamościu, delegacyę z warunkami, pod jakiemi ma być przypuszczony do przeproszenia króla.

1608 r. d. 16 Maja. Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski, przybywa do Krakowa, i w obec zgromadzonego senatu, przeprasza króla Zygmunta III; a z każdym z senatorów, szuka pojednania. Dziejopisowie wolnym go czynią od najczarniejszéj zbrodni znoszenia się z obcymi, wprowadzania wojsk obcych,

aby osobistym widokom i zemście swojéj dogodzić. Herburt chciał księcia siedmiogrodzkiego wznieść na tron polski; Zebrzydowski pragnął tylko wpływu swego do panowania; chciał aby Zygmunt III rządził przez niego — Janusz ks. Radziwiłł podobnież przeprosił króla. Późniéj ogólna nastąpiła amnestya.

Jako w narodzie wówczas wolnym, wojewoda Zebrzydowski mniéj winnym dziś okazuje się za podniesienie rokoszu przeciw Zygmuntowi III, gdy wyszły na jaw knowania dworu wiedeńskiego ku pochłonieniu owoczesnéj Polski. Naczelnik rokoszu mógł wiedzieć o tajnych korespondencyach z lat poprzednich między królem i arcyksięciem Ernestem względem ustąpienia mu tronu polskiego; lecz nie miał ich w ręku, aby udowodnić winę Zygmunta III. — Ważny artykuł historyczny: *Starania domu rakuskiego w XVI wieku o koronę polską przez Juliana Bartoszewicza*, z rozprawy Władywoja Tomka, umieszczonéj w czasopiśmie *Muzeum czeskie*, objawia poronione fakta, co już w ówczas miały nadać Polsce martwość polityczną Czechów i Węgrów.

Na północy, śród buntów wywołanych okrucieństwami 1608 r.
cara Wasila Szujskiego i zgrai lgnących ku samozwańcom, ukazał się w Starodubie jakoby poprzedniczy Dymitr, który niby tajnie lochami uszedłszy od rzezi, opieką Boga ocalony został. — Napróżno wprzódy jeszcze car Szujski, na wieść o samozwańcach, kupione pacholę kazał zabić i pogrzebać w Ugliczu, a wkrótce wykopawszy, ciało jego ludowi okazać; — napróżno lud ciemny, widząc krew świeżą i ciało jakoby po latach szesnastu wcale niezepsute, modlił się jak przed cudem nieba; — nowy Dymitr, oszust niewątpliwy, zemstą Polaków, a Rosyan nienawiścią ku Szujskiemu wspierany, ogłaszał ciemnemu ludowi bezkarność, puszczał wodze swawoli i łupieztwu, a ztąd tłumy ściągały się pod jego sztandary. Złączył się z nim w dwieście koni Litwin Aleksander Lisowski, herbu Jeż, sławny wieku swego partyzant. Za jego radą, istny samozwaniec Dymitr pomknął się aż do Kaługi.

1608 r. Zygmunt III, namawiany do pomszczenia śmierci poniesionéj przez Polaków w Moskwie, wyprawił Aleksandra Gosiewskiego, starostę wilijskiego, z hufcem zbrojnym na granicę Moskwy, dla powzięcia wiadomości o stanie tego państwa. — Wysłany w siedmset koni, zbliżył się pod Wielikieluki. — Znakomitsi Rosyanie, nie widząc w Szujskim potrzebnéj dzielności ku zwalczeniu Samozwańca, pragnęli mieć carem Zygmunta, lub syna jego Władysława. Rządzca Wielikichłuk oświadczył to Gosiewskiemu, wolny obiecując przystęp do Pskowa i twierdz innych. — Zawiadomiony Zygmunt, gdy się jeszcze ociąga, Polacy pałając zemstą ku Szujskiemu, nie badają wcale czy Dymitr nowo zjawiony nie jest fałszywym. Miechowiecki, poufały przy pierwszym, stał się hetmanem u istotnego samozwańca; a na listy jego Jan Piotr Sapieha starosta uświacki, brat kanclerza Lwa Sapiehy; książę Roman Rożyński i wielu innych, w siedm tysięcy koni wybornego wojska, stanęli w obozie samozwańca. Wzmogło ich siłę ośm tysięcy kozaków dońskich i z Zaporoża, a przy nich tłuszcza łatwowiernych krajowców.

1608 r. Książę Roman Rożyński, mianowany przez istnego samozwańca Dymitra hetmanem, dostąpił téj godności przez zbrodnię; zabił bowiem hetmana Miechowieckiego. — Pod Kaługą, Bełchowem i Chodynką, Rożyński znosi ze szczętem siły Szujskiego; zabiera prowincye i miasta na imię samozwańca, tak, że przy Szujskim, Smoleńsk tylko i Nowogrod zostały; nakoniec zbliża się z oszustem Dymitrem do Tuszyna o dwie mile od miasta Moskwy i tam naokoło obozem stanął. Jan Sapieha nie mogąc się zgodzić z księciem Rożyńskim, przybył później, i rozłożył obóz pod *Trojcą*, gdzie przy pułkach jego własnych zaciągów, były i te, które po zwycięztwach inflantskich, czekały daremnie należnego im żołdu w Brześciu litewskim.

1608 r. Car Szujski, chcąc ująć sobie Polaków, wypuszcza z więzienia wojewodę Mniszcha, córkę jego Marynę i posłów królewskich. A gdy wedle słów Żółkiewskiego: *chciało się Marynie carować*, jak jéj ojcu być teściem cara; przeto

łatwo dali się schwycić do obozu Sapiehy i odprowadzić do Tuszyna. Maryna po zimnem pierwszem spotkaniu się z oszustem samozwańcem, w dni kilka uległa pysze, udawała rozrzewnienie, uznając małżonka. Za namową spowiednika Jezuity, ślub tajny, uśmierzył niepokój sumienia.

Pojmani przez Szujskiego, w czasie godów weselnych poprzedniczego Dymitra Polacy, osadzeni byli w obronnym zamku nad Białem jeziorem. Jan Sapieha oswobodził rodaków z téj niewoli. Podobnie znakomite zwycięztwa, częścią przez samego Sapiehę, częścią były dokonane przez jego podwładnych. Między nimi, najwaleczniejszym odznaczał się Litwin Lisowski, hetmanem kozaków dońskich obrany, który wziąwszy Suzdal i wiele miast innych, otarł się aż o brzegi morza kaspijskiego. — Strawiński, Zborowski, Dziewałkowski, Kołecki, w innych stronach szerząc zabory, znieśli naprzód wojsko łyżowników; potem pod Suzdałem 30 tysięcy Moskwy rozbili, zabrawszy im sztandary i działa. A w krótkim czasie, pod mieczem polskim, ucichło całe prawie państwo moskiewskie. 1608 r.

Car Wasil Szujski zawarł przymierze z królem szwedzkim, Karolem IX, który przeciw Polakom obowiązał się stawić pięć tysięcy wojska, tak jazdy jak piechoty, na żołdzie Szujskiego. — Przybywają wojska szwedzkie pod dowództwem Jakóba Ponte de la Gardie, złożone powiększéj części z Niemców i Finlandczyków. Tych, zrażenie jakieś opanowało; poczęli opuszczać chorągwie swoje. Na miejscowym żołnierzu, Jakób de la Gardie nie wiele mógł polegać: dziś stronę Szujskiego, jutro gotowi trzymać stronę samozwańca, a najczęściéj kryli się po lasach, Szwedów na sztych wystawiając. — Wysłany z obozu fałszywego Dymitra Zborowski, pod Torokiem, dwa tysiące Moskwy, a pięćset Niemców trupem położył. Pontus de la Gardie ratował się ucieczką. 1608 r.

Parnawa zdobyta na Szwedach przez Chodkiewicza w Inflantach. 1609 r. d. 19 Lutego.

1609 r. d. 21 Marca. Urodził się Jan-Kazimierz, syn Zygmunta III i powtórnéj żony jego arcyksiężniczki Konstancyi.

1609 r. Na sejmie, po długich ze strony elektora brandeburgskiego prośbach, stany Rzeczypospolitéj polskiéj (nie przewidując skutków), zezwoliły na przeniesienie lenności księstwa pruskiego, czyli Prus wschodnich z linii anszpachskiéj, na linię kurfistów, z warunkiem jednak składania hołdu królom polskim, jako panom swoim; a w przypadku wygaśnienia płci męzkiéj w téj linii, powrotu tego księstwa do Polski.

1609 r. Konstytucya sejmowa pozwoliła księciu Januszowi Ostrogskiemu, kasztelanowi krakowskiemu, przez wzgląd na jego zasługi, ustanowić ordynacyę, na jego dobrach ostrogskich i innych, z tem, że on sam tylko mocen jest zmieniać i poprawiać ustawę swéj ordynacyi, byle owe zmiany przed aktami trybunału objawił. A jakie i dla czego nastąpiło rozwiązanie téj ordynacyi, późniejsze w XVIII wieku wypadki okażą.

1609 r. Po naradzie z senatorami, Zygmunt III powziął myśl korzystać z zamieszek w Moskwie, i albo to całe państwo zawojować, albo przynajmniéj oderwane od Polski prowincye odzyskać. Pohopem do téj myśli, były niegdyś oświadczenia Bezobrazowa, gdy po Marynę posłował, że bojary woleliby mieć panem królewicza Władysława, niżeli narzutka. Wiedział Zygmunt, że po zabiciu Dymitra, bojarowie powtarzali toż samo; — upewniały go o tem listy posłów i późniéj przybyli z Moskwy Stadnicki i Domaradzki.

1609 r. Hetman Żółkiewski odradza królowi dobywanie Smoleńska, gdzie twierdza silnie obwarowana, wieleby czasu zajęła; a wskazuje raczéj opanowanie ziemi siewierskiéj gdzie zamki drewniane, nie spóźnią dopięcia celów Zygmunta.

1699 r. d. 29 Września. Zygmunt III przyciągnął pod Smoleńsk i rozłożył swój obóz w nadziei z mylnych wieści, że twierdza oczekuje go tylko, aby mu dobrowolnie otworzyć swe bramy, gdzie przecież było 70 tysięcy wojska — Listy jego wzywające do

poddania się, bez odpowiedzi zwracano; — a w obozie zbywało na działach szturmowych, jakie aż później z Rygi sprowadzono. — Fortele i podkopy, żadnego nie miały powodzenia. — Żółkiewski radzi zostawić 40 tysięcy kozaków przybyłych z Zaporoża, aby trzymali Smoleńsk w oblężeniu; a spieszyć z wyborem rycerstwa do Moskwy, dla jéj uśmierzenia. — Król, rady nie posłuchał. Tymczasem, za pomocą Kozaków, pobrano liczne zamki, jako to: Putywl, Czernichów, Poczapów, Brańsk, Kozielsk, Massalsk, Mieszczyrek, Wiazmę, Drohobuż i inne.

Przyjście Zygmunta III pod Smoleńsk, wzbudziło jawne złorzeczenia w wojskach Sapiehy pod *Trojcą*; a bardziéj jeszcze w obozie księcia Rożyńskiego pod *Tuszynem*, gdzie był samozwaniec Dymitr. Rożyński wezwał swoich do przysięgi, jako nie opuszczą samozwańca, który im przyrzekł sowite nagrody, ubezpieczone na księstwie siewierskiem, przez wojska Zygmunta III zajętem. — Na głos dowódzcy, tak towarzystwo jak pułkownicy i rotmistrze, związek konfederacyi podpisali i stwierdzili przysięgą. Wzywany do wspólnego działania Sapieha, uchylał się z razu; a późniéj w przyzwoitszy sposób przystąpił do związku. — Kozacy wzgardzili namową, zajęci wówczas dobywaniem miast niektórych. Posłali królowi przez Gosiewskiego namowne o to listy do nich; a zapewniając Zygmuntowi III wierność, prosili o przysłanie chorągwi, pod którą walczyć pragnęli. 1609 r.

Walenty Wilczogorski wprowadził Bonifratrów do Polski i oddał im w Krakowie własną kamienicę, zkąd przeniesieni byli na Kazimierz przedmieście Krakowa, do klasztoru po Trynitarzach. 1609 r.

Książę Rożyński, wyprawia poselstwo do Zygmunta III z wyrzutami za jego zjawienie się w państwie moskiewskiem, przez co umniejszając siły Dymitra, podźwiga partyę Szujskiego i zajmuje wojskiem swojem księstwo siewierskie, przeznaczone posiłkującym Dymitra Polakom, którzy za zezwoleniem tegoż Zygmunta, wdali się w tę sprawę 1609 r.

i tyle już położyli zasług. — Od Sapiehy skromniejsze było poselstwo On w piśmie tajnem, doradzał królowi wyprawić corychléj posłów do wojsk dymitrowskich; — podawał środki względem obmyślenia żołdu i przestrzegał, aby król, wierną otaczał się strażą.

1610 r. Jan Bobowski z Bobowy herbu Gryff, dowodził własnym pieszym pułkiem w czasie oblężenia Smoleńska przez Zygmunta III. Należał do wszystkich jego wojennych wypraw, jako rycerz zawołany. — Pułk Lissowszczyków, zwał się wprzódy pułkiem Bobowskiego.

1610 r. Wyprawieni przez Zygmunta III posłowie do wojsk samozwańca, skłonili je do złączenia się z królem. — Samozwaniec, widząc się w niebezpieczeństwie, bo w Rusinach przy nim, oparte nadzieje na królu; gdy tuż obok, Skopin, synowiec cara Wasila Szujskiego, coraz silniejszą nastawał potęgą; — nie przestrzegłszy o niczem żony swéj Maryny, — w nocy, z nielicznym pocztem Moskali i Dońców, umknął do Kaługi.

1610 r. w Lutym. Rozruch w obozie samozwańca po jego ucieczce nazajutrz sprawiony przez rojących sobie dostatki w nagrodę zasługi. — Ocknięta ze snu Maryna, — widząc się opuszczoną od męża wśród wzburzonego rycerstwa; — w obawie aby ją Rożyński nie wydał królowi, przybiera odzież męzką, a dopadłszy konia, udaje się, mylną zbłąkana drogą, nie do Kaługi, lecz do Dymitrowa. Rożyński uśmierza rozjątrzone wojsko. Miejscowi krajowcy w jego obozie, postanowili wypowiedzieć posłuszeństwo fałszywemu Dymitrowi, a losy swoje, z losem wojsk polskich nazawsze połączyć. — To postanowienie stwierdzili podpisem i pieczęciami.

1610 r. Posłowie królewscy, rozprzęgłszy wojsko samozwańca, kusili się jeszcze odwieść Marynę od zapamiętałéj żądzy panowania. Jeden z nich, Stadnicki, kasztelan przemyślski, najbliższy jéj powinowaty, napisał do niéj, nie jak do małżonki wielkiego kniazia moskiewskiego, lecz jako do wojewodzianki sandomierskiéj, udzielając rady. — Maryna odpisuje niby wdzięczna krewnemu za uprzejme chęci, a w istocie

obrażona, że Stadnicki w liście nie domieścił dla niéj tytułów monarszych — i podpisała się: *Maryna carowa moskiewska*; a w końcu, ręką własną te dodała wyrazy: — „*Pamiętaj Waszmość, że kogo Bóg raz blaskiem majestatu oświecił, ten nigdy blasku tego nie strada; ani słońce jasności swéj nie traci dla tego, że przemijająca chmura zaćmi je czasem.*“

Król na tronie, otoczony gronem senatorów, dygnitarzy i rycerstwa, przyjmuje delegowanych moskiewskich. Na ich czele stary Michał Sołtyków, poddaje państwo moskiewskie pod opiekę Zygmunta III, i prosi, aby król dla syna swego Władysława przyjął koronę monarchii, z zachowaniem prawosławnéj wiary. Inni po nim dodali, że co tenże Michał i syn jego Iwan Sołtykowie, wraz z kniaziem Wasilem Massalskim, w traktacie o to ułożą; to wszystko przyjętem będzie przez moskiewskie stany. Kanclerz w. litewski Lew Sapieha odpowiedział od tronu z oświadczeniem życzliwości króla; a za dni kilka król wyznaczy senatorów, do łącznego nad tem zastanowienia się. 1610 r.

Po piętnastu dniach sporów pomiędzy delegowanemi od Moskwy, a senatorami polskimi; Zygmunt III zezwolił na dopełnienie koronacyi syna swego przez patryarchę Moskwy. A co do wyznania, uprzedził, że nie będzie zmuszał swego syna Władysława do przyjęcia prawosławia, jak w Polsce żadnego z dezunitów nie zmusza do rzymsko-katolickiéj wiary; lecz tylko radami nakłania. Delegowani z radością przyjęli tę odpowiedź, i tymczasową wykonali przysięgę. Wieść o tém rozeszła się po kraju i po stolicy Moskwie. Rozjątrzeni przeciw Szujskiemu, wszyscy ku spokojnemu skłaniali się panowaniu. 1610 r.

Maryna przybywa do obozu pod Tuszynem, a łzami i ułudą żebrze litości, aby rycerstwo nie opuszczało jéj męża. Kozacy oddzielają się w pomoc samozwańcowi. Książę Rożyński z pułkiem pancernych dopędza ich, i wysiekłszy do dwóch tysięcy, znaczną część do obozu zwraca. Niewielu do Dymitra umknęło. 1610 r.

1610 r. Śród nocy Maryna w żołnierskiéj odzieży, ujeżdża konno do Kaługi. List jéj zostawiony z żalami i skargą, pobudza obóz przeciw Rożyńskiemu, że aż skryć się musiał. Upewnienia wodzów, że król niebawem nadeszle im pieniądze, uśmierzyły obóz.

1610 r. Zygmunt III opóźnia nadesłanie żółdu dla rycerstwa pod Tuszynem. Skopin, wódz Szujskiego, wzmacnia się i naciska coraz bardziéj pułki polskie. Sapieha podkłada prochy pod swe baszty i okopy, wysadza je w powietrze, a zabrawszy działa, z pułkami swoimi udaje się do Kaługi.

1610 r. d. 8 Kwietnia. Książę Roman Rożyński wojskiem swojem osłania Smoleńsk od nieprzyjaciela. Lecz złamany ciągłym trudem, martwiony buntami wojska i opieszałością króla, umarł w 35 roku życia pełnego wojennych zdolności i zasług, ostatni potomek rodu Narymuntowiczów Rożyńskich książąt litewskich, pochowany w Kijowie, jako katolik, u Dominikanów.

1610 r. Po śmierci księcia Rożyńskiego, rozproszyły się hufce jego. Wiele z nich poszło do samozwańca, fałszywego Dymitra, a niektóre do obozu królewskiego. Taki był koniec wojsk dymitrowskich, które przecież więcéj dwóch lat trzymały w oblężeniu stolicę, grożąc upadkiem państwu moskiewskiemu.

1610 r. Skopin, wódz cara Wasyla Szujskiego, i Szwed Pontus de la Gardie, ze świeżo powiększonemi siłami, wchodzą do stolicy, i tryumfalne otrzymują przyjęcie. Lecz nieolśniony tym zaszczytem Skopin, pospiesza korzystać z rozejścia się hufców Rożyńskiego, i odbiera zamki słabą opatrzone załogą. Stryj jego, car Wasyl Szujski, zazdrości mu powodzenia i wziętości u ludu; dla tych powodów pozbywa się dzielnego obrońcy państwa i tronu, poddając mu truciznę w młodzieńczych 22 latach jego życia. Na jego miejscu wyznacza wodzem brata swego, Dymitra Szujskiego.

1610 r. d. 4 Lipca. Przeważne zwycięztwo pod Kluzynem hetmana Stanisława Żołkiewskiego, biegłością w sztuce wojennéj otrzymane nad siedmkroć liczniejszem wojskiem moskiewskiém i szwedzkiém; gdzie hetman, mając wydzielone pułki od oblężenia

Smoleńska, w chorągwiach Stanisława Koniecpolskiego (który później był hetmanem), Aleksandra Bałabana, Jana Sapiehy, syna kanclerza, Olizara, Chwaliboga, Tyszkiewicza i później zachęcone hufce Zborowskiego, co razem wynosiło siedm tysięcy wojska; zgromił i rozproszył 48 tysięcy nieprzyjaciela. Dymitr, wódz ich, i Pontus de la Gardie ocaleni byli ucieczką. Poległo z pod wodzy Szujskiego 12 tysięcy, a Szwedów ośmset. Zginął Iwan Boryatyński. Pojmani: Wasil Baturlin i Jakow Dymidów. Cały obóz z działami i wszelkim wojennym porządkiem, dostał się Polakom. Poległo też przeszło sto polskiego towarzystwa, a z nimi rotmistrz Bąk, Lanckoroński. Ci którzy postradali konie, stratowani; książę Porycki i Wydżga, ledwie przy życiu zostali. Pacholików i piechoty, zginęło kilkuset. Zabitych koni przeszło czterysta; a przytem niemało było rannych Polaków.

1610 r. w Lipcu. Wołków, komendant zamku corowego-zameszcia, przerażony otrzymanem Polaków zwycięztwem pod Kluzynem, dobrowolnie poddaje się Zygmuntowi III na wezwanie Żołkiewskiego. Dopełniły toż samo przyjęte strachem zamki: Mozajsk, Osipow, Zubkow i Carowo. Żołkiewski korzystają ze zwycięztwa, zamyśla ciągnąć ku stolicy Moskwie.

1610 r. d. 24 Lipca. Car Wasil Szujski zepchnięty z tronu przez rodaków swoich i postrzyżony w monachy.

1610 r. d. 31 Sierpnia. Hetman Żołkiewski stanął pod Moskwą, gdy z drugiéj strony podchodzi samozwaniec, Dymitr fałszywy, silny pułkami Sapiehy. — Bojarowie spostrzegają się w zamknięciu. Wysyłają zapytanie Żółkiewskiemu: czyli jak nieprzyjaciel nadchodzi? — Odpowiedział, że chce ich dobra: uwolnić ich od samozwańca, a skłonić aby królewica Władysława przyjęli za pana. Nastąpiło pod miastem rokowanie w rozbitym namiocie, a to za poprzedniem ze stron obu wyznaczeniem zakładników.

1610 r. d. 27 Sierpnia. Po długiem a daremnem oczekiwaniu na instrukcye króla Zygmunta III, hetman Żołkiewski, przynaglony szemraniem wojska na zaleganie żołdu; podpisał pakta z narodem moskiewskim i odebrał dyploma na obranie królewica Wła-

dysława carem z podpisami wszech stanów. — Najtrudniejszy artykuł o przyjęcie wiary prawosławnéj przez Władysława, złatwił Żołkiewski tą uwagą, że królowic w kwiecie młodości, chwytającéj się snadnie wszelkich nowych wrażeń, poznawszy zblizka ich obrządek, będzie mógł doń łatwo się nakłonić. Tą nadzieją zaspokoił bojarów. Pomiędzy warunkami, dozwolono, aby w stolicy dla Polaków w służbie cara Władysława będących, wystawiony był jeden katolicki kościół. Bojary, duchowieństwo i wszystkie stany, padały przed ołtarzem w namiocie wzniesionym, i krzyż całując, nowemu panu swemu, Władysławowi Zygmuntowiczowi, wiarę poprzysięgały.

1610 r. Zaledwie ukończono obrzęd przysięgi na obranie Władysława carem; Żołkiewski odbiera listy od Zygmunta III z żądaniem, aby panowanie nad Moskwą, nie dla królewica, lecz dla samego króla rozciągnął. Owa odezwa, po tak uroczystym akcie, była już spóźnioną, a nadto, imię Zygmunta, nie wrażało w moskiewskim narodzie ufności.

1610 r. Żołkiewski daremne łoży starania aby samozwaniec dobrowolnie wyrzekł się tronu, i aby poprzestał na wydzieleniu mu Grodna lub Samboru, co hetman zapewnia wyjednać mu u króla. Dumna zawsze Maryna, odwodzi męża od tych układów.

1610 r. d. 5 Września. Gdy w obronie fałszywego Dymitra, wojska Jana Sapiehy, już stanęły w szykach bojowych przeciw hufcom Żołkiewskiego; — wodzowie, zapobiegając rozlewowi krwi bratniéj, podali sobie dłonie. Sapieha przyrzekł odstąpić Samozwańca, jeźliby go nie nakłonił do przyjęcia Grodna lub Samboru. Lecz i Sapieha daremne w tém łożył usiłowania. W końcu Dymitr, powziąwszy podszept, że hetman chce w nocy schwycić go, umknął z żoną do Kaługi.

1610 r. Wydani zostali hetmanowi Żołkiewskiemu, podejrzani u swoich: car Wasyl Szujski i brat jego Dymitr; — a za wpływem hetmana, który chciał zapobiedz tajnym knowaniom i burzliwości umysłów, wyznaczeni byli w poselstwie do Zygmunta III pod Smoleńsk, metropolita Filaret, którego syn

Mikitycz Romanow, pełen zalet młodzieniec, był po kądzieli spokrewniony z dawnymi linii Ruryków carami, kniaź Wasil Golicyn, jako sam roszczący nadzieję tronu. — Odtąd, wszystkie sądy i edykta wydawano pod imieniem cara Władysława, i z jego wizerunkiem wybijano złotą i srebrną monetę. Po całém zaś państwie, wszystkie zamki, grody i prowincye, ubiegały się o rychłe zaprzysiężenie wierności Władysławowi.

Bojary wezwali Żołkiewskiego hetmana na leże zimowe do Moskwy. Hetman stanął w Kremlinie. Surowe jego rozporządzenia, zachowały wojsko polskie w zgodzie z mieszkańcami. Pułki Sapiehy, po odstąpieniu od fałszywego Dymitra, wysłane zostały do ziemi Siewierskiéj. Gąsiewski, starosta wilejski, nad miejscowymi strzelcami, którzy, jakby gwardyę stanowili, objął najwyższe dowództwo.

Hetman Żołkiewski, tyle w Moskwie dokazawszy, obu- 1611 r.
dza zazdrość w dworakach otaczających Zygmunta III. Wmawiają w króla, że zdobyciem Smoleńska, zdobędzie i całe państwo; a wówczas odda je synowi. Napróżno Lew Sapieha, kanclerz w. lit. i wszyscy senatorowie, tak w obozie, jako też pozostali w Polsce, doradzali królowi, aby corychłem osadzeniem syna na tronie moskiewskim, spoił dwa narody; przemogły tajne zamiary Zygmunta III i nałóg ociągania się we wszystkiém.

Żołkiewski zostawia w Moskwie dowództwo nad swo- 1611 r.
jém wojskiem Aleksandrowi Gosiewskiemu, a sam odjeżdża pod Smoleńsk, aby przyspieszyć przybycie królewica Władysława do Moskwy. Kniaź Mścisławski i kilkuset bojarów otaczało Hetmana. — Pod Smoleńskiem, zajechali mu drogę pułkownicy i rotmistrze, cały dwór królewski i senat. Leon Sapieha, imieniem wszystkich, witał zwycięzcę. — Żołkiewski w tem świetnem gronie udał się do króla; a przedstawiwszy mu cara i brata jego i złożywszy zdobyte chorągwie na Szwedach i Moskwie; waleczne rycerstwo, łasce królewskiéj polecił.

Zygmunt III, mimo starań hetmana Żołkiewskiego na 1611 r.
osobności łożonych, wzbrania się potwierdzić obiór Włady-

sława na carstwo. Dał odpowiedź posłom moskiewskim, że chce wprzódy uspokoić to państwo, nim stanowić będzie o panującym.

1611 r. To wahanie się Zygmunta III, oburza umysły po kraju i w stołecznéj Moskwie. Schwytano listy Golicyna, który był w poselstwie obok innych do Zygmunta, o pewnych z Samozwańcem układach; a wódz Szwedzki Pontus de la Gardie, proponuje bojarom na cara Filipa, syna Karola sudermańskiego. — Śmierć nagła fałszywego Dymitra, najbardziéj przyczyniła się ku ześrodkowaniu wahających się myśli bojarów. — Marynę wtrącono do więzienia w Kałudze.

1611 r. Odkryto powód opierania się twierdzy Smoleńska. Schwytany, po częstych w twierdzy tajnych umowach poufalec posła Golicyna, wyznał, że kniaź Golicyn skłania komendanta fortecy, Sehina, do tak długiego oporu — i złożył list jego w tym przedmiocie pisany. Gdy posłowie moskiewscy zatrwożeni, bronią się prawami narodów; kanclerz w. lit. Lew Sapieha zawstydził ich okazaniem owego listu. Dowodził im, że oni pierwsi te prawa złamali, zdradzając i naród swój od którego są wysłani i cara Władysława, ktoremu wierność przysięgli. — Posłowie, książę Golicyn i metropolita Filaret, wysłani zostali do Polski pod strażą z przydanym, dla pozoru uczczenia, Tyszkiewiczem pisarzem litewskim i Albertem Miaskowskim, sekretarzem królewskim. Upewniono ich, że wydani będą, gdy Władysław na carskim tronie osiądzie. Przez dziewięć lat byli zatrzymani. Golicyn umarł w dniu wyzwolenia swojego.

1611 r. Łepunów, rządzca bogatéj ziemi rezańskiéj i stary moskiewski patryarcha Hermogenes, powziąwszy wiadomość, że Zygmunt III, tron ich dla siebie pragnie zachować; — w obawie nadewszystko o swoje wyznanie religijne; — rozsyłają po całym kraju manifesta z wyrzutami Polakom ich niewiary i z wezwaniem do broni ku ocaleniu zagrożonéj ojczyzny.

1611 r. d. 22 Marca. Gosiewski nadaremnie stara się uśmierzyć zażartą kłótnię pomiędzy wojskiem swojem, a mieszkańcami Moskwy.

Mnóstwo legło pobitych mieszczan. Nazajutrz, sześć tysięcy trupem ich padło. Moskwa zatacza działa; ze czterech stron naciera na Polaków. Ci ku swojéj obronie, puszczają pożar. Wiatr pędząc płomieniem ku nieprzyjacielowi, zmusza go do ucieczki. — Struś z małemi hufcami polskiemi ciągnie do stolicy. Mąż nieustraszony, przebija się przez ogień, aby wesprzeć swoich. Sami bojarowie, przychylni Polakom, zachęcają do podżegania pożaru, ośmielając aby nic nie oszczędzano. — Przez trzy dni i trzy nocy trwała wściekłość pożerczego płomienia; a chciwy żołnierz puścił się na łupieztwo i mordy. — Dziejopisowie liczą sto tysięcy mieszkańców spalonych i poległych od oręża. Hermogenes patryarcha, z dostojeństwa strącony do więzienia.

Polacy w Moskwie doznają głodu. Gosiewski po żywność wysyła na prowincyą Strusia w siedmset koni. Ten o mil cztery od stolicy, spotyka piętnaście tysięcy Moskali pod Proszowickim, na saniach z komorami, w każdéj o dziesięciu strzelcach, zkąd przez wydrążone dziury w ścianach, gęsty puszczają ogień. Sanie te w postępie swoim, czworogranny składają tabor. Towarzystwo polskie, nie mając wolnego pola do działania konno, spiesza się; a wnet waleczna ta piechota uderza na komory; rozrywa tabor i wielu pojmawszy jeńców, resztę do ucieczki zmusza. 1611 r.

Liczne wojska moskiewskie, codziennie ku stolicy podchodzą. Łepunow w 80 tysięcy, Zarudzki w 25 tysięcy, o milę od Moskwy stanęli. Podjazdy wojska polskiego, ciągłe harce z nieprzyjacielem bez żadnego celu staczają. 1611 r. d. 5 Kwietnia.

Starosta Jan Sapieha zbliża się z wojskiem swojem do stolicy; a ile mężny w boju, o tyle niepojęty w swych planach, z początku zdawał się bronić miejscowych, w końcu jakby po zerwanéj z nimi umowie, łączy się z Gosiewskim. — Wysłany przez niego w trzy tysiące pięćset towarzyszy po żywność, niszczy kraj mieczem i ogniem, aby przeciwnych wodzów skłonić do litości nad mieszkańcami i przynaglić do rychlejszéj zgody. — Lecz stałość ich była niezachwianą: nie zważali na klęski partykularne, byle całość narodu, byle 1611 r. d 21 Maja

niepodległość utrzymać. Ćma ich niezliczona otacza Sapiehę. Rotmistrz Pokłoński z pułku Chroślińskiego z rotą usarską do dwustu koni, uderza z pędem na Moskali. W tem przebijaniu się towarzyszy i jeden żywy z nich nie został. Luzacy rozszarpali swoję chorągiew na szmaty, aby się nią nieprzyjaciel nie chlubił. — Śmierć tych walecznych dla reszty pułków otworzyła drogę.

1611 r. Gdy Zygmunt III, pomimo przezornych uwag skłaniających go, aby szedł do Moskwy, z nałogu swego, jak we wszystkiem, ociąga się i waha; w obozie jego, wierni mu dotąd bojarowie moskiewscy, poczynają szemrać. Sołtykow, pod pozorem uśmierzenia grasującéj pod obozem zgrai, połączył się z nią i napisał list do króla z wyrzutami zwłoki i zawodu położonéj w nim ufności. Pułkownicy oddziałów polskich w Moskwie opuszczonych, Bobowski i Rusiecki, grożą zemstą na własnym kraju za żołd zaległy. — Hetman Żółkiewski wymawia się od naczelnictwa nad całem wojskiem potrzebą bronienia granic Rzeczypospolitéj, gdzie Gabryel Batory, ufny w opiekę Turków, najechał Multany i Polsce zagraża.

1611 r. Umarł Karol książę sudermański przywłaszczyciel tronu szwedzkiego pod imieniem Karola IX; a wojna wydana Szwecyi przez Danią, dozwoliła Zygmuntowi III odwołać Chodkiewicza z Inflant, aby mu władzę nad wojskiem pod Moskwą polecić.

1611 r. Umarł ulubieniec Zygmunta III Jan Potocki herbu Pilawa, wojewoda bracławski. Po jego śmierci, król najwyższą władzę nad wojskiem swojem, nadał bratu jego Jakóbowi Potockiemu.

1611 r. d. 13 Czerwca. Smoleńsk zdobyty. Odznaczyli się: wódz najwyższy Jakób Potocki; Krzysztof Dorohostajski, marszałek w. lit. i Bartłomiéj Nowodworski, kawaler maltański. Przy samem zdobyciu fortecy, mieszkańcy sami puścili pożar, co niezmiernéj dla nich klęski stało się przyczyną. Komendant twierdzy Sehin, na ostatniéj baszcie, postanowił był do upadłego bronić się. Łzy żony i dziecięcia, zmiękczyły go.

Oddał oręż Jakóbowi Potockiemu. W zdobyczy, wzięto 50 dział wielkich, 200 pomniejszych i na rok cały żywność pozostałą od ognia. Żołnierzy 2700 poddano w niewolę; a w ciągu oblężenia, zginęło ich 70 tysięcy. W dniu tym, kilkudziesiąt Polaków było zabitych i rannych. Pomiędzy nimi, zginął dzielny rotmistrz Stanisław Gorecki. — Król, na zgliszczach zdobytéj twierdzy, dał Jakóbowi Potockiemu przywiléj na województwo bracławskie i starostwo kamienieckie Przez trzy dni wspaniałą dla wojska wyprawiał ucztę; a pamięć zwycięztwa, ogromnym medalem uwiecznił.

Gosiewski w Moskwie, przy uszczuplonéj sile wysłaniem Sapiehy po żywność, gdy miał zabrane sobie wszystkie szańce i wieże Białego-muru, z liczną stratą swoich; ściśniony w Krymgrodzie, daje wiedzieć o swém położeniu idącemu ku Moskwie Chodkiewiczowi, hetmanowi w. lit. — Lecz nim ten zdążył, Jan Sapieha w pięciu tygodniach zgromiwszy liczne zastępy moskiewskie, pobrawszy zamki szturmem lub postrachem, wraca do stolicy i łącznie z Gosiewskim zwalcza nieprzyjaciela, tak, iż znowu stają się panami Białego-muru i do zamku wprowadza żywność. — Z tem wszystkiem Polacy w Moskwie zaniedbani przez króla, w każdym boju tracą część swoich; — gdy nieprzyjaciel, po każdéj stracie, nowe ma posiłki. 1611 r. d. 25 Czerwca.

Zygmunt III, po wzięciu Smoleńska, nie usłuchał zdrowéj rady otaczających go senatorów i wodzów: nie przyszedł do stolicy Moskwy, gdzie po zdobyciu ważnéj twierdzy, gdyby się złączył z Gosiewskim, Sapiehą i Strusiem, łatwoby mu było uśmierzyć rozruchy, tem bardziéj, że wśród niezgody krajowców, znakomitsi sprzyjali Polakom. — Znużony Zygmunt trudami długiego oblężenia, dokonawszy zamierzonego celu, polegał zresztą co do Moskwy, na oczekiwanym Chodkiewiczu; a sam, do Warszawy spieszył. 1611 r. w Lipcu.

Umarł w Moskwie Jan-Piotr Sapieha, starosta uświacki. Odgłos męztwa jego i przymiotów, jakiemi niegdyś zalecali się rycerze normandzcy, rozszerzał się po całéj Polsce i dosięgał Azyi. On w pamiętnych wojnach Inflantskich, 1611 r. d. 15 Września

przyczynił się najwięcéj do zwycięztwa pod Kircholmem. Śmierć jego w Moskwie, powiększyła tam nieład w wojsku polskiem.

1611 r d. 6 Paździer. Po zawartym rozejmie ze Szwedami, przybył Chodkiewicz, hetman wielki litewski do Moskwy, wiodąc z sobą dwa tysiące rycerstwa wzmocnionego żołnierzem wziętym z pod Smoleńska. — Krótko trwała radość z jego zjawienia się. — Struś, Potockich siostrzeniec, niechętnym był najwyższéj władzy hetmana. Pułki, które były pod Sapiehą, przywykły za jego życia nie uznawać żadnéj innej władzy; Gosiewski pobłażaniem tylko podtrzymywał ją nad swoimi. Za ślepe poświęcenie się, dozwalano zdzierstw i łupieztwa. — Wojsko szemrało w rozjątrzeniu na zawód w obietnicach króla, lubo już dawniéj otworzono tam skarby carskie; a w srebrze, w złocie i w drogich fantach, zapłacono żołd za rok cały.

1611 r. d. 29 Paździer. W czasie sejmu, tryumfalny hetmana Żółkiewskiego wjazd do Warszawy.

1611 r. d. 9 Listopada. Sejm warszawski, w téj ufności, że pozostałe w Moskwie i pod Smoleńskiem wojska, otwarciem skarbów carskich, hojnie się opłacą; szczupłe na poparcie wojny uchwalił pobory z cła tylko i narzuceniem podatku na kmieciów i na ubogą szlachtę, która włościan nie miała. Oddano z nich królowi sto tysięcy złotych, jakie wydał na wojsko pod Smoleńskiem; resztę przeznaczono rycerstwu, które z wyprawy do domu wróciło.

1611 r. w Listopadzie. Na sejmie warszawskim, margrabiemu elektorowi brandeburgskiemu, Zygmuntowi, nad chorym umysłowo Albertem Fryderykiem, księciem na Anszpachu, nadano opiekę, którą wprzód sprawował Jerzy Fryderyk, z późniéj Joachim. Po długich zaś naradach, na prośbę margrabiego o lenność księstwa pruskiego, zezwolono niebacznie na przeniesienie owéj lenności na linię brandeburgskich margrabiów po śmierci Alberta Anszpachskiego, z zastrzeżeniem jednak, że po wygaśnieniu następców płci męzkiéj, własność księstwa Prus wschodnich wróci do Korony. — Nakazano hołdownikowi

corocznie płacić do skarbu królewskiego owoczesnych trzydzieści tysięcy złotych i drugie tyle ilekroć ziemski podatek uchwalony będzie. — Od wyroków książęcych, zabezpieczono apelacyę do króla; a elektor brandeburgski Zygmunt, publicznie, wśród miasta Warszawy, hołd królowi polskiemu Zygmuntowi III dopełnił.

Nie były skuteczne napomnienia czynione przez hetmana Chodkiewicza rycerstwu w Moskwie za ich niekarność i jawne złorzeczenia; a nawet surowością jego rozjątrzone pułki z podżegania Strusia i innych, wyprawiły poselstwo do Zygmunta III z tem, że jeśli należny im żołd zapłacony nie będzie do dnia 6 Stycznia następnego 1612 roku, stolicę Moskwy opuszczą. 1611 r.

Hetman Chodkiewicz odchodzi z Moskwy na prowincyą po żywność, zostawując ledwie trzy tysiące towarzyszy pod sprawą Gosiewskiego, Zborowskiego i Łodzińskiego. Zapewnia powrót przed dniem 6 Stycznia 1612 roku, to jest przed terminem zamierzonym przez spiknione wojsko do rozejścia się. 1611 r.

Stanisław Działyński, wojewoda malborski (później chełmiński), mianowany do Prus książęcych komisarzem, przez nową przysięgę wedle paktów z Janem Zygmuntem elektorem brandeburgskim, owe Prusy, względem Rzeczypospolitéj polskiéj zobowiązał: — księstwo to w posesyę elektora oddał; — przysięgi poprzednicze przez margrabiów, bez konsensu Polski, na to księstwo narzucone, pokasował; miejsce na kościół katolicki kosztem kurfistrza wystawić się mający, naznaczył; — kalendarz nowy od Grzegorza papieża reformowany, po księstwie ogłosić i przyjąć rozkazał; — i wolną apelacię od sądów książęcych do króla polskiego zapewnił. 1612 r.

Pontus de la Gardie, wódz szwedzki, zdradą podchwycił Nowogród; a przy tem, dyakon monasteru w Iwangrodzie, Sidor, ogłosił się Dymitrem, znowu jakoby ocalonym. Te wypadki wstrzymywały wodza siły moskiewskiéj, kniazia Pożarskiego, od wstępnego boju z Polakami, któ- 1612 r.

rych pokonanie byłoby złatwione tem mianowicie, że u nich osłabiony już był rygor wojenny i że ich wodzowie byli w niezgodzie.

1612 r. Gdy hetman Chodkiewicz za Wołgą, ciężkie w silnych mrozach ponosi trudy dla wyszukania żywności; pozostali w Moskwie, z natarczywością domagają się zapłaty. Bojarowie do przybycia cara Władysława, nie chcą naruszać skarbu w gotowiźnie, a oddają im w zastawę część insigniów koronnych.

1612 r. w Sierpniu. W Multanach młody hospodar, Konstanty Mohiła, zaniedbał posłać zwykły haracz Turkom. Porta, po daremnych napomnieniach, podbudziła Stefana Tomżę. Ten z Tatarami, wpadłszy niespodzianie do Multan, opanował władzę; a Konstanty ratował się ucieczką do Chocimia. Szwagier jego, Stefan Potocki, brat wojewody Jakóba, z Maryą Mohylanką ożeniony, ufny w znaczenie swego u króla, bez wiedzy stanów Rzeczypospolitéj, w sześć tysięcy zebranych zaciągów spieszy odzyskać Multany dla szwagra. — Za Prutem, w dolinie zwanéj Sasowy-róg, na nieprzygotowanych Polaków, wpada trzydzieści tysięcy Tatarów. — Oprócz małéj cząstki, która się przebiła przez tłum nieprzyjaciela, reszta bez boju, wraz ze Stefanem Potockim, odesłanym do Carogrodu, dostała się w niewolę. — Tatarzy z Multan, przeszli do Podola i do Wołynia; a spustoszywszy te kraje, wywiedli mnóstwo z sobą jeńców.

1612 r. Chodkiewicz odbiera listy od króla, od senatorów i przyjaciół z upewnieniem, że Zygmunt III z synem Władysławem, gotuje się już do wyjazdu w kraje moskiewskie z zapłatą zebrać się mającą dla wojska. — Ale spiknionych nie upamiętały te nadzieje. — Trzystu towarzystwa i tyluż pacholików, podniosły konfederacyą pod obranym na marszałka Józefem Cieklińskim, wychodzą z Moskwy. O milę od obozu hetmana, w grzęzawiskach, milicya moskiewska, Szyszkowie, wpadają na nich; rażą z taką przewagą, że mała ich cząstka wróciła do obozu; a druga podobnaż idąc daléj, przebiła się orężem przez Możajsk, dopadła granicy

polskiéj; zkąd oparłszy się we Lwowie, łupieztwem niszczyła królewskie i duchownych włości.

Umarł w Krakowie Piotr Skarga (Pawęski), Jezuita, urodzony roku 1536 w miasteczku Grodziec w Mazowszu; — sławny kaznodzieja królów polskich, Stefana Batorego i Zygmunta III, wzorowy w języku krajowym autor dotąd poważany. Żył lat 76. 1612 r. d. 27 Września.

W Moskwie, Struś z namowy swego wuja, wojewody Jakóba Potockiego, mając pod komendą swoją większą siłę, niż Chodkiewicz i Gosiewski, nie poddaje się pod ich władzę. Chodkiewicz stanął ze swoimi pod Dziewiczym monastyrem; Gosiewski z Moskwy ustępuje; a Struś z własnym oddziałem i częścią hufców sapieżyńskich, zajął jego miejsce. — Hetman Chodkiewicz, nie przestając z trudem wielkim dostarczać im żywności; gdy raz cztery tysiące wozów zbożem naładowanych dostawił Strusiowi pod bramą; ten owéj dostawy nie wsparł wycieczką przeciw napadowi nieprzyjaciela: wolał doznać najokropniejszéj męki głodu, niż przyczynić się do sławy hetmana. Pozostała przy Chodkiewiczu część Sapieżyńców, sprzykrzywszy sobie obozowe trudy, czyni związek pod marszałkiem konfederacyi Zalewskim i udaje się do Brześcia-litewskiego, niszczyć w okolicy królewskie i duchownych dobra. 1612 r.

Dojmujący ostateczny głód w obozie Strusia, wywarł wściekłość zwierzęcą. Gdy niestało koni, silniejsi pożerali słabszych. Znaleziono potem solone w beczkach ciało ludzkie. — Wysłani, przedarli się do obozu Chodkiewicza z prośbą o żywność. Hetman raz jeszcze puścił się w głąb kraju. 1612 r.

Powstał z gminnego pospólstwa Niższego-Nowogrodu, Kuźma Minin, godny wiekopomnéj chwały. Przejęty niedolą ojczyzny, przemówił do ludu, aby się uwolnić od jarzma polskiego. Kniaź Pożarski staje na czele uzbrojonych. Kniaź Trubecki, dotąd w niezgodzie z Pożarskim, złożył niechęć aby się połączyć ku wspólnemu dobru. — Hetman Chodkiewicz wraca z zapasem żywności i zastaje wojska w około Moskwy z rozmaitych prowincyi zebrane. — Prze- 1612 r.

magającéj sile nie mogąc podołać, zwraca się ku Wiaźmie, gdzie zamierzał połączyć się z oczekiwanym królem. — Nieprzyjaciel w pogoni, zagarnął mu kilka chorągwi kozackich.

1612 r. d. 7 Listopada. Gdy hetman Chodkiewicz odciągnął był, a w oblężonych siły już osłabły, poddali się Polacy, zapewniwszy sobie pod przysięgą życie i swobodny powrót do kraju. Okropny był widok wynędzniałych i bezsilnych a odartych rycerzy, co niedawno jako zwycięzcy, lśnili złotem wchodząc do Moskwy! — Prędki téż był koniec ich niedoli. Strusia i pułkowników, wtrącono do turmy; a rycerstwo wycięte i poduszone zostało.

1612 r. Zygmunt III, którego ociąganie się było powodem tylu nieszczęść, teraz dopiero wyrusza z synem Władysławem na zawojowanie państwa moskiewskiego z nie większą siłą nad dwa pułki niemieckie, do których w Smoleńsku tysiąc dwieście towarzystwa zaledwie skłoniło się przyłączyć. — Poszedł ku Moskwie; lecz żaden z mieszkańców nie przyszedł powitać Władysława jako cara swojego. — Zygmunt III popatrzał tylko z daleka na Moskwę, którą przez własną winę utracił. Widząc odrzucone wszystkie kroki do porozumienia się, widząc siłę nieprzyjaciela i własną słabość gdzie też dokuczały mrozy, śniegi i brak żywności; smutnie wrócił do Smoleńska, a ztamtąd do Polski.

1612 r. W Rzeczypospolitéj, ustanowioną została prowincya ruska zakonu Dominikanów, odłączona od polskiéj; a pierwszym jéj prowincyałem, był Grzegorz z Przemyśla

1613 r. Bojarowie moskiewscy obrali carem piętnastoletniego Michała Romanowa, syna metropolity Filareta, krewnego Anastazyi, żony Iwana Wasilewicza. — Godunow Borys, przywłaszczyciel tronu, zmusił był ojca Michała do stanu duchownego, bo z powodu owego pokrewieństwa, lękał się w nim krwi dawnych carów moskiewskich.

1613 r. Zarudzki, wódz kozaków duńskich, Polak, zniechęcony dawniéj względem hetmana Żołkiewskiego, przeszedł był na stronę Maryny. Późniéj, Chodkiewicz przez towarzysza Bo-

rysławskiego, chciał skłonić go do powrotu ku swoim. Znalazł się zdrajca, który zmowę przed Trubeckim wykrył. Borysławski schwytany, w mękach, duszę za ojczyznę wyzionął. Zarudzki zaś umknął do Kołomny, gdzie wówczas Maryna z małym synem była. Tam on ku dumnym widokom ożenił się z nią i pustoszył okolice Rezanu i Pereasławia. Zdobył potem Astrachan; wzmógł siły swoje przyłączeniem się Kozactwa Tereku. Następnie przed potęgą księstwa moskiewskiego uchodząc nad rzekę Jaik, schwytany, życie na palu zakończył. Marynę utopiono pod lodem; a dwuletniego jéj syna uduszono.

Naciśniony wojskowemi konfederacyami Zygmunt III, zwołał sejm do Warszawy. Zgromadzone stany, bez względu na majestat, czyniły słuszne wyrzuty królowi za popełnione błędy w wojnie z Moskwą. Szyszkowski, biskup płocki, w śmiałéj mowie, zarówno obwiniał i szlachtę, która wśród szczęśliwych powodzeń, wzbraniała się przyczynić poborem a samowolnie multańską ziemię najechawszy, przyszłą wojnę z Turkami, niezawodnie na kraj własny ściągnęła. Na olbrzymie domagania się konfederacyi wojskowych, złożono 78 milionów złotych dzisiejszych. 1613 r. d. 19 Lutego.

Konfederaci, nie poprzestając na złożonéj sumie przez sejm warszawski, postanowili rozebrać pomiędzy siebie wszystkie starostwa i królewszczyzny. — Cały naród uległ nastawaniu piętnastu tysięcy zbrojnego żołnierstwa! — Zygmunt III zwołał radę senatu. — Hetman Żołkiewski, pomny z czasów króla Stefana karności wojskowéj, żądał aby jemu zlecono sposób upamiętania rozhukanéj zgrai. — Rada nie przyjęła jego myśli surowéj: lękano się zwiększenia związków przez stosunki pokrewieństwa pomiędzy możnymi a młodzieżą w konfederacyi będącą. — Naznaczono sejm na Listopad, w celu dopełnienia im żądanéj sumy. 1613 r.

Na sejm warszawski, skonfederowane wojsko wyprawiło posłów swoich siedm tysięcy. — Uchwalono, co miecz rozkazał! Naród zniszczony rabunkami przez Tatarów i przez swoich, złożył dla garstki zbrojnéj, blizko 140 mi- 1613 r. w Listopadzie.

lionów złotych dzisiejszych. Nadto zaś, nim akt konfederacyi swojéj spalili, dane im w Moskwie, jako zastawę, klejnoty w insygniach carskich z tamtejszego skarbu, rozszarpali pomiędzy starszyznę. — Za całą karę, naczelników związku jako to: Cieklińskiego i innych. na sąd zapozwano. A gdy się nie stawili, uznano ich bezecnymi. Wyrok ten późniéj za wpływem możniejszych, a połączonych powinowactwem, na sejmie 1616 roku odwołanym został.

1613 r. Sejm zatwierdził fundacye biskupstwa smoleńskiego, którą Zygmunt III, po zdobyciu Smoleńska w roku 1611, dźwignąć postanowił. Na tym sejmie, wydzielono dobra na utrzymanie biskupa. Lecz więcéj lat dwudziestu zarządzali dyecezyą administratorowie. — Biskupi smoleńscy poczęli zasiadać w senacie 1637 roku. Po traktacie andruszowskim 1667 roku, gdy Polska utraciła Smoleńsk, zostali w senacie wojewodowie, kasztelanowie i biskupi smoleńscy aż do upadku rzeczypospolitéj, ale bez rzeczywistego znaczenia.

1613 r. d. 20 Listopada Umarł Jan (Łazarowicz) Januszowski, mąż uczony. Napisał w Krakowie 1594 roku, pierwsze prawidła pisowni polskiéj, a w 1613, wzór Rzeczypospolitéj rządnéj, do człowieczego ciała zastosowany. Był sekretarzem Zygmunta-Augusta, później księdzem.

1614 r. d. 22 Maja. Znękany naród wojną z obcymi i uciemiężony przez własnych rodaków, upadł na duchu i pragnie pokoju. Lecz gdy Zygmunt III objawił odezwą swoją do Chodkiewicza, że sejm postanowił zakończyć wojnę z Moskwą przez traktat; Hetman w pięknym liście, ubolewając nad stanem Polski, przedstawiał trudność w tem, że traktowanie o pokój bez wojska, okaże słabość przed nieprzyjacielem. Nakoniec wymawia się od naczelnictwa. Wszakże na Chodkiewiczu polegało bezpieczeństwo granic: — on stojąc na Białorusi, potęgę Moskwy, trzymał na swéj szali.

1614 r. Zbrojne w kupach żołnierstwo, uzuchwalone pobłażaniem, zasmakowawszy w rabunkach, nie poprzestało na złożonych mu sumach; aż Karwacki na Rusi, schwytany jako łupiezca przez Stanisława Koniecpolskiego, a Czeladka

w Litwie, wzięty przez wysłaną jazdę królewską, śmiercią ukarani zostali. Surowość ta położyła koniec rabunkom.

Podole i Ukrainę, bezkarnie plądrują Tatary. Turcya znając słabość Polski, obojętnie zbywa posła o to w Carogrodzie, Samuela Targowskiego. Kozactwo tylko pomściło się krzywdy polskiéj; w sto czajek przebywszy Helespont, opanowali miasto Synopę; a zniszczywszy je, po całych morskich nadbrzeżach łupieztwo wywarli. 1614 r.

Moskwa naciśniona wojną króla szwedzkiego Gustawa Adolfa, prosi Macieja, cesarza niemieckiego, aby w zatargach jéj z Polską pośredniczył. Wysłany od cesarza Hejdeli, przybywa do Warszawy w czasie sejmu, i jest świadkiem, nietylko wstrętu Polaków do dalszéj wojny, lecz nawet zerwania obrad publicznych, gdy przedstawiono potrzebę podatków. 1615 r. w Lutym.

Wyprawieni komisarze polscy z senatu i ze stanu rycerskiego, jadą z posłem cesarskim dla traktowania o pokój do Moskwy. Zastają Smoleńsk w oblężeniu. Komisarze ze strony Moskwy nie chcą już słyszeć o carze Władysławie, kładą za warunek do zgody: aby Polska, Smoleńsk i wszystkie ich prowincye i zamki podbite zwróciwszy, wyliczyła za koszta wojenne, za zburzenie stolicy i rozszarpanie skarbu carskiego, siedm milionów siedm kroć sto tysięcy złotych dzisiejszych. Pełnomocnicy polscy, lubo w duszy upokorzeni słabością swoją, pamiętni przecież niedawnych zwycięztw, odrzucili tak uciążliwe warunki. 1615 r.

Hetman Chodkiewicz pod Smoleńskiem zwycięża Moskwę. Opatrzył twierdzę w żywność. Z jego polecenia, waleczny Aleksander Gosiewski, rozłożywszy się za wojskiem nieprzyjacielskiem, tak je ciągle trapił napadami, że Moskale zwątleni i ogłodzeni, od oblężenia ustępują. 1615 r. d. 24 Marca.

Na sejmie warszawskim, stany królestwa oburzone warunkami do zgody podanemi przez Moskwę, zapalają się ocknioną miłością kraju, i uczuciem swéj godności. Ztąd wojna przeciw Moskwie uchwaloną została. Obrano wodzem 1616 r.

królewica Władysława, aby siłą zbrojną, dobijał się praw swoich. Przydano komisarzy do rady wojennéj.

1617 r. Rok upłynął, nim się spełniły zaciągi i przygotowania do wojny z Moskwą. Królewic zbyt młody na wodza. Troskliwy Zygmunt III, uznawał potrzebę pieczy nad synem. Przed Żołkiewskim, zaprzysiężono wierność Władysławowi; ten hetman umiał tam zjednać sobie ufność bojarów. Ale doznawszy goryczy i zawodu, wymawia się od téj wyprawy koniecznością strzeżenia granic od Turków rozjątrzonych napadem kozackim. Janusz Radziwiłł, na odezwę królewską, odradzał wojnę po doznanych z niéj klęskach; a skończył odpis przykrą uwagą: że lepiéj jest ojczyznę w całości zachować, niż utraciwszy ją, szukać nowych po świecie monarchji.

1617 r. d. 17 Lutego. Gustaw Adolf, król szwedzki, umiał korzystać z położenia państwa moskiewskiego wśród niepokojów z Polakami. Zawarł korzystny z niem traktat, mocą którego Ingrja (gdzie dziś Petersburg), Iwangoród, Jama, Koperja, Nöteburg, Kuksholm, zostały przy Szwecyi; a Moskwa mogła swobodnie wszelką siłę przeciw Polsce zwrócić.

1617 r. d. 5 Kwietnia. W dniu wyznaczonym do wyjazdu królewica Władysława na wojnę przeciw państwu moskiewskiemu, król w Warszawie otoczony orszakiem rodziny, panów radnych dworu, udał się do kollegiaty Śgo Jana, gdzie gdy zasiadł na tronie, prymas królestwa Gębicki, rzewną mową żegnał królewica; po któréj Władysław przemówił upewniając, że przestrogi najwyższego w kraju kapłana będą prawidłem jego życia, i że najdroższych mu obowiązków względem ojca i ojczyzny nigdy nie zaniedba. Przystąpił do ołtarza i przyjął z rąk prymasa poświęcony pałasz i chorągiew; następnie, rzucił się do nóg ojca, który w silnem rozrzewnieniu dał mu błogosławieństwo. Z kościoła na dzielnym rumaku udał się królewic do obozu; a lud wszystek, przejęty życzliwością, gorącemi modłami, głośno objawiał te dla niego uczucia.

1617 r. Królewic Władysław, idąc do Moskwy, odbiera w Krzemieńcu odezwę od hetmana Żołkiewskiego z tém, że

Skinder basza, złączywszy wojska swoje z Wołoszą i Siedmiogrodzianami, w potężnéj sile zbliża się do Polski. Radzi przeto wstrzymać się w Krzemieńcu z pułkiem piechoty, a resztę wojska pod sprawą Marcina Kazanowskiego jemu odesłać. Ruszył przecież Władysław aż do Zbaraża, aby ztamtąd posiłki Hetmanowi posłać, i aby tam rozkazów królewskich czekać. Hetman Chodkiewicz i Lew Sapieha, odezwami swojemi z Litwy do Władysława, radzili połowę wojska odesłać Żołkiewskiemu, a z resztą spieszyć do Moskwy. Tę radę potwierdził i rozkaz króla

Stanął królewic Władysław w Mohylowie na Białorusi, i tam na ściągające się ostatki sił swoich oczekiwał. 1617 r. we Wrześniu.

Hetman Żołkiewski, lubo miał dostateczne siły do walki ze Skinderbaszą, przecież nauczony ostrożności wiekiem lat 70, mając na uwadze, że w zdarzeniu przegranéj z Turkami, wojna z Moskwą odjęła środki ratunku; skłonił się bez wiedzy stanów Rzeczypospolitéj do uciążliwego z Turcyą traktatu. W układach bowiem, obojętny artykuł względem Wołoszczyzny, Turcy tłumaczyli późniéj za wyraźne jéj sobie odstępstwo. O ten traktat zawarty w miasteczku *Buszy*, blizko zejścia się rzek Dniestru i Morachwy, oskarżali go niektórzy na następnym sejmie. Lecz okazało się, że do zawarcia jego Żołkiewski był upoważniony listami Zygmunta III. 1617 r. d. 26 września.

Hetman Chodkiewicz z pod Dorohobuża przysłał do królewica Władysława kilku bojarów, którzy, opuściwszy obranego cara Michała, prześli na stronę wprzódy obranego Władysława. Za radą komisarzy otaczających królewica, wysłano jego sekretarza, Jana Rydzińskiego z listami do bojarów i wszech stanów moskiewskich z uwiadomieniem, że ich wielki-kniaź Władysław przybywa dla objęcia ofiarowanego sobie berła; aby unikając zemsty Boga, powrócili do posłuszeństwa panu swemu. Napisano też do Chodkiewicza, aby dla spokojnego rokowania między dwiema stronami, wstrzymał się z dobywaniem miasta Dorohobuża. Spełzło posel- 1617 r.

stwo Rydzińskiego. Moskale zatrzymali go we Wiazmie, nie dozwalając jechać do stolicy. Rydziński wrócił do obozu.

1617 r. d. 12 Paździer. Dorohobuż, na widok wojsk Władysława połączonych z pułkami hetmana Chodkiewicza, poddał się królewicowi, z pokorą uznając go carem swoim. Od Władysława siedzącego na tronie, kanclerz litewski Lew Sapieha, oświadczył przebaczenie korzącym się. Z dwóch naczelników nad tysiącem bojarów, Fed'ko Sumow z dwiestu bojarami, udarowani po dwa czerwone złote odeszli; a Iwan Ododurow z resztą swoich, w wojsku polskiem pozostał.

1617 r. w Październ. W śród narady obozowéj: czy ciągnąć do Wiazmy, aby ją zdobywać orężem, posłowie od obywateli tego miasta przybywają z oznajmieniem, że pułki krajowe, ciągnące ku nim, zastraszone przybyciem Władysława, cofnęły się do stolicy; a Wiazma pomna swéj przysięgi carowi Władysławowi, z pokorą błaga przebaczenia, i bramy miasta prawemu panu otworzy. Władysław wysławszy wprzód Sehina, Eudaklina i Eugielziela, wojewodę wiaziemskiego, dla odebrania od miasta i obywateli przysięgi, piątego dnia do Wiazmy wjechał.

1617 r. Gdy należało korzystać z popłochu nieprzyjaciela, i opanować natychmiast bliższy stolicy Możajsk; wojska polskie, dla ciężkich mrozów, straty w koniach i trudnego dowozu żywności, nie mogły z Wiazmy wyruszyć.

1617 r. Wysłani przez Chodkiewicza rotmistrze: Rożycki i Oporowski z lekką jazdą, aby zbudowawszy ostróżek, pilną straż trzymali nad Możajskiem i okolicą; zamiast baczności, dozwolili rozbiedz się towarzystwu po stanowiskach. Tymczasem Łykow, w jedenaście tysięcy wpadł nocą na nieprzygotowanych, pogromił i rotmistrzów pojmał. Następnie bojar *Koniuch*, udając gorliwość dla Władysława, zbudował za pomocą Polaków gródek; a zaledwie wprowadził tam dwieście piechoty i jazdy, wszystko nieprzyjacielowi poddał.

1617 r. Czerńcy i popi rozsyłają listy z upewnieniem, że przysięga nieprawosławnemu, odszczepieńcowi, żadnéj nie ma wagi.

Skinder basza, nastraszywszy kozaków, a pewny już Wołoszczyzny, wkrótce hordy tatarskie na Ukrainę i na Podole wypuścił. Spłynęły ogniem żyzne okolice. Tysiące ludzi płci obojga zaprowadzono w niewolę; a postrach padł na całą Małopolskę. 1617 r.

Kniaź Pożarski w siedm tysięcy koni wpadł do Kaługi, mając między niemi pięć tysięcy dobranych kozaków, którzy niegdyś z wodzem swoim Zarudzkim, w wojskach polskich służyli. Chodkiewicz wysłał przeciw nim Lissowczyków, świadomych krainy moskiewskiéj. Ci nazwani *Straceńcy*, natarczywością i łupieztwy, znani byli światu. Nie żył już wódz ich dawny Lissowski; a nazwanie od niego, zachowali i późniéj, będąc pod komendą Czaplińskiego, który, szerząc po kraju mordy i pożogi, ścigał i gromił Zarudczanów. Zamek meszczerski do poddania się zmusił, i wojewodę meszczerskiego, Władysławowi odesłał. 1617 r.

Opaliński, starosta szremski, wysłany przez królewica Władysława w pomoc Czaplińskiemu, gdy się z nim połączył pod Tamerkowem o cztery mile od Kaługi; wywiódłszy księcia Pożarskiego z zamku, wiele mu ludzi trupem położył, i pięćdziesięciu z synem tegoż księcia wziął w niewolę. 1617 r.

Umarł Andrzéj Bobola, podkomorzy w. kor., wychowany u Jana Tarnowskiego, kasztelana krakowskiego, ulubieniec króla Zygmunta Augusta, potem sekretarz Stefana Batorego przy wszystkich jego wyprawach wojennych, doznający wielkich względów u Zygmunta III. — Jakób Sobieski poświadcza, że Bobolego wielkie odznaczały przymioty i rozum, że on w krajowych sprawach ważnych odbierał korespondencye z państw rozmaitych i umiał im nadać potrzebny kierunek. Człowiek to był niepoślednich zalet, kiedy Stefan Batory zaszczycał go swoją ufnością. Tegoż imienia Jezuita w Pińsku, Andrzéj Bobola, synowiec podkomorzego, po okropnych męczeństwach, zamordowany był przez Kozaków dnia 17 Maja 1657 roku. Ciało jego przeniesiono do Połocka roku 1827. Benedykt XIV, stwierdził jego męczeństwo 1755 r.; a Pius IX dnia 3 Lipca 1853 roku, postanowił uroczyste 1617 r.

obchodzenie pamiątki Bobolego w oktawę jego męczeństwa, to jest d. 23 Maja. Cudami wsławiony, w poczet Świętych zaliczony został.

1617 r. Wolmar Favensbach, komendant twierdzy Dyament, poddał ją przez zdradę królowi szwedzkiemu Gustawowi Adolfowi.

1617 r. d. 8 Grudnia. Hetman Chodkiewicz, nierad cząstkowym korzyściom i klęskom ze spustoszenia kraju moskiewskiego wynikłym, postanowił wpaść nocą do Możajska i ku temu w tajemnicy, rychłe czynił przygotowania. Lecz niektórzy z komisarzów doradzili w pochlebstwie królewicowi, aby nie opuszczał zręczności do sławy. Władysław, mimo robionych mu uwag, tak stanowczo zażądał podzielać tę nocną wyprawę, że Hetman oprzeć mu się nie mógł. Ztąd przygotowania przewlekły się i tajemnica już nią być przestała. W drodze ku Możajskowi, dowiedziano się, że nieprzyjaciel już był uprzedzony przez szpiega; a nadto, że oblężenie miasta wśród śnieżnéj nawały i niedostatku żywności jest niepodobne. Po mroźnéj nocy, wśród krążących podjazdów, bez żadnego posiłku, pod gołem niebem przetrwanéj, nazajutrz gdy nieprzyjaciel nie pokazał się, Hetman dał znak do odwrotu.

1617 r. Baczyński, poseł od królewica Władysława, pomimo stawianych mu trudności, dostał się do Moskwy. Zaprowadzony do najwyższéj rady bojarów, gdy wspomniał o carze Władysławie, wstrzęśli się od gniewu stronnicy Michała; inni jednak spokojnie słuchali. Dano odpowiedź, że rada wyszle pełnomocników; lecz nie pozwolą na zawieszenie broni, aż wojska polskie wyjdą z granic ich państwa; — że o wymianie jeńców nie mówią, aż Polacy odeszlą wyprawionych dawniéj w poselstwie kniazia Golicyna i metropolitę Filareta.

1618 r. w Kwietniu Przybył do Wiazmy wysłany od dumnych bojarów Iwan Kondjon z diakiem Fedorem Stepanowym, aby z komisarzami polskimi o miejsce, o czas i o liczbę traktujących umówić się. Prosił imieniem tychże bojarów, aby wojska polskie wyszły z ich kraju; gdyż pod tym tylko warunkiem na za-

wieszenie broni zezwolić mogą. Ilekroć ze strony polskiéj wspomniano o carze Władysławie, Kondjon mówiących słuchać nie chciał, ani żadnego pisma pod tym tytułem nie przyjął. Ustnie przeto powiedziano mu, że wojska stać muszą aż do zawarcia pokoju. Czas do rokowania naznaczono dzień 16 Czerwca. Co do liczby pełnomocników i miejsca ich zjazdu, strony wcześnie umówić się miały.

Jan Zygmunt, margrabia brandeburgski, mając sobie powierzoną w następstwie po ojcu, rejencyę księstwa pruskiego, w imieniu obłąkanego na umyśle księcia Alberta-Fryderyka; po jego śmierci, sam to księstwo jako lenność od Polski, z rąk Zygmunta III otrzymał. 1618 r.

Moskwa czyni zwłoki do umowy. — W obozie królewica Władysława niektóre pułki oświadczyły, że dla zaległości należnego im żołdu, daléj służyć nie będą. Wprawdzie sejm naznaczył pobór, a choć niedostateczny, przecież i tego jeszcze nie złożono. Wojsko odrzuca wszelkie na piśmie upewnienia. Władysław śmiałem przemówieniem bunt rychło uśmierzył. 1618 r.

Gdy kanclerz litewski Lew Sapieha wróciwszy z sejmu warszawskiego do obozu pod Możajsk, nie przywiózł oczekiwanego żołdu, lecz tylko obietnicę, że w dniu 28 Października, cały żołd wypłacony będzie; niektóre lekkie znaki, chorągwie hussarskie Karsnickiego, Plichty, Zurawińskiego, Opalińskiego, w powszechnym niedostatku żywności i odzienia, porzuciły obóz i rozeszły się do domów. Fatalny przykład, pociągnął piesze i konne roty. Po uczynionym popisie pozostałych, królewic i hetman zrozpaczeni, stan obozu królowi przedstawili przez wysłanego księdza Szołdrskiego. 1618 r. w Sierpniu.

W Inflantach po zdradzie Wolmara Farensbacha, który był oddał Szwedom twierdzę Dyament, a otrzymawszy dowództwo nad Szwedami, wziął Parnawę i Salis; gdy późniéj, za namową Jezuitów zdradził Gustawa Adolfa, poddając też twierdzę Dyament Polakom; król szwedzki gotów 1618 r. d. 29 Września

był odstąpić całych Inflant Polsce, byle Zygmunt III wyrzekł się pretensyi do tronu szwedzkiego. Zygmunt zaś, mimo nalegań Lwa Sapiehy i hetmana Chodkiewicza, nie dał się skłonić do zaniechania nadziei berła szwedzkiego. Gustaw wśród przygotowań do wojny, mając już dawać pomoc Moskwie przeciw Polakom, podpisał z Polską rozejm na dwa lata, to jest po dzień 29 Września 1620.

1618 r. Obóz królewica Władysława, przenosi się do Tuszyna. Tam Konaszewicz, hetman Zaporożców w 20 tysięcy kozaków staje i przywodzi królewicowi pobranych niewolników. W ciągu przejścia swego, pojmał starostów w Jelcu i w Liwnie; schwycił i posłańców od cara Michała do hana tatarskiego z przyrzeczeniem mu znacznych summ pieniężnych, aby w Polsce, Ukrainę i Podole najechał.

1618 r. Błąd Chodkiewicza, albo raczéj wola nieba, przeznaczająca wielką przyszłość państwu rosyjskiemu. — Gdy Konaszewicz wzmógł ducha w obozie, wypadało z pod Tuszyna uderzyć na strwożoną, a niedaleką stolicę. Ale Chodkiewicz, oczekując na pieniądze dla wojska, chciał tymczasem wybadać skłonności Moskwy; i gdy żołd przyrzeczony już był w drodze, wdał się w rozmowy przez wysłańców do stolicy. A przecież ztamtąd dochodziły przechwałki do obozu trafne, że mają na zniszczenie Polaków dwóch potężnych sprzymierzeńców: *głód* i *zimę*.

1618 r. Po długiéj do układów zwłoce czynionéj przez Moskwę, i po wzmagającéj się zuchwałości nieprzyjaciela w miarę zbliżonéj zimy; Chodkiewicz nocny szturm przypuszcza do stolicy. Lecz mała ostrożność w powolnych przygotowaniach dozwoliła szpiegom uprzedzić Moskwę. Polacy ze stratą odparci zostali.

1619 r. d. 11 Grudnia. Przedugodne rozmowy z wysłanemi z Moskwy do obozu polskiego, poczęte dnia 1 czerwca 1619 roku, schodziły na marnych ze stron obu wyrzutach: ze strony polskiéj na niegodne złamanie wiary poprzysiężonéj królewicowi Władysławowi; a z przeciwnéj strony, na zwlekane przybycie Władysława, wówczas kiedy Zygmunt III, tajne w Moskwie

czynił starania, aby on raczéj, a nie syn jego był carem; co dla znanéj króla gorliwości w nawracaniu do religii katolickiéj, wstrętem i bojaźnią przerażało. Po wzajemnych podobnych wyrzutach przywlekłych, wieść nakoniec o klęskach naniesionych po kraju przez Lissowszczyków i Zaporożców w okolicach Kołomny, Pereasławia i Rezańska, aż za rzekę Okę, położyła przerwę wyrzutom. Przejęci zniszczeniem państwa, zawarli w Diwelinie dnia 11 grudnia 1619 roku traktat na lat 14, mocą którego Moskwa odstąpiła Polsce zamki: Smoleńsk, Białę, Rostów, Dorohobuż, Sierpiejsk, Trubeck, Nowogorod-siewierski z okolicznemi ziemiami z obu stron rzeki Desny; niemniéj Czernichów, Monastersko i Muromsk. Polacy zaś wrócili Moskwie: Kozielsk, Możajsk, Mesczersk i Wiazmę z okolicznemi włościami; a za oddanie tych zamkow, wzięli Polacy: Poczapów, Starodub Popowągórę, Newlę, Siebież, Krasno, Toropeć i Wieliż ze wszystkiemi ich ziemiami. Michał Fedorowicz nie miał używać tytułów: inflantskiego, smoleńskiego i czernichowskiego księcia, które to tytuły, król polski przyłączał do swoich. Metropolita Filaret, Wasyl książę Golicyn, Tomasz Ługowskoj, Sehin z żoną i synem, archimandryta smoleński, mają być wypuszczeni; a nawzajem Moskwa uwolni Strusia, Charleńskiego, Chocimirskiego i innych. Szujski, Trubecki, Sołtyków, Massalski i inni bojarowie, jeśli zechcą, mogą wrócić do Moskwy.

Zgromadzone na sejm stany królestwa w uniesieniu nad walecznością i wytrwaniem trudów obozowych krolewica Władysława, skutecznie wstawiły się do króla, aby mu w nagrodę tych zasług, rządy i dochody wszystkich podbitych prowincyj, oddane zostały. 1620 r.

Gdy w ciągu trwającéj jeszcze wojny pomiędzy Polską a Moskwą, cesarz niemiecki, Ferdynand II, poburzył Czechów przeciw sobie, a to pogwałceniem przywilejów nadających im wolność wyznań; a w Węgrzech, Betlem Gabor, książę siedmiogrodzki, korzystając ze zniechęcenia umysłów, zagrażał domowi rakuskiemu, i w 30 tysięcy Węgrów, zbiwszy pod samym Wiedniem wodza cesarskiego, Wiedeń naokoło 1620 r.

obległ; w Budzie zaś, zwołano sejm węgierski już na obranie i koronacyę Gabora; wówczas Zygmunt III, powodowany nietylko skłonnością swoją ku domowi wiedeńskiemu, i silnym względem na wojnę religijną w Czechach; ale nadto, jako po dwakroć ożeniony z arcyksiężniczkami, dopuszczał sobie w zaślepieniu prawo do spadku, do możliwego kiedyś dziedziczenia krajów cesarskich; i za namową Jezuitów, po skończonéj wojnie z Rosyą, posłał w pomoc Ferdynandowi II, ośm tysięcy Lissowszczyków.

1620 r. Jan Rogowski, naczelnik Lissowszczyków, przechodzi z nimi Karpaty. Stefana Rakoczego, wodza Gabora, znosi ze szczętem. Siedm tysięcy Węgrów kładzie na placu, i szlachtę siedmiogrodzką, do Michalec zebraną, bierze w niewolę. Przelękniony Gabor, zawarł rozejm z cesarzem Ferdynandem II na 14 miesięcy.

1620 r. Po silnych naleganiach senatu polskiego, aby przerywając niepolityczne wdanie się za dworem wiedeńskim, odwołać z Węgier Lissowszczyków; Zygmunt III spełnia tę przezorną radę; — lecz gdy jedną stroną wyprowadza ich z Węgier; drugą, to jest przez granice szląskie i Morawy, wpuszcza do Czech w pomoc cesarzowi. Dzisiejsi historycy tłumaczą w tém Zygmunta III, że wysłanie Lissowszczyków, było zbyciem się szalonéj, rozhukanéj siły, która zawadzała Polsce w pokoju; że na ich rozwiązanie potrzebaby było wojny domowéj; a Rzeczpospolita miała już dosyć konfederacyj wojskowych.

1620 r. d. 15 Sierp. Teofan, patryarcha jerozolimski, wracając z Moskwy, przybył na Ruś polską, gdzie od czasu unii religijnéj, to jest od roku 1596, nie było metropolity nieunickiego. Na prożbę kozaków i duchowieństwa tego wyznania, patryarcha Teofan wyświęcił dla nich na metropolitę Joba Boreckiego, który był w Kijowie, w monasterze michałowskim igumenem. Borecki, lubo nieznany przez króla, lubo bardzo mało już było obywateli ziemskich w Rzeczypospolitéj jego wyznania, którzyby go wspierali; przecież on zajmuje znakomite stanowisko w dziejach cerkwi dezunickiéj w Polsce. Powagą

swoją i wyrozumiałością umiał utrzymać przy sobie cerkiew katedralną św. Zofii, i nie dał jéj unitom. Po jego śmierci, unia postawiła krok śmielszy w Kijowie; i Rutski zaraz cerkiew św. Zofii objął. Borecki umarł dnia 2 marca 1631 r

Hieronim Kleczkowski, wódz Lissowszczyków, w szybkich 1620 r.
obrotach w Szląsku i w Morawach, gromił różnowierców wprzód, nim o nim wieść doszła. Wybranemu na tron czeski Fryderykowi wojewodzie Renu, pod Kresmą, tysiąc ludzi ubił; a lubo wkrótce wprowadzony na zasadzkę pod Horną, sam zginął; przecież Lissowszczyki pod wodzą obranego Stanisława Rusianowskiego, pod tąż Horną, ośm tysięcy rokoszanów trupem położyli. Przy wsi Prochacie, wycięli pięć tysięcy piechoty. Pod Lubą, tak zgromili 1500 nieprzyjaciela, że nie było nikogo, aby doniósł o téj klęsce. W stanowczéj bitwie pod Pragą, wybor jazdy węgierskiéj do ucieczki zmusili. Wedle świadectwa dziejopisów, przyczyniwszy się najwięcéj do zachowania Ferdynandowi II berła czeskiego, mnóstwo pobranych chorągwi, złożyli mu w Wiedniu.

Betlem Gabor, książę siedmiogrodzki, poprzysiągłszy 1620 r.
zemstę nad Zygmuntem III za wytrącenie mu z rąk berła węgierskiego, pobudzał przeciw Polsce Turcyę, będącą w otwartéj wojnie z Austryą, w czém pomagał mu w Carogrodzie Tomża, z hospodara wołoskiego za sprawą Polski zrzucony. Wspierał to podżeganie Porty wielki wezyr Halibasza, ulubieniec młodego Osmana i Skander-basza uniesiony zwycięztwem nad książętami Samuelem Koreckim i Michałem Wiśniowieckim, którzy po nieszczęsném do Wołoszczyzny wtargnieniu Stefana Potockiego, po zapadłém nawet prawie na sejmie polskim 1616 roku, aby nikt z prywatnych nie śmiał napadać na granice Turcyi, obadwa, jako krewni Mohiłów, w piętnastu bitwach poraziwszy Turków, doznali zmienności losu; bo gdy tłum liczniejszy Muzułmanów wpadł do Wołoszczyzny, Wiśniowiecki umarł ze zgryzoty; a Korecki, uległszy przemocy, poszedł w niewolę, i wtrącony był w Carogrodzie do więzienia, gdzie i Stefan Potocki jęczał z żoną swoją Mohilanką.

1620 r. Najsilniejszą pobudką rozjątrzenia Turków stał się Gaspar Gracyani, w miejscu Tomży na hospodarstwo wołoskie wyniesiony. On znając niepewność łaski sułtana, zamyślał powierzoną sobie prowincyą uczynić niezależną od Turcyi, a poddać siebie i państwo pod opiekę króla polskiego. Dał o tem wiedzieć Żołkiewskiemu hetmanowi koronnemu, obiecując w pomoc 20 tysięcy Wołochów. Już sułtan gotował mu zemstę, gdy Żołkiewski z woli Zygmunta III pomimo zdań temu przeciwnych w radzie senatu, wkroczył w pięć tysięcy wyborowego rycerstwa i dwa tysiące kozaków, pożegnawszy króla listem pełnym rezygnacyi i jakby smutnego przeczucia.

1620 r. Skoro wieść ta rozeszła się po Wołoszczyznie o przejściu przez Dniestr Polaków, wnet mniemając ich siłę znaczniejszą niż była, Wołochy wyrzynają Turków, jacykolwiek byli w ich krainie. Polacy zaś ufni jakby po zupełnem zwycięstwie, wzgardzili wszelką ostrożnością i kupami rozbiegli się na zdobycze i rozboje. Ta niekarność zmienia umysły Wołochów. Gracyani widząc słabe siły polskie zamyśla o ucieczce. Żołkiewski nakazuje mu stawić się w obozie z posiłkiem. Ten czyni zawód przywodząc nie więcéj jak sześćset koni. W wielkich niepokojach co do liczby wojska tureckiego, postanowiono ciągnąć do Cecory, gdzie niegdyś Jan Zamojski obozował.

1620 r. d. 7 Paźdz.er. Po szczęśliwych zrazu utarczkach z Tatarami, którzy w 50 tysięcy posiłkowali Turcyi, po rozmaitéj losów kolei, choć w bojach z potęgą o dwadzieścia razy większą; po zdradzie swoich, którzy się ważyli opuścić Hetmana ratować się ucieczką, aby tonąć w nurtach Dniestru, gdzie los taki spotkał Gracianiego, lub też ginąć za rzeką od ręki rozstawionych na to Tatarów; — hetman Żołkiewski cofa się już z obozem do granic Polski. — W tem przejściu, Tatarzy dniem i nocą wytchnąć mu nie dają. Brak żywności dla koni i ludzi, brak wody i ciągła bezsenność, resztę sił pozbawia. Nakoniec, wśród nocy, o milę od Dniestru, gdy część niewielka wojennych ze straży tylnéj, po wycieczce za

zdobyczą wracała do swoich; pacholiki na tętent koni, sądząc, że nieprzyjaciel napada; poczęli dla ucieczki wyprzęgać konie z wozów idących taborem. W tumulcie wzrasta nieład; — głosy dowódzców, zaklinania i rozkazy nie uśmierzają go. Turcy z boku, korzystając z zamięszania i rozterków, wpadają w rozerwane roty. Żołkiewski bierze rozgrzeszenie u spowiednika, wzgardza podanym mu koniem do ucieczki, a obok syna i synowca, bój nierówny zwiódłszy, naprzód traci rękę, potem, niepoznany wśród nocy, pod tysiącami ciosów upada wraz z kwiatem rycerstwa 73 letni Hetman wielki koronny i kanclerz, od młodości w bojach a w radzie wysłużony starzec. Syn zaś jego i synowiec z hetmanem polnym Koniecpolskim i innymi dostali się w niewolę.

Poległ pod Cecorą Michał Chmielnicki, ojciec hetmana Kozaków. Pochodzenie jego było niepewne, szlachectwo podejrzane; a nawet były mniemania, że na nim kara banicyi ciężyła. W Żołkwi, przyjęty był do dworu hetmana Żołkiewskiego do najpośledniejszych obowiązków. Następnie przeszedł do służby u Jana Daniłowicza, zięcia hetmańskiego w Olesku. Daniłowicz wysłał go na Ukrainę do ogromnych dóbr swoich, starostwa czehryńskiego, na pisarza dochodów starościńskich. Tam zamierzając zaludniać pustkowia nowym osadom nadawał w swem starostwie ziemię. Michałowi przeznaczył w nagrodę lepszą, niż innym nad rzeką Taśminą, gdzie on założył futor, a późniéj wieś *Sobotowo*. Ożenił się tam z córką Kozaka Teodora, czyli Bohdana. Zaciągnął się w szeregi rejestrowych Kozaków i był pisarzem pułku w Czehrynie. Wierny Rzeczypospolitéj polskiéj nie mięszał się do buntów. Starym już będąc, z wezwania Daniłowicza, poszedł na wyprawę Żołkiewskiego do Multan jako setnik wojska kozackiego i dowódzca pułku Daniłowicza. W tym boju miał przy sobie syna jedynaka Zenobjusza czyli Bohdana. Dał gardło Michał Chmielnicki przy swoim dobroczyńcy hetmanie Żołkiewskim. 1620 r. d. 7 Październ.

Niebawem po klęsce pod Cecorą, hordy barbarzyńskie 1620 r.

rozsypały się po Podolu i Rusi-Czerwonéj (dziś Galicyi). Trwoga powszechna tem była żywszą, iż nie miano gotowego wojska aby powstrzymać ich zapęd. Jeden Stanisław Lubomirski, hrabia na Wisnicu, starosta sandomirski, ciągnący z niewielkim Żołkiewskiemu posiłkiem, wpadł na Tatarow pode Lwowem, zgromił ich i odbił część znaczną łupów; lecz nie starcząc wszystkim, zamknął się we Lwowie, zkąd podjazdami tylko ich trapił. Tatarzy posunęli się do Gródka i szeroko pustosząc krainę, mnóstwo ludu pędzili do Krymu. Cała Polska w modłach przetrwała tę klęskę. Pierwsze mrozy Grudnia odwróciły barbarzyńców ku ich cieplejszym siedzibom.

1620 r. Chodkiewicz hetman w. lit., utraciwszy niedawno małżonkę, Zofię Mieleckę, po Stefanie Olelkiewiczu, księciu na Słucku wdowę, pragnął zostawić potomka krwi swojéj i w 61 roku życia ożenił się z młodą księżniczką Anną-Alvizią Ostrogską, wojewodzianką wołyńską.*) Niedługo przy niéj zatrzymały Chodkiewicza gody weselne: widziano go wkrótce wodzem, gdzie kraju pilna wzywała potrzeba.

1620 r. d. 3 Listopada. Sejm warszawski uchwalił wojnę z Turcyą; — podatki; — 60 tysięcy orężnego żołnierza; — zaciągi kozackie i szlachty pospolite ruszenie. Zabroniono prawem zbytkowych ozdób u zbroi; — powściągnięto rozpowszechnione używanie jedwabiów; zakazano przyjmować pacholików bez wiedzy rotmistrzów; z dóbr królewskich polecono wziąć nowych do piechoty wybrańców. Stany okrzyknęły hetmana Chodkiewicza głównym dowódzcą wyprawy, przydając mu za towarzysza Stanisława Lubomirskiego, podczaszego w. kor. Posłowie do obcych mocarstw wyprawieni o pomoc, żadnéj nigdzie nie zjednali. Nawet cesarz niemiecki, Ferdynand II, który świeżo doznał dzielnego od Polaków wsparcia, nie poczuł się obowiązanym do wzajemności. Wyznaczono komisarzów ze stanu rycerskiego, których część przy królu, naczelniku pospolitego ruszenia, a część przyobozie zostawać miała.

*) Taż sama Anna-Aloizya Ostrogska fundowała w Ostrogu kollegium Jezuitów 1624 roku. Dziś szczątki gmachu w ruinach.

W Warszawie, gdy Zygmnnt III wchodził do kościoła św. Jana na nabożeństwo, a poprzedzali go zwykli dygnitarze, uderzył go potrzykroć czekanem ukryty za drzwiami *Piekarski*. Okazało się, że winowajca cierpiał pomieszanie zmysłów. Ztąd król wstawiał się za nim; lecz sąd nieszczęsnego na miecz katowski skazał. 1620 r. d. 15 Listopada

Cesarz Ferdynand II, który niedawno od Polski tak skuteczną miał pomoc w Lissowszczykach, nie pozwolił przecież Polakom zaciągać piechoty w węgierskiem i czeskiem królestwie; przedaży nawet wszelkiéj broni i rynstunków zakazał w swych krajach. 1620 r.

W Polsce nie opatrzono zbrojowni. Po tylu szczęśliwych wojnach, nie było jak 28 dział, powiększéj części bez kół i bez wasągów. Powiększono tę liczbę pożyczonemi u kozaków. Podobnyż niedostatek okazał się w ołowiu i w prochach. — Opieszałość zwykła w poborach i w zaciągach wojennych objawiała upadek gorliwości o całość kraju. 1620 r.

Osman sułtan turecki oprócz swoich i tatarskich, zawsze gotowych hufców, wezwał podwładne narody z Arabii, Syryi i Egiptu. Dziejopisowie podają wymierzoną siłę jego przeciw Polsce, trzykroć sto tysięcy uzbrojonego ludu. 1621 r.

Krzysztof Radziwiłł, hetman polny lit. miał zleconą straż prowincyi inflantskiéj; lecz niemiły królowi jako dysydent, nie otrzymał najmniejszego do wojny wsparcia. 1621 r.

Stanisław Lubomirski, podczasy kor., na rozkaz Chodkiewicza, pociągnął z zebranemi już pułkami na Podole; a stanąwszy w mieście *Skała*, rozłożył się obozem. Przystępne miejsca nad Dniestrem, umocnił szańcami. — Wysłał podjazdy dla wiadomości o obrotach nieprzyjaciela, jako też dla sprowadzenia ile można żywności dla obozu, co, jak późniéj doznano, chwalabną było przezornością. 1621 r. w Maju.

Włoch, Baptysta *Veveli*, przybył do obozu z listami od hospodara Aleksandra i od Kapidzy baszy. Lubomirski odgadując w nim politycznego szpiega, zatrzymał go pod 1621 r.

strażą w pobliskiéj wiosce Piątniczany, aż do przybycia Chodkiewicza.

1621 r. Kupidzy basza rozgniewany za przytrzymanie swego wysłańca, wyprawił bokami hordy tatarskie; a te szeroko na Rusi niszczyły mordem i rabunkiem krainy. Szymon Kopyciński, olbrzymiéj postawy rycerz, wysłany z jazdą przez Lubomirskiego, hufcami swymi dognał objuczonych Tatarów nad brodem rzeki; znaczną ich część wyciął, łupy odebrał a resztę najezdników w nurtach rzeki potopił.

1621 r. Królewic Władysław wyrusza z Warszawy na wojnę turecką. Świetne jego hufy, nie przenosiły ośmiu tysięcy. Jan Weiher, wojewoda chełmiński; Ernest i Gerard Denhoffowie, przewodzili węgierskiéj i niemieckiéj piechocie. Na czele kopijników, Stanisław Niemira i Konstanty Plichta, kasztelanowie. Doświadczony Marcin Kazanowski od boku królewica dowodził. Stan duchowny nie dał się innym wyprzedzić: Paweł Wołucki, biskup kujawski, chorągiew lekkiéj jazdy; Albrycht książę Radziwiłł, trzy chorągwie piechoty przystawili. Między wielu innymi, jaśnieli szlachetni ochotnicy: Konstanty książę Wiśniowiecki, Adam Przyjemski, Andrzéj z Dąbrowicy Firléj, Stefan Koniecpolski, Zygmunt Tarło i Tomasz Sobieski. — Przed wsiadaniem na koń udał się królewic do kościoła, gdzie z rąk nuncysza Diotallo, poświęconą odebrał chorągiew.

1621 r. d. 28 Lipca. Hetman wielki litewski Chodkiewicz, złączywszy swój obóz z Lubomirskim pod *Rzepnicą*, stanął z wojskiem pod *Brahą* nad Dniestrem. Oprócz zaciągów, gorliwi o całość kraju, przywiedli o własnym koszcie wystawione pułki: Piotr Opaliński, Stanisław Zorawiński, Rafał Zenowicz, trzéj kasztelanowie; — Jerzy książę Czartoryski, Stefan Potocki, Aleksander Sapieha, Jan Rozrażewski, Jan Farensbach, Stanisław i Aleksander książęta Prużyńscy. Przydani byli do tych pułków starzy i doświadczeni rotmistrze: Szymon Kopyciński, Złotnicki, Janowski, Russowski, Muszyński. Przyłączył się do nich Rusinowski świeżo od Ferdynanda cesarza z Lissowszczykami przybyły. Janusza, księcia Ostrog-

skiego ordynacya, sześćset swojéj jazdy przystawiła. Tomasz Zamojski, wojewoda kijowski; Andrzéj Swieżyński; Albert Srzedziński; Rafał Leszczyński, wojewoda bełzki; każdy po kilka chorągwi kopijników lub lekkiéj jazdy przysłali lub sami przywiedli. Litwin, zamilczanego nazwiska, zajął się wystawieniem mostu dla przejścia Dniestru.

Przysłanemu Włochowi, Konstantemu Veveli, od hospodara Aleksandra i Kapidzy baszy, Chodkiewicz dał na piśmie taką odpowiedź: że Polacy przymuszeni wzięli się do broni; lecz nie są dalekimi od zgody uczciwéj. A kiedy wy ją pierwsi podajecie; wyprawiam posła, aby się o warunki umówił. Stoimy w pogotowiu z traktatami i z szablą w ręku: Śmierć i przyjaźń są obok siebie; do was wybierać. 1621 r. w Lipcu.

Wedle warunków rozejmu między Szwecyą i Polską, po dzień 29 Września 1620 roku, strony zobowiązały się wypowiedzieć go sobie trzema miesiącami wprzódy. Król szwedzki Gustaw-Adolf widząc, że ustąpienie Inflant, nie nakłania Zygmunta III do zrzeczenia się korony szwedzkiéj; obrał dogodną dla siebie porę w ciągu wojny Polaków z Turkami, rozpocząć ją z Zygmuntem. Naprzód, w celu zabezpieczenia się wewnątrz, obostrzył prawa względem wracających z Polski wygnańców szwedzkich, mianowicie przeciw Jezuitom, którzy przebrani po świecku, tajemnie Szwedów pobudzali do buntu. Zgromadzone stany szwedzkie w Orebro, król ich nastraszył skrytemi zabiegami Zygmunta i Jezuitów; — zapewnił sobie pokój z królem duńskim; — i osadziwszy 24 tysiące wojska na 158 statkach, wylądował z bratem w Parnawie; a reszta floty, burzą rozpędzona, zebrała się u brzegów Rygi. 1621 r. d. 4 Sierpnia

Nad Dniestrem puszczona wieść fałszywa po obozie, jakoby Hetman kazał zburzyć miasteczko Żwaniec, własność niedawno zmarłego Kalinowskiego, starosty kamienieckiego, ośmieliła motłoch obozowy, skory do rabunku, rzucić się na nieszczęśliwą osadą; i nietylko miasteczko, ale i przyległych wsi kilka 1621 r. w Sierpniu.

łupi i burzy ze szczętem. Lubomirski hamując swawolę, wyśledza przewódzców rabunku i wnet skazuje na szubienicę.

1621 r. d. 14 Sierpnia. Wojsko polskie pod wodzą Chodkiewicza, hetmana wiel. lit. przeprawiło się na drugą stronę Dniestru, mostem przez Litwina zbudowanym. Gdy hetman pułkom wyznaczał miejsca w obozie, Piotr Konaszewicz *Sahajdaczny*, uradował go przybyciem swojem. Powracał on z Warszawy, gdzie pomyślną dla Zaporozców odebrawszy odpowiedź, spieszył w nadziei, że już ich przy wojsku zastanie. — Hetman udarował go upominkami i wyprawił przeciw kozakom, aby ich najrychléj sprowadził.

1621 r. w Sierpniu. Radość w obozie, że królewic Władysław ma przybyć niezadługo, tłumioną była odgłosem, jakoby wojsko Zaporożców w przechodzie, zniesione było przez Turków. Lecz Doroszenko, jeden z ich starszyzny, jawi się z wiadomością, że kozacy w 40 tysięcy, ciągną krajem wołoskim; że pustosząc okolice *Soroki*, spieszą do obozu polskiego.

1621 r. w Sierpniu. Męstwo i wytrwałość kozacka: Zaporożcy w przejściu przez Wołoszczyznę, spotkawszy Osmana z jego potęgą wojenną, wysilali się w sztuce szybkości i zwinnych obrotów, aby ujść zemsty za liczne szkody w Turcyi naniesione. — Nie wyszli przecież bez straty. Oddział ich, 130 młodców, ubiegając się za łupem, odcięty został od reszty. Z tych, po krwawéj walce, pozostało tylko 70, którzy ukryci w lesie, w jaskini, zawalili wejście do niéj drzewem i ciernami. Oblężeni przez Turków, snadnie ich z ukrycia razili. Poległ tam Kur basza i wielu innych. Turcy u zapartego otworu jaskini, podkładają zapalone siano i słomę, aby ich dymem podusić Giną niektórzy, a reszta gasi płomienie i znowu walczy z wrogami. Osman spieszy widzieć tak nieustraszoną odwagę. Daje rozkaz wydobyć ich żywcem. — Kozacy długo jeszcze wytrzymują oblężenie. — Nakoniec w głodzie i pragnieniu, walką dni kilka znużeni, zdają się na łaskę sułtana. Lecz tyrańskie serca, oceniać nie umieją cnotę waleczności Trzydziestu pozostałych przy ży-

ciu, kazał do drzew uwiązać i wielu własną ręką przeszył strzałami; a dworacy dokonali reszty.

Ocalony od napadu Turków Konaszewicz, złączył się z przybyłymi Kozakami. Ci uradowani z oznajmionych łask królewskich, a pomni walecznych czynów Konaszewicza, rzucają nań kołpakami i okrzykują hetmanem swoim. Oddawna bowiem narzekali na gnuśność i pijaństwo wodza swego Borodawki. 1621 r. w Sierpniu.

Całe wojsko polskie pod wodzą hetmana Chodkiewicza, składało się z 35 tysięcy rotnego żołnierza, 10 tysięcy o koszcie możniejszych obywateli i 30 tysięcy kozaków. Z taką liczbą wódz stanął przeciw połączonym siłom Muzułmanów Azji, Afryki i Europy. Przecież, gdy Kantemir z Tatarami swoimi, nadęty dawnem powodzeniem, sięgał po pierwsze lawy w téj wojnie, i na obóz polski uderzył, odegnany, ciężką poniósł klęskę. 1621 r. w Sierpniu.

Pod dowództwem samego Osmana, rozległych państw jego niezliczone hufy, dały się widzieć po wzgórzach z obozu polskiego; a namioty tureckie, jakoby miasto płócienne, lśniły się gałkami złotemi i proporcami rozmaitéj barwy. Stało dziesięć tysięcy wielbłądów, z których każdy z utkwionym proporcem, widok osobnéj jazdy wystawiał. W miejscach przodowych było 115 dział, z których ogromniejsze, wyrzucały kule 55 funtów ważące. Na czele janczarowie; za nimi szpahowie, daléj Dziaw-Geréj z Tatarami i niezliczone z Azyi ludy. Całemu wojsku pod naczelnictwem sułtana i wielkiego wezyra, dziesięciu jeszcze przewodziło baszów. 1621 r. d. 2 Września.

Sułtan Osman, dumny potęgą swéj dziczy, urąga małéj garstce Polaków; nie daje wytchnąć swoim; a powodowany zemstą nad kozakami, rozkazał na nich pierwszy zapęd wywrzeć. Ogromne działa wymierzone na obwarowanych wozami, nie były skuteczne pod kierunkiem nieumiejętnych puszkarzy: kule przenosiły obóz; a kozacy z poza wozów, ścielą szeregi pogaństwa; nakoniec wypadają z okopów: a wsparci dwoma pułkami piechoty, które wysłał Chodkiewicz, aby z wąwozów wtargnąć w oba skrzydła tureckie, 1621 r. d. 2 Września.

rozdrażnili dumnego Osmana. Przebiega tam swe szyki, zachęca; wreszcie wzywa janczarów do boju. Ale Chodkiewicz uprzedził ich: porywa szyszak i pałasz; zawoła na swój pułk i na Lissowszczyków; i już polskie kopijniki łamią włóczniami wroga: wszędzie rzeź i zamięszanie sprawują. Z obu stron nadciągają posiłki. — Rycerstwo patrząc na hetmana z szablą we krwi zbroczoną, podwaja odwagę. Już słońce zapadało; a Osman w gniewie i rozpaczy, bluźniąc Bogu, czyniąc wyrzuty janczarom, trąbić na odwrot rozkazał. Polegli w téj potrzebie: Zawisza, towarzysz z roty Kiszki, Rakowski, pułkownik, Rusinowski, rotmistrz Lissowczyków i kilku innych, a przy nich kilkudziesiąt towarzystwa i tyleż kozaków. Strata Turków, bez porównania liczniejsza; padło wielu ich dowódzców obok niezmiernéj liczby pospolitego żołnierstwa.

1621 r. d. 3 Września. Nazajutrz po zwycięstwie w obozie polskim narada wojenna. Wrzący męztwem Chodkiewicz, pragnie co prędzéj walną stoczyć bitwę, a to nim wzniecą się w obozie szemrania głodu, i nim szańce tureckie zajmą przed nim i równinę. Komisarze, środkujący między bojaźnią a zuchwalstwem, doradzają oczekiwać z wytrwaniem na przybycie królewica, już stojącego za Dniestrem, i na pospolite ruszenie, które z królem ma przybyć; a przy tem okazują listy Zygmunta III, polecające bronić się tylko, i oczekiwać jego przybycia. — Hetman osiwiały w bojach, dostrzega w owych pismach, że jego władzę, ogranicza rada młodszych komisarzy. Postanowiono nie działać zaczepnie. — Ale Chodkiewicz od czasu owéj narady, smutny i jakby pognębiony, począł widocznie zapadać na zdrowiu.

1621 r. we Wrześniu. Przybywa pod Chocim z niewielkim dworem oczekiwany królewic Władysław do obozu polskiego. W sześć dni po nim wojsko jego złączyło się z obozem.

1621 r. d. 11 Września. Minęło wytrwanie wielu daremnych szturmów tureckich, a zawsze z ich stratą; — minęło i zapędzanie się w pogoni za nimi Kozaków i Lissowszczyków aż do ich obozu; gdy w jednem miejscu, szańce nie były naprawione, jak Chodkiewicz kazał, a trzymający tam straż dwaj tysiączniki, utkwiwszy

na wałach znaki, ufni w spokojność Turków, usnęli. — Wróg wpada tłumnie, ucina głowy śpiącym, porywa chorągiew, dwa działka i wraca do swoich. Hetman na wieść, że tem ośmieleni Turcy już większą siłą idą ku nim; lubo chory, porywa się z łoża, staje na czele 720 koni, i walczy przeciw 16 tysiącom Muzułmanów przez pół godziny. — Już opłakiwano sędziwego wodza; już Lubomirski szykuje pułki ku jego wsparciu; gdy dzielny hetman, odpędziwszy nieprzyjaciela aż pod same jego szańce, z niewymowną całego obozu radością powraca. W téj bitwie legło około sześciu tysięcy Turków. — Ale to zwycięstwo było też i dla Polaków boleśnem: zginął Zenowicz, kasztelan połocki; polegli z towarzystwa: Wiszniewski, Dochtorowicz, Kołątaj, Jankowski chorąży, Bałaban, Dołmut, Wojnarowski, Kamiński, Jerzy Radocina, Mogielnicki, Bykowski, Osipowski, Czadowski, Faliszewski, Wieliczka, Wojna, Tyszkiewicz. Strata wszystkich wynosiła do dwóchset.

Po walnem zwycięstwie garstki nad przeważną siłą, rycerstwo polskie domagało się wstępnego boju. Schorzały Chodkiewicz wywiódł pułki za szańce i do potrzeby ustawił. Turcy, mimo tak znacznéj przewagi w sile, wywabić się w pole nie dali. — Zapobiegając szkodliwéj dla wojska bezczynności, hetman zamyślał nazajutrz ze świtem, uderzyć na ich obóz. Przemogła rada innych, aby szturm, wśród nocy przypuścić. Rozporządził Chodkiewicz pochodem pułków, nakazawszy pod gardłem milczenie. Złożony chorobą królewic Władysław, nadzieja narodu, którego pospiech do obozu dniem i nocą, w ciężką wprawił niemoc, z żalem zostawiony był w obozie pod strażą gwardyi, ochotników, Kochanowskiego i zbrojnéj czeladzi. Polacy, mimo ulewnego deszczu, już się zbliżali do szańców tureckich, gdy dostrzeżono proch zamokły w broni. Hetman szczęściem dla téj przyczyny, dał rozkaz do cofania hufców: w ulewnym deszczu, jawny był dowód Opatrzności nad Polakami. Zbieg Węgier od piechoty zdradził tajemnicę przed nieprzyjacielem. Ten, w gotowości do obrony, przysposobił zasadzki w łańcuchach, któremi

1621 r. we Wrześniu.

działa były powiązane i rozmaite zawady, jakie wśród nocy pewną klęskę Polakom byłyby naniosły.

1621 r. we Wrześniu. Lubo Turcy zwolnieli w napadach, przecież trwoga szerzy się po obozie polskim, bo grozić mu poczęła klęska straszniejsza nad wojenne boje: głód, zaraźliwe choroby, a przy tem bunty Kozaków, zaledwie uśmierzone wpływem królewica. — Frasunek wodzów powiększył się wiadomością, że król rozkazał zbierać się pode Lwowem pospolitemu ruszeniu nieprędzéj jak na dzień 14 Października.

1621 r. we Wrześniu. Zbieg Niemiec uprzedził Turków o zamierzonym przeciw nim nocnym szturmie. Chodkiewicz zawiadomiony o zdradzie, zaniechał swych planów. Ale Osman, przekonany samą śmiałością zamysłu, że potęgą swoją, nie zdoła krwawych zakończyć bojów; namówił Radułę, hospodara wołoskiego, aby radził Polakom wysłać do obozu sułtana posłów dla rokowania o pokój. Wyprawiony przez Radułę do Chodkiewicza Włoch Veveli z listami ofiarującemi pośrednictwo, dni kilka był zatrzymany, jakoby nie w pilnéj potrzebie Polaków; — nakoniec odjechał z Jakóbem Zielińskim, marszałkiem dworu Lubomirskiego. Zieliński wprowadzony do wezyra, groźbę Turków tak spokojnie i ze szlachetną godnością odpierał, że poczęto nadmieniać o pojednaniu.

1621 r. d. 14 Września. W téj chwili, gdy Zieliński wyprawiony przez Chodkiewicza przybył do obozu nieprzyjacielskiego; do Turków nadciągnął ze świeżemi posiłkami Karakas-basza, rządzca Budy zawojowanéj na Węgrach. Ten ufny w szczęściu swojem, poprzysiągł, że pokarmu do ust nie przyjmie, aż w zdobytym obozie polskim.

1621 r. d. 15 Września Wraz z poranną zorzą, Turcy pod wodzą Karakas-baszy, uprzedzeni przez zbiega Węgrzyna o łatwości wzięcia szańców Moszczyńskiego; wynurzają się z lasów, omijają szańce Wejhera, a ogromna ich nawała uderza na wskazane miejsce, Karakas-basza przebiega szyki, z wydobytą szablą podnieca zapał w szpahach i w janczarach. Lubomirski wspiera napadniętych. Hetman Chodkiewicz zdziwiony tem natarciem w pośród rokowania, zwątpiwszy już o życiu Zie-

lińskiego, lub ciężko schorzały, dosiada konia. Przykład wodza, obok rozpaczy, podwaja siły Polaków. Rozwarto bramy obozu, zkąd hurmem, na wyścigi, jak chętne ofiary, wypadają na bój zacięty. Wre bitwa z obu ston równie zapalczywa. W tém, zostawiony na boku wojewoda Wejher bierze tył nieprzyjacielowi. Karakas-basza na przód wysunięty, szyk zmieniać zamierza; ale działową kulą w czoło uderzony, legł trupem. Turcy strwożeni, pierzchają; a w ucieczce więcéj ich poległo niż w boju. Rzeź była okropna! W obozie tureckim, zbiega Węgrzyna, za fałszywe doniesienie, w sztuki rozsiekano. — Karakas-basza opłakiwany przez swoich, pozostał w pieśni o wojennych czynach.

Smutny hetman Chodkiewicz, bezsilny chorobą, zgromadza starszyznę. Otaczają łoże jego, i słyszą zdziwieni radę ustępować z pola Przedstawia im, że w niedostatkach prochu i żywności, pod mieczem tak potężnego wroga, przystojniéj jest gromadą uniknąć pewnéj zguby, niż w rozpierzchnieniu uciekać. Hetman użył tego środka na wybadanie ich ducha. — Starszyzna zawoła na to: — „Możesz nas prowadzić gdzie zechcesz; ale cofnąć nigdy!“ — Dobywszy oręża poprzysięgli wraz z Konaszewiczem nie opuszczać wodzów i obozu. Rozjaśniała twarz hetmana na widok męztwa kwitnącego w swoich. Wdzięcznie do nich przemówił kończąc temi wyrazy: — „Wprzód mię duch opuści, niżeli ja usiłowań waszych odstąpię!“ 1621 r. we Wrześniu.

Wśród nocy, Konaszewicz po zaprzysiężonéj wierności Chodkiewiczowi, dobrał ośm tysięcy Kozaków, którzy pod jego dowództwem podcięli śpiącym Turkom namiotowe sznury, i pod spadłemi płachtami, znaczną ich liczbę wymordowawszy zabrali bez straty swoich, czerwoną chorągiew i niezmierne łupy. Wielki wezyr omal że nie wpadł w ręce Kozaków. 1621 r. we Wrześniu.

Ryga oblężona przez Szwedów, miała trzystu tylko żołnierzy; reszta sił inflantskich, królewicowi w pomoc przeciw Turkom odeszła. Mieszkańcy przychylni rządowi polskiemu, uskarżali się jedynie na dokuczliwych im dwustu Jezuitów w mieście. Ale gdy popalono przedmieścia, gdy przecięto 1621 r. d. 22 Września.

dowóz żywności, a Krzysztof Radziwiłł, nieposiłkowany z Polski, z tysiącem tylko ludzi pokazał się na drugiéj stronie Dźwiny, i dla zbyt szczupłéj siły, po kilku małych utarczkach, oddalić się musiał; — Ryga zagrożona pomstą, wytrzymawszy blizko siedm tygodni oblężenie, poddać się musiała. Zwycięzca, obszedł się łaskawie z mieszkańcami; lecz Jezuitów natychmiast wygnano.

1621 r. d. 22 Września. Pod Chocimem, zmiana wezyra, dała powód zatrzymania w obozie tureckim Zielińskiego, który nakoniec wraca z Włochem Vevelin. Poważany u Turków starzec Dilawer-basza Mezopotamii, ujął Osmana, chciwego na złoto, bogactwem z Azyi przywiezionem, i otrzymał wezyrstwo. Jako podeszły w latach, mniéj do boju ochoczy, znosi się z Muftym, i skłania sułtana, aby posłom, mającym się wyprawić od Polaków, dał listy bezpieczeństwa w obozie tureckim.

1621 r. d. 22 Września. Wiadomość o zbliżonym pokoju, zastała Chodkiewicza w ostatnich życia chwilach. Przyjął ją z uśmiechem radości. Dla utajenia nadchodzącéj śmierci przed nieprzyjacielem, aby się nie uzuchwalił; — a przed rycerstwem, aby nie wzbudzić zrażenia; przeniósł się Chodkiewicz do zamku Chocimskiego, pod pozorem przyjęcia tam ostatnich sakramentów. Złożył wprzód w ręce Lubomirskiego leżącą przy łożu buławę; a ścisnąwszy mu rękę, oczy ze łzami odwrócił. Wóz hetmana otoczyło rycerstwo do głębi żalem przejęte.

1621 r. d. 23 Września. Gdy pospolite ruszenie ściąga się opieszale, a Zygmunt III w Warszawie ze zwykłą powolnością sejmując, zajęty jest niewczesną inwestyturą Jerzego Wilhelma, elektora brandenburskiego, któremu, po śmierci ojca jego Jana-Zygmunta, pierwszego z elektorów książęcia pruskiego, Prusy wschodnie dostały się na dziedzictwo lenne; tymczasem Tatary, w ciągu wojny pod Chocimem, puszczali zagony aż pod Sambor i Zamość z jednéj, a z drugiéj strony aż pod Łuck i Sokal.

1621 r. d. 24 Września. Umarł w Chocimiu Jan Karol Chodkiewicz, hetman wielki litewski, mąż znamienitych w ojczyźnie zasług, zaprawny do boju pod mężnym królem Stefanem. Syn jego z pierwszego małżeństwa, umarł w młodości; córka Janowi

Stanisławowi Sapieże oddana była w małżeństwo. Anna Aloizja, księżniczka Ostrogska, powtórna jego małżonka, po krótkich godach weselnych, przywdziała po nim żałobę. 1621 r. we Wrześniu.

W obozie polskim, nie mogła się utaić śmierć Chodkiewicza. Wojska litewskie wzbraniają się władzy Lubomirskiego, że nie był dygnitarzem litewskim, lecz koronnym; chcą zależeć od władzy królewica Władysława. Ten, wzywa pułkowników i rotmistrzów, i skuteczny z siebie daje przykład, poddając się sam pod władzę Lubomirskiego.

Zaledwie wieść o śmierci Chodkiewicza przeszła do obozu tureckiego, sułtan Osman w przekonaniu, że z tym wodzem, znikła waleczność Polaków; nakazał szturm całą wywrzeć siłą na wszystkie punkta ich szańców. O ósméj z rana, uderzono ze wszystkich dział nawet za Dniestrem. Chmury Tatarów wieszały się ze wsząd. Najsilniejsze było natarcie na mniéj obronne stanowiska Kozaków, na lekką jazdę Prusinowskiego i Lissowszczyków. Królewic Władysław chory, nie mogąc dosiąść konia, posyła im w pomoc gwardyę swoję pod Mikołajem Kochanowskim; ostatnie na koniec od boku swego chorągwie Szkotów i Irlandczyków, tak, że z kilku jedynie dworskimi pozostał, wystawując siebie na niebezpieczeństwo. Odparto po dwakroć janczarów. — Lubomirski widząc ich rozjadłość, podżeganą gniewem i oburzeniem Osmana; rozkazał wezwać ochotnika z każdéj chorągwi husarskiéj i pancernéj. Rotmistrze zaledwie zdołali powstrzymać wydzierających się ogółem do boju. — Trwała zacięta walka do zmierzchu. Nakoniec, złamani janczarowie z niezmiernym krwi wylewem, pole boju zostawują zwycięzcom. Dzień ten, podniósł w Polakach ufność w swego ducha, a w Turkach zrażenie; — dzień ten pozbawił Osmana najdzielniejszych janczarów i spahów. 1621 r. d. 28 Września.

Po srogiéj klęsce, ugięła się duma Osmana. Przysłał glejty dla posłów polskich z oświadczeniem skłonności do pokoju. — Wyznaczeni byli w poselstwo: Stanisław Żorawiński, kasztelan bełzki z senatu; z komisarzy zaś, Jakób Sobieski (ojciec Jana III). Po daremnych wymaganiach ze 1621 r. d. 7 Października.

strony tureckiéj i po śmiałych odmowach posłów, podpisany z obu stron traktat, następne zawierał warunki: 1. Mąż znakomity rodem i dostojeństwem, wysłany będzie do Carogrodu; 2. Żegluga na Dnieprze, ma być zakazaną Kozakom pod karą, jaką król ma na nich wymierzyć; 3. Tatarowie powściągną się od napadów na kraje polskie; a za przekroczenie zakazu, sułtan hana tatarskiego, jako swego niewolnika, surowo ukarze. Rybołówstwo i polowanie po dzikich polach, ma być wspólne. 4. Dla oznaczenia granic, komisarze od stron obu wyznaczeni będą. 5. Zwyczajem dawnym, han tatarski, wezwany przez króla polskiego w pomoc do wojny (wyjąwszy z Turcyą), stawić się ma z posiłkiem za umówieniem żołdu, jaki corocznie do Jass ma być wysyłany. 6. Na hospodarstwo wołoskie, wyznaczeni będą chrześcianie, obu państwom przychylni. 7. Zamek chocimski, hospodarowi zwrócony zostanie. 8. Wolny ma być handel między poddanymi obu krajów. 9. Oba mocarze wspólnych mieć mają przyjaciół i nieprzyjaciół. 10. Potwierdzają się dawne pomiędzy królem polskim a Portą otomańską sojusze. Przymierze dzisiejsze ma być niezgwałcone. 11. Ktokolwiek śmiałby je zerwać, niech go Bóg jak wiarołomcę ukarze.

1621 r. w Październiku. Przy jednoczesnem wyruszeniu obozów, Turcy utraciwszy część trzecią tak potężnéj siły, jeszcze mnóstwem swoich hufców dziwili patrzących; a taką ilość mieli prochów w zapasie, że wezyr połowę ich złożył w zamku chocimskim. Polacy zaś, wycieńczeni głodem i chorobą, w tak wielkim byli niedostatku wszystkiego, że próżne, bez żywności szły wozy, a jedna tylko beczka prochu, w całym została obozie. Podziwienia rzecz godna, że Turcy w tymże czasie, pod wodzą samych baszów, ciągle nad Niemcami odnosząc zwycięstwa, opanowali królestwo węgierskie; a w obec swego sułtana, przy ściągnionéj sile z tylu narodów, nietylko garstki Polaków pokonać nie mogli, lecz tylekroć przez nich pokonani, bez chwały odejść musieli.

Wysłany Szołdrski, kanclerz królewica Władysława z oznajmieniem Zygmuntowi III o zawartym z Turcyą pokoju, zastał go we Lwowie otoczonego pospolitem ruszeniem z Małopolski, gdzie czekał na szlachtę ze wszystkich innych prowincyi Rzeczypospolitéj. Okropne pod przewodem Naradina niszczące napady Tatarów, przeszkodziły do wyruszenia wyprawie województw ruskich. Wielkopolanie, dopiero przyciągnęli nad Wisłę. — Litwa, od Szwedów pilnować się była przymuszoną. Z tém wszystkiem, lubo w tak trudnem położeniu Polski, przecież Zygmunt III niechętnie przyjął wiadomość o zawartym pokoju ztąd jedynie, że dzieło tak ważne, bez niego dokonane było. 1621 r. w Październiku.

Polacy po wojnie chocimskiéj, przynieśli w ofierze papieżowi Pawłowi V, chorągwie na Turkach zdobyte, i prosili go o relikwie. Papież im powiedział: — „*Dla czegoż prosicie mię o relikwie? — Weźcie garść ziemi waszéj, ona cała przesiąkła krwią męczeńską.*“ — 1621 r.

Gustaf Adolf, król szwedzki, po wzięciu Rygi w przeszłym roku, wkroczył był do Kurlandyi i opanował Mitawę; na stojący zaś blizko miasta obóz polski, uderzyć nie śmiał. Polacy, Dorpat posiadając, ciężkiemi na Inflanty najazdami mścili się za wzięcie Rygi. W tym roku Gustaw pospiesza do Rygi, ztamtąd do Mitawy; lecz znalazł to miasto już odebrane przez Polaków. — W wojsku jego choroby grasować poczęły, czego nie uszedł sam Gustaw. Żąda stałego z Polską pokoju; odstępuje ostatnich zaborów, wyłączając tylko Estonję. Zygmunt III, jeszcze nadzieją tronu szwedzkiego łudzony, odrzuca trwały, a korzystny dla kraju pokój. Wolał nawet z zostawieniem Gustawowi Rygi, dwuletni tylko rozejm podpisać po dzień 1 Stycznia 1624 roku, niż zrzekać się łudzących nadziei. 1622 r. d. 12 Czerwca.

Polacy wstręt wzięli do wojny ze Szwedami, widząc w niéj samę próżność Zygmunta III, a żadnéj dla siebie korzyści. Zygmunt zawsze uwodzony przez hrabiego Althejna obietnicą posiłków austryackich, teraz polega jeszcze na flocie hiszpańskiéj, w tem przekonaniu, że te dwa państwa 1623 r. w Czerwcu.

w wojnie z protestantami, dopomogą jemu, katolikowi, odzyskać tron szwedzki. Gdy w tym przedmiocie namowy u dworu Jezuitów, Niemców i Szwedów, rozniecały wieść o posiłkach obcych; król, pod pozorem rozrywki, na wspaniale przygotowanych statkach, popłynął do Gdańska z królową, z królewną szwedzką Anną i z królewicem Władysławem. — W Gdańsku, kupieckie okręty zabrano do służby królewskiéj; zaciągano majtków, gromadzono lud zbrojny pod Puck. Gustaw Adolf w 21 okrętów staje pod Gdańskiem, i poczyna badać, czy miasto wstrzyma się od nieprzyjaznych kroków przed wyjściem rozejmu. Po obojętnych odpowiedziach, król szwedzki zatrzymał kilka statków, które wypływały z portu. Nastąpiło nakoniec tłumaczenie się, że król polski w celu tylko rozrywki przybył do Gdańska. Gustaw odpłynął do Szwecyi; a Zygmunt III dnia 9 Lipca, udarowany od miasta, przez Prusy i Wielkopolskę wrócił do Warszawy. Wówczas zawieszenie broni ze Szwecyą przedłużone zostało aż do Marca 1625 r.

1623 r. Tatarowie wśród trwającego z Turcyą sojuszu wpadają od Sniatynia na Ruś ku Lwowu, i wielkie mnóstwo trzód i wiejskiego pospólstwa zajęli, ogniem kraj okoliczny pustosząc.

1623 r. Pomiędzy najsławniejszymi pogromcami Tatarów słynie Stefan Chmielecki. Szlachcic, z ubogiego rodu herbu Bończa stał murem u kopców Rzeczypospolitéj; był czujnym regimentarzem na Ukrainie. Odznaczał się walecznością we wielu potrzebach krajowych. Podniósł mienie swoje szlachetnemi względami Tomasza Zamojskiego, który był synem wielkiego Jana. — W r. 1623, przewodząc z szablą w ręku natarciu na kosz tatarski pod wodzą Isztemir-Mur-zy, syna hana Kantemira, w prawy bok był ranny; ale zwycięstwo zupełne otrzymał. Późniéj wyleczony, mścił się srodze w dalszych z Tatarami walkach. Uwolnił z jasyru dziesięć tysięcy brańców męzkich, a dwa razy tyle niewiast Tomasz Zamojski, oceniając przeważne Chmieleckiego zasługi, wyjednał u Zygmunta III, że po śmierci Alexandra, księcia Zasław-

skiego, mianował go wojewodą kijowskim. Lecz niedługo potém, dnia 20 lutego 1630 roku, jednocześnie przyniesiono do Zamościa przywiléj od króla na starostwo owruckie dla Chmieleckiego i wiadomość o jego śmierci. Pochowany w Barze. Znakomity kaznodzieja, kapelan rycerstwa polskiego, Fabian Birkowski, na jego pogrzebie, uczcił piękną mową wiekopomne zasługi Chmieleckiego.

Umarł w Warszawie Bartłomiéj Nowodworski, kawaler maltański, sławny rycerz w służbie francuskiéj i maltańskiéj, a po powrocie do kraju, pod Smoleńskiem i pod Moskwą. Znaczne na owe czasy porobił zapisy dla akademii krakowskiéj, gdzie pomnąc na pochodzenie swoje z Prus polskich powiatu tuchelskiego, przeznaczył owoczesnych pięć tysięcy złotych, oprócz innych funduszów, na utrzymanie czterech uczniow z tego powiatu. A jak waleczny, tak pobożny, gdy widział, że starożytna pieśń *Boga-Rodzica*, zaczęła wychodzić z obozowego użycia przy jednem z kazań przyjaciela swego, a znakomitego mówcy kościelnego, Fabiana Birkowskiego, wydrukował ją swoim nakładem. — Inni przywodzą datę jego śmierci pod dniem 13 marca 1624, co jest prawdopodobnem, jeśli istotnie lat 80 wieku swego liczył. 1623 r. d 21 Września

Zygmunt III, gorliwy o rozszerzenie wiary katolickiéj, nawróciwszy do unii blizko dwóch milionów Rusi, ledwie nie dał powodu do wojny domowéj. Piotr Konasewicz Sahajdaczny, hetman kozacki, wyrobił był u patryarchy carogrodzkiego mianowanie kilku biskupów greckiego wyznania, na te miejsca, które król unjatami zajął. Nominowani przez patryarchę kryli się po niektórych domach. Za namową Meleckiego, Smotryckiego, nominata płockiego, któremu uprzykrzyło się tułactwo, mieszczanie Witepska zabili zdradziecko Józefata Koncewicza, unjata arcybiskupa połocko-witepskiego. Za popełnione zabójstwo, Witepszczanie ostrą ponieśli karę. Smotrycki, przystąpiwszy potem do unji, poprzestał na opactwie dermańskiem na Wołyniu; a ofiara gorliwości, Józefat biskup połocko-witepski, zaliczony został przez papieża Urbana VIII, 1623 r.

w poczet błogosławionych. — Kościół obchodzi jego pamiątkę dnia 26 Września.

1624 r. w Styczniu. Na sejmie warszawskim, marszałek sejmowy, Jan Lewicki, starosta brzeski i Krzysztof Radziwiłł, hetman polny litewski, oskarżali Zygmunta III w mowach swoich publicznie, że dozwalał cesarzowi niemieckiemu robić zaciągi w Polsce, przez co kupy zbrojnych, naruszają spokojność domową; — że wymaga podatków na niekorzystną wojnę dla Polski; a Inflanty za czasów Zygmunta-Augusta krwią polską nabyte, dla osobistych widoków poświęca; — że król, biskupstwo warmińskie, wbrew prawu, oddał dziewięcioletniemu synowi swojemu Janowi-Albrychtowi: — że królowa nabyła od Mikołaja Komorowskiego za 60 tysięcy czerwonych złotych, po nad granicą szląską, morawską i węgierską dobra *Zywiec*, mające dziesięć mil długości a sześć szerokości, niedaleko Krakowa, a do zbierania żołnierza, do knowania ze strony Niemiec, przydatne, co przecież królom polskim i ich rodzinie prawo zabrania; — że Kozacy nieposkromieni, znowu za napad pod Perekopem i na morzu, ściągnęli zemstę świeżą Tatarów, którzy pod Winnicą mieli stanąć i wszystkie ukraińskie miasta zdobywać; a lubo cofnęli się dla ciężkich mrozów, przecież miasteczko Sieniawskich *Granów*, w którem było ośmset podymia, dostali i wycięli. — W skargach Radziwiłła, przebija niechęć ku królowi, że po Chodkiewiczu, wielka buława litewska, dostała się nie jemu, lecz Lwowi Sapieże, 80 letniemu starcowi, mającemu wprawdzie wielkie w radzie zasługi, lecz w boju mało doświadczenia. — Co do zarzutu niekorzystnéj wojny ze Szwedami, jeden z dzisiejszych historyków polskich niesłusznie usprawiedliwia Zygmunta III tą uwagą: iż on temu nie winien, że na niego spadła korona szwedzka, o którą upominać się od uzurpatora miał prawo; ale raczéj Polaków jest wina w tem, że obrali króla ze Szwecyi. — Wszakże wolno mu było nie przyjmować korony polskiéj, jeśli poczuwał większą skłonność ku szwedzkiéj; a skoro został królem Polski i przyjął obowiązek czuwać nad jéj całością; to dla osobistych a trudnych do spełnienia wi-

doków, nie powinien był odrzucać zwracanych Inflant Polakom. — Na tym sejmie, uchwalono podatki nieodpowiednie potrzebie.

Sejm przeznaczył kwarcianego żołnierza ku obronie Ukrainy od Tatarów; — z ordynacyi ostrogskiéj sześciuset ludzi polecono dołączyć. — Postanowiono domową obronę przeciw zbrojnym swawolnikom, których sejm uznał *bezecnymi*. Każdemu wolno było odtąd imać ich i zabijać, brać dobra ruchome, a na nieruchome kaduka wyrabiać. 1624 r. w Styczniu.

Założenie pierwszéj stałéj drukarni w Warszawie. 1624 r. d. 13 Lipca.

Król szwedzki Gustaw-Adolf, na usilne nalegania Francyi i protestantów toczących wojnę z Austryą, aby się przyczynił do położenia tamy przewadze cesarza, już odstępował Polsce Finlandyę i Estonię, byle z nią pokój zawrzeć. Lecz nie zbywało na pochlebcach podtrzymujących w Zygmuncie III chęć odzyskania korony szwedzkiéj. 1625 r.

Na sejmikach, sejm poprzedzających, szlachta poleciła posłom, aby nie zezwalali na żaden podatek wojenny. Z takiemi instrukcyami, sejm zeszedł na niczem. 1625 r.

Jeszcze sejm w Warszawie nie był zakończony, gdy stany szwedzkie z polecenia swego króla, odezwą do senatu polskiego wzywały pełnomocników na dzień 1 Czerwca pod Rygę, dla traktowania o pokój, zupełną w tém łatwość oświadczając. W zdarzeniu zaś odmowy zapowiedziały wojnę. — Senat i poselska izba chwyciły się pomyślnéj pory. Lecz Zygmunt III, z namowy Jezuitów, Niemców i królowéj rodem Austryaczki, wysłanie pełnomocników do Sierpnia odkładał. 1625 r.

Lew Sapieha, hetman wielki litewski, złamany wiekiem, nie dopuścił zastąpić swe miejsce Aleksandrowi Gosiewskiemu, którego król dodał sędziwemu hetmanowi w pomoc; lecz wyznaczył wodzem pod sobą Stanisława Sapiehę, syna swego marszałka wielkiego litewskiego, któremu obozy i sztuka wojenna mało były znane. — Ztąd w Inflantach poszły klęski, którym Zygmunt III mógłby był zapobiedz, 1625 r.

albo przyjmując pokój korzystny; albo sposobiąc się lepiéj do wojny.

1625 r. d. 30 Czerwca. Gustaw-Adolf z liczném wojskiem, po większéj części z cudzoziemców złożonem, stanął nad Dźwiną. Kokenhauz, Selburg, Dünaburg i inne pobliższe zamki, bez żadnéj odsieczy, a słabo opatrzone, po małym oporze, poddały się Szwedom.

1625 r. w Lipcu. Klęska Polaków pod wodzą Stanisława Sapiehy, marszałka wielkiego litewskiego u wsi *Witmazia*, gdzie przez nieostrożność wodza i przez niewiadomość o obrotach Szwedów, jazda ratowała się ucieczką, piechota zaś w części poległa, a w części wzięta w niewolę. Obóz przy tem i trzy działa, dostały się w ręce nieprzyjaciół.

1625 r. Gustaw-Adolf wszedł do Żmudzi. Wziął Birżę, zkąd 60 dział odesłał do Rygi. Zajęcie Birży, utrudniło komunikacyą Litwy z Inflantami.

1625 r. d. 26 Sierpnia. Z twierdzy Dorpatu wyszła załoga polska gdy podkopy doszły pod same jéj mury. Szwedzi w dobywaniu tego zamku, wystrzelali pięć łasztów prochu i 1206 kul 24 funtowych. — Tak w przeciągu lata, król szwedzki opanował Inflanty, oprócz Dünaburga.

1625 r. Morowa zaraza w Polsce i w Litwie, przyczyniły się do klęsk wojennych.

1625 r. Wygasła ostatnia linia książąt cieszyńskich rodu Piasta na Szląsku; a księstwo cieszyńskie w zupełności przyłączone zostało do Czech.

1626 r. w Styczniu. Wśród obudzonéj miłości narodu na straty w Inflantach poniesione, sejm w Warszawie uchwalił pobór po złotych dwa z łanu w Koronie, a w Litwie, gdzie nie było pomiarów, po złotych cztery od służby. Powiększono cło wodne; — po miastach, czopowe, pogłówne żydowskie i tatarskie. Ziemie pruskie uchwaliły późniéj te pobory na swoich sejmikach.

1626 r. Gustaw-Adolf, król szwedzki, naglony przez protestantów niemieckich o pomoc, wysłał raz jeszcze pełnomocników do układu z komisarzami polskimi, bądź o rozejm na dłu-

gie lata, bądź o stały pokój. Austrya uwodząc zawsze Zygmunta III obietnicami, przeszkodziła do zawarcia zgody.

Król szwedzki w 150 okrętów, w 13 tysięcy piechoty i 10 chorągwi jazdy, ukazał się w Prusiech pod Pilawą, w posiadłościach lennika polskiego, elektora brandeburgskiego, który był jego szwagrem. Wystrzelono z wałów, lecz samym tylko prochem. Szwedzi bez oporu stali się panami portu. — Z takąż łatwością zabrał Gustaw-Adolf Brunsberg, Frauenburg, stolicę biskupstwa warmińskiego, zrabowawszy kościół; — Elbląg, Malborg, Czczew, Christburg, Gniewo i Sztum. 1626 r. d. 2 Lipca.

Flota szwedzka wysadziła na brzegi około Gdańska 400 ludzi, którzy opactwo Oliwę zrabowali i urzędników swoich do odbierania cła ustanowili. 1626 r. d. 10 Lipca.

Oburzenie Gdańszczan przeciw Gustawowi-Adolfowi na propozycyę neutralności pod warunkiem, aby miasto przyjęło załogę; — aby Szwedom dozwoliło wolnego zaciągu i nakoniec, aby okręty polskie były rozbrojone lub też odesłane. Mści się Gustaw, nakładając na Gdańsk kontrybucyę w zbożu i pieniądzach. 1626 r. d. 16 Lipca.

Gustaw-Adolf rozłożył swój obóz pod Czczewem wystawiwszy most na Wiśle. Posły od stanów Prus-książęcych przybyli z artykułami neutralności, na które Gustaw zezwolił. Pomiędzy warunkami było zastrzeżenie, aby Królewiec i inne miasta pruskie nie pomagały w niczem królowi polskiemu. — Zdrada książęcia pruskiego dała Szwedom zająć całe prawie Prusy polskie w ciągu dni dwudziestu. 1626 r. d. 22 Lipca.

Król Zygmunt III z synem swoim Władysławem w ośm tysięcy jazdy oblega Gniewo. — Gustaw spieszy na odsiecz, gdzie w zapale bitwy, po dwakroć przez Polaków schwytany, po dwakroć przez swoich był uwolniony. Królewic Władysław dzielnie się potykał; sam nawet Zygmunt III był w ogniu. Lecz niezdolny do przewodzenia naczelnie, gdy niechciał nikomu dowództwa ustąpić; załoga szwedzka odebrała posiłki i żywność, lubo plac boju został przy Polakach. 1626 r. d. 17 Września.

1626 r. d. 24 Września. Na Ukrainie pod Białocerkwią, Stefan Chmielecki, mając pod wodzą swoją dwa tysiące kwarcianego żołnierza, tysiąc od możniejszych obywateli i sześć tysięcy zaporozkich Kozaków, zwycięża trzydzieści tysięcy Tatarów. Cztery tysiące legło ich na placu; — tysiąc dwieście wzięto ich w niewolę, a pomiędzy nimi pięćdziesiąt murzów. Sułtan Muradyn ocalił się ucieczką.

W Prusiech pod Czczewem, znowu daremne rokowania ku zgodzie ze Szwecyą.

1626 r. d. 21 Październ. Sejm w Toruniu. — Naród uczuł się dotkniętym w niepodległości i w powadze. Postanawia nowe zaciągi i pobory na ich utrzymanie. Oświadczono wdzięczność dla Gdańska i Torunia za okazaną ku Rzeczypospolitéj wierność.

1627 r. d. 20 Stycznia. Pod *Hamersztynem*, hetman Koniecpolski zwycięża Szwedów. — Rzucają mu pod nogi 25 sztandarów i 20 chorągwi. — Wodzowie ich, Sztejff i Teufel, więźniowie wojenni, odesłani z chorągwiami do Warszawy. Żołnierze, po wykonanéj przysiędze, jako przez rok i sześć niedziel, nie podniosą oręża przeciw Polakom, zostali wypuszczeni na wolność.

1627 r. d. 2 Kwietnia. Koniecpolski, hetman polny koronny, zdobył zamek w mieście *Pucku*. Komendant szwedzki, Mikołaj Horn, zmuszony był do poddania się. Twierdza osadzoną została pułkiem niemieckim, pod sprawą Denhoffa

1627 r. Wśród wahania się elektora brandeburgskiego księcia pruskiego, Gustaw-Adolf zostawia mu wybór w ciągu doby, czy chce być neutralnym, czy też wojnę z nim toczyć. — Uległ elektor na zapewnienie, że Prusy książęce, czyli wschodnie, będą szanowane; a do Zygmunta III wysłał uroczyste poselstwo, z usprawiedliwieniem swego postępku — Zygmunt odpowiedział posłom: — „Powinien był wiedzieć wasz książę, że moi nieprzyjaciele, są jego nieprzyjaciółmi; a nie do króla polskiego należy przypominać hołdownikowi swemu, jaka jest jego powinność.“

1627 r. d. 2 Czerwca. Gustaw-Adolf ubezpieczony od księcia pruskiego, uderza siłą sześciu tysięcy żołnierza na ośmnastu statkach prze-

ciw zewnętrznym szańcom Gdańska. Podpływa pod Kazemark; — zamierza podchwycić załogę polską. — Gdy nań gęsty puszczono ogień, Gustaw odnosi postrzał w prawy bok; — hrabia Turn w rękę; — Piotr Brahe zabity na tym statku, gdzie był król. — Cały oddział powrócić musiał do Czczewa.

Posłowie Holandyi w Warszawie ofiarują Zygmuntowi III pośrednictwo do stałego pokoju ze Szwecyą, a to w celu otrzymania posiłków od Gustawa-Adolfa w obronie protestantów, zagrożonych przewagą dworu wiedeńskiego i powodzeniem Walstejna i Tyllego, nad książętami protestanckimi. — Zygmunt III, zezwalając na rokowanie, odprawił posłów holenderskich do swego obozu. 1627 r. d. 6 Lipca.

W ciągu rokowania w obozie polskim, dano znać hetmanowi Koniecpolskiemu, że podchodzą Szwedzi. — Porwał się od obiadu, gdzie byli posłowie holenderscy i rozkazał, aby cztery pułki kopijników, a dwa lekkiéj jazdy, przeprawiły się za jezioro otaczające obóz. Nieprzyjaciel wstrzymał się, widząc ruch Polaków. Po zachodzie zaś słońca, gdy część wojska wróciła do obozu, Szwedzi uderzają na pozostałych. Wytrzymano mężnie to uderzenie. Wśród bitwy, upadł koń pod Koniecpolskim. Hetman długo walczył pieszo, nim jeden z towarzystwa podał mu swego konia. — Kazanowski nieprędko obszedł jezioro z pułkiem w pomoc. Walczono do późnéj nocy. Poległo ośmdziesiąt towarzystwa Polaków; tyleż i Szwedów liczyli zabitych — Gdy koń Koniecpolskiego uszedł na stronę przeciwną, Gustaw sądząc, że hetman zabity, z całą siłą podszedł pod obóz polski. Wśród ognia z obu stron, jeden z piechoty księcia Koreckiego, zasiadłszy się w chatce wieśniaka, ugodził Gustawa w piersi poniżéj szyi. Strwożone jego wojska pierzchnęły. Odniesiono go do Czczewa, gdzie nadspodziewanie prędko przyszedł do zdrowia. 1627 r. w Lipcu.

W zmiennych szczęścia kolejach stron obu walczących, elektor brandeburgski, widzą większe, niż wprzódy powodzenie Polaków, znowu się oświadcza za królem Zygmuntem 1627 r. w Lipcu.

III; przysyłając mu z Królewca tysiąc piechoty i sześćset jazdy. Lecz hrabia Turn, dognawszy ich pod Preuszmark, mało broniących się, zabiera wszystkich w niewolę.

1627 r. d. 27 Lipca. Zygmunt III, z królewicem Władysławem, przybywa do Torunia, wiodąc przysłaną cząstkę piechoty z Austryi i ze Szląska. Odwiedza Gdańsk i wraca do wojska. Posłowie holenderscy nawiedzają obozy stron obu. — Wśród rozmaitych propozycyi podawanych i odrzucanych, król Zygmunt nalegany od panów Korony i Litwy, aby niszczącéj wojnie koniec już położyć, począł był już skłaniać się do zgody; już nawet pokój miał być podpisany; gdy na nieszczęście, poseł polski wyprawiony do Hiszpanii, Stanisław Makowski wrócił, a z nim dwaj posłowie hiszpańscy przybyli z zapewnieniem, że za dwa miesiące 24 okrętów hiszpańskich z dwunastu tysiącami żołnierzy na morze Baltyckie przybędzie i do Szwecyi wojnę przeniosą; — że Filip III ma na tę wyprawę odłożonych dwakroć sto tysięcy talarów. — Zygmunt chwyta się obietnic, zrywa rokowanie. — Gustaw zmierzając niby ku Szwecyi, bierze szturmem miasto warmińskie Wormidt i przez Pilawę powraca do swego kraju, a Zygmunt III na sejm do Warszawy.

1627 r. Król Zygmunt III doznaje zawodu: nietylko flota hiszpańska nie stawiła się na morzu Baltyckiém ku jego potrzebie; lecz odmówiono mu nawet przyrzeczonéj na ową flotę sumy, za którą mógłby uzbroić wojenne statki.

1627 r. d. 27 Listopada. Flota polska z dziewięciu okrętów wojennych, kosztem Zygmunta III uzbrojonych, otoczyła stojącą pod Gdańskiem eskadrę szwedzką. Polacy zdobyli okręt admiralski; — sam admirał zabity. Szwedzi powodowani rozpaczą, wysadzili niektóre statki swoje w powietrze; a kilka ich uszło do Pilawy.

1628 r. Z namowy barona de Auchi, posłał Zygmunt III w pomoc cesarzowi Ferdynandowi II, dziewięć swoich okrętów z wojennym rynsztunkiem i uzbrojeniem w sto dwadzieścia dział; — a te przez Duńczyków, wiodących wojnę z cesarzem, wszystkie zatopione zostały.

Sejm warszawski w utyskiwaniach na niszczącą wojnę, obwiniał dowodnie książęcia pruskiego, elektora brandeburgskiego, hołdownika Polski, o tajne łączenie się jego ze Szwecyą: — o napady na mniejsze oddziały Polaków; — o sprzyjanie im obłudne wówczas, gdy przy własnéj sile mniejszéj, spotyka liczny ich oddział. Domagano się, aby książę pruski, uznany był za nieprzyjaciela Rzeczypospolitéj. Zygmunt, ulegając wpływom stronników pruskich, wysłał Henryka Denhoffa do lennika swego z napomnieniem tylko, aby w powinnościach swoich wierniéj się zachował. 1628 r.

Hetman Koniecpolski daje wiedzieć oblężonéj przez Szwedów Brodnicy, że wnet stawi się z odsieczą. Miasto trzymać się mogło dłużéj. Lecz komendant fortecy, *Lamontagne*, warując sobie swobodne wyjście, otworzył nieprzyjaciołom bramy. — Skoro też przybył do obozu polskiego, stawiony przed sąd wojenny, dał głowę pod miecz katowski. 1628 r. d. 4 Października

Sejm w Warszawie uchwalił, ku odparciu Szwedów, nadzwyczajne pobory i po raz pierwszy podymnowy podatek na miasta i wsie, po złotych dwa z większych domów, po złotemu z mniejszych. Wyłączono wszakże domy szlacheckie i duchowne, jak gdyby nie szło o ich całość. — Zezwolono, aby żołnierz austryacki wszedł w granice Polski, nie dla braku obrońców krajowych, lecz dla doznawanéj opieszałości w ich ściąganiu się. 1629 r.

Klęska Polaków w Prusiech pod Gorznem. W nieobecności Koniecpolskiego, który na sejm był odjechał, wojsko polskie pod wodzą Potockiego, miało piechotę z Niemców powiększéj części złożoną, a ta snadnie złamaną i rozproszoną została. Legło na placu 130 towarzystwa. Lasy i pola, zasłane były trupami Niemców i Węgrów. Wzięto w niewolę pięćset Niemców, a sześćdziesiąt Polaków. Strata cała wynosiła około dwóch tysięcy ludzi. — Szwedzi też doznali nie małéj straty; — między znakomitszymi poległ jeden z ich pierwszych wodzów, Majer. 1629 r. d. 12 Lutego

1629 r. d. 16 Lutego. Wrangel, wódz szwedzki, poczyna dobywać Torunia. Pułkownik Gerard Denhoff, mając tylko trzystu żołnierzy, bierze na siebie obronę miasta. Marszałek szwedzki wzywa załogę do poddania się. Denhoff ogniem odpowiada. Żądają Szwedzi sto tysięcy talarów na okup; — magistrat i to odrzuca. Wrangel całą okolicę Torunia mieczem i ogniem pustoszy i odciąga do Schonek.

1629 r. d. 5 Maja. Umarł Szymon Szymonowicz (Simonides), sekretarz niegdyś kanclerza Jana Zamojskiego, znany wieku swego poeta, uwieńczony przez króla Stefana Pisał najwięcéj wierszy łacińskich i ztąd posiada sławę europejską. W języku ojczystym są jego nagrobki i 20 pięknych sielanek. Jan Zamojski powierzył mu był wychowanie syna swego Tomasza i udarował go włością *Czernce*, w powiecie krasnostawskim położoną. Żył lat 71. — Wspomnieć tu należy, iż w początkach tegoż XVII wieku, w Lublinie, dnia 5 Stycznia 1608 roku, umarł w szpitalu przywiedziony do nędzy, a znakomity poeta w tychże obu językach Sebastyan Klonowicz (Acernus), któremu poznańskie towarzystwo przyjaciół nauk, wystawiło roku 1862 pomnik w Sulmierzycach, mieście niegdyś województwa kaliskiego, gdzie Klonowicz rodził się roku 1551.

1629 r. w Maju. Hrabia Arnhejm, komendant wojsk austryackich w sile pięć tysięcy piechoty i dwa tysiące jazdy, nadciąga do wyznaczonego mu stanowiska pod Grudziądzem, gdzie hetman Koniecpolski z trzema tysiącami jazdy znachodził się. Dwa obozy, polski i niemiecki, po obu stronach Wisły, naprzeciw siebie stanęły.

1629 r. w Czerwcu. Przeważne zwycięztwo Polaków pod wodzą hetmana Koniecpolskiego nad Szwedami pomiędzy Sztumem, Nowąwsią i Trzcianą. Nieprzyjaciel utracił 10 dział, 10 chorągwi i legło ich więcéj siedmiuset. Za resztą gnali Polacy aż do Strożewa. O północy dopiero stanęli Szwedzi pod Malborgiem. Gustaw-Adolf, narażając się na ogień, o mało nie został schwytany. Gdy Polak w pogoni, ujął go za

pendent, on uchylił głowę, by zrzec się pałasza, utracił kapelusz i ucieczką tylko został ocalony.

Zdrada wodza austryackiego Arnhejma, który mając posiadłości w państwie elektora brandeburgskiego, nietylko bitwy ze Szwedami unikał, lecz nadto, zwierzał tajne plany Zygmunta III przed elektorem, gdy ten przybył do obozu. Elektor zaś, lubo hołdownik Polski, uprzedzał o nich Gustawa. Na żądanie Zygmunta, zmieniono komendanta. — Przysłał Walsztejn, na miejsce Arnhejma, Juljusza księcia Saks-Lauenbug i Filipa Mansfeld, wcale niebiegłych wojowników. 1629 r.

Po rozmaitych kolejach szczęścia bojowego, posłowie od królów francuskiego i angielskiego, przyspieszyli rozejm na lat sześć, przez który czas, przy królu szwedzkim, już trudniejszym do układów, pozostać miały Inflanty aż po Dźwinę i niektóre miasta w Prusiech. 1629 r. d. 26 Września.

Morowa zaraza od obozów szwedzkiego i polskiego, rozszerzyła się po całéj Polsce. 1629 r.

Stefan Chmielecki, po świetném zwycięztwie pod Bursztynem nad Tatarami, nad ich kilkonastotysięczną hordą, po uwolnieniu znacznéj liczby niewolnika, wyprawił do Zygmunta III posłów, którzy w Warszawie, głowę Mambetbeja, syna Kantemira, szablę jego i sahajdak ze strzałami, u nóg królewskich złożyli. 1629 r. w Październ.

Gdy umarł sławny pogromca Tatarów, Stefan Chmielecki z ubogiego szlachcica, jedynie dla zasług wojewoda kijowski, starosta owrucki (o którym chlubne było wspomnienie pod rokiem 1623); — ku chwale jego jeden z towarzyszy ułożył pieśń, która po całym rozeszła się kraju. 1630 r. d. 20 Lutego.

Gdy część wojska polskiego ściągnęła się na stanowisko w województwie kijowskiém; niechętny Polakom z powodu różnicy wiary, archimandryta kijowski, nadejście żołnierza polskiego za niebezpieczne ludowi przedstawił, jakoby w zamiarze wyrznięcia prawosławnych. Wyznaczony wódz nad nimi, gdy bunt uśmierza, lud mając w podejrzeniu jego wierność, owego wodza Hrycka, rozsiekał. Hetman Koniec- 1630 r.

polski, pod Pereasławiem obóz roztacza. Kozacy, pod obranym wodzem Tarasem, krwawe wszczynają utarczki. Prócz pospolitego żołnierza, więcéj trzystu szlacheckiego rycerstwa poległo. — Zmordowani buntownicy proszą o przebaczenie. — Otrzymali je, pod warunkiem odesłania hersztów po kary na sejm i aby pod wyznaczonym przez Koniecpolskiego wodzem, posłuszeństwo i wiarę królowi przysięgli.

1631 r. Na ostre domagania się cesarza Ferdynanda II o żołd dla dawanych posiłków w Prusiech w wojnie ze Szwedami, postanowiono komisyę w Poznaniu, gdzie przysłanemu Amhejmowi, Polska dla cesarza wypłaciła pół miliona czerwonych złotych, przypominając mu, że Polacy liczniejsze i więcéj czynne dla dworu wiedeńskiego dawali posiłki, licząc sobie nie złoto za nagrodę, lecz sławę.

1631 r. d. 10 Lipca. Śmierć królowéj polskiéj, powtórnéj Zygmunta III małżonki Konstancyi arcyksiężniczki austryackiéj.

1631 r. Umarł Jerzy, książę Zbarazki, kasztelan krakowski, ostatni potomek domu zasłużonego w ojczyznie; pochowany w Krakowie.

1632 r. w Styczniu. Zygmunt III w Tykocinie, gdzie przed morową zarazą schronił się był z dworem całym; zwątlony na siłach, dręczony reumatyzmem, na sejm do Warszawy wrócił. Doznane niepowodzenie w upornym zamyśle odzyskania tronu szwedzkiego; — niewiara lennika elektora brandeburgskiego; — nieszczerość sprzymierzeńca; — poniżający rozejm konieczny, zmieniły Zygmunta. Wyniosły dotąd, stał się przystępnym i łagodnym; — co zbliżyło naród do jedności z królem.

1632 r. Na sejmie warszawskim postanowiono, aby sama tylko szlachta dobra ziemskie posiadać mogła; — że wolno każdemu szlachcicowi hrabstwo *żywieckie*, przez królową nabyte, odkupić; — że odtąd szlachcicowi tylko w równości zrodzonemu, godność biskupia może być nadaną; — że królewic Jan-Albrycht, skoro dojdzie do wieku męzkiego, przysięgę na wierność Rzeczypospolitéj wykona. — Postanowiono też prawo zachowania pokoju z różnowiercami.

Sejm w Warszawie nadzwyczajny. Zygmunt III, już ciężko chory, poleca zgromadzonym stanom swoje tron otaczające potomstwo. Królewic Jan-Albrycht, poświęcony z lat dziecinnych stanowi duchownemu, otrzymał po Andrzeju Lipskim biskupstwo krakowskie. Karol Ferdynand, miał biskupstwo wrocławskie. Jan-Kazimierz i Aleksander, podzielili się między sobą oprawą zmarłéj matki królowéj. Królewnie Katarzynie, aż do jéj postanowienia, nadano starostwo brodnickie i gołubskie. Zygmunt III, odwdzięczając się, prawo królewskie do mennicy dla Rzeczypospolitéj ustąpił. 1632 r. d. 1 Kwietnia

Na sejmie nadzwyczajnym, gdy z polecenia króla Zygmunta III, wniesiono projekt poprawy elekcyi królów; zgromadzone stany najżywszy stawiły opór, mianując elekcyę opoką, na któréj wolność ich spoczywała. 1632 r. w Kwietniu.

Śmierć króla polskiego, Zygmunta III. W ciągu 45 lat jego panowania, wszelkie świetne czyny, mężom tylko wielkim, bohatyrom rzymskiéj niegdyś dostojności, przypisać należy, których, zda się, na to dawała Opatrzność, aby okazać, czém Polska byćby mogła, gdyby nad nią król dzielny umysłem i sercem panował. Zygmunt III, przy schyłku życia, po nieodwrotnych stratach Inflant, upamiętany w ślepym uporze odzyskania tronu szwedzkiego; od zmiennych Szwedów, do wiernych Polaków przeniósł swą życzliwość. Lecz od czasu śmierci powtórnéj małżonki, król stargany na zdrowiu, zaniedbywał sprawy publiczne; wszystko szło przez ręce Urszuli Mejerin; przypuszczonéj do najskrytszych tajemnic, ochmistrzyni młodszych dzieci królewskich. Pomiędzy błędy Zygmunta III, zaliczają mu opieszałość jego, że ona przyczyniła się do utraty berła moskiewskiego, które było ofiarowane synowi jego Władysławowi; — że z własnéj winy utraciwszy dziedziczne królestwo szwedzkie, potém przez upór i zaślepienie, naniósł oderwanie Inflant i część Prus od Rzeczypospolitéj; — że przez silne wpływy Jezuitów, chociaż upowszechnił katolicyzm, lecz za to, zbyteczną gorliwością w nawracaniu do wiary, rzucił nasiona niezgody i rozdwojenia ludów berłu jego uległych i długiéj potem wojny do- 1632 r. d. 30 Kwietnia.

mowéj. Nakoniec, że statua Zygmunta III w Warszawie, gdzie on pierwszy z królów zamieszkał, przez miłość synowską Władysława IV wzniesiona, nie tryumfów Polski, ale jéj upadku, smutną jest pamiątką. Dzisiejsi historycy, wybadawszy nowo dośledzone prawdy dziejów Polski, zarzut czyniony Zygmuntowi III, jakoby powodował się zbyteczną przychylnością ku Jezuitom, zbijają słuszną uwagą, że jeśli to grzechem nazwaćby się mogło, to ów grzech ciężył nie na samym królu; bo najwięksi owocześni ludzie, jako to: hetman Jan-Karol Chodkiewicz i kanclerz Lew Sapieha, równie jak im podobni, wcale nie fanatycy, sprzyjali Jezuitom, jako ludziom uczonym, i że bez wpływu króla, duchem czasu powstawały ich kollegia po całéj Rzeczypospolitéj; — że nakoniec, poprzednik Zygmunta III, król wielki, Stefan Batory, dowodził przychylności swéj ku Jezuitom, fundując w Wilnie ich akademię. — Przyznają dzisiejsi łącznie z dawnymi szlachetność serca i łatwe zapomnienie osobistych uraz, i że Zygmunt III, przy tych zaletach charakteru, był niezmiennym tak w szczęściu jak w niepowodzeniach. Dopatrują też obecnie, że on pierwszy począł dokonywać i wprowadzać w życie lubelską z roku 1569 unję Korony z Litwą, przez nadawanie dostojeństw senatorskich, bądź w Koronie Litwinom, bądź w Litwie Koronnym, ze względem tylko na zasługi i zdolność, aby całą Rzeczpospolitą, rozdzieloną dotąd prawami prowincyi, zlać i spoić w nierozdzielną jedność; — na co Zygmunt August, twórca owéj politycznéj unji, nie miał dosyć czasu. Przywodzą, że przed panowaniem Zygmunta III, przed religijną unją, któréj on sprzyjał, już bywały bunty kozackie. A co do zasad rządowych, niezaprzeczone przywodzą fakta, że bez winy króla, który w Polsce miał władzę zbyt ograniczoną, nawet w najpiękniejszéj dobie Zygmuntów Jagiellońskich, już były silne zarody rozprzężenia, których potem ująć nic już nie zdołało; — i że nareszcie swawola panów i ciągłe uchylanie się stanu rycerskiego od koniecznych na wojsko podatków, coraz mocniéj rozwijały nierząd, wiodący stopniami do upadku.

Uniwersał prymasa arcybiskupa gnieźnieńskiego, Jana Wężyka, ogłasza śmierć króla polskiego Zygmunta III i bezkrólewie z oznaczeniem sejmików na dzień 3 Czerwca; a na dzień 22 tegoż miesiąca, sejm konwokacyjny w Warszawie. 1632 r. d. 5 Maja.

Na sejmie konwokacyjnym, pod laską księcia Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego litewskiego, naznaczono dzień 27 Września na elekcyę króla, pomiędzy Wolą a Powązkami. Postanowiono spisać przedmioty, w jakich Rzeczpospolita naglejszéj wymaga poprawy, aby odwołać się w téj rzeczy do narodu na sejmikach, sejm elekcyjny poprzedzających; a ustawy w tychże przedmiotach, do sejmu elekcyi zawiesić. Ułożono artykuły, warujące bezpieczeństwo i wolność szlachcie wyznania niekatolickiego. 1632 r. d. 22 Czerwca.

W czasie sejmu konwokacyjnego, książę pruski, elektor brandeburgski, hołdownik królestwa polskiego, Jerzy-Wilhelm, domagał się przez posłów swoich, aby miał miejsce na sejmie elekcyjnym. — Zgromadzone stany, tak jego żądaniu, jako też podobnemu od wojska kwarcianego i od zaporozkich Kozaków, odmówiły dla tego, że przywiléj obierania królów polskich, służy tylko senatowi i szlachcie. Posłowie zaś od księcia kurlandskiego, Fryderyka Ketlera, który prosił o zwrócenie praw służących bratu jego, Wilhelmowi, wygnanemu z synem od lat 18, i odsądzonemu od sukcesyi za zabicie Magnusa Moldego na rynku w Mitawie 1613 roku; zapewniono pomoc za wierność Fryderyka w wojnie finlandskiéj; lecz stanowczy wyrok w tym przedmiocie, zawieszono do elekcyi króla. 1632 r.

Na sejmie elekcyjnym pod laską Jakóba Sobieskiego, krajczego koronnego (ojca Jana III), spory pomiędzy różnowiercami a duchowieństwem katolickiem, trwające przez dwa tygodni, przybyły Władysław (królem szwedzkim mianowany przez ojca dniem przed jego śmiercią), powagą swoją uśmierzył. Przecież, zgromadzone stany postanowiły, aby odtąd kandydat do tronu, nie znajdował się blisko miejsca elekcyi. 1632 r. d. 27 Września

1632 r. d. 21 Październ. W ciągu sejmu elekcyjnego, królewic Jan-Kazimierz, przybyły w towarzystwie młodszych braci i posłów od Władysława, mówił za tym starszym bratem swoim, zalecając go na króla polskiego. Następnie, wszyscy posłowie dworów zagranicznych, zgodnie tegoż kandydata podawali. Poseł szwedzki domagał się, w zdarzeniu obrania królem polskim jednego z synów Zygmunta III, aby obrany zrzekł się tytułu króla szwedzkiego, który jest źródłem niepokoju pomiędzy dwoma państwami. Względem posłów od monarchów drugorzędnych, postanowiono słuchać ich osobno w senacie, a osobno w izbie poselskiéj.

1632 r. d. 27 Październ. Skoro posłowie pruscy weszli w koło poselskie, nie dopuszczono im ani miejsca zasiąść, ani głosu zabrać. Okrzykniono, że słuchać ich nie należy, gdy ich pan, wątpliwem prawem, mimo czynione zarzuty, Prusy dziedziczył; a nad to, ważył się, nie pomnąc na hołdownictwo królestwu polskiemu, mieć tajne stosunki z Gustawem-Adolfem, królem szwedzkim; — sprowadził go do Prus polskich, a pomagał mu pieniędzmi, bronią i żywnością.

1632 r. Na sejmie elekcyjnym, nadano Gdańskowi prawo podpisywania elekcyi króla przez wysłanników swoich, jak to miały miastą Kraków i Wilno.

1632 r. w Listopadzie Sejm elekcyjny ułożył *pacta conventa*, wedle których, jak trzéj ostatni królowie polscy, król obrany, miał prawa i swobody wolnego narodu w całości utrzymać; — pokój z dysydentami zachować; — zbrojownię w rynsztunek opatrzyć; — szkołę rycerską założyć; — przymierze z państwami postronnemi zachować, a nie zawierać go bez wiedzy stanów ze Szwedami i z Moskwą, która już wkroczyła do Litwy; — królewiców mających dochody w kraju, do przysięgi na wierność Rzeczypospolitéj skłonić; — zysków z mennicy ustąpić; — wojska nie pomnażać; — wojny bez wiedzy stanów nie podnosić; — twierdze: Kamieniec-podolski i Puck w Prusiech zachodnich umocnić; — cudzoziemcom urzędów i starostw nie dawać; — w stan małżeński bez naradzenia się z senatem nie wchodzić; — sposoby wystawie-

nia floty, łącznie ze stanami na następnym sejmie obmyślić; summy na starostwach krzepickiem i soleckiem, Rzeczypospolitéj ustąpić; — nakoniec, znieść się ze stanami względem dojścia summ neapolitańskich. Gdy powyższe punkta, posłowie przedstawionego bezspornie kandydata do tronu Władysława zaprzysięgli; rozdzielono szlachtę na województwa, a oddzielnie każdy wojewoda zbierał wolne głosy.

WŁADYSŁAW IV, król szwedzki, syn najstarszy Zygmunta III, króla polskiego i pierwszéj małżonki jego Anny, córki arcyksięcia Karola, wnuki Ferdynanda I, jednomyślnie królem polskim obrany. Żył lat 52; panował lat 16; umarł w Mereczu 1648 roku; pochowany w Krakowie. Żony jego: pierwsza, Cecylia Renata, Austryaczka, córka Ferdynanda II cesarza; druga: Ludwika Marya de Nevers, księżniczka mantuańska, zaślubiona 1645 roku. Król Władysław IV, zeszedł bezpotomnie. 1632 r. d. 13 Listopada.

Moskwa wtargnieniem do Litwy, zerwawszy traktat na lat 14 zawarty, a to pod pozorem, jakoby ze śmiercią Zygmunta III, przymierze upadło; rozpoczyna oblężenie Smoleńska. 1632 r. d. 14 Listopada.

W Warszawie, król Władysław IV, w kościele Śgo Jana, na ułożone i przez posłów jego zaprzysiężone pacta conwenta, przysięgę wykonał; a prymas królestwa Jan Wężyk, arcybiskup gnieźnieński, oddał mu dyploma elekcyi. 1632 r. d. 14 Listopada.

Senat naznaczył sejmiki na dzień 14 Grudnia, a na sejm koronacyjny do Krakowa dzień 30 Stycznia, następnego 1633 roku. Listy do postronnych monarchów, jako jeszcze przed koronacyą i przed zwykłem skruszeniem pieczęci na pogrzebie zmarłego króla Zygmunta III, z pieczęcią używaną przez Władysława przed jego elekcyą, to jest z herbami szwedzkiemi, rozesłane były. 1632 r. d. 15 Listopada,

Gustaw-Adolf, król szwedzki, w ciągu znanéj w dziejach trzydziestoletniéj wojny religijnéj, zabity w potyczce pod Lucen w Saksonii; — co królestwu polskiemu do zawarcia korzystniejszego pokoju ze Szwecyą większą dało łatwość. 1632 r. d. 16 Listopada,

1633 r. 4 Lutego. W Krakowie okazały pogrzeb zmarłego króla Zygmunta III i powtórnéj małżonki jego, królowéj Konstancyi, przy licznej asystencyi biskupów, nuncyusza i posłów zagranicznych.

1633 r. d. 6 Lutego. W katedralnym krakowskim kościele, koronacya Władysława IV, na króla polskiego.

1633 r. w Lutym. Na sejmie koronacyjnym pod laską Mikołaja Ostroroga, podstolego koronnego, uchwalono wypowiedzenie wojny Moskwie za wtargnienie jéj do Litwy i oblężenie Smoleńska, z oznaczeniem 23 tysięcy wojska regularnego na żołd Rzeczypospolitéj, wynoszącéj złt. 1,106,420, oprócz potrzeb wojennych, drugie tyle stanowiących. Dyssydenci uskromieni w żalach na prymasa, że upominał króla przy koronacyi, aby był obrońcą wiary katolickiéj. Na prośby i nalegania nieunitów, dano od króla i Rzeczypospolitéj dyploma, potwierdzające wolność ich wyznania. Król rozdał wakujące biskupstwa, urzędy i starostwa.

1633 r. Sejm koronacyjny ustanowił szkołę rycerską we Lwowie, ku ćwiczeniu młodzieży w matematyce i rzeczy puszkarskiéj. — Potwierdzono założenie szpitalu żołnierskiego przez Krzysztofa Wiesiołowskiego, marszałka w. litewskiego, z dochodami na dobrach jego w Podlasiu, *Dolistowie* zapisanemi.

1633 r. Elektor brandeburgski, książę pruski, Jerzy Wilhelm, jako hołdownik Polski, wykonał przysięgę na wierność przez posła swego, hrabiego Szwarcenberga, dawszy w pomoc na wojnę przeciw Moskwie 90 tysięcy owoczesnych złotych.

1633 r. Książę pomorski, Bogusław XIV, podeszłego wieku, ze starostw bytomskiego i lemburskiego, przysięgę przez posła wykonał z tem w dyplomacie zastrzeżeniem, że owa lenność wnet po śmierci bezpotomnego księcia, wróci do króla i Rzeczypospolitéj polskiéj.

1633 r. Przysłani od Kozaków zaporozkich ze skargami na panów polskich o uciemiężenie i prześladowanie ich wiary prawosławnéj, odebrali od króla łagodzącą z uspokojeniem od-

powiedź przy zachęceniu, aby Kozacy całą siłą wtargnęli do Moskwy.

Za powrotem króla Władysława IV z Krakowa do Warszawy, wyprawiony został w podróż do cudzych krajów najmłodszy królewic, Aleksander, z przydanym dla powagi kasztelanem brzesko-kujawskim, Jędrzejem Kretkowskim; a dla dozoru obyczajów, Janem Karolem Konopackim, starostą dybowskim, uczonym, biegłym w językach, a przez wędrówki swoje po dalekich krajach, doświadczenia pełnym. — Ów Konopacki został później księdzem, opatem wąchockim i tynieckim, a umarł mianowany biskupem warmińskim 1645 r. 1633 r.

Po przygotowaniach na wojnę z Moskwą, król Władysław IV, z królewicem Janem-Kazimierzem wyjechał do Litwy, gdzie na głos jego i pamiętną w bitwach waleczność, chętnie ściągało się rycerstwo z różnych zakątów kraju. 1633 r. d. 9 Maja.

Władysław IV, zjechał się w Wilnie z wysłanym tam wprzódy na czele wojska Krzysztofem, księciem Radziwiłłem, którego świeżo z hetmana polnego, po śmierci Lwa Sapiehy, na województwo wileńskie i hetmaństwo wielkie litewskie wyniósł. Tam król, oczekując dwa miesiące na ściąganie się chorągwi ku Moskwie, zasiadał na sądach. 1633 r. d. 22 Czerwca.

W Wilnie, książę Kurlandyi, Fryderyk Ketler, osobiście królowi Władysławowi IV, hołd publiczny złożył. Przy tym obrzędzie, synowcowi jego, księciu Jakóbowi, chorągwi homagialnéj dotykać się dozwolono. 1633 r. d. 20 Lipca,

Z poduszczenia Moskwy, Turcy wysłali Tatarów na Podole, gdzie w dniu jednym, przez silny napad, na mil kilka spustoszywszy krainę, umknęli z łupem do Multan. — Hetman Koniecpolski, mając leże około miasteczka Baru, szedł w pogoń za Tatarami w dwa tysiące pięćset kwarcianego żołnierza z pomocą Kozaków; a doścignąwszy ich w Multanach pod *Sasowym rogiem*, zwyciężył, łupy odzyskał, i wielu Tatarów zabrał w niewolę. 1633 r. d. 24 Lipca,

Wojska moskiewskie około Smoleńska pod dowództwem Michała Borysowicza Sehina i Semiona Bazylewicza Prozorowskiego, wynosiły około sta tysięcy, z których 70 tysięcy 1633 r.

było Moskalów, a resztę składały zaciągi z cudzoziemców. Znaczną ich artyleryą rozrządzali zagraniczni, biegli oficerowie. Z tem wszystkiem, jeszcze przed przybyciem króla do obozu, hetman Radziwiłł, z mniejszą o wiele siłą, szczęśliwie płosząc nieprzyjaciela, raz wyprawił pułkownika Mikołaja Abrahamowicza, który na znaczny ich oddział z boku napadłszy, trzy tysiące trupem na placu położył.

1633 r. d. 2 Września. Król Władysław IV przybył do obozu o dwie mile od Smoleńska, gdzie był ogół siły polskiéj dwadzieścia kilka tysięcy, i osobno piętnaście tysięcy Kozaków. W twierdzy zaś Smoleńska, załoga polska, już znacznie zmniejszona, nie więcéj miała jak dwa tysiące czterysta i to wraz z mieszkańcami do broni zdatnymi. Dla niedostatku żywności i amunicyi, już twierdza byłaby się poddała, gdyby nie przezorność dowódzcy *Sokolińskiego*, i poddowódzcy, odważnego rycerza Stanisława Wojewódzkiego, który nieprzyjaciół, aż do przybycia królewskiego wycieczkami gnębił.

1633 r. Znoszenie się obozu polskiego z załogą twierdzy Smoleńska, wojskiem moskiewskiem opasanéj, ułatwiał żołnierz okryty gałązkami z liściem, który, ilekroć w dali dostrzegł nieprzyjaciela, stawał jakoby krzak nieruchomy. Nocami bezpieczniéj, przez znane sobie manowce i ścieżki postępował i wkradał się, przynosząc tym sposobem wiadomość królowi o niedostatkach twierdzy.

1633 r. d, 7 Września, Gdy przez ułożony fałszywy attak, baczność nieprzyjaciół była rozerwaną; załoga wedle umowy, dopełnia przez most wycieczkę pod dowództwem walecznego Wojewódzkiego, i z szańców przedmostowych, dwa działa Moskalom zabiera. Wojewódzki widzi się z królem, a wskazaną drogą, pułk pieszy królewica Jana-Kazimierza pod dowództwem Henryka Denhoffa, wchodzi do twierdzy Smoleńska, prowadząc przygotowany znaczny zapas żywności i amunicyi. Ale pułkownik Henryk Denhoff, gdy wraca z wiadomością do króla o szczęśliwem dojściu wyprawy do twierdzy, kulą z muszkietu śmiertelnie ugodzony, w dni kilka z żalem króla i całego wojska życia dokonał. Pod hetmanem polnym koronnym Kazanow-

skim, zbyt natarczywie na szańce nacierającym, wśród zasadzki nieprzyjaciela, poległo ze trzystu jezdnych, a między innymi: Szmeling Inflantczyk, Wyleżyński, sędzia smoleński, Szemiot, zacnego rodu Polacy.

Niektóre oddziały wojsk nieprzyjacielskich, silnie na- 1633 r.
tarte, opuszczają swoje stanowiska w około Smoleńska, i z głównym łączą się obozem. Wówczas zginął dzielny Wojewódzki. Zastępy polskie pod przewodem Aleksandra Gosiewskiego, Marcina Kazanowskiego i Aleksandra Piasoczyńskiego, gdzie wśród wielu sławnych w téj wojnie towarzyszów, Eliasz, syn Eliasza, a brat Krzysztofa, Arciszewski, artyleryą umiejętnie rozporządzał; a królewic Jan-Kazimierz, był mężnym ochotników dowódzcą; gdzie król Władysław IV, wiele nocy pod gołem niebem przebywając, obecnością swoją ożywiał waleczność rycerstwa; podchodzą coraz bliżéj obozu moskiewskiego i otaczają w około. Sehin, naczelny dowódzca nieprzyjaciół, ani się spodziewał, aby Polacy przez całe pięć miesięcy, i podczas najostrzejszych mrozów, mieli nie ustawać w nacieraniu na ich obóz, zewsząd naciskać i wszelkiego wzbraniać im dowozu. W końcu, dowiedziawszy się o przeciętych posiłkach, jakie ze stolicy spieszyły mu w pomoc, głodem naciśniony, z całym obozem poddał się królowi polskiemu. Bagaże, broń liczną i armata wszelka, w zdobyczy Polakom dostały się.

Król Władysław IV, poraziwszy siłę moskiewską pod 1633 r.
Smoleńskiem, pomknął daléj sławę zwycięzkiego oręża. Zabiera Drohobuż i Wiazmę; oblega Białę i saméj stolicy zagraża. Rozbiegli się w inne strony rycerze polscy, jako to: młody Jeremiasz, książę Wiśnowiecki, Łukasz Żołkiewski, Jędrzéj Firléj, Piotr Biały; a mocne posady moskiewskie, Putywl, Siewsk, Kursk, Rylsk, Rzów okurzywszy, postrach zwycięzkiéj szabli po kraju roznieśli.

Sławny okazałością wjazd do Rzymu posła polskiego, 1633 r.
Jerzego Ossolińskiego podskarbiego koronnego, do papieża, d. 27 Listopada
Urbana VIII, *Barberiniego*, aby powagą swoją zapobiegł nie-

snaskom pomiędzy duchowieństwem polskiem, a stanem szlacheckim. Tam Ossoliński, później kanclerz koronny i ulubieniec króla Władysława IV, w roku następnym 1634, zawarł. konkordat z papieżem, mocą którego 12 opactw od szafunku króla zależało, tak jako i wszystkie w kraju biskupstwa.

1634 r. d. 15 Czerwca. Przerażone państwo moskiewskie powodzeniem oręża polskiego, prosi króla Władysława IV o pokój. Ten zawarty został, a później zaprzysiężony przez obie strony pod następnemi warunkami: Władysław IV król polski, lubo obrany był carem moskiewskim, zrzeka się tytułu i prawa do tronu moskiewskiego; Michała Fedorowicza, carem uznaje. Car zaś wyrzeka się pretensyi do Inflant, Estonii, Kurlandyi, Smoleńska, Siewierza i Czernichowa; i odtąd nie ma się mianować książęciem siewierskim i czernichowskim; więźniowie wzajem wolno puszczeni; koszta wojenne królowi polskiemu zwrócono. Ów traktat zawarty był nad rzeką *Polanówką*, w *Polanowie*, między Wiazmą i Drohobużem.

1634 r. Hetman Stanisław Koniecpolski, obwarowawszy swój obóz pod Kamieńcem, zkąd otwarty widok Chocimia, przypominał mu niedawne zwycięztwo Polaków, z niewiększą siłą jak jedenaście tysięcy żołnierza tak silny dał odpór pięćkroć silniejszym Turkom, że niebawem za Dniestr umknęli z wodzem swoim Abassi-baszą erzerumskim.

1634 r. Sułtan turecki Amurat II, dowiedziawszy się o zwycięztwie Władysława IV pod Smoleńskiem i o korzystnym dla Polski pokoju z państwem moskiewskiem, chętnie z królem polskim zawarł traktat, przez który Tatary z pól biełgorodzkich mieli być wyrugowani; a Wołochy, Multany i ziemia siedmiogrodzka, które sułtan zamierzał na baszaliki tureckie obrócić, w dawnym kształcie rządu pozostały. Podżegacz zaś wojny z Polską, Abassi-basza erzerumski, został uduszony.

1634 r. W obozie przysposobionym do wojny tureckiéj, umarł z gorączki *ostatni* ze starożytnego domu, rycerskiemi czyny,

zasługą w kraju i zamożnością znamienitego, *Stanisław Tenczyński*, wojewodzic krakowski.

Kozaki zaporozkie zrabowali na Podolu majątki szla- 1634 r.
checkie; a zabiwszy Sahajdacznego i starszyznę swoję, samo- d. 9 Paździer.
wolnie obóz opuścili. Na poskromienie Kozaków, kilka chorągwi ku Kijowu i Ukrainie przeznaczono.

Umarł królewic Aleksander, najmłodszy brat króla Wła- 1634 r.
dysława IV, syn Zygmunta III i Konstancyi arcyksiężniczki d. 20 Listop.
austryackiéj, lat mając 21. Wróciwszy z podróży z za granicy, a będąc z królem we Lwowie, odwiedzał tam brata swego Jana Kazimierza chorego na ospę, i z tej niemocy zakończył życie. Dla wielkich o nim nadziei, powszechnie był żałowany. Zwłoki jego sprowadzono do Krakowa.

Umarł w Padwie królewic Jan-Albert, biskup krakow- 1634 r.
ski i kardynał, brat króla Władysława IV, syn Zygmunta III d. 30 Grudnia.
i Konstancyi arcksiężniczki austryackiéj w 23 latach życia. Zwłoki jego sprowadzono do Krakowa. Biskupstwo krakowskie po nim otrzymał biskup chełmiński, Jakób Zadzik.

Król Władysław IV poleca hetmanom wyruszać z woj- 1635 r.
skiem ku Prusom przeciw Szwecyi, jako po upływającym w Styczniu.
sześcioletnim rozejmie, dla odzyskania części Prus przez Szwedów zajętéj. Sam król w tęż drogę udaje się dla obejrzenia twierdz, wzmocnienia ich załogami i amunicyą, i aby natchnąć obecnością swoją ducha odwagi ku wyparowaniu przywłaszczyciela.

Władysław IV przybył z Prus zachodnich na sejm war- 1635 r.
szawski, gdzie pod laską Jerzego Ossolińskiego, podskarbiego d. 31 Stycznia.
koronnego, postanowiono: poparcie wojny ze Szwedami; — podwyższenie podatków na zapłacenie wojsku zaległości, i nakazano pospolite ruszenie.

Na sejmie, ku uczynieniu zadość dawnym i ostatniemu 1635 r.
traktatowi z Turcyą; uchwalono ku powściągnieniu Kozaków w najazdach i rozbojach, aby w zaciągu, odbierających płacę, nie więcéj ich było na usługę Rzeczypospolitéj, jak sześć tysięcy, których nazywano Kozakami *rejestrowemi*; aby założona była moena twierdza w mieście przez hetmana obranem,

blizko Zaporoża, a to ku snadnemu ich pohamowaniu; aby starostowie pograniczni, swawolom ich zapobiegając, wzbraniali drzewa na robienie łodzi, zwanych *czajkami*.

1635 r. Sejm warszawski na mocy konkordatu w roku 1634 z Urbanem VIII zawartego, który dozwolił określić moc nabywania dóbr ziemskich przez zgromadzenia klasztorne; rozciągnął to prawo na cały stan duchowny, aby pod żadnym pozorem klasztory, kapituły i biskupi, nie kupowali szlacheckich dóbr ziemskich, dozwalając przecież szlachcie czynić fundacye i zapisy pieniężne na korzyść stanu duchownego z pewnemi na to warunkami Spory wszelkie pomiędzy stanem świeckim a duchownym, bez odwołania się do Rzymu, sądom krajowym poddano; o dziesięciny wytyczne, nakazano czynić układy *(composita)*, obracając je na dań pieniężną.

1635 r. d. 11 Marca. Przywiléj króla Władysława IV unitom na sejmie warszawskim wydany z potwierdzeniem ugody na sejmie elekcyjnym zrobionéj, który stanowi, że wszelkie procesa i kłótnie między unitami i dyzunitami, na zawsze umorzone być mają.

1635 r. d. 3 Maja. W ciągu sejmu przybył do Warszawy poseł od cara moskiewskiego, Grzegorz Michałowicz Lwow, dla wysłuchania przysięgi królewskiéj na pokój zawarty w *Polanowie*. — Gdy przyszło do zwrotu danego niegdyś Władysławowi dyplomu na carstwo, a ów dyplom od dawna zatracony, odszukać się nie mógł: król wydał zaręczenie na piśmie o rzetelności tego wypadku z upewnieniem, że dyplom będzie oddany carowi skoro się odszuka. Następnie w kościele farnym warszawskim, w obecności posła moskiewskiego, król zaprzysiągł pokój, a po nim sześciu senatorów, t. j.: dwóch arcybiskupów, dwóch kanclerzów i dwóch wojewodów; dane zaś przez króla i podpisane względem dyplomu zaręczenie i senat podpisał.

1635 r. w Maju. Król Władysław IV, ku zniewoleniu cara i ku przeświadczeniu go o szczeréj chęci pokoju, kazał wydać przybyłym z Moskwy posłom, ciała książąt Bazylego i Dymitra Szujskich, w niewoli w zamku gostyńskim zmarłych.

Wyprawieni przez króla Władysława IV posłowie do Moskwy Piaseczyński, kasztelan kamieniecki i Kazimierz Lew Sapieha, wojewodzic wileński, pisarz w. lit., byli obecnymi przy wykonaniu przysięgi przez cara moskiewskiego na zawarty pokój. 1635 r. d. 15 Maja.

Mimo silnych przygotowań do wojny szwedzkiéj, na którą król Władysław IV pospieszał z Warszawy do Prus, gdzie licznie ściągało się rycerstwo; mimo zabiegów posła cesarskiego o podtrzymanie zamiaru wojny, celem zajęcia nią Szwecyi, aby ona orężem swoim nie wspomagała bojów o religię w Niemczech; przecież król Władysław IV, nie ulegając wpływom politycznym dworu wiedeńskiego, jak niegdyś ojciec jego Zygmunt III; za staraniem posłów Hollandyi, Anglii i Francyi, dał się nakłonić do pokoju i zawarto traktat we wsi *Sztumsdorf* w Prusiech, pod miasteczkiem *Sztumem*, niedaleko Malborga, na lat 26, to jest po dzień 1go Lipca 1661 roku. Szwecya wyrzekła się na zawsze zajętych wojną w Prusiech miast, zamków i fortec; a co do Inflant, zastrzeżono, że co która strona, w czasie sześcioletniego rozejmu posiadała, to i w czasie teraz przydłużonym posiadać będzie. Handel pomiędzy obydwoma państwami zapewniono. Do ułożenia punktów owego traktatu, umocowani ze strony polskiéj: Jakób Zadzik, biskup krakowski, Rafał hrabia Leszczyński, wojewoda bełzki, Magnus Ernest Denhoff, kasztelan parnawski, Remigian z Ottoka Zaleski, referendarz koronny i Jakób Sobieski, krajczy koronny, równie jak umocowani senatorowie ze strony Szwecyi, wzajemnie sobie warowali, że ten pokój ma być potwierdzony jaknajprędzéj przez króla polskiego Władysława IV i przez stany Rzeczypospolitéj; a ze strony swedzkiéj, przez królowę Krystynę, małotetnią córkę ubitego w wojnie Gustawa-Adolfa i przez administratorów królestwa szwedzkiego. — O zwrot Polsce Inflant, o używanie przez Władysława tytułu króla szwedzkiego i o prawo jego do dziedzictwa tego państwa, zawieszono spory do dalszego czasu. 1635 r. d. 12 Września.

1636 r. w Styczniu. Król Władysław IV w Prusiech, przywiódłszy znakomitsze miasta do porządku i posłuszeństwa władzy, opatrywał zatoki morskie, miejsca sposobne na stanowiska i porty dla wojennych okrętów. Czuł ich niedostatek, czuł ztąd poniżenie Polski i zamierzał wystawić flotę, aby brzegi morskie, przeciw obcéj napaści uzbroić.

1636 r. Z Prus udał się król do Wilna, gdzie bawiąc czas niejaki, od obcych państw przyjmował poselstwa i sprawował sądy miejscowe.

1636 r. W Wilnie król Władysław IV, wydał surowy rozkaz ściągnąć na powrót do kraju sześć tysięcy lekkiéj jazdy Lissowszczyków, którzy pod dowództwem Pawła Noskowskiego, starosty łomżyńskiego i Jana Gromadzkiego, zaciągnieni przez cesarza Ferdynanda II, po zawartym pokoju ze Szwecyą, i wysłani przez niego do Francyi, pustoszyli ją mieczem i rabunkiem, co słusznie Polskę obrażało, jako szanującą dawne a życzliwe z Francyą stosunki. — Lissowszczyki zaś, najchętniéj wrócili do kraju; bo przyrzeczonego od cesarza żołdu nie pobierając, na ciągłe niebezpieczeństwa w boju przez wodzów niemieckich byli narażani.

1636 r. Na sejmie rzeszy niemieckiéj w Ratyzbonie, gdzie obranie króla rzymskiego zajść miało, a posłem od króla polskiego był Jerzy Ossoliński, wojewoda sandomierski; ofiarowano koronę rzymską Władysławowi IV, królowi polskiemu. Lecz on dumnym widokom nie poddał się; a polecał przez posła swego na tę dostojność Ferdynanda, który pierworodnym był synem cesarza.

1636 r. Na zjazd w Kolonii nad Renem, ku zabezpieczeniu pokoju pomiędzy pany chrześciańskimi, wśród posłów od pierwszych mocarstw Europy, wyznaczeni byli od króla Władysława IV posłowie: Kasper Denhoff, wojewoda sieradzki i Jakób Sobieski, wojewoda bełzki; — sekretarzem poselstwa, był Maksymilian Fredro, podkomorzy przemyślski.

1636 r. W Wilnie, król Władysław IV, dostrzegając w prawach polskich i litewskich sprzeczności i niedokładność, chciał ich poprawy. — Do komisyi na ten przedmiot, oprócz

oznaczonych przez sejm czterech senatorów i oprócz osób w prawnictwie biegłych, duchowni żądali, aby w artykułach ściągających się do ich stanu, przyjęto kanonika jednego z każdéj kapituły; — kalwini zaś, których było kilku w téj komisyi, lękając się przewagi duchowieństwa, doradzali poprzestać na dwóch biskupach z senatu. — Gdy nie było zgody, zamiar króla Władysława IV, nie przyszedł do skutku.

Ksiądz Maciéj Kazimierz Sarbiewski, jezuita, wielki, genialny poeta łacińsko-polski, od współczesnych Horacyuszem zwany, w Wilnie, w obecności nuncyusza Filonardego, wielu senatorów i panów, biretem doktora teologii, laurem przez króla Władysława IV przyozdobiony i zdjętym z palca królewskiego pierścieniem został zaszczycony. — Sarbiewski, jako znakomity poeta, znany całéj Europie, już wprzódy w Rzymie od papieża Urbana VIII był uwieńczony. — Umarł dnia 2 Kwietnia 1640 roku — pochowany w Warszawie. 1636 r. d. 5 Lipca.

W Toruniu, kosztem króla Władysława IV, wspaniały pogrzeb ciotki jego Anny, królewny szwedzkiéj, zmarłéj dnia 6 Lutego 1625 r. w Brodnicy, i tam po dzień pogrzebu złożonéj, która żyjąc w wierze dysydenckiéj, długo mieszkała w Polsce przy bracie, Zygmuncie III. 1636 r. d. 16 Lipca.

W Wilnie, w obecności Władysława IV, uroczyste przeniesienie ciała św. Kazimierza, królewica polskiego do nowego kościoła, który był zaczęty przez Zygmunta III, a przez Władysława IV został dokończony. 1636 r. d. 14 Sierpnia

W ciągu przebywania w Wilnie króla Władysława IV, zjawił się w liczbie cudzoziemców Włoch kapucyn, ksiądz Waleryan Magni, który był wprzódy w towarzystwie otaczających króla w Prusiech. Ten pod pozorem rozkrzewienia zakonu swego, spełniał tajemne polecenia cesarza Ferdynanda II, skłaniając Władysława do związku małżeńskiego z córką cesarza, arcyksiężniczką Cecylią-Renatą. — Zlecił był Władysław IV posłowi swemu przy cesarzu, Jerzemu Ossolińskiemu, traktowanie o to jakby od niechcenia. Lecz Włoch 1636 r.

kapucyn, wkrótce za drugiem przybyciem do Wilna, zapewnił podane przez króla warunki, ręką cesarza podpisane jako to: że księstwa opolskie i raciborskie w Szląsku, na synów z tego związku zrodzonych, mają być nadane; — że posagi, po Annie matce Władysława IV, i po ostatniéj królowéj Konstancyi, mają być uiszczone; — że posag po przyszłéj małżonce króla, natychmiast po ślubie będzie wyliczony; — nakoniec, że znaczne sumy pożyczone cesarzowi od króla Zygmunta III i od królowéj Konstancyi, albo oddane będą wraz z prowizyami, lub też za ową należność, dobra jakie przy granicy polskiéj w zastawę wypuszczone zostaną. — Owe warunki, ku przynęceniu tylko podpisane, spełnić się nie miały; jakoż i nigdy spełnione nie były. Król rzecz całą do rozwagi przyszłego sejmu odłożył.

1636 r. Stanisław *Daniłowicz*, wojewodzic ruski, *ostatni* z domu zasłużonego w kraju potomek, uniesiony zapałem rycerskim, zasłyszawszy o znacznéj kupie Tatarów, kryjących się w zadnieprskim stepie, umyślił wpaść na nich z garstką własnych i z 800 kozakami. Lecz opuściwszy swój obóz, gdy sam z małym oddziałem jazdy, w głębi stepów obskoczony, dostał się w niewolę; Kantemir murza tatarski, wzgardził okupem stu tysięcy talarów; a mszcząc się za śmierć syna swego pod Bursztynem 1629 roku, nielitościwie własną zabił go ręką. Ciało jego odzyskał Jakób Sobieski z żoną swoją a siostrą zabitego, dziedziczką całego Daniłowiczów mienia i w Żółkwi wspaniale pochował.

1636 r. d. 7 Grudnia. Umarł Fabian Birkowski, Dominikan, sławny kaznodzieja u dworu Zygmunta III i syna jego Władysława IV, królów polskich, godny po Skardze następca.

1637 r. d. 20 Stycznia. Sejm w Warszawie pod laską Kazimierza Leona Sapiehy, pisarza w. lit., rozchwiał się na niczem, a to dla niezgody posłów względem podatków na obronę ruskich granic. — Na tym sejmie, król Władysław IV, widząc niechęć Polaków ku domowi austryackiemu, tai zamiar związku z arcyksiężniczką. Doradzają mu pojąć w małżeństwo dzie-

dziczkę księstwa Niwernu we Francyi, Maryę Ludwikę, córkę Karola Gonzagi, książęcia mantuańskiego.

Umarł w Rzymie Bzowski, Dominikan, pisarz dziejów kościelnych. 1637 r. 31 Stycznia.

Na sejmie warszawskim, pod laską Stanisława Jabłonowskiego, ku obronie ruskich granic, a to z powodu odbieranych wiadomości o zachodzących niebezpieczeństwach; oprócz kwarcianego jakie dotąd było, przyczyniono wojsko nowe; postanowiono gotowość do pospolitego ruszenia; — podwyższono podatki. Podwójna kwarta z królewszczyzn, przeznaczoną została na pomnożenie artyleryi tak wydoskonalonéj, jak dawniéj nie była, dochód na odlewanie dział i na cały sprzęt wojenny, ma odtąd mieć w ręku przysięgły szlachcic, *starszy nad armatą*, pod obowiązkiem zdawania liczby sejmowi.

Na sejmie warszawskim, wyznaczono komisarzy do odebrania Lemburga i Bytowa, dla wcielenia ich do krajów Rzeczypospolitéj, to jest do województwa pomorskiego, którego niegdyś były częścią, jako po zaszłéj śmierci lennika polskiego, Bogusława XIV, ostatniego z książąt pomorskich, linii stołpskiéj czyli słupskiéj, starożytnego rodu Piastów, plemienia królów polskich. 1637 r.

Kiedy Lemburg, albo Lawenburg i Bytów, powróciły do Polski, archidyakonat pomorski nabył odtąd większego znaczenia i poczęła się krzewić na Pomorzu wiara katolicka. Biskup kujawski, który swoją władzą pasterską sięgał aż w te strony, ustanowił osobnego oficyała gdańskiego i sam przezwał się biskupem pomorskim. W roku 1773, te oba powiaty, razem z województwem pomorskiem, Prusy zabrały. 1637 r.

W Wiedniu, królewic Jan-Kazimierz, brat Władysława IV, z liczném gronem znakomitszéj młodzieży polskiéj, a przytém nadzwyczajni posłowie: Jan Lipski, biskup chełmiński i Kasper Denhoff, wojewoda sieradzki, witają oblubienicę królewską, siostrę cesarza Ferdynanda III, arcyksiężniczkę Cecylię-Renatę, jako przyszłą królowę polską. 1637 r. d. 26 Lipca.

1637 r. d. 9 Sierpnia. Ugoda przedślubna pomiędzy cesarzem Ferdynandem III, a posłami polskimi, stanowiąca posag dla arcyksiężniczki Cecylii-Renaty sto tysięcy złotych reńskich ze zrzeczeniem się wszelkich praw i pretensyi do dziedzicznych państw austryackich. Nazajutrz nastąpiło ubezpieczenie tak całéj sumy posagowéj, jako też trzykroć sto tysięcy złotych reńskich, jako posagowéj, zmarłym królowom polskim Annie i Konstancyi należnéj, na dobrach *Wittengau.* Później, czyniono trudności dworowi polskiemu, aż owa należność po bezpotomnych królach, wsiąkła do Austryi.

1637 r. d. 9 Sierpnia. W Wiedniu, pomiędzy arcyksiężniczką Cecylią-Renatą i królewicem Janem-Kazimierzem, osobę brata swego Władysława IV zastępującym, ślub uroczysty w obecności cesarza Ferdynanda III, rodziny jego i wielu panów obojga narodów. Obrząd spełniał ksiądz Jan Lipski, biskup chełmiński, któremu téj prerogatywy ustąpił arcybiskup wiedeński.

1637 r. d. 10 Sierpnia. Król Władysław IV, wydaje postanowienie urządzające wodociągi w Warszawie.

1637 r. d 12 Września. Ślub w Warszawie króla Władysława IV z arcyksiężniczką Cecylią-Renatą, potwierdzający, przez Jana Wężyka, prymasa królestwa polskiego. Nazajutrz, tenże prymas koronował królowę w kościele św. Jana. Później stanęła ustawa na sejmie, aby dawnym obyczajem, koronacye były odbywane tylko w Krakowie.

1637 r. W radzie senatu, sprzeciwiano się zamiarowi króla względem ustanowienia w Polsce orderu pod tytułem: *Niepokalanego Poczęcia N. Panny Maryi.* — Ossoliński na poselstwie w Rzymie, z polecenia Władysława IV, wyjednał był jeszcze pod dniem 5 Lipca 1634 roku bullę papieża, potwierdzającą ustawę tego orderu. Lecz na odgłos o téj dystynkcyi, lękano się uwłoczenia równości szlacheckiéj; — i dla tego ów zamysł króla, został odłożony.

1637 r. Początek buntów kozackich. — Ujęci w karby za najazdy na Turcyę, która zwykle mściła się za nich na Rzeczypospolitéj; gdy ujrzeli, w skutek ustawy 1635 roku ku ich powściągnieniu, wystawiony nad Dnieprem zamek i twier-

dzę *Kudak;* a niektórzy z panów polskich, starostwa na Ukrainie posiadających, poczęli kozaków, do swobody przywykłych, zmuszać do powinności równéj z poddaństwem; Jezuici zaś łożyli starania ku ich nawróceniu na katolicyzm; kozacy wówczas, podburzani przez zawistnych Polsce sąsiadów, bunt przeciw Rzeczypospolitéj podnieśli.

Mikołaj Potocki, herbu Pilawa, wojewoda krakowski, hetman polny, późniéj wielki koronny, zwycięża kozaków między *Musznami* a *Kumejkami.* Znamienitszą walecznością odznaczali się w téj potrzebie, rotmistrz wówczas usarski Stefan Czarniecki i pułkownik Łaszcz. 1637 r.

Po bitwie pod Kumejkami, część kozaków, około czterech tysięcy pod wodzem Skidanem, do Czehryna cofnęła się, gdzie hetman polny kor., Mikołaj Potocki, wyprawił przeciw nim mężnego rotmistrza Giżyckiego; — a druga ich część liczniejsza, okopała się na Ukrainie pod Borowicą; wówczas tych, Potocki opasał do koła; — a niedopuszczając dowozu żywności, zmusił do umowy z przyrzeczeniem z ich strony posłuszeństwa ku Rzeczypospolitéj. Kozacy, spuszczając się na zapewnienie hetmana i na zaręczenie będącego przy wojsku polskiem Adama z Brusiłowa Kisiela, podkomorzego wówczas czernichowskiego, który ich wiarę grecką wyznawał; wysłali z pośród siebie do hetmana wielkiego kor. Stanisława Koniecpolskiego z oświadczeniem mu pokory, i nadal zachowania się w posłuszeństwie, obranego niedawno ich wodzem *Pawluka* i czterech innych ze starszyzny, a to polegając na powyższych upewnieniach, że tym wysłańcom, cała ich wina od króla i Rzeczypospolitéj przebaczoną będzie. 1637 r.

Władysław IV, bądź że nie był pewnym pokoju z Turcyą, bądź że ufał w swego oręża pomyślność ku rozszerzeniu państwa ze strony Wołoszczyzny, stara się zawrzeć przymierze z dalszym sąsiadem państwa ottomańskiego. — Mając niedawno u swego dworu tajnego wysłańca z Persyi, wyprawia od siebie do króla perskiego posła, Teofila Szemberga, męża rycerskiego. — Ten w Ispahanie, zawarł tajny sojusz 1637 r.

przeciw Turkom; a wdaniem się swojem, wielu Moskali z niewoli perskiéj wyprosił. — Lecz w powrocie do Polski, na brzegach morza kaspijskiego, wśród ludów dzikich, nie uznających żadnéj nad sobą zwierzchności, z powodu ich zwady z jego służącemi, zabity został z całym pocztem polskim. Zabrano tam sprzęt po nim bogaty i podarunki wiezione od dworu perskiego dla króla Władysława IV. — A tak spełzła wszelka korzyść owego poselstwa.

1638 r. d. 27 Stycznia. Królewic Jan-Kazimierz wyjeżdża do Hiszpanii, gdzie brat jego cioteczny Filip IV był królem. Podróż tę przedsięwziął w celu poparcia praw swoich i braci do księstwa Barskiego i Rożańskiego w królestwie neapolitańskiem, z powodu zapisanych tam sum niegdyś od królowéj Bony, a spadłych przez sukcesyę na Katarzynę Jagiellonkę, królowę szwedzką, babkę Jana-Kazimierza. — Posłem był przy nim do Hiszpanii od Władysława IV, Jan-Karol Konopacki, opat wąchocki, na biskupa warmińskiego mianowany. Ten nie szczędził trudów i własnego kosztu na spełnienie owego poselstwa; zamierzał bowiem, wracając przez Francyą, upomnieć się u dworu francuskiego o dług jemu i spokrewnionym domom, Kostkom i Krokowskim należny: trzykroć sto tysięcy złotych cesarskich. — Królewic Jan-Kazimierz miał przy tém liczny z sobą poczet panów polskich i służby.

1638 r. w Marcu. Na sejmie warszawskim, przedsięwzięto groźne przeciwko kozakom środki; i pomimo przedstawień Adama Kisiela, posła na tym sejmie, aby dane słowo przez hetmana polnego pod Borowicą, dotrzymane było; wodza kozackiego *Pawluka* w więzach zatrzymanego z czterema przy nim atamanami, na śmierć publiczną w Warszawie wskazano; a za bunt podniesiony przez kozaków, skasowano wiecznemi czasy wszystkie ich juryzdykcye, starszeństwa, dochody i wszelkie ozdoby, a odtąd za pospólstwo obrócone w chłopy, uważać ich postanowiono. Nad sześcią tysiącami rejestrowych kozaków, sejm oznaczyć miał komisarzem szlachcica polskiego.

1638 r. Z powodu tytułu książęcego, jaki Jerzemu Ossolińskiemu, (świeżo kanclerzem kor. mianowanemu), nadał na-

przód w Rzymie papież Urban VIII przez bullę dnia 23 Grudnia 1633 roku, a potem cesarz Ferdynand II dnia 20 Stycznia 1634 roku; gdy stan rycerski poczytał owe dostojeństwo za dowód pychy ku wyniesieniu się nad innych, co uwłaczało równości szlacheckiéj; przeto na sejmie warszawskim postanowiono, aby nikt nie używał tytułów zagranicznych, ani dawniejszych ani świeższych, ani też starał się o żadne, z tem, że te tylko tytuły są dozwolone, jakie przy unii Litwy z Koroną i w przywilejach wcielających inne prowincye są wyrażone.

Wprowadzona na sejm warszawski sprawa przeciw Arjanom, oburzyła katolików. Jakób Siniński, kasztelan sandomierski, dziedzic w tymże województwie miasteczka *Rakow*, założył w niem szkołę arjańską. Studenci rakowscy, bądź przez płochość, bądź z namowy, krzyż przy drodze, przez sąsiada katolika postawiony, wywrócili i porąbali. Posłowie wzięli to za ujmę czci Boskiéj. Po dośledzeniu, nakazanem przez króla, skasowano szkołę arjańską w Rakowie. 1638 r.

Na sejmie warszawskim, wyznaczono komisarzy do umówienia się z miastami portowemi w Prusiech o cło od towarów, czyli o umiarkowaną opłatę od kupców obcych, z Polską handlujących, a to ku potrzebie publicznéj wzniesienia twierdz i warowni, zabezpieczenia przystań morskich, wystawienia floty ku obronie handlu na morzu baltyckiem. — Gdańszczanie oparli się téj ustawie, przywodząc dawne przywileje Kazimierza Jagiellończyka, wolność handlu zapewniające. Wdały się dwory państw nadmorskich za Gdańskiem; a król Władysław IV, nie mając sił dostatecznych ku spełnieniu korzystnych dla kraju zamiarów, musiał poprzestać na ryczałtowéj sumie przez Gdańsk wypłaconéj. 1638 r.

W czasie sejmu warszawskiego, król Władysław IV, przy rozdaniu wakujących urzędów dygnitarskich, mianował księdza Parczewskiego, na biskupstwo nowo utworzone smoleńskie. Po wykonanéj przysiędze, on pierwszy to krzesło senatorskie zasiadał. 1638 r.

Mikołaj Potocki, hetman polny koronny, zwyciężył ko- 1638 r.

zaków za Dnieprem między *Hołtwią i Łubnią*, których wodzami byli: Ostrazin i Skilanowicz; a Dymitra Tymosiewicza Hunię, zwyciężył nad rzeką Starczą. — Poczem, ustawa sejmowa względem zwyciężonych, w spełnienie weszła; i przez lat dziesięć kozaków nie było.

1638 r. d 27 Październ. Królewic Jan-Kazimierz w podróży do Hiszpanii, płynąc galerą genueńską morzem Śródziemnem, po nad brzegami Francyi, gdy dla wytchnienia chciał na ląd wysiąść u portu *Tour de bouc*, został zatrzymany z całym dworem swoim przez miejscowego dowódzcę dnia 9 Maja 1637 roku. Następnie przeniesiono go do Salony, gdzie dziesięć miesięcy siedział pod czujną strażą. Przeciągnęło się to więzienie blizko przez dwa lata. Rząd francuski wywierał zemstę nad Władysławem IV, za ściślejsze związki z Austryą, za odrzucenie projektowanego małżeństwa z Francuzką; a nad królewicem, jako nad niedawnym ochotnikiem w wojsku niderlandzkiém przeciw Francyi. Teraz zaś miano go w podejrzeniu, jakoby płynął do Hiszpanii wojującéj z Francyą, aby tam objąć główne nad flotą dowództwo. — Nie skutkowały wdania się posłów zagranicznych u dworu francuskiego, ani też listy papieża Urbana VIII. Król Władysław IV, nieprędko dowiedziawszy się o wypadku brata, odbiera na swoję odezwę tłumaczenie się Ludwika XIII pod d. 27 Października 1638 r., że bezpieczeństwo kraju wymagało zatrzymać królewica; — że pragnie niezachwianéj przyjaźni z Polską; — że królewica uwolnić poleci, skoro nastąpi zaręczenie ubezpieczające Francyę. Następnie wyprawiony od Władysława poseł nadzwyczajny, Krzysztof Gosiewski, wojewoda smoleński, wyjednał uwolnienie Jana-Kazimierza, który dał zaręczenie, że oręża przeciw Francyi nigdy nie podniesie. — Ugoszczony potem przez króla francuskiego, wrócił królewic Jan-Kazimierz do Polski dnia 5 Czerwca 1640 roku.

1638 r. w Grudniu. Powrót króla Władysława IV z kąpieli badeńskich, które małą ulgę w jego na podagrę cierpieniach przyniosły; a podróż ta, bez rady i wiadomości senatu odprawiona, wywołała ustawę na sejmie 1641 roku, wzbraniającą królom

polskim wyjeżdżać za granicę, bez wiadomości Rzeczypospolitej.

W Wilnie, inwestytura dana przez Władysława IV, księciu kurlandzkiemu, Jakóbowi Ketlerowi, któremu książę Fryderyk podeszły w wieku, jako synowcowi swemu, księstwa ustąpił. — Na rynku, przy okazałości królewskiéj, lennik wykonał przysięgę i przyjął od króla dyplom. — Książę Jakób podpisał zaręczenie tolerancyi dla religii katolickiéj i zbudowanie dwóch katolickich kościołów, w Mitawie i w Goltyndze z zapewnieniem dla nich funduszów; a król potwierdził artykuł względem wolnego wyznawania religii luterskiéj w Kurlandyi i Semigalii. 1639 r. d. 18 Lutego.

Założenie w Warszawie kościoła karmelitów na Krakowskiem Przedmieściu. Tam, po upływie dwóch wieków, to jest dnia 31 Maja 1858 roku, uroczyste było nabożeństwo z powodu odkrycia posągu Chrystusa Pana, leżącego w grobie z marmuru, dłuta obywatela wołyńskiéj gubernii, Oskara Sosnowskiego, który to pierwszorzędne dzieło w dzisiejszém snycerstwie, kościołowi księży karmelitów ofiarował. 1639 r. d. 1 Maja.

Król Władysław IV, jadąc z Wilna do Warszawy, zwrócił drogę ku Królewcowi na Kowno i na część Litwy po lewéj stronie Niemna, którą dawniéj krajem zapuszczańskim zwano. Tam rozrywając się upodobanem polowaniem, upatrzył przysadę dogodną ku złatwianiu krajowego handlu; i założył, za wydaniem przywileju, miasto od swego imienia *Władysławów*, przy saméj granicy pruskiéj, między zbiegiem dwóch rzek: Szeszupy i Szerwinty. — Niemcy nazwali późniéj Władysławów, *Nowomiastem*. 1639 r.

W Toruniu rozruch. Przybyły tam Działyński, biskup chełmiński na obchód święta Bożego Ciała, chciał publiczną przez rynek procesyą odprawić. Magistrat toruński odradzał ten obrządek religijny, nowo przez papieża ustanowiony, aby w mieście z dysydentów złożonem nie zrobić tumultu; — nakoniec kazał zamknąć bramy miasta i przez ulice pozaciągać łańcuchy, a mieszkańcom stanąć pod bronią. — Procesya do kościoła wrócić się musiała. Następnie zbito księdza, 1639 r.

który strącił kapelusz luterskiemu studentowi za uchybione przed nim uszanowanie. Były o to skargi gorliwych katolików na następnym sejmie; nalegano o sąd na winowajców. Dysydenci oparli się temu, pod pozorem oszczędzenia czasu na ważniejsze sejmujących sprawy.

1639 r. Tumult w Wilnie i gwałtowne najścia na zbór kalwiński. Podochoceni u pastora na chrzcinach Kalwini, strzelali z łuków jakoby do kawek; Katolicy zaś utrzymywali, że mierzono do okien chóru kościoła panien Bernardynek, gdzie śpiewające mniszki były przestraszone; że strzała jedna w obraz Św. Michała trafiła; że ubito żebraka pod kościołem. Wyznaczona była komisya na dośledzenie winy. Wyrok królewski dnia 26 Maja 1640 r., odesłał winowajców po kary naruszających bezpieczeństwo publiczne; a zbór i szkołę kalwińską, za mury miasta przenieść postanowił.

1639 r. d. 5 Listopada. Założenie ojców Kamedułów na Bielanach pod Warszawą.

1640 r. d. 1 Kwietnia. Urodził się Zygmunt-Kazimierz królewic, syn Władysława IV i arcyksiężniczki Cecylii-Renaty, który w ośmiu latach w Warszawie umarł. Jedyny Władysława IV potomek.

1640 r. Gdy wieść doszła, że sułtan turecki Amurat, dumny świeżem zwycięztwem nad Persami i wzięciem Babilonu, miał urazę do Polski o wystawienie blisko granic tureckich fortecy Kudak, i że sposobi się do wojny; król Władysław IV wyprawił w poselstwie do Carogrodu Wojciecha Miaskowskiego, podkomorzego lwowskiego, ze skargą na Tatarów, na świeże ich wtargnienie do Polski; a razem, aby wybadał, przeciw komu państwo ottomańskie uzbraja się. Lecz nim poseł dojechał, wypadło mu otrzymać zmianę w listach wierzytelnych; gdyż sułtan Amurat życie zakończył; a brat jego Ibrahim, tron osiadł. W tych listach domagano się utrzymania nadal pokoju z Turcyą i powściągnienia Tatarów. Miaskowski pomyślnie spełnił poselstwo; ale razem dostrzegł, że obawa wojny trwa jeszcze. Ta wiadomość znagliła króla do zwołania sejmu.

Sejm w Warszawie uchwalił nowe podatki i wybranie zaległych na zapłacenie wojsku. Prawosławni, a mianowicie Kisiel, poseł wołyński, silnie nastawał na odebranie im przez uniackiego biskupa ich cerkwi w Lublinie na słomianym rynku. W lat kilkanaście potem, w czasie wojen kozackich, wyrzucano nieraz rządowi polskiemu to odebranie cerkwi. 1640 r. d. 19 Kwietnia.

Czaus turecki Mustafa z listami od sułtana do Władysława IV przysłany, domagał się, aby Rzeczpospolita dozwoliła przejść wojskom ottomańskim przez granicę Polski do Azofu, który niedawno Moskale, przez kozaków z nad Donu zdobyli. Odpowiedziano mu od dworu przez kanclerza, że król i Rzeczpospolita, dochowuje stale pokoju zawartego z Moskwą; i że dla tego na przejście wojsk tureckich przez granice swoje przeciw Moskwie, zezwolić nie może. 1641 r.

Sejm sześcio niedzielny w Warszawie, pod laską Bogusława Leszczyńskiego, wojewodzica bełzkiego, przeznaczył fundusz na nowe wystawione ceghauzy czyli zbrojownie; a w Litwie, naznaczył dochód na zbrojownią w Wilnie, Smoleńsku i innych pogranicznych zamkach, pod nadzorem przełożonego nad armatą. Nakazano też gotowość do pospolitego ruszenia. 1641 r. d. 20 Sierpnia.

Na sześcio-niedzielnym sejmie w Warszawie, postanowiono wybrać z województw deputatów, aby łącznie z senatorami od króla wyznaczonymi, poprawili prawa ku skróceniu procesów. Lecz ludzie złéj woli, przy skrępowanéj władzy króla, potrafili utrudzać spełnienie tak zbawiennéj myśli. 1641 r.

W Warszawie na sześcio-niedzielnym sejmie, potwierdzono fundacyą, uczynioną przez króla Władysława IV, klasztoru księży Kamedułów w borze bielańskim pod Warszawą, a to, na podziękowanie Bogu za odniesione przez tego króla zwycięztwa; za rozszerzenie granic państwa i ustalenie pokoju w Polsce, 1641 r.

Fryderyk Wilhelm, elektor brandeburgski, hołdownik Polski, publicznie przed zamkiem królewskim w Warszawie, siedzącemu na tronie królowi Władysławowi IV, w obecności 1641 r. d. 7 Październ.

dwudziestu senatorów siedzących na krzesłach, dopełnił przysięgę na wierność i poddaństwo, jako lennik Rzeczypospolitéj polskiéj.

1642 r. Na dwuniedzielnym sejmie w Warszawie, pod laską Krzysztofa Zawiszy, pisarza w. lit., wyznaczono komisyą na zapłatę żołdu dla wojska i na rozpoznanie jego zaległości. Na listy zaś rozpisane przez Władysława IV do województw zebranych na sejmiki przedsejmowe, gdzie obok ważnych dla Rzeczypospolitéj przedmiotów, jako to: o zapewnienie trwałéj zapłaty dla wojska; o wystawienie twierdz na granicach Polski; domieścił też żądanie, aby obmyślano fundusz na zapłacenie długów zaciągnionych przez króla ku potrzebie kraju; co wynosiło 440,000 złotych (na dzisiejszą monetę cztery razy tyle); a w czem Wołyń tylko celował na sejmie szczerą ku królowi chęcią, czworakie podymne składając, co wynosić miało 212,000 złotych; odłożono tę okoliczność do następnego sejmu.

1642 r. d. 17 Marca. Umarł w Borzęcinie Jakób Żadzik, kanclerz wielki koronny, potem biskup krakowski, mąż wielkiéj ludzkości i biegły w traktowaniu spraw publicznych; ostatni domu swego potomek.

1642 r. d. 8 Czerwca. W Warszawie, ślub królewny Anny-Katarzyny, siostry króla Władysława IV, z Filipem-Wilhelmem, księciem nejburgskim. Król dostatnim udarował siostrę posagiem i odpowiednią dostojności wyprawą.

1642 r. d. 30 Grudnia. Sejm uchwalił znaczne podatki na wypłacenie długów Władysława IV, który w ciągu panowania swego, ku potrzebie kraju zaciągnął. Wynosiły one kilka milionów. Tę wdzięczność dla króla, zwlekaną przez lat kilka, utrudzał kanclerz w. lit., Stanisław-Albrycht, książę Radziwiłł, powodowany osobistą urazą za podwyższenie opłaty corocznéj ze starostwa tucholskiego do skarbu królowéj; aż król ugłaskał magnata nadaniem mu juryzdykcyi grodowéj w zawakowanem starostwie kowieńskiem.

1643 r. d. 24 Sierpnia. Władysław IV stawia w Warszawie na Krakowskiem Przedmieściu wspaniały pomnik ojcu swemu Zygmuntowi III.

Król Władysław sprowadza do kraju księży zwanych od szkół pobożnych Pijarami, dla których kościół i kolegium ze szkołami w Warszawie wystawił. 1643 r.

Królewic Jan-Kazimierz, brat Władysława IV, w Rzymie, wstąpił do zakonu Jezuitów. 1643 r.

Waldemar, syn króla duńskiego, przejeżdżając przez Litwę z dwoma posłami duńskimi do Moskwy, w celu starania się w małżeństwo o córkę cara, Eudoksyę, zabrał znajomość z królem Władysławem IV. A gdy przez wpływy nieprzyjaznéj Szwecyi, car uwięził Waldemara pod pozorem, że ten jakoby gardził religią grecką; Władysław IV, wdaniem się swojem przez posła Stefana Stępkowskiego, kasztelana bracławskiego, dopomógł do uwolnienia Waldemara. 1643 r. d. 22 Grudnia.

Zwycięztwo hetmana Stanisława Koniecpolskiego nad Tatarami na Ukrainie pod Ochmatowem i u Sinych-wód, gdzie się odznaczał Stefan Czarniecki, namiestnik przy pułku Lubomirskiego, wojewody krakowskiego. 1644 r. d. 30 Stycznia.

W Wilnie, umarła małżonka Władysława IV, arcyksiężniczka Cecylia-Renata w 33 roku życia. Pochowana w Krakowie dnia 20 Czerwca tegoż roku. 1644 r. d. 24 Marca.

Rzeczpospolita polska odmawia posiłków cesarzowi niemieckiemu Ferdynandowi III przeciw Rakocemu, księciu siedmiogrodzkiemu, który cześć Węgier już był zajął, odciągając panów węgierskich od posłuszeństwa względem cesarza z powodu pogwałconéj ich narodowości, i że cesarz zamyślał syna swego Ferdynanda na królestwo węgierskie koronować, niszcząc narodowy przywiléj obierania tam królów. 1644 r.

Na poselstwo przybyłe z Moskwy, wyznaczono sześciu senatorów polskich dla pewnego oznaczenia granic wątpliwych od Siewierza, którzy miesiącem późniéj, zawarli umowę z posłami moskiewskimi, ustępując od Litwy miasto Trubeck z powiatem. 1644 r.

Na kapitule jeneralnéj w Rzymie, za staraniem przysłanych tam Dominikanów z Litwy, utworzono tego zakonu prowincyą litewską, pod zarządem pierwszego jéj prowincyała 1644 r.

Petroniusza Kamińskiego. Tak, Dominikanie polscy, rozdzielili się na trzy prowincye: Polską, Ruską i Litewską.

1644 r. d. 16 Grudnia. W żupach solnych wielickich, okropny pożar trwający rok cały następny 1645, milionowe naniósł szkody dochodom królewskim.

1645 r. Król Władysław IV dopożycza cesarzowi Ferdynandowi III 600,000 złotych reńskich do dawnéj należności summ posagowych i zapisanych na dobrach Wittigau w Czechach; a obejmuje prawem zastawy w Szląsku dwa księstwa: raciborskie i opolskie, które późniéj cesarz Leopold roku 1663 wykupił.

1645 r. d. 26 Września. W Fontainebleau, poseł nadzwyczajny od króla Władysława IV, Gerard Denhoff, wojewoda pomorski, zawiera w jego imieniu przedślubną umowę o siedmkroć sto tysięcy talarów, pasag Ludwiki Maryi, córki Karola Gonzagi, księcia mantuańskiego we Francyi, narzeczonéj Władysława IV.

1645 r. d. 5 Listopada. Po przepysznym wjeździe do Paryża posłów polskich d. 29 Października; po wspaniałem ich przyjęciu u dworu króla francuskiego Ludwika XIV, (który wówczas ósmy rok wieku zaczynał); nastąpił w kaplicy królewskiéj ślub Ludwiki Maryi Gonzagi, gdzie w zastępstwie króla Władysława IV, ślubował Krzysztof Opaliński, wojewoda poznański, a obrządek spełniał biskup warmiński, Wacław Leszczyński, w obecności Ludwika XIV, królowéj rejentki, matki jego, i wielu książąt krwi królewskiéj.

1645 r. d. 21 Listopada. W Toruniu, *Colloquium charitativum*. Król Władysław IV, pragnąc rozkrzewić w chrześciaństwie jedność kościoła; zwołał do Torunia różnowierców, Lutrów i Kalwinów; zwołał synod duchowieństwa katolickiego, gdzie prezesem owych rozmów od Katolików, był obrany Jerzy Tyszkiewicz, biskup żmudzki. Wyznaczył król na zastępcę swego kanclerza Ossolińskiego; dał mu przepis pewnych na to prawideł: aby przedstawiono na owym zjeździe, naprzód właściwą naukę każdéj strony i zdanie; powtóre, o fałszu lub prawdzie ich zasad; potrzecie, o zwyczajach każdego z osobna wyznania, Lecz po 36 daremnych posiedzeniach publicznych, po wza-

jemnych pomiędzy stronami protestacyach, rozjechano się w niechęci wzajemnéj; a tytuł *rozmowy w miłości chrześciańskiéj*, zmieniono na nienawiść i upor zacięty.

Okazały wjazd do Warszawy, przybyłéj z Francyi Maryi Ludwiki, żony Władysława IV, w towarzystwie marszałkowéj de Guebriant; i dnia tegoż ślub potwierdzony w kościele Śgo Jana przez nuncyusza papiezkiego, de Torres, arcybiskupa adryanopolskiego, gdzie król Władyslaw IV, pięćdziesiątletni nowożeniec, dla cierpień podagry, w krześle był wniesiony. 1646 r. d. 10 Marca.

Umarł Stanisław Koniecpolski, hetman w. koron., mąż znakomitych zasług w ojczyźnie. 1646 r. d. 26 Marca.

Umarł Jakób Sobieski, kasztelan krakowski, (ojciec Jana III), w latach 58. Dziejopis; mowca. Dokładnie opisał wyprawę chocimską 1621 roku, gdzie był przydany w pomoc Chodkiewiczowi. Sprawował poczterykroć urząd marszałka sejmowego. Z osobistéj waleczności miał zasługę w wojnie z Moskwą: przy dobywaniu fortecy, był ranny. Doprowadził do skutku układy ze Szwedami o Inflanty. 1646 r. d. 11 Czerwca.

Koronacya Maryi Ludwiki, królowéj polskiéj, powtórnéj Władysława IV małżonki, dopełniona przez prymasa Łubieńskiego w Krakowie. 1646 r. d. 17 Lipca.

Poselstwo cara moskiewskiego Aleksego Michałowicza po wstąpieniu jego na tron, dla utwierdzenia pokoju z Rzeczpospolitą polską, z domaganiem się ostatecznego państw rozgraniczenia. 1646 r

Wenecya zamierzając rozerwać potęgę Turków, aby ich odciągnąć od oblężenia wyspy Kandyi, przyrzeka królowi polskiemu pomoc z upewnieniem, że papież i inni książęta włoscy, koszt wojny zastąpią, skoro król stanie na czele przeciw Ottomanom. Władysław IV, wyprawia kanclerza Ossolińskiego na Ukrainę, aby podmówić Kozaków do napadu na Turcyą, aby ściągnąć jéj zemstę, która wówczas da mu pozornie słuszny powód do zerwania pokoju. W imieniu króla kanclerz Ossoliński ofiarował za to Chmielnickiemu buławę hetmańską. Nie przyszło do wojny; bo późniéj sejm nie ze- 1646 r.

zwolił na nią. — Lecz dwór polski nie przewidywał, że składając ufność w Chmielnickim, już w tę porę tchnącym nienawiścią ku Polakom, przygotował w tym człeku pogrom na kraj cały.

1646 r. d. 25 Październ. Na sejmie w Warszawie postanowiono, aby król polski, bez wiedzy Rzeczypospolitéj, zaciągów wojennych nie czynił, wojny nie podnosił, w żadne z postronnemi państwami nie wchodził przymierza, ni téż zawartych nie zrywał.

1646 r. Za oderwany Trubeck do Moskwy przy rozgraniczeniu sejm warszawski wcielił od Korony do Litwy dwa starostwa: Łojowskie i Lubeckie.

1646 r. Wnet po sejmie, przy końcu roku, wrócił z Rzymu królewic Jan-Kazimierz, brat Władysława IV. Lubo kardynałem mianowany, w ubiorze jednak właściwym téj godności, nigdy nie pokazał się w kraju. Zaszły układy jego z tymi, którzy musieli zwracać mu posiadane dawniéj przez niego starostwa: Sokola, Pren i Kobrynia.

1647 r. d. 2 Maja. Sejm nadzwyczajny w Warszawie, miał przedstawiony przychód zwykły Rzeczypospolitéj 790,000 złotych. Łanowy pobór podwójny wynosił 940,000 złotych. Przychodu z ceł niewyliczono jeszcze; a zaległość wojsku wynosiła półtora miliona złotych. Na tę zaległość przeznaczono kwartę ze starostw, cła koronne, cła wodne i komory graniczne, pogłówne żydowskie, czwarty grosz w Wielkopolsce i na Rusi, czopowe i inne. — Ustanowiono pocztę z podatku podwójnego jaki był na miasta włożony. — Wyznaczono fundusz na naprawę murów około Smoleńska. — Przedsięwzięto fortyfikacye zamku połockiego; — wybudowanie mostu na Niemnie pod Grodnem; — i postanowiono podatki po województwach na zapłatę reszty zaległości wojsku.

Poczta w Polsce

1647 r. d. 27 Maja. Na ostatniem posiedzeniu sejmowem, pod koniec obrad, gdy Jerzy Ossoliński, kanclerz wielki koronny wniósł żądanie, aby wedle uchwały przeszłorocznéj, zapłacone zostały długi królewskie na zaciągi wojenne; Krzysztof z Bnina Opa-

liński, wojewoda poznański, pan ogromnego w Wielkopolsce majątku, a dumny, urażony na Władysława IV, iż nie on został marszałkiem dworu królowéj, któréj w Paryżu, jako poseł, w zastępstwie króla ślubował, lecz tę laskę marszałkowską otrzymał szwagier jego, Gerard Denhoff, wojewoda pomorski; nietylko przez zemstę sam powstał przeciw wnioskowi kanclerza, czém dał powód w senacie do protestacyi innych, popleczników swoich; ale nadto, podburzył partyą przeciwną królowi w izbie poselskiéj, gdzie mianowicie szlachcic na zagrodzie, Kierznowski, podstarości słonimski, mszcząc się na Władysławie IV za nieotrzymanie pisarstwa nowogrodzkiego, jak dyaryusz Radziwiłła poświadcza, ozwał się w obec króla: — „Przeciwko paktom, wojska cudzoziemskie było zebrane. Wiedział o tém król, a przecież to uczynił. Nie daj Boże tego, abyśmy do solucyi pociągnieni byli!“ — Potem, obróciwszy się poseł zawołał: — „Oto masz królu pisarstwo!“ — Przecież owe długi ku potrzebie kraju były zaciągane; bo Władysław IV, na wieść powziętą o buncie Chmielnickiego, zamierzał był, pod pozorem wojny z Turkami, użyć owéj pożyczki na uśmierzenie kozactwa. — Król mocno dotknięty, posłał do marszałka izby poselskiéj, aby czemprędzéj sejm konkludował.

Władysław IV w Toruniu odebrał wiadomość z Ukrainy o wycieczce w kraj tatarski aż pod Perekop, zrobionéj przez chorążego koronnego Koniecpolskiego i przez wojewodę ruskiego, księcia Wiśniowieckiego, z nadworném ich wojskiem. — Ściągnęło to mocną naganę od hetmana w. kor. Potockiego i od króla, który świeżo odnowił był dawne przymierze z sułtanem. 1647 r.

Bohdan Chmielnicki, syn Michała, starannie wychowany, wzięty pod Cecorą w niewolę, po dwóch latach, wrócił do kraju wyuczony po turecku i po tatarsku; wszedł do wojska kozackiego i osiadł w ojczystém Sobotowie, na który za wojenne zasługi, miał przywiléj królewski. Tam rozszerzył na pustych gruntach posiadłość swoję po za rzekę Taśminę, założywszy nową osadę *Sobotówkę*, która znaczny czy- 1647 r. w Grudniu.

niła mu dochód. Sąsiadował z podstarościm Czehryna, dumnym Czaplińskim, który nie znosił jego hardości. — Chmielnicki przeciw podstarościemu stawał w obronie ludu; a tamten, nie zważając na ich równość szlachecką, uważał go prawie za chłopa. Przecież Chmielnicki pieczętował się herbem Abdank z krzyżykiem; przestawał ze szlachtą i miał stosunki z panami polskimi; pogardzał nawet pułkownikiem kozackim, nazywając go chamem. — Spór z Czaplińskim był wprost osobisty, szlachecki, a nie polityczny; lecz przewrotny umysł Chmielnickiego pojął to, że z owego sporu i z jego popularności o którą się starał, może wyniknąć władza jego nad Ukrainą. — Zdobywszy podstępem od hetmana Barabaszy, przywileje króla Władysława IV, potwierdzające prawa i wolności Ukrainy w Grudniu 1647 r., uciekł niby przed Czaplińskim do Siczy; zbuntował Zaporoże fałszywym obrazem ucisków polskich, a razem rozpisał listy: do ukraińskiego hetmana Barabaszy, do Koniecpolskiego, starosty czehryńskiego i do hetmana Mikołaja Potockiego, z oskarżeniem i potwarzą na Czaplińskiego. — Ale Czaplińskі nie wydarł mu żony, jak niektórzy historycy mylnie przywodzą; — przeciwnie, żona Czaplińskiego miała tajne z Chmielnickim stosunki; z czego najpodobniéj zajść mogła nienawiść sąsiedzka. — Chmielnicki nawet, po śmierci Czaplińskiego, ożenił się z wdową po nim pozostałą. Pierwsze jego kroki, nie były wyraźnym buntem, lecz tylko upominaniem się o sprawiedliwość; — a zuchwały watażka, łatwo przewidywał, co się później stanie. — Jakoż sprowadziwszy Tatarów i poddmuchnąwszy nienawiść ludu przeciw szlachcie, bratobójczą wojnę rozpoczął.

1648 r. d. 8 Stycznia. Wydany przywiléj na założenie miasteczka *Leszna* pod Warszawą.

1648 r. d. 10 Lutego. Przywiléj wydany przez króla Władysława IV na założenie miasta *Pragi* pod Warszawą.

1648 r. W początkach wiosny, spieszy na Ukrainę 12 tysięcy wojska kwarcianego pod komendą hetmana w. kor., Mikołaja Potockiego, który nie znalazłszy buntowników z prawéj

strony Dniepru, wyprawia syna swego, Stefana Potockiego, w głąb stepów z kilku tysiącami dobrze uzbrojonych, dodając mu 12 dział polowych. — Następnie, obóz hetmański wzmocnił się przybyłemi kilku chorągwiami nadwornemi pod osobistem naczelnictwem Marcina Kalinowskiego, hetmana polnego koronnego; Stanisława Potockiego, wojewody krakowskiego; Adama Sieniawskiego i Bałabana, starosty trębowelskiego.

Klęska Polaków na Ukrainie pod *Żółtemi wodami.* 1648 r. d. 15 Kwietnia. Wojsko pod dowództwem Stefana Potockiego, złożone było powiększéj części z Rusinów, którzy w ciągu dobywania obozu kozackiego, przeszli na stronę kozaków; a nie więcéj jak tysiąc pięćset żołnierzy kwarcianych pozostało. Ci znienacka napadnięci z tyłu przez Tatarów; wśród podwójnego ognia, zniesieni zostali do szczętu. Poległ i sam wódz Stefan Potocki, w kwiecie lat 26.

Wyjazd przyspieszony króla Władysława IV z Wilna 1648 r. d. 19 Kwietnia. dla wiadomości o buntach kozackich, które on zamierzał powagą osobistych wpływów uśmierzyć. Ta okoliczność nie dozwoliła mu oczekiwać w Wilnie na przybycie posła francuskiego pana Arpajou, który wiózł mu order *św. Ducha* od Ludwika XIV, jak o tem z Gdańska doniesiono. — Były uwagi względem przyjęcia tego orderu; bo król Władysław IV, nosił już wyższego znaczenia order *Złotego Runa*, przysłany mu od króla hiszpańskiego.

Śmierć króla polskiego Władysława IV w Mereczu na Litwie 1648 r. d. 20 Maja. w powrocie jego z Wilna do Warszawy. — Cios to był wielki dla całego kraju. Dobroczynny, wspaniały, w sztuce bojowéj biegły, odważny i wytrwały na wojenne trudy; doznawał poważania u obcych monarchów. — W narodzie zaś własnym, lubo walecznością i korzystnemi zwycięztwy nad nieprzyjaciołmi, zjednał sobie sławę i przychylność; przecież w ciągu swoich rządów, doznawał obwarowania władzy przez wzmagającą się samowolność szlachty. Pod panowaniem Władysława IV, wszelka świetność Rzeczypospolitéj, była jego dziełem; — wszelka niepomyślność, była owocem nie-

sforności i nadużyć możniejszych panów. Niesłuszny czynią mu zarzut, że do układu traktatu westfalskiego, po 30letniéj wojnie religijnéj w Niemczech, nie wyprawił żadnego od siebie posła. Pomnieć potrzeba, że wówczas musiałby wznowić pretensyą do króla szwedzkiego i popierać przez wojnę prawo po ojcu swoim Zygmuncie III do berła tego państwa; co niezawodnie oddaliłoby strony od powszechnego pokoju. Anglia podobnież do tego traktatu nie wpływając, nie miała tam swojego ministra — Gdy Władysław IV, po śmierci pierwszéj żony, arcyksiężniczki austryackiéj, zamyślał był żenić się z kalwinką, córką elektora wojewody Renu; Polacy na sejmie postanowili, aby królowa polska była wyznania katolickiego.

1648 r. d. 28 Maja. Klęska Polaków na Ukrainie pod *Korsuniem*. — Przed przemagającą siłą Tatarów i kozaków, cofa się wojsko, niewięcéj jak pięć tysięcy wynoszące pod wodzą Mikołaja Potockiego, hetmana wielkiego koronnego. — Na dolinie Kruta-Wałka zwanéj, wśród leśnéj gęstwiny, czekał ich zaczajony nieprzyjaciel przy pokopanych rowach i zasiekach. — Bronili się dzielnie Polacy przez cztery godziny. Nakoniec, część ich pod przewodem pułkownika Koryckiego, przebojem wymknęła się, rozbijając tłum tatarski, kosztem kilkuset swoich. Pozostali w obozie, a ocaleni od śmierci, byli zabrani w niewolę razem z hetmanami: Mikołajem Potockim i Marcinem Kalinowskim, obok wielu innych, którzy wojenną odznaczali się chwałą. Po dwóch powyższych nad Potockimi, Stefanem synem i Mikołajem ojcem, zwycięztwach; cała niemal Ukraina była już w ręku Chmielnickiego.

1648 r. d. 2 Czerwca. List z Białocerkwi od Chmielnickiego do króla z prośbą o uchylenie krzywd rozmaitych; aby naród kozacki, równego w stanie politycznym doznawał znaczenia co i szlachta; — aby wyznanie grecko-ruskie, było poważane na równi z katolickiem; — i aby odtąd powiększono liczbę rejestrowych kozaków do 20 tysięcy. — Król Władysław IV, już nie żył.

1648 r. d. 16 Lipca. Sejm konkwokacyjny podał kozakom warunki pokoju aby więźniów wzajem wypuścić; — aby kozacy zaniechawszy

związków z Tatarami, wierność Rzeczypospolitéj zaprzysięgli; — aby hersztów swoich i list Władysława IV, zachęcający do boju wydali, oczekując spokojnie na postanowienie komisyi, jaka wyznaczoną będzie.

Zwycięztwo Polaków nad kozakami na Wołyniu pod *Zwiahlem*, gdzie Jeremjasz, książę Wiśniowiecki, o małym poczcie z wielką trudnością przybył z za Dniepru; a zabrawszy do czterech tysięcy wojska, zniósł asawułę *Krzywonosa*, który zgromadzonym motłochom około 60 tysięcy, Wołyń i Podole pustoszył. 1648 r. d. 14 Sierpnia.

Wojna domowa z okropnym krwi rozlewem! — Książę Jeremiasz Wiśniowiecki, Rusinów dyzunitów; a Krzywonos, katolików wycina. 1648 r.

Rzeczpospolita, w czasie niewoli hetmanów, stanow, trzech niezgodnych między sobą regimentarzy: Dominika księcia Zasławskiego, który obok cnót wielkich, nieświadomy był sztuki wojennéj; Aleksandra Koniecpolskiego, chorążego koronnego, który lubo waleczny, ale zbyt młody, a ztąd brakło mu na doświadczeniu; — i Mikołaja Ostroroga, podczaszego koronnego, który przy naukach, bieglejszym był w prawie, niż w boju. — Szydzono też, rokując złe powodzenie, gdzie mają przewodzić: *pierzyna*, *dziecina* i *łacina*. Książę Jeremiasz Wiśniowiecki, poczuł urazę, że go nie wezwano na dowództwo. 1648 r.

Na Podolu, pod *Pilawcami*, po półrocznéj niezgodzie dowódzców nad 36 tysiącami tak kwarcianego, jak zaciężnych i poczt możniejszych panów, wezwany książę Jeremjasz Wiśniowiecki, osobistą złożywszy urazę, stawił się chętnie; ale napróżno poddawał myśl wstępnego boju, aby silnem natarciem na kozaków, wojnę ostatecznie zakończyć. — Za wpływem Adama Kisiela, wojewody bracławskiego, który był jedynem senatorem obrządku greckiego, stanęło zawieszenie broni z kozakami. — Chmielnicki przewlekał traktat: szukał w Moskwie przyjaźni cara i czekał pomocy Tatarów. A gdy ich sześć tysięcy przybyło, w obozie polskim wszczął się popłoch tak wielki, że Chmielnicki po chwili, już nie miał 1648 r. d. 23 Września.

z kim toczyć boju: obóz polski opuszczony został; a szarpanie bogatych sprzętów i żywności, wstrzymało kozaków i Tatarów od pogoni za Polakami.

1648 r. d. 8 Październ. Chmielnicki stanął pode Lwowem, gdzie dla obrony wałów, niewięcéj było żołnierzy, jak tysiąc pięćset. Ani książę Wiśniowiecki, ani Krzysztof Arciszewski, nie podjęli się obrony bezbronnego miasta. — Lecz pod dniem 24 Października, Lwów złożył okup kozakom 1,200 grzywien srebra i pieniędzmi 17 tysięcy złotych.

1648 r. d. 5 Listopada. Chmielnicki pod Zamościem. — Liczna szlachta z regimentem Prus polskich czyli zachodnich, pod Ludwikiem Wejerem, kasztelanem elblągskim, zamknęła się w twierdzy. — Kozacy spustoszyli całą okolicę aż do rzeki Bugu, nie oszczędzając nawet gminu ruskiego.

1648 r. Na Rusi litewskiéj, Władysław Wołowicz, pisarz w. litewski, Jerzy Mirski, strażnik, Samuel Komorowski, oboźny, Wincenty Gosiewski, Horski, Niewiarowski i Mirzeński, pod przewództwem hetmana polnego litewskiego księcia Janusza Radziwiłła, otrzymali zwycięztwo nad kozakami, zmuszając ich dowódzcę *Niebabę* do cofnięcia się za Prypeć — i Pińsk odebrali.

1648 r. Chmielnicki, może na wiadomość o dopełnionéj elekcyi, w nadziei łaski nowo obranego króla, skłania się pod Zamościem do traktowania o pokój. — Żądał wprzód okupu od miasta Zamościa dwakroć sto tysięcy czerwonych złotych; a potem poprzestał na złożonéj mu nieznacznéj sumce dwadzieścia tysięcy złotych.

1648 r. d. 22 Listopada. JAN-KAZIMIERZ, syn drugi Zygmunta III i Konstancyi, arcyksiężniczki austryackiéj, ogłoszony królem polskim. Urodził się roku 1609. Był jezuitą, potem kardynałem. Po dwudziestoletniem panowaniu, złożył koronę 1668 roku. Żona jego Ludwika-Marya, wdowa po jego bracie Władysławie IV, poślubiona 1649, umarła 1667 roku. — Król Jan-Kazimierz, zakończył życie we Francyi w Nevers

1672 roku, jako opat św. Marcina. Ciało jego 1676 roku w Krakowie pochowano.

Na sejmie elekcyjnym, uchwalono pospolite ruszenie przeciw kozakom. W miejscu zatrzymanych w niewoli hetmanów, wyznaczeni są namiestnicy: Aleksander Firléj, kasztelan bełzki, Stanisław Lanckoroński, kasztelan Kamieniecki i Mikołaj Ostroróg, podczasy koronny; — wszyscy trzéj pod przewodem króla Jana-Kazimierza, któremu nie dano mocy zawierać pokoju, tylko za zgodą dodanych komisarzy, z warunkiem potwierdzenia umowy na przyszłym sejmie. Wysłano do Chmielnickiego, aby wybadać czy skłoni się do zgody i pokoju. 1648 r.

Chmielnicki pod Zamościem przyjmuje z uczciwością posła od króla, Śmiarowskiego. — Przyrzeka czekać na komisarzów do zawarcia zupełnéj zgody. — Król mu przyobiecał buławę kozacką. Pod pozorem szanowania wzniesionego na tron Jana-Kazimierza, Chmielnicki oświadcza, że hetmanów z niewoli tatarskiéj oswobodzi, i okazuje powtórnie powolność do negocyacyi. Istotnie zaś mianowanie regimentarzem księcia Wiśniowieckiego jeszcze przed elekcyą, tak go przeraziło, że po owem poselstwie Śmiarowskiego, wrócił do Białocerkwi. 1648 r.

Koronacya króla Jana-Kazimierza w Krakowie, po egzekwijach za Władysława IV. 1649 r. d 17 Stycznia.

Pierwsze otwarcie poczty w Warszawie. — Jedną z dawnych powinności, było dawanie podwód w potrzebie publicznéj, którą Bolesław Chrobry urządził. Ta powinność znaną była pod nazwaniem *angaria*. Późniejsi królowie uwolnili od niéj szlachtę i dobra duchowne; a ciężar ten pozostał był na królewszczyznach aż do ustanowienia poczty. 1649 r. d. 19 Stycznia.

Elektor brandeburgski, książę pruski, Fryderyk-Wilhelm, hołd królowi polskiemu Janowi-Kazimierzowi, przez posłów zaprzysiągł, wykupiwszy się od osobistego zaprzysiężenia sumą dziewięćdziesiąt tysięcy złotych. 1649 r. d. 15 Lutego.

Komisya polska w Pereasławiu dla traktowania z Chmielnickim. Składali ją: Adam Kisiel, wojewoda bracławski 1649 r. d. 19 Lutego.

Maksymilian Brzozowski, kasztelan kijowski; Wojciech Miaskowski, podkomorzy lwowski; Mikołaj Kisiel, chorąży nowogrodzki, brat Adama; Jakób Zieliński, podczasy bracławski; Zacharyasz książę Czetwiertyński i sekretarz króla Śmiarowski. — Z rąk komisarzy przyjął Bohdan Chmielnicki buławę i bunczuk; — a chociaż okazywał uszanowanie dla króla, jednak uniesiony szczęściem, w nieprzyzwoitych wyrazach czynił wyrzuty panom polskim i duchowieństwu katolickiemu za postępki z kozakami i z Rusią dyzunicką. — W oczach komisarzów dopuszczał się morderstw nad katolikami. — Zrobiono rozejm do Zielonych świątek; objawiało się jednak blizkie ponowienie wojny; — Chmielnicki bowiem żądał: 1) przyznania wolności kozakom; 2) wypędzenia z Ukrainy żydów i jezuitów; 3) zniesienia unii obrządku ruskiego; 4) ustanowienia 40 tysięcy wojska rejestrowych kozaków; 5) aby w województwie kijowskiem urzędy rozdawane były samym nieunitom; 6) aby metropolita kijowski w senacie zasiadał; 7) aby Czapliński był mu wydany, a książę Jeremjasz Wiśniowiecki od dowództwa oddalony. — Zhardziały powodzeniem Chmielnicki, już wtedy zamyślał o udzielném księstwie, uroczyste odbierając poselstwa od Turków, od Moskwy i od hospodarów wołoskich.

1649 r. d. 4 Marca. Ślub Jana-Kazimierza z królową Ludwiką Gonzagą, wdową po Władysławie IV.

1649 r. d. 17 Czerwca. Umarł Stanisław Lubomirski, hrabia na Wiśniczu i Jarosławiu, wojewoda krakowski, który pod Chocimem 1621 roku, po zgonie Chodkiewicza, hetmana w. lit., dowodząc wojskiem, szczęśliwie wojnę zakończył. Odwagę łączył z umiejętnością sztuki wojennéj. 20 kościołów wymurował; wystawił zamek obronny w Łańcucie i Wiśniczu. Nadanéj sobie godności książęcéj od cesarzów Ferdynanda II i III, nie używał. Potomkowie jego poczęli tytułować się książętami.

1649 r. Król Jan-Kazimierz, Aleksandra Chodkiewicza, syna Krzysztofa, wojewody wileńskiego, mianował biskupem wendeńskim. Lecz biskupia stolica wendeńska ciągle wakowała dla nieustannych wojen ze Szwedami. Nakoniec, przez traktat

oliwski, dostała się Szwedom. Chodkiewicz był ostatni zwany biskupem wendeńskim; odtąd mianowani byli inflantskimi.

Bunty włościan około Baru i Tarnopola, dały powód do odnowienia wojny domowéj. Pomyślne uśmierzenie ich przez Firleja, wysłanego od króla, kozacy uznali za złamanie rozejmu, i ruszyli pod Konstantynów przeciw wojsku polskiemu, którego było tylko dziewięć tysięcy. Chmielnicki zaś miał kozaków 200,000, a Tatarów 160,000. Cofnęli się Polacy pod Zbaraż. 1649 r. d. 30 Czerwca.

Chmielnicki stanął pod Zbarażem. Jeremiasz książę Wiśniowiecki, składając urazę o odebranie mu dowództwa, pokrzepia oblężonych współziomków. Trwało oblężenie przez dwa miesiące, Jenerał Krzysztof Arciszewski, wsławiony artylerzysta przy zdobywaniu przez Holendrów Brazylii na Portugalczykach, tu jako starszy nad armatą, umiejętnie kierowanym ogniem, dzielnie natarczywość nieprzyjaciela odpierał. Dwadzieścia szturmów odbito pomyślnie; a w 75 wycieczkach, zemszczono we krwi wrogów liczne ich napady. Brak żywności, zmuszał Polaków do jedzenia koni, kotów, psów i szczurów, a powietrze i woda, tchnęły fetorem od poległych trupów. Chmielnicki odrzucał kapitulacyą, jeśli mu nie wydadzą księcia Jeremjasza Wiśniowieckiego, Aleksandra Koniecpolskiego i innych panów z Rusi. Strzała z listem wypuszczona z obozu kozaków, uwiadomiła oblężonych, że król spieszy na ich ratunek. 1649 r. d. 13 Lipca.

Król Jan-Kazimierz w ośmnaście tysięcy wojska pod *Zborowem*, otoczony przemagającą siłą kozaków, wśród niebezpieczeństwa, skłonił upominkami do przejścia na swoją stronę hana tatarskiego, Islan Gereja, który niegdyś schwytany przez Chmielnickiego, i oddany Władysławowi IV, wypuszczony został na wolność. 1649 r. w Lipcu.

Pod *Zborowem*, po przejściu Tatarów na stronę Polaków, Chmielnicki skłonił się do ugody, w któréj warował: całość swobód kozackich; rzekę Horyń, za granicę kraju kozackiego; 40 tysięcy kozaków rejestrowych; zasiadanie bisku- 1649 r. d. 13 Sierpnia.

pów nieunickich w senacie; dopuszczenie do urzędów samych tylko dezunitów w województwach kijowskiem, bracławskiem i czernichowskiem, i nadanie starostwa czehryńskiego hetmanowi Kozaków. Następnie, Chmielnicki uroczyście przeprosił króla za bunt podniesiony i zaprzysiągł warunki ugody.

1649 r. Adam Czajkowski, herbu Dębno, wysłany był z wojskiem na Ruś po koronacyi Jana-Kazimierza. Walczył z kozakami, a pod Zborowem oddał królowi 234 jeńców. Później, był on jeszcze pod Wiedniem z Janem III; a wrócił wówczas do kraju ranami okryty, i wkrótce w Czajkowicach zakończył życie.

1649 r. Ustała i na Litwie wojna z kozakami, gdzie hetman polny lit. Janusz książę Radziwiłł, pomyślnie buntowników gromił, zniósłszy wodzów ich *Hładkiego* i Jana *Krzeczowskiego* pod Łojowem, a wkrótce potem drugiego herszta kozaków *Podobajłę* nad Dnieprem. Podobnież Wincenty Gosiewski, zwyciężył herszta kozackiego *Hołotę*, a to wspólnie z Michałem Kazimierzem Pacem, z Rejnaldem Tyzenhauzem i innymi wodzami, którzy walecznością wsławili się w téj wojnie.

1649 r. Gdy wedle ugody spisywano 40 tysięcy kozaków, pozostali 160 tysięcy, nie chcieli wracać do pługa. Chmielnicki umyślił zatrzymać ich pod chorągwiami, nadając im tytuł wolnych. Panowie polscy, posiadacze ziemi ukraińskiéj, tracili przez to wszelki z niéj użytek. Duchowieństwo zaś łacińskie z nuncyuszem, zaniosło protestacyą z oświadczeniem, że obrady sejmowe natychmiast opuszczą, skoro jaki dyzunita duchowny, wprowadzony będzie. — Z tych powodów, ugoda z Chmielnickim, pod *Zborowem* zawarta, spełnić się nie mogła.

1650 r. Na sejmie warszawskim, powtórnie uchwalono pospolite ruszenie przeciw Chmielnickiemu, który syna swego Tymofeja zamyślał ożenić z Dumą Lupuli, córką młodszą hospodara wołoskiego, aby go późniéj na hospodarstwie osadzić. Wypuszczony z niewoli hetman w. k. Mikołaj Potocki,

założył pod Kamieńcem obóz w gotowości przeciw kozakom. Chmielnicki oblega Kamieniec. Komendant twierdzy, Piotr Potocki, potężny dał odpór.

Sprowadzenie Bonifratrów do Warszawy. 1650 r. d. 7 Czerwca.

Umarł w Warszawie Jerzy Ossoliński, kanclerz w. k. w latach 55; mąż wysokich zasług. Rozmaite sprawował do obcych dworów poselstwa; po dwakroć odrzucił ofiarowany mu zagraniczny tytuł księcia. Pod *Zborowem*, gdy król Jan-Kazimierz z wojskiem swojem był oblężony przemagającą siłą Chmielnickiego, Jerzy Ossoliński skutecznie wpływał, aby skłonić Tatarów na stronę królewską. 1650 r. d. 9 Sierpnia.

Król Jan Kazimierz wyruszył z Warszawy z poświęconą od nuncyusza chorągwią przeciw kozakom. Dnia 14 Maja tegoż roku stanął pod Sokalem, gdzie województwa i poczty panów powoli nadciągały. 1651 r. d. 10 Kwietnia.

Chmielnicki opuszcza oblężenie Kamieńca, a spieszy przeciw królowi. 1651 r. d. 19 Maja.

Na Wołyniu, pod *Beresteczkiem*, zwycięztwo Polaków pod dowództwem króla Jana Kazimierza, nad siłą 300,000 kozaków i Tatarów, gdzie legło ich trzydzieści tysięcy. Lecz nie korzystano ze zwycięztwa, a to z powodu niezgody między królem a szlachtą. Reszta wojsk nieprzyjacielskich, swobodnie pierzchnęła. A przecież, gdy Chmielnicki dnia 19 Maja opuścił oblężenie Kamieńca, a szedł przeciw królowi; w obozie polskim było szlachty z poczty pańskiemi około sta tysięcy wojska. 1651 r. d. 30 Czerwca

Umarł na Ukrainie w Pawołoczy wielki wojownik, Jeremiasz książę Wiśniowiecki, wiodący ród swój od Dymitra Korybuta, książęcia litewskiego. Żył lat 39. Syn Michała, kasztelana kijowskiego i Reginy Mohylanki, hospodarówny wołoskiéj, był wojewodą ruskim; był też tymczasowym, strasznym dla Chmielnickiego, hetmanem w. kor. Ożeniony z Gryzeldą Zamojską, córką Tomasza, wnuką Jana kanclerza, zostawił jedynego syna Michała (późniéj króla polskiego). Posiadacz ogromnych dóbr ziemskich na Zadnieprzu, stanowią- 1651 r. d. 22 Sierpnia.

cych milionowe dochody, ustąpił z nich dla burzy kozackiéj; i z pośród płonących miast i wiosek, wycofał się z Zadnieprza; aby na Wołyniu podać zbawczą rękę wojsku i szlachcie koronnéj; ztąd synowi nic nie zostawił, prócz imienia zasług bohaterskich, które Rzeczpospolita szlachetnie odwdzięczyła, wzywając syna jego z ubóstwa, na tron polski. (Czytać o nim zajmujący artykuł Juliana Bartoszewicza w Enc. powsz. tom 27, karta 238).

1651 r. Wygasł dom wielce zasłużony w kraju na *Samuelu księciu Koreckim*, który wiódł pochodzenie od Narymunda, księcia litewskiego. Ojciec Samuela, Jan-Karól (brat tego Samuela, który był zamordowany w Konstantynopolu), będąc kasztelanem wołyńskim, po pięcioletniéj niewoli szwedzkiéj, osłabiony na zdrowiu, ośm chorągwi na wojnę chocimską o własnym koszcie wyprawił, a pierwszy z tego domu do unii przystąpił.

1651 r. d. 28 Września. Po wzięciu Kijowa przez Janusza, księcia Radziwiłła, Chmielnicki prosi o pokój. Stanęła pod Białocerkwią ugoda z poniżeniem kozaków w treści następnéj: W województwie kijowskiém, kozacy w dobrach królewskich, w niewiększéj liczbie jak 20 tysięcy, siedlisko swoje mieć mają: nierejestrowi, obowiązani są odbywać powinności do królewskich zamków; wojska polskie w województwie kijowskiem leży mieć nie będą; szlachta w województwach: kijowskiem, bracławskiem i czernichowskiem, wraca do dóbr swoich i na stracone urzędy, lecz danin żądać nie mają aż po ukończeniu rejestru; zwraca się dawna wolność obrządku dyzunickiego i dobra duchownych; amnestya powszechna; kozacy nie dadzą Tatarom wypasów; komisarzy polscy, hetman kozacki i pułkownicy, zaprzysięgną tę ugodę.

1651 r. d. 15 Listopada. Sprowadzono księży Misyonarzy do Warszawy.

1651 r. d. 9 Grudnia. Umarł Mikołaj, syn Jakóba, herbu Pilawa Potocki, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny, znamienity wojownik. Walczył wprzód pod Smoleńskiem, potem pod Cecorą, gdzie wzięty w niewolę, wykupiony został przez żonę.

Odznaczał się w bojach ze Szwecyą, z kozakami i Tatarami. Pojmany pod *Korsuniem*, przetrwał dwuletnią niewolę, za którą pomścił się pod *Beresteczkiem*, odnosząc świetne nad kozakami i Tatarami zwycięztwo.

Poznano obłudę Chmielnickiego w ugodzie z Rzecząpospolitą. Przejęte jego korespondencye odkryły: że Chmielnicki zamierza opanować Mołdawię dla syna swego Tymofeja; że jakoby udzielny książę, wchodzi w negocyacye ze Szwecyą i z Turkami ku podburzeniu ich przeciw Polsce. Nad umowę przyjmował rejestrowych kozaków więcéj jak 20 tysięcy. Tych zaś wszystkich w znacznéj ilości, którzy do pługa wracać nie chcieli, wydał w kraj moskiewski, gdzie osiedli na słobodach nazwanych: Achtyr, Szum, Izicem, Charków i Rybna. Z tych późniéj kozaków, Imperatorowa Katarzyna II, roku 1765, ustanowiła pięć regimentów husarskich pod nazwiskami tych słobód. 1651 r.

Dekret sądu marszałkowskiego z woli króla Jana-Kazimierza, skazujący na gardło Hieronima Radziejowskiego i na utratę czci, że bez względu na obecność królewską, użył gwałtu dla odebrania domu swego, który podobnymże gwałtem wprzódy był zajęty przez ulubioną i protegowaną od króla jego żonę i jéj brata Bogusława Słuszkę, podskarbiego lit. Podkanclerzy Hieronim Radziejowski, powodowany zemstą, podżega w Szwecyi wojnę przeciw Polsce z tytułu zamiarów Jana-Kazimierza na tron szwedzki, jak przejęte listy Radziejowskiego ze Szwecyi do kozaków pisane, a przez króla w czasie sejmu okazane, poświadczały. 1652 r. d. 20 Stycznia.

Pierwsze zerwanie sejmu wyrazem *weto*, czyli *nie pozwalam*. Gdy dla ważnych potrzeb krajowych, wśród wojny domowéj z kozakami, wśród wypadków grożących wojną z Moskwą i ze Szwecyą, sejm był zwołany; Sieciński, poseł litewski z powiatu upitskiego, był pierwszym do podania dla innych zgubnego przykładu. Urażony dekretem królewskim w sprawie ekonomii szawelskiéj; swojem *nie pozwalam*, zerwał sejm warszawski pod laską Fredra, stolnika lwowskiego. 1652 r.

1652 r. d. 2 Czerwca. Klęska Polaków pod *Batowem*. Hetman polny koron. Marcin Kalinowski na czele dziewięciu tysięcy pilnował tam obrotów kozackich, gdy Chmielnicki ciągnął do Wołoszczyzny na wesele syna swego Tymofeja, z córką hospodara. Udał Bohdan, że Polacy nie mają obawiać się zaczepki kozaków, byle im dać wolne przejście. Znagła stanęli Tatarzy przed obozem polskim; a Tymoféj zakradłszy się lasem z kozakami, wziął tył hetmanowi. Po walecznym ze strony Polaków odporze, gdzie poległ hetman Kalinowski, Marek Sobieski (brat późniejszego króla polskiego Jana III), i inni; Tatarzy dla korzyści z okupu, chcieli więźniów pięć tysięcy przy życiu zachować. Lecz kozacy płacili im pieniądze za każdą głowę, jak za bydło na rzeź; a Nogajcy bezbronnych zarzynali Polaków. Chmielnicki oblega powtórnie Kamieniec, aby ubezpieczyć spokojne wesele syna na Wołoszczyznie; a na sejm do Warszawy wysyła listy, szukając zgody i przebaczenia za postępek z Kalinowskim.

1622 r. w Sierpniu. Szerzy się zaraza powietrza, osobliwie w Krakowie.

1652 r. Umarł znakomity matematyk Jan Brzoski (Broscius), kanonik katedralny krakowski, obrońca akademii krakowskiéj przeciw Jezuitom; rektor tejże akademii, doktor medycyny, znany z wielu dzieł astronomicznych, filozof, matematyk, astronom, medyk, filolog, mówca, rymopis, teolog, a nawet muzyk; słusznie w swoim czasie chodzącą encyklopedyą nazwany.

1653 r. d. 9 Październ. Na Wołoszczyznie, Jerzy Rakocy, książę siedmiogrodzki i Raduła, wojewoda multański, wciągnieni przez króla Jana-Kazimierza do wojny przeciw kozakom, zwyciężają ich za pomocą Polaków pod dowództwem Stefana Czarnieckiego; gdzie oblężony w *Soczawie*, Tymoféj Chmielnicki, kulą armatnią zabity został.

1653 r. d. 4 Grudnia. Król Jan-Kazimierz na Podolu pod *Żwańcem*, oblężony przez kozaków i Tatarów, wyszedł z niebezpieczeństwa przejściem Tatarów na jego stronę. — Zgodzono się na umowę *Zborowską*. Tatarzy, upatrując sposobność do ob-

łowu, pustoszą Podole, Wołyń i część Litwy. — Pięć tysięcy szlachty w niewolę zabrali.

Bohdan Chmielnicki, poddał się pod hołd carowi Aleksemu Michałowiczowi w Pereasławiu; a car bez odwłoki wysłał dwa wojska potężne, jedne do Litwy pod przewodem kniaziów Serebrnego i Chowańskiego, a drugie na Ukrainę pod wodzą Baturlina, z któremi Chmielnicki złączył się. 1654 r. w Styczniu.

Król Jan-Kazimierz objął po bracie swoim Karolu-Ferdynandzie, biskupie wrocławskim i płockim, księstwo opolskie i raciborskie, posiadane prawem zastawy na Szląsku. 1654 r.

Krystyna, córka Gustawa-Adolfa, króla szwedzkiego, powziąwszy gust do nauk i swobodnego życia, składa koronę szwedzką wziętą po swym ojcu, stanowiąc następcą tronu Karola-Gustawa, książęcia Dwóch-Mostów, wojewodę reńskiego, ciotecznego brata swego. Protestował przeciw temu poseł króla polskiego w Sztokolmie, Henryk Kanazil. — Ta protestacya z pretensyą do berła szwedzkiego i namowy Hieronima Radziejowskiego, knującego zemstę przeciw swemu królowi, stały się pobudką dla Karóla-Gustawa do podniesienia wojny przeciw Polsce. — Daremne były starania Jana-Kazimierza, aby kraj naciśniony tylu nieszczęściami, uchronić od nowych najazdów. Król szwedzki nie przyjął posła polskiego Morsztyna, referendarza koronnego, dla tytułu i pieczęci szwedzkiéj na kredencyalnym liście. 1654 r. d. 16 Czerwca.

Założenie klasztoru panien Wizytek w Warszawie. 1654 r. d. 27 Września.

Smoleńsk, nie przez zdradę, jak mniemano, lecz przez nieumiejętność wojewody smoleńskiego, Filipa Obuchowicza, poddał się Moskwie kapitulując. Większa część Litwy wpadła w ręce Moskali, aż pod Wilno, gdy sejm radził dopiero o środkach obrony. — Mohylów, Połock, Newel, Witepsk, opanowane przez nich zostały. 1654 r. d. 29 Września.

Zwycięztwo Polaków pod *Humaniem* nad Moskwą i kozakami. Lecz gdy z niego nie starano się korzystać, Chmielnicki w dobrym porządku w głąb' Ukrainy uchodzi, 1655 r. w Styczniu.

zostawiwszy kilka tylko armat i chorągwi; a król pospieszył do Warszawy.

1655 r. d. 25 Lipca. Feldmarszałek szwedzki Wittemberg wszedł z Pomeranii do Wielkopolski w 17 tysięcy wojska; a województwa: poznańskie pod Krzysztofem Opalińskim, a kaliskie pod Grudzińskim, podburzone przez Radziejowskiego, przeszły na stronę szwedzką pod *Ujściem*.

1655 r. Karol-Gustaw, król szwedzki, przybywa do Polski ze świeżem wojskiem; a złączywszy się z Wittembergiem pod Koninem, oświadczył w obozie pod *Kołem* posłowi polskiemu, Krzysztofowi Przyjemskiemu, że tylko w Warszawie z Janem-Kazimierzem układać się będzie.

1655 r. d. 8 Sierpnia. Moskale weszli do bezbronnego Wilna, które, jak kraj zajęty, niszczyli. Kozacy zaś, nie ścigani po klęsce humańskiéj, oblegli Lwów, i aż pod Lublin niszczyli Małopolskę.

1655 r. d. 10 Sierpnia. Gdy niezgody między wodzami: Januszem księciem Radziwiłłem i Wincentym Gosiewskim, odjęły nadzieję oporu; książę Radziwiłł, opuściwszy wprzód Wilno, poddał się pod protekcyą szwedzką przez ugodę z hrabią Magnusem de la Gardie w Kejdanach zawartą.

1655 r. d. 19 Sierpnia Ustanowienie pierwszéj milicyi w Warszawie.

1655 r. Sejm warszawski, w nagrodę wierności okazanéj przez mieszczan Starego-Bychowa (na Białorusi), którzy w roku 1648 nie dali się uwieść namowom kozaków Chmielnickiego; uwolnił na lat 20 od podatków. — Bychów należał do Chodkiewiczów. Za przywilejem Zygmunta-Augusta 1568 roku pisali się hrabiami na Bychowie. Późniéj ta własność przeszła do Sapiehów, którzy, wzniesioną tam roku 1590 twierdzę przez Jana-Karola Chodkiewicza, tak wzmocnili, że kozacy, w czasie owego napadu, nic dokazać nie mogli. Bronił ją Sosnowski, podstoli wileński, dowódzca zamku.

1655 r. d. 30 Sierpnia. Król Jan-Kazimierz, wyrusza z wojskiem do Opoczna, gdzie się okopał Wittemberg. Karol-Gustaw przybywa w pomoc swemu feldmarszałkowi. Pod *Czarnowem*, szykują

się wojska do bitwy, któréj deszcz nawalny nie dozwala obu stronom rozpocząć. — Jan-Kazimierz udaje się do Krakowa, potem ku Szląskowi, w księstwo opolskie, do Głogowa, który prawem zastawy posiadał; a wojska szwedzkie zajęły Warszawę.

Stanisław Lanckoroński, hetman polny koronny i Aleksander Koniecpolski, chorąży koronny, pod Wojniczem zbici od Szwedów, poddać się z kwarcianymi i wierność Karolowi-Gustawowi zaprzysiądz musieli. 1655 r. d 6 Październ.

Mimo dzielnéj obrony Krakowa przez Stefana Czarnieckiego, po dwumiesięcznem oblężeniu, poddał się przez ugodę Kraków. — Poważny wiekiem kanonik, *Szymon Starowolski*, oprowadzał króla szwedzkiego po kościele katedralnym, okazując mu pamiątki królów polskich; a przy grobie Władysława Łokietka rzekł: — „*Ten trzy razy wygnany, trzy razy na tron powrócił.*“ — Król na to: — „*Ale Jan-Kazimierz nigdy nie wróci.*“ — „*Któż wie?*“ — ozwał się stary kanonik: — „*Bóg jest wszechmocny, a los niestały.*“ — Król szwedzki zamilkł i wnet uszanował świątynię Pańską odkryciem swéj głowy. 1655 r. d 17 Październ.

Gdy Sandomierzanie żądali, aby Karól-Gustaw sejm elekcyjny złożył i wolność elekcyi zabezpieczył; on rzekł im na to, że elekcyi nie potrzebuje, gdy na mocy zwycięztwa, jest królem i panem narodu, a pałaszowi (wskazując nań ręką), winien obior na tron. — Jego despotyzm, odrażał Polaków, a smutny los Jana-Kazimierza, jednał mu przyjaciół. — Król szwedzki przechodzi z wojskiem do Prus królewskich, które w moc swoją zajął prócz Gdańska. To miasto w ciągu całéj wojny, wierność Polsce dochowało. Szlachta téż Prus zachodnich broni nie składała. 1655 r.

Częstochowa nie chce przyjmować garnizonu szwedzkiego. Jenerał ich, Burchard Müller, oblega twierdzę w 17 tysięcy piechoty. 1655 r. d. 18 Listopada

Gdy Szwed jenerał Müller wszelkich używa środków na dobycie Częstochowy; przeor Paulinów częstochowskich, ksiądz Augustyn *Kordecki* zagrzewa ducha dodając oblężo- 1655 r. d 25 Grudnia

nym odwagi; sam najstosowniejsze ku obronie obmyśla rozporządzenia. Za jego wpływem budzi się męztwo i ufność w opiece Boga, a rozpacz ustępuje z serca ludu.

1655 r. d. 29 Grudnia. Konfederacya tyszowiecka, w miasteczku *Tyszowce*, niedaleko Zamościa. Gdy król szwedzki w Prusiech królewskich zamierza związek z Fryderykiem Wilhelmem, elektorem brandeburgskim, hołdownikiem Polski; odpór dany Szwedom przez małą załogę częstochowską, ożywia w Polakach przytłumione nieszczęściami męztwo i nadzieję. Stanisław Potocki, wojewoda krak., hetman w. kor.; Stanisław Lanckoroński, wojewoda ruski, hetman polny kor., Krzysztof Tyszkiewicz, wojewoda czernichowski; Jędrzéj Potocki, oboźny; Stanisław Staszewski, starosta horodelski; Stanisław Domaszewski, sędzia łukowski i wielu innych, wierni królowi, tchną świętością obowiązku bić się za wiarę katolicką, za prawa i swobody; a takich, którzyby trwali przy Karolu-Gustawie, głosić za nieprzyjaciół ojczyzny. Do konfederacyi tyszowieckiéj, wprzód wojsko, a potem skłania się i szlachta.

1655 r. W Małopolsce, Stefan Czarniecki, kasztelan kijowski i Jerzy Lubomirski, marszałek w. kor., są duszą związku tyszowieckiego, Szwedom wielkie zadając szkody; w Wielkopolsce zaś Piotr Opaliński, wojewoda podlaski, przeciw Szwedom broń podniósł.

1655 r. Lwów nie poddaje się Moskalom z przyczyny ich niezgody z Chmielnickim, który z innymi kozakami namawia mieszkańców do obrony. Panowanie Polski nad kozakami, było mniéj dla nich uciążliwe; poczęli przeto żałować poddania się swego carowi.

1656 r. d. 2 Stycznia. Król Jan-Kazimierz, bawiący na Szląsku w Opolu, gdzie zjechało się niemało panów polskich, dwaj arcybiskupi i ośmiu biskupów, do konfederacyi tyszowieckiéj przystąpił.

1656 r. d. 7 Stycznia. Umarł Krzysztof Opaliński, wojewoda poznański. Gdy inni winowajcy względem ojczyzny i króla, korząc się przed Janem-Kazimierzem, otrzymali przebaczenie; Krzysztof Opaliński, dręczony wyrzutami współziomków, nie mógł przetrwać wyrzutów własnego sumienia, że królowi szwedzkiemu, Ka-

rolowi-Gustawowi, poddał Wielkopolskę. Satyry jego w bezrymowym wierszu, wyszłe z druku w 1650 r., w przesadzonych obrazach powszechnego jakoby zepsucia i nieprawości wszystkich w Polsce stanów, tem silniéj potępiają autora, że tem dziełem przekonywa, iż wiedział jakim być mu należało, a jakim wcale sam nie był.

Wojsko polskie, oświadczywszy się najpierwéj za konfederacyą tyszowiecką, sprowadza króla Jana-Kazimierza ze Szląska do Lwowa. Lwów tymczasową jest stolicą rządu i państwa aż do odzyskania zaborów szwedzkich. 1656 r. d. 9 Stycznia.

Król szwedzki, Karol-Gustaw, nadaje od siebie Prusy w lenność elektorowi brandeburgskiemu przez traktat z nim zawarty. 1656 r. d. 12 Stycznia

Umarł pod Gdańskiem Krzysztof Arciszewski, jenerał artyleryi kor., który wprzódy, zostając w holenderskiéj służbie, głośnym był ze zwycięztw nad Hiszpanami i Portugalczykami. W r. 1645 wrócił do kraju, i łaskawie był przyjęty przez Władysława IV. 1656 r. d. 4 Lutego.

Chociaż Karól-Gustaw, na odgłos powrotu Jana-Kazimierza do Polski, wyruszył z Malborga w dziesięć tysięcy jazdy, i poraził pod *Gołębiem* Stefana Czarnieckiego, kasztelana kijowskiego; przecież wszelkie jego dalsze usiłowania były nadaremne. Jan Zamojski, wnuk hetmana i kanclerza, obronił się w Zamościu; — Przemyśl obwarowany najpotężniéj. 1656 r. d. 18 Lutego.

Kwarciane wojsko pod Koniecpolskim, przy Szwedach dotąd będące, przeszło na stronę Jana- Kazimierza. 1656 r. d. 2 Marca.

Król Jan-Kazimierz, siebie i całe królestwo, uroczyście poddaje opiece Najświętszéj Panny, która cudami swéj łaski, obroniła Częstochowę; i ślubuje bronić włościan od wszelkich ucisków. 1656 r. d. 1 Kwietnia.

Karol-Gustaw otrzymał zwycięztwo pod Sandomierzem; lecz z największem osoby swojéj niebezpieczeństwem, zaledwie zdołał cofnąć się znowu do Prus, gdzie wierność Gdańszczan dla Polski, utrzymała w posłuszeństwie resztę tego kraju. 1656 r. d. 5 Kwietnia.

1656 r. d. 17 Kwietnia. Umarł Szymon Starowolski, kanonik krakowski, jeden z najznakomitszych i najzasłużeńszych pisarzy polskich XVII wieku. Był to mąż obszernéj i prawie wszechstronnéj nauki; w sprawach obywatelskich i pracach uczonych niezmordowany. Prawy kapłan, żarliwy i uniesiony patryota; krzątał się i zabiegał we wszelkich kierunkach o dobro kraju i kościoła.

1656 r. Car Aleksy Michałowicz, zazdroszcząc powodzenia królowi szwedzkiemu, obległ Rygę; a za pośrednictwem cesarza Ferdynanda III, zawiera w Wilnie zawieszenie broni z Janem-Kazimierzem.

1656 r. W Prusiech i w Wielkopolsce, toczy się wojna różną szczęścia koleją. Czarniecki trapi Szwedów w Koronie; — w Litwie zaś, Gosiewski, który z niewoli szwedzkiéj ratował się ucieczką, wystawiwszy własnym kosztem chorągwie, znosi dziesięć regimentów szwedzkich niespodzianym napadem po kwaterunkach.

1656 r. Stefan Czarniecki pod *Niszkowem*, uderzywszy z zasadzki na Karola - Gustawa, rzeź wielką w jego wojsku czyni.

1656 r. Król szwedzki w Malborgu, powtórny traktat, wzajemnéj pomocy z hołdownikiem Polski, elektorem brandeburgskim zawiera; któremu w nagrodę posiłków: województwa poznańskie, kaliskie, łęczyckie, sieradzkie i ziemię wieluńską nadaje.

1656 r. d. 1 Lipca. Król polski Jan - Kazimierz na czele 60ciu tysięcy Polaków, osobiście odzyskuje Warszawę. Feldmarszałek Wittenberg i inni znakomici panowie szwedzcy, w niewolę wzięci do Zamościa są odesłani.

1656 r. d 6 Lipca. Stefan Czarniecki odbiera Szwedom Piotrków.

1656 r. Karol - Gustaw w *Labiawie* (w Prusach wschodnich), widząc zachwianie w przymierzu elektora brandeburgskiego, ujmuje go nowym darem: znosi lenne prawo z Prus i Warmii dla niego i potomków płci męzkiéj; a gdyby wygaśli,

Warmia do Szwecyi ma być przyłączoną; Prusy zaś lennem prawem domowi margrabiów brandeburgskich we Frankonii mają się dostać.

Czarniecki pod *Warką* na Szwedów, pod komendą Fryderyka, margrabię badeńskiego zostających, uderza i znosi. 1656 r.

Karol-Gustaw łączy się z elektorem brandeburgskim pod *Nowodworem*, i zmierzają ku Warszawie. 1656 r.

Bitwa jeneralna pod *Pragą*, trzy dni trwająca. Szwedzi odzyskują Warszawę. Król Jan-Kazimierz przeniósł się do Lublina; Karol-Gustaw z elektorem do Prus wracają. 1656 r. d. 12 Lipca

Szwed Wirtz, postanowiony przez Karola-Gustawa rządzcą Krakowa, zabiera broń mieszkańcom; zakazuje wychodzić z domów; a pod pozorem obrony miasta, złupił wszystkie kościoły na przedmieściu i porównał je z ziemią, zostawując ślady dzikości i barbarzyństwa, jakie dotąd widzieć się dają w Sandomierzu, Nowemmieście, Korczynie i po innych grodach, — ślady, które naród szwedzki zhańbiły. 1656 r.

Jan-Kazimierz wyprawia posłów do państw ościennych o posiłki. Pobudza Danią do zemsty za krzywdy poczynione jéj przez Szwedów. 1656 r.

Czarniecki z pomocą Tatarów pod wsią *Lipiec*, dwa tysiące Szwedów położył trupem; a naczelnego ich wodza *Forgela* złapanego, oddał Tatarom w zdobyczy. 1656 r.

Czarniecki w *Strzemesznéj*, 1200 jazdy szwedzkiéj pod dowództwem *Potera*, ze znacznym oddziałem piechoty i z wielką liczbą wozów ładownych zdobyczą z rabunków, natarczywem uderzeniem prawie całkiem znosi. 1656 r. d. 24 Sierpnia.

Jan-Kazimierz, otoczony wojskiem hetmana Potockiego i szlachtą z ich dowódzcami, idzie w pomoc wiernym Gdańszczanom, i odbiera z pod straży elektora brandeburgskiego Łęczycę, Chojnicę i Kalisz. 1656 r.

Grudziński, wojewoda kaliski, pierwszy ze sprzyjających napadowi Szwedów, tknięty żalem na widok tylu nieszczęść ojczyzny, łączy się przeciw Szwedom. Pokonywa 1656 r.

Czecha w ich służbie *Wrzeszcowica*, który na czele licznéj zgrai, dopuszczał się łupieztwa kościołów, i z okrucieństwem na bezbronne napadał domy. — Wojewoda zbiera szlachtę, i ową zgraję rozłożoną na nocleg we wsi Lubarze, roznieconym pożarem gubi do 800. — Sam *Wrzeszcowic*, wykryty z pod słomy, poległ pod kijami pospólstwa.

1656 r. d. 8 Październ. Gosiewski, hetman polny litewski wkracza do Prus książęcych, niszczy wsie i miasta. Elektor wysyła *Waldeka* ze znacznym oddziałem. Waldek pod wsią *Prostakami*, łączy się z pułkownikiem szwedzkim Izraelem, który miał sześć pułków pod swojém dowództwem, i z oddziałem księcia Janusza Radziwiłła, wiernego dotąd dla Szwedów. — Gosiewski, wsparty posiłkiem tatarskim, zwycięża ich. Rachowano poległych trzy tysiące Niemców i Szwedów. — Zabrali Polacy 40 dział i chorągwi. Waldek, wódz naczelny, strzałą w bok raniony, ledwie uniósł życie. — Radziwiłł złapany; — Izrael półkownik i w znacznéj liczbie inni znakomitego imienia, dostali się w niewolę Tatarom.

1656 r. Tatarzy urażeni tem, iż im Litwa wydarła z rąk jeńca Radziwiłła, opuszczają hetmana Gosiewskiego, i obciążeni łupem, wracają do domu.

1656 r. d. 3 Listopada We wsi *Niemieży* pod Wilnem, ugoda Jana-Kazimierza z Moskwą, za pośrednictwem cesarza Ferdynanda III w téj treści: — zrobiono obietnicę Aleksemu Michałowiczowi, że będzie obrany królem polskim za życia jeszcze Jana-Kazimierza, o co wielki książę wyprawi posłów do króla na sejm, skoro od niego w tym przedmiocie odbierze wiadomość. — Póki zaś te układy trwać będą, obie strony działać mają wspólnie przeciw nieprzyjaciołom, nie wyłączając z nich i elektora brandeburgskiego, dopóki Polsce nie upokorzy się.

1656 r. d. 15 Listopada, Król Jan-Kazimierz w Gdańsku, przyjęty od mieszkańców z okrzykiem radości.

1656 r. Karol Gustaw spostrzega się, że przez wojnę niszcząc Polskę i Szwecyą, daje wzrost potędze moskiewskiéj, dla któréj na łup wystawił Inflanty, i która obległa już Rygę.

Wyprawia posła, wykupionego z niewoli tatarskiéj Forgela, aby nakłonił Polskę do pokoju i przymierza, lecz z warunkiem, aby nie wzywał pośrednictwa żadnych innych mocarstw. — Jan-Kazimierz podejrzywa Karola-Gustawa o przebiegłość, przez którą zamierza zerwać pokój między Polską i Moskwą, aby cara przywiódł do związku z sobą, i aby okupił zagrożone Inflanty, oderwaniem jakiéj części Rzeczypospolitéj. — Forgel wrócił z poselstwa nic nie zdziaławszy; a rozgniewany król szwedzki, poburza Rakocego, księcia Siedmiogrodu do wojny przeciw Polsce.

Jerzy Lubomirski, marszałek wielki koronny, odbiera Szwedom miasto Wieliczkę, zkąd pułkownik Wirtz, chciwy Szwed, komendant Krakowa, pobierał dochód z soli na swój użytek. 1656 r.

Jerzy Lubomirski trzyma w oblężeniu Kraków zajęty przez Szwedów; a częste ich wycieczki i natarczywość Polaków, wiele krwi rozlały. 1656 r.

Rakocy, książę Siedmiogrodu, ośmielony podaną mu myślą przez królowę polską Maryą-Ludwikę, że jeśli ożeni się z jéj siostrzenicą, będzie uznany następcą na tron po jéj mężu Janie-Kazimierzu; pocieszony przytem otuchą daną mu od króla szwedzkiego, że przynajmniéj część Polski będzie mógł zagarnąć; wkracza w granicę Rzeczypospolitéj, otoczony Wołochami, Mołdawami, Węgrami i kozakami, na czele 60ciu tysięcy wojska, i rozsyła obwieszczenie w téj treści: — że gdy Polska, w gorszych codzień okolicznościach, żadnéj nie ma pomocy, a on był wezwany do korony; przeto jako życzliwy, chce osobiście wojskiem swojém wrócić pokój tak szlachetnemu narodowi. Żąda zaś tylko, aby Polska poddała się jego opiece. — Następnie opanował miasteczka Stryj, Przeworsk i Przemyśl, posuwając się ku Jarosławiu. — Lubomirski opuszcza oblężenie Krakowa, a spieszy przeciw nowemu nieprzyjacielowi. 1656 r. d. 31 Grudnia.

Jan-Kazimierz w Gdańsku, powolny naleganiom królowéj Maryi-Ludwiki, bawiącéj w Częstochowie, poleca Stefanowi Czarnieckiemu, aby z oddziałem wojska przeprowa- 1657 r.

dził ją do Gdańska. — W Chojnicy, za wiedzą królowéj, opuszcza ją; — napada na pułk szwedzki Aszemberga, który w pobliżu zadał był klęskę oddziałowi księcia Wiśniowieckiego; rozprasza nieprzyjaciół, odbiera zdobycz, i tegoż dnia wróciwszy, przywodzi do królowéj 50 Francuzów wziętych w niewolę, jako w służbie szwedzkiéj zostających. — Królowa, dla opanowanych przepraw, wraca do Częstochowy.

1657 r. Rakocy usprawiedliwia się przez posła cesarzowi Ferdynandowi III, że ponieważ był wezwany do korony, polskiéj, a teraz umowa zerwaną została, gdyż Polacy tronem swoim łudzą Moskwę i Szwecyą; przeto on za ubliżenie honorowi swemu, wojnę Polsce wypowiedział.

1657 r. Jerzy Lubomirski, marszałek wielki koronny nie mając odpowiedniéj siły, aby stanowczą przedsięwziąć bitwę z Rakocym; wysłał półkownika Szemberga na zwiady o obrotach najezdzcy. — Szemberg wpada na jego dzicz nieostrożną, i znaczną im klęskę zadaje.

1657 r. Miasto Lwów nie poddaje się Rakocemu; — z urąganiem odpowiada na jego życzliwość, mieniąc królem i opiekunem swoim Jana-Kazimierza.

1657 r. Jan-Kazimierz w Gdańsku, okolony jest zewsząd nieprzyjaciołmi. — Królowa z senatem przy niéj będącym, wyprawia Stefana Czarnieckiego z oddziałem wojska, aby sprowadził króla do Częstochowy. — Czarniecki, trzy silne oddziały szwedzkie: Szejnboka, Aszemberga i Duklasa, zręcznie uwodzi za sobą po całym kraju Prus królewskich: w dwóch dniach i jednéj nocy, 48 mil uchodząc na lekkich koniach, sprowadza ścigających go ciężką jazdą aż do Mazowsza. — Wisłę wpław przebywa; — napada na oddziały wojsk elektorskich pod wsią *Chorzele* i pod miasteczkiem *Działdów*; zwycięża je; — i znowu przeprawiwszy się przez Wisłę, szczęśliwie przybywa do Gdańska. Król z wojskiem nie więcéj nad trzy tysiące, wyrusza z Gdańska; i szczęśliwie stanął w Częstochowie.

1657 r. d. 28 Marca. Wjazd Rakocego do Krakowa wśród burzy i głuszących piorunów. Wirtz, komendant szwedzki, wedle tajnych

poleceń od swego króla, Karola-Gustawa, przyjmuje Rakocego jako gościa, zachowując zamek przy sobie. Rakocy zmusił mieszczan i obywateli do przysięgi. Trzy dni zabawiwszy w Krakowie, zostawił tam dwa tysiące Węgrów pod dowództwem Bethlema. — Udaje się do Pinczowa, aby ku powitaniu zajść drogę królowi szwedzkiemu, który ciągnął z Łowicza ku Opatowi.

Zjazd Rakocego z królem szwedzkim Karolem-Gustawem we wsi *Modleszewicach*. Podział Polski ułożony między trzema ówczesnymi jéj nieprzyjaciołmi. Małopolskę z Rusią, Mazowszem, Podlasiem i Ukrainą, miał otrzymać Rakocy; — Wielkopolskę, województwo brzeskie, sieradzkie i łęczyckie, elektor brandeburgski; — Prusy zaś zachodnie czyli królewskie, Pomorze, Kaszuby i wszystkie kraje nadmorskie, król szwedzki. — Litwa miała pozostać do podziału z Moskwą, jako przynęta do jéj pokoju ze Szwecyą. 1657 r. d. 4 Kwietnia.

Karol-Gustaw i Rakocy przechodzą Wisłę dążąc ku Zamościowi. Nie kuszą się darmo o dobycie twierdzy trudnéj do wzięcia. Zamojski na ich odezwy, nie wydaje więźniów szwedzkich, między którymi był ich feldmarszałek Wittemberg. 1657 r. d. 24 Kwietnia.

Andrzéj Bobola, jezuita, mieszkając w Bobrujsku i w Pińsku, dla gorliwie odprawianych misyi, zjednał sobie nazwanie apostoła pińskiego; przez kozaków w okolicach Pińska grasujących, koło Janowa, okropnie został zamordowany. Benedykt XIV dnia 9 Lutego 1755 roku, stwierdził męczeństwo Bobolego. — Ciało jego z Pińska do Połocka przeniesiono roku 1827. — Pius IX dnia 3 Lipca roku 1853 postanowił: że Pińsk i zakon jezuitów, mogą uroczyście obchodzić pamiątkę Bobolego w kościołach swoich dnia 25go Maja, tj. w oktawę jego męczeństwa. Czapeczki materyalne z wizerunkiem Bobolego, ocierane o jego relikwie, miały uśmierzać ból głowy. Był on synowcem podkomorzego koronnego. 1657 r. d. 17 Maja.

Posłowie od Jana-Kazimierza do cesarza Ferdynanda III z powtórnem wezwaniem posiłków. dowiadują się w drodze, że cesarz po krótkiéj chorobie żyć przestał. Leopold, syn Ferdynanda, król węgierski i czeski, siostrzeniec Jana- 1657 r. d. 27 Maja.

Kazimierza, zawiera z poselstwem przymierze, obiecując dać 17 tysięcy wojska w pomoc przeciw Rakocemu z tem, aby Kraków, Poznań i Toruń, były pod strażą tego wojska. Król polski ma je żywić i corocznie wyliczać sto tysięcy dukatów z kopalni solnych Wieliczki. Oprócz tego milion złotych na raz na ich przechód. — Zaczepne i odporne przymierze, ma trwać lat dziesięć z domem austryackim. Podobnież poselstwo do Moskwy z zachęceniem do wojny przeciw Szwedom, otrzymało dobre powodzenie.

1657 r. Król szwedzki w obawie o Inflanty, zagrożone przez Moskwę, dąży z Rakocym ku Litwie, i oddaje mu Brześć-litewski.

Jan-Kazimierz wezwał do siebie Czarnieckiego, który się był udał do Litwy; a Jerzego Lubomirskiego, nadawszy mu polną buławę koronną, wysyła do Siedmiogrodu, aby ten kraj niszcząc, zmusił Rakocego do wyjścia z Polski ku obronie swéj ziemi.

1657 r. Rakocy i król szwedzki, idąc od Brześcia litewskiego do Warszawy z dziczą niesfornego wojska, kraj niszczą rabunkiem i ogniem. Warszawa, chociaż bez oporu poddała się Rakocemu, doznaje przecież wściekłości najezdców. Pogwałcono kościoły, zrabowano domy, pomordowano spokojnych mieszkańców, spalono przedmieścia.

1657 r. d. 18 Lipca. W Kopenhadze, przymierze ku wzajemnéj pomocy między Polską i Danią przeciw Szwedom, przez posła Rzeczypospolitéj Tobjasza Morsztyna zawarte.

1657 r. Trwoga pomiędzy nieprzyjaciołmi Polski. — Fryderyk III, król duński wkracza do Szwecyi; Lubomirski pustoszy księstwo siedmiogrodzkie; posiłki austryackie, 17 tysięcy wojska, wchodzą przeciw Rakocemu do Polski; Turcya na poselstwo Jana-Kazimierza, rozkazuje Rakocemu, aby pod utratą państwa, wywiódł z Rzeczypospolitéj swe wojska.

1657 r. Król szwedzki zostawia Rakocemu Warszawę, dodając mu w pomoc ledwie tysiąc ludzi pod komendą Sztejnboka, aby utrzymał część mu wydzieloną Rzeczypospolitéj; — a sam spieszy do Prus odpierać orężem tamujących mu bieg zwy-

cięztw — W Toruniu, stanowi brata swego Jana-Adolfa rządzcą Prus podbitych. Wyrusza do Szczecina, a ztamtąd do Wismaru, mając niewięcéj nad 12 tysięcy wojska.

Rakocy w ucieczce z Polski, doznawszy klęsk zadawanych przez Czarnieckiego, podobnie jak wprzódy dnia 10 Lipca pod *Magierowem;* mając jeszcze 30 tysięcy wojska, 27 armat i dzielne konie; — kiedy zmęczonéj jazdy polskiéj nie więcéj było nad 10 tysięcy, przy zupełnym braku amunicyi; — podpisał w obozie pod *Międzybożem*, uniżające go warunki, które wśród sporu hetmanów Potockiego i Lubomirskiego o to: jakie być mają podane nieprzyjacielowi do jego podpisu, Czarniecki ułożył: — Aby Rakocy, króla polskiego i Rzeczpospolitą przeprosił za wszczętą lekkomyślnie wojnę; aby wyliczył milion wojsku polskiemu, a dwakroć sto tysięcy złotych wodzom; — aby wrócił zabrane łupy; aby odstąpił od przymierza z nieprzyjaciołmi Polski i nakoniec, aby straże jego z Brześcia i z Krakowa wyszły. — Gdy Rakocy wprzódy zatrwożony wieścią przez Czarnieckiego rozsianą, że tuż postępują austryackie posiłki, po téj ugodzie zdawał się bezpiecznym; han tatarski w 60 tysięcy wpada na Siedmiogrodzianów; — okrąża ich, i pomimo wstawianie się hetmanów polskich, ściele trupem dziewięć tysięcy, resztę zabiera w niewolą — Jan Sapieha uwiózł Rakocego w góry i ocalił mu życie. Lecz sułtan turecki wygnał go z państwa za zgwałcenie sojuszu. 1657 r. d. 23 Lipca.

Umarł w Czehrynie Bohdan Chmielnicki, główny wróg Polski, nic nie zrobiwszy dla swojego narodu. Żałował niewczesnego buntu; chciał pogodzić się z Polską; ale było już późno. — Pochowany w cerkwi własnéj fundacyi. Zostawił syna jedynego imieniem Jerzy, w latach 16. — Jan Wyhowski obrany hetmanem kozackim. 1657 r. d. 15 Sierpnia.

Skoro Fryderyk Wilhelm, elektor brandeburgski, lennik Królestwa Polskiego dostrzegł, że Karol-Gustaw, król szwedzki, nie utrwali się w Polsce; wnet począł wchodzić w układy z królem Janem-Kazimierzem; i ztąd w *Welawie* z elektorem brandeburgskim traktat, który uwolnił go od 1657 r. d. 19 Września.

hołdu względem Polski z potwierdzeniem następstwa na lenność dla margrabiów we Frankonii. Elektor zmienny w stosunkach wedle okoliczności, polityk dbający tylko o własną korzyść, obowiązał się, przy zapewnieniu mu wzajemności, dostawiać w potrzebie tysiąc pięćset piechoty i pięćset jazdy.

1657 r. d. 5 Listopada — *W Bydgoszczy*, potwierdzenie dla elektora brandeburgskiego paktów welawskich z uwolnieniem go od posiłków w jeździe; lecz ma dać sześć tysięcy wojska przeciw Szwedom, za co w nagrodę nakładów wojennych, Polska ustąpiła mu prawem lennem powiat lemburski i bytowski, a potem Elbląg z powiatem puścić przyrzekła, skoro od Szwedów będzie odebrany, aż do wypłacenia mu sumy czterykroć sto tysięcy talarów niemieckich.

1657 r. d. 13 Listopada — Wrócił z Pomeranii Czarniecki, gdzie opuszczony od sprzymierzeńców, nie mogąc wyrugować Szwedów, spalił tylko do sześciuset wsi i miasteczek.

1657 r. d. 10 Grudnia — Elektor brandeburgski obejmuje prawem zastawy starostwo drohimskie w sumie 120 tysięcy talarów, które Rzeczypospolitéj pożyczył.

1657 r. — Wojska austryackie, zająwszy Kraków w posiadłość, zabierały dochody z Wieliczki; — żywione były kosztem Polski, a nie chciały wystawiać się na stratę wypędzeniem załogi szwedzkiéj z miast pruskich.

1658 r. d. 11 Lutego. — W Warszawie, wśród narady z senatem, król objawia, że wezwał pośrednictwa dworu francuskiego do pokoju ze Szwecyą. — Wiele było zdań przeciwnych temu. Król tłumaczył się, że zmienić tego nie może bez ujmy swego honoru. — Wiedziano, że uległ wpływom królowéj Maryi Ludwiki, bez względu na obrazę tym krokiem dworu wiedeńskiego.

1658 r. — Car Aleksy Mikołajewicz, przybrawszy sobie tytuł króla polskiego, domaga się przez posła korony. — Jan-Kazimierz przyrzeka na to sejm zwołać.

1658 r. d. 10 Lipca. — Na sejmie warszawskim, pod laską Władysława Lubwieckiego, sędziego ziemskiego krakowsk., lubo stanom zgromadzo-

nym wiadomo było z obwieszczeń królewskich, że walnym przedmiotem ich zjazdu, ma być domaganie się wielkiego księcia moskiewskiego aby zasiadł tron polski; przecież najpierwéj zajęto się postanowieniem wygnania z kraju sekty Arjanów, jako heretyków zaciętych. Następnie potwierdzono układy z królami węgierskim i duńskim, tudzież z elektorem brandeburgskim; ustanowiono trybunał skarbowy w Radomiu; ustanowiono komisyą dla zapłacenia wojsku zaległego żołdu; uchwalono podatek akcyzy; podwójne czopowe i dwie kwarty z dóbr starościńskich; co wszystko przecież, tém bardziéj, że pobór bywał nieakuratny, wystarczyć nie mogło na zaległość żołdu.

Gdy w czasie sejmu, przybyły goniec od hana tatarskiego oświadczył imieniem pana swego przyjaźń i gotowość posiłków przeciw wszelkim nieprzyjaciołom Polski; a posłowie od kozaków czynią królowi nadzieję, że wojsko zaporozkie wróci do wierności; król, mimo natarczywych nalegań moskiewskiego posła *Nosacza*, odkłada nadal postanowienie względem domagań się cara, aby go naród obrał królem swoim; a pod pozorem szerzącéj się zarazy powietrza, wyjeżdża z Warszawy. Za nim, rozjechały się téż sejmujące stany. 1658 r.

Rozruchy na Ukrainie rozdzielonéj Dnieprem na dwa przeciwne stronnictwa. Jan Wyhowski, hetman kozaków, sprzyja Polsce na czele partyi przeddnieprskiéj; a odpędzony od oblężenia Kijowa przez kozaków zadnieprskich, sprzyjających Moskwie, podpisał z Bieniowskim, kasztelanem wołyńskim posłem Jana-Kazimierza, układ znany pod imieniem *Umowy hadziackiéj*, gdzie ważniejsze były następne warunki: Województwa, bracławskie, kijowskie i czernichowskie, mają stanowić księstwo ruskie, przyłączone do Polski jak Litwa; metropolita kijowski zasiędzie w senacie po arcybiskupie lwowskim; dobra obrządku greckiego, zabrane przez Polaków, zwrócone zostaną; — obywatele wyznania greckiego, używać mają praw i swobód na równi z tymi, którzy są wyznania rzymskiego; starostwo czehryńskie dane będzie prawem do- 1658 r.

żywotniem hetmanowi kozaków; amnestya powszechna; z każdego pułku sto kozaków podanych będzie do otrzymania szlachectwa.

1658 r. *Umowa hadziacka*, nie przyniesła korzyści dla Polski. Czterdzieści tysięcy wojska moskiewskiego stanęło w gotowości do wkroczenia na Ukrainę; 20 tysięcy kozaków zaporozkich, pomimo przyrzeczonéj wierności Polakom, miało się przyłączyć do Moskwy; a car ująwszy Tatarów wypłatą zaległego żołdu, odjął Wyhowskiemu nadzieję wszelkiéj pomocy.

1658 r. Przywiléj na starostwo kłobuckie dla klasztoru częstochowskiego na utrzymanie załogi.

1648 r. Stanisław Potocki, hetman wielki koronny, wysłany został z oddziałem wojska na Ukrainę, aby wspierał Wyhowskiego.

1658 r. Przeciw potędze moskiewskiéj, szerzącéj się w Litwie, wysłany był hetman litewski Sapieha. Tam Gosiewski, pomimo przestróg naczelnego wodza, lekkomyślnie stawił się przeciw znacznie większéj sile Chowańskiego; i otoczony, dostał się z szesnastu chorągwiami w niewolą.

1658 r. Jakób Ketler, książę Kurlandyi, pomimo zachowaną neutralność, niespodzianie zabrany z Mitawy z żoną i dziećmi przez jenerała szwedzkiego Duglasa, wywieziony został do Iwangrodu. Szwedzi pustoszą Mitawę.

1658 r. d. 17 Listopada. Jan-Kazimierz w 20 tysięcy z posiłkiem austryackim, oblega Toruń zajęty przez Szwedów. Po szturmie silnie przypuszczonym, załoga szwedzka poddaje się i wychodzi z Torunia pod warunkami umowy.

Wojsko polskie posiłkujące królowi duńskiemu, wchodzi do Holzacyi. Dowódzca Stefan Czarniecki, przebywa wpław odnogę morską, i Szwedów na wyspie *Alzen* zwycięża.

1648 r. d. 25 Grudnia. Stefan Czarniecki w Danii, odrzuca pomoc wojsk elektora brandeburgskiego; własnym tylko oddziałem polskim zdobywa zajętą przez Szwedów *Goldyngę* z obronnym zamkiem, nie mając ani dział, ani piechoty.

Umarł w Ojcowie pod Krakowem Stefan Koryciński, kanclerz kor. Przeważne oddał zasługi ojczyźnie. Kiedy pod *Zwańcem*, król Jan-Kazimierz od przemagających sił kozackich i tatarskich oblężony został; on udał się do hana tatarskiego, i tyle wymową swoją dokazał, że ten nietylko przymierze z Chmielnickim zerwał, ale obrócił się z zastępami swemi przeciw kozakom. Pod *Beresteczkiem* ze znacznym pocztem zbrojnych przy królu stanął. Ród po mieczu zasłużonych w kraju Korycińskich, wygasł pod panowaniem Jana Sobieskiego. 1658 r.

Zgubny związek wojska polskiego o zaległość żołdu pod marszałkiem Jaskulskim, strażnikiem polnym, z wypowiedzeniem posłuszeństwa hetmanom. Jerzy Lubomirski, hetman polny, nie jątrząc zbuntowanych, łagodnem upomnieniem, zapewniając razem, że odbiorą należność, uspokaja ich nieco. Komisya dla obrachowania zaległości żołdu, przeniesiona z Lublina do Lwowa. 1659 r. d. 2 Stycznia.

Moskale, nie znajdując oporu, szerzą się po Litwie zabierając miasta i zamki. Szwed zaś, wpadłszy do Prus królewskich, spustoszył część znaczną województwa chełmińskiego; złupił Brodnicę, Chełmno, Tczew i wiele innych miast. 1659 r.

Na sejmie warszawskim pod laską Jana Gnińskiego, podkomorzego chełmińskiego, naradzano się nad środkami uiszczenia zaległości wojsku. Wyznaczono komisarzy do układów o pokój z Moskwą i ze Szwecyą; w czem, jeśliby nie było powodzenia, hetman Potocki miał udać się na Ukrainę; a w obronie Litwy, hetman litewski Sapieha z wezwanym do powrotu z Holzacyi Stefanem Czarnieckim. Wysłani na sejm od związku wojskowego pułkownicy i rotmistrze, obwiniali rząd o nieskładanie poborów; o złe rozporządzanie skarbem; o rozdawanie starostw bezczynnym pochlebcom, z odsunieniem od téj nagrody zasłużonych w wojsku. Posłowie na sejm od kozaków, oświadczają żal na to, że odstąpili od Polski; że teraz chcą wrócić na łono matki, i pragną zatrzeć tę winę, poprawą. Na ich czele był mówca Jerzy Nie- 1659 r. d. 17 Marca.

mierzyc, podkomorzy kijowski, który porzuciwszy stronników szwedzkich, przylgnął do kozaków

1659 r. Król wyjechał do Poznania dla blizkości miejsca, gdzie mają się stanowić układy z dworem sztokolskim. Tam Stefan Czarniecki wracający z Danii powitał Jana - Kazimierza, prowadząc pułk swój obdarty, ale świetny sławą czynów walecznych. Fryderyk, król duński, zaszczycił Czarnieckiego listem z oświadczeniem szacunku i wdzięcznéj pamięci.

1659 r. d. 9 Czerwca. W województwie czernichowskiem, przy ujściu Desny, do Dniepru, pod miasteczkiem *Konotopy*, Polacy pod dowództwem obożnego Jędrzeja Potockiego i strażnika Stanisława Jabłonowskiego, gdzie był i Łączyński z pułkiem dragonii, przy posiłku 30stu tysięcy Tatarów i 16stu tysięcy kozaków pod ich hetmanem Wyhowskim, przeważne otrzymali zwycięztwo nad Trubeckim, który ze znaczną siłą moskiewską wysłany przeciw Wyhowskiemu, ogłosił był hetmanem kozackim młodego Jerzego, syna Bohdana Chmielnickiego, dodawszy mu za zastępcę Teterę. Zginął w tej bitwie Trubecki, a kozacy zadnieprscy, przeszli na stronę Wyhowskiego.

1659 r. Wojska austryackie posiłkujące Rzeczpospolitą, odebrały rozkaz, aby już opuścić Polskę. Oddział tylko jazdy miał jeszcze pozostać aż do końca wojny. Owe posiłki prawie bezczynne, stały się tak dokuczliwemi w Wielkopolsce i w Prusach królewskich, że Jędrzéj Olszewski, wówczas kanonik krakowski, we Frankfurcie na sejmie koronacyi Leopolda I, uroczyście prosił o wyprowadzenie ich z Polski.

1659 r. d. 7 Paździer. Wyszły wojska austryackie z Krakowa, gdzie mieszkańcy wiele ucierpieli, żywiąc ich przez dwa lata; a za te posiłki prawie bezczynne, żupy wieliczkie wypuszczone w sumie pięćkroć sto tysięcy złt reńsk, zwrócone zostały Polsce aż za Augusta II.

1659 r. Jerzy Lubomirski, hetman polny kor. odebrał *Grudziąż*, zajęty przez Szwedów.

1659 r. W Kurlandyi, Pac, strażnik litewski, pułkownicy: Lipnicki i Komorowski, zwyciężają Szwedów. Pojmanych jene-

rałów szwedzkich Müllera i Aderkassa, odsyłają do Warszawy.

W Horodyszczu pod Pińskiem, fundacya Benedyktynów przy kościele Śtéj Anny. Fundator Karol Kopeć, wojewoda trocki. 1659 r.

W Danii, przy mieście portowem *Nyborg*, Piaseczyński, starosta ostrołęcki, po odwołaniu Czarnieckiego do Polski, wódz naczelny oddziału posiłkującego Danię, na czele swoich, rzuca się pierwszy na Szwedów. Raniony trzema postrzałami, chlubną poległ śmiercią. Polacy nie ustąpili z boju: pod dowództwem dwóch rotmistrzów: Morzkowskiego i Teleżyńskiego, znacznie się przyczynili do zwycięztwa. 1659 r. d. 25 Listop.

Jan-Kazimierz pospieszył do Gdańska, gdzie go powitał poseł francuski *de Lombre* ze zleceniem od dworu swego aby za pośrednictwem swojego monarchy Ludwika XIV, uczynił pokój pomiędzy poróżnionemi dworami. Po niejakich sporach ze strony Szwedów, obrano za radą senatu i króla Jana-Kazimierza, klasztor oliwski Cystersów, blisko Gdańska na miejsce układów. 1659 r. w Grudniu.

Boratyni, Włoch protegowany przez królową Maryą Ludwikę, stał się głośnym w mennicznych dziejach polskich przedsiębiercą, i z mniéj godziwych zysków, znaczny osięgnął majątek Wybijał nowe szelągi, trzysta ich z funta miedzi, w których ledwie była jedna trzech części poprzedniczych szelągów. Stanowiły one w nadzwyczajnéj potrzebie krajowéj bitą monetę, *boratynkami* zwaną, a która stała się plagą kilku następnych pokoleń. Owe szelągi szły przymuszonym biegiem, jak poświadcza uniwersał skarbowy pod dniem pierwszym Grudnia 1659 r. 1659 r.

Upośledzenie monety krajowéj, dało powód do zamieszania w handlu i do upadku w majątkach krajowych. Przewidywano to wprzódy, powtarzając na widok początkowych liter imienia królewskiego na monecie wybitych: *I. C. R. — Incipit Calamitas Regni. (Zaczyna się klęska kraju).* Wieśćba z wielu względów trafna! 1659 r.

1659 r. Umarł Aleksander Koniecpolski, wojewoda sandomierski, który od młodości, lata swoje przeżył w obozie. Z Barbary Zamojskiéj, zostawił syna, *na którym imię Koniecpolskich zgasło.*

1659 r. Umarł Krzysztof Grodzicki, kasztelan kamieniecki, naczelny dowódzca artyleryi, znany wprzód w Hollandyi z zasług tam wojennych; tu późniéj założyciel twierdzy *Kudak*, następnie w niéj rządzca; podwakroć więzień Tatarów; bronił Lwowa, gdy był oblężony przez 10 tygodni od kozaków; rządzca Prus zachodnich czyli królewskich po wygnaniu Szwedów; zakończył życie w końcu wojny z nimi.

1660 r. d 23 Lutego. Karol-Gustaw zwołał stany do Gutenbergu dla narady względem dalszéj wojny z Polską; i tam ze zgryzoty nad daremnem krwi rozlewem, nad osłabieniem Szwecyi i sąsiedniego kraju, co dało wzrost potędze północnéj, wpadł w gorączkę i zakończył życie. Wypadek śmierci króla szwedzkiego, niemało przyczynił się do zawarcia traktatu i do pokoju z Polską.

1660 r. d. 3 Maja. W Oliwie podpisany traktat pokoju za pośrednictwem króla francuskiego Ludwika XIV. Polska ustąpiła Szwecyi Inflanty, wyjąwszy małą cząstkę co nosiła tytuł województwa inflantskiego; ustąpiła pretensyi do Estonii i wyspy Oecsel. Jan-Kazimierz zrzekł się prawa do królestwa szwedzkiego, zatrzymując sam tytuł, którego w pismach do Szwecyi używać nie miał. Szwedzi oddali Polsce zajęty dotąd Elbląg, Malborg i Sztum w Prusiech. Więźniowie nawzajem zwróceni. Amnestya dla wszystkich, a mianowicie dla różnowierców, którzy przez jedność wyznania, trzymali się strony szwedzkiéj. Traktat ten, dnia 26 Czerwca 1660 r., Jan-Kazimierz ze łzami w oczach podpisał.

1660 r. Pod *Słonimem*, Jan Polanowski z siedmią chorągwiami uderza zwycięzko na oddział moskiewski. Część ich trupem legła, reszta nieprzyjaciół poszła w rozsypkę.

1660 r. Wojsko polskie spieszy na odsiecz zamku w *Lachowicach*, który od pół roku oblega Chowańskoj.

Pod wsią *Połonką* Stefan Czarniecki i Sapieha, wojewoda wileński, na czele dziewięciu tysięcy wojsk polskich, znakomite otrzymują zwycięztwo nad 30 tysiącami Moskwy pod dowództwem Chowańskiego. Poległo nieprzyjaciół 15 tysięcy. *Szczerba*, który pierwszy po Chowańskim trzymał władzę, dostał się w niewolę. 40 dział, 146 znaków wojennych, były zdobyczą Polaków. Wódz naczelny Chowańskoj ścigany, uszedł do Wilna, a potem schronił się do Smoleńska. 1660 r. d. 27 Czerwca.

Miasto Gniezno i kościół w niem najdawniejszy pogorzał. 1660 r. d. 25 Sierpnia.

Gdy Wyhowski, hetman kozaków, został wojewodą kijowskim i otrzymał dla siebie starostwa lubomskie i barskie, a dla wielu kozaków szlachectwo; wówczas pomiędzy czernią kozacką powstała zazdrość. On widząc, że stronnicy jego, opuszczają go, a Tatary nie czynią nadziei prędkich posiłków, uchodzi do Baru i wzywa pomocy króla. Moskwa wsparta ludem ukraińskim pod Jerzym Chmielnickim, czyni przygotowania do wojny przeciw Polsce. 1660 r.

Przeważne zwycięztwo Polaków na Wołyniu we wsi *Słobodyszcze* i blisko miasteczka *Cudnowa*, pod dowództwem dwóch hetmanów koronnych, Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego, nad 60 tysiącami Moskwy i kozaków, gdzie na ich czele był *Szeremetów*. Kozacy z wodzem swoim Jerzym Chmielnickim, synem Bohdana, przyrzekają wierność Rzeczypospolitéj wedle umowy *hadziackiéj*, wyjąwszy z niéj tytuł księstwa ruskiego. Wysłańcy z obozu moskiewskiego, otrzymują żądane miłosierdzie pod warunkiem oddania broni. Lecz barbarzyniec *Nuradyn*, wódz Tatarów posiłkujących Polsce, urażony, że bez jego wpływu ten układ nastąpił, donosi o tem dla Pomsty nad Polakami, sułtanowi *Gałdze*, który miał w gotowości 30 tysięcy Tatarów. Tymczasem, pomimo obrony jaką dawali Polacy obozowi moskiewskiemu, Nuradyn na bezbronnych wpadłszy, rzeź okropną sprawił. Wodza Szeremetowa wziął w niewolą. Trzydzieści sześć tysięcy wojska nieprzyjacielskiego, częścią zginęło, częścią poszło pod jarzmo tatarskie. 1660 r. d. 30 Września.

1660 r. Czarniecki ze swym pułkiem holzackim idzie do Kijowa; przebywa Dniepr; kozaków przychylnych Moskwie nęka i rozprasza; utrzymuje w pokoju znamienitsze miasteczka; i nad Prypecią i Dnieprem ma zimową leżę.

1661 r. d. 20 Maja. Wyjście pierwszego pisma peryodycznego w Warszawie pod tytułem *Merkuryusz Polski.*

1661 r. d. 13 Czerwca. Stefan Czarniecki, wojewoda ruski, otrzymał na sejmie warszawskim przywiléj na dziedzictwo starostwa tykocińskiego, które się składało z miasta Tykocina i trzydziestu kilku wsi i wiosek, a to w nagrodę wielkich zasług w ojczyźnie.

1661 r. w Czerwcu. Na sejmie warszawskim uchwalono zwiększenie podymnego na uiszczenie zaległości wojsku, i naznaczono kary za odwłokę w składaniu podatków, jako też za niedbałość lub niewierność poborów. Potwierdzono traktat oliwski; — przyjęto umowę *hadziacką* z kozakami. Jerzemu Chmielnickiemu nadane zostały wiecznem prawem dzierżawy hadziacka i mirhorodzka.

1661 r. w Czerwcu. W ciągu sejmu warszawskiego, król Jan - Kazimierz, niemający potomstwa, w mowie swojéj przepowiada, jakby wieszczym duchem, upadek Polski, jeśli za jego życia, naród nie zechce obrać następcę po nim na tron polski. Lubo król, swobodną zapewnia elekcyą; przecież wiedziano, że za wpływem królowéj Maryi Ludwiki, mającéj życzliwych w senacie, miał być podanym na kandydata książę Juliusz-Henryk *d'Enghien*, syn księcia Kondeusza, z krwi królewskiéj we Francyi, a za którym była jéj siostrzenica *Anna*, córka Edwarda, wojewody reńskiego. W powszechnem milczeniu na niesłychaną dotąd propozycyą, wśród oburzenia umysłów, sławny obywatelstwem *Maksymilian Fredro*, kasztelan lwowski przemówił, dowodząc nieprzyzwoitości rozrządzania tronem za życia panującego monarchy; i prosił króla aby odstąpił od swych zamysłów. W izbie poselskiéj, toż samo przedstawił Franciszek *Powalski*, poseł pruski. Odłożono przeto naradę nad tak zbawczym środkiem przeciw nierządom bezkrólewia, do dalszego czasu.

Niebaczni i niedość troskliwi o zaległość żołdu woj-

skowego, wszelkie świeżo otrzymane zwycięztwa, przypisują wypędzeniu z Polski Aryanów. Papież Aleksander VII, nadał królowi polskiemu przysłany tytuł *Orthodoxus*, (Prawowierny).

Wojsko nie odbierając zaległości żołdu, uczyniło związek; a obrawszy naczelnikiem swoim Samuela *Świderskiego*, towarzysza z pułku księcia Wiśniowieckiego Konstantego, wykonało przysięgę, że trwać będzie w związku aż do otrzymania należności. Do nich, pomimo napomnień królewskich, przyłączyło się całe wojsko koronne, a potem i litewskie pod dowództwem Chwaliboga *Żeromskiego*. 1661 r.

Jan-Kazimierz rozkazał hetmanom, aby się starali rozerwać związek haniebny, i aby z wojskiem szli na wyprawę przeciw Moskalom; a sam mając przy boku Czarnieckiego i Sapiehę, z trzema tylko tysiącami pozostałych od rokoszu tudzież z siedmią chorągwiami nowo zaciężnych, udaje się do Litwy, wysławszy wprzód okólnik do związkowych z wyrzutem zbrodni w łagodnych wyrazach. Świderski odmawia połączenia się z królem, aż wojsku żołd będzie wypłacony. 1661 r.

Na sam odgłos przybycia króla polskiego Jana-Kazimierza, Moskale, klęskami przerażeni, opuszczają Grodno. 1661 r.

Król Jan-Kazimierz przybywa do Wilna. Nieprzyjaciel wnosząc, że król znaczną jest otoczony siłą, opuszcza miasto. Dwa tysiące ich do zamku się chronią. 1661 r.

W Litwie Czarniecki łączy się ze związkowem wojskiem litewskiem, które na odezwę króla, przybyło w pomoc, i otrzymuje zwycięztwo nad Chowańskim, który dwakroć liczniejszą miał siłę: ośmnaście tysięcy wojska, dział 17 i szykowniejszą piechotę. Ze strony zaś Polaków, jazda tylko i oręż ręczny, całą ich siłę stanowił. Chowański dwa razy raniony, utraciwszy syna, umknął. Polacy zabrali wszystkie działa, znaczną część broni, prochu i żywności przeszło sześć tysięcy wozów. Poległ tam Duglas, synowiec pułkownika szwedzkiego w służbie moskiewskiéj. Sześć tysięcy z ich piechoty legło na pobojowisku. To zwycięztwo otrzymane było pod miasteczkiem *Głębokie*, na trakcie ku Połockowi. 1661 r. w Listopadzie.

1661 r. Król po zwycięztwie pod *Głębokiem*, nadaremnie ujmował Żeromskiego, naczelnika związku litewskiego; napróżno skłaniał go do posłuszeństwa hetmanom. Wierny związkowi, odszedł z wojskiem w głąb Litwy.

1661 r. Czarniecki odbiera zajęty przez Moskwę zamek wileński.

1661 r. Zaraza morowa, posuwając się z Węgier przez Podgórze, wypędza z Kielc wojsko związkowe koronne i litewskie, które tam pomimo starań biskupów, wysłanych od króla miały swe narady jakby w nowéj Rzeczypospolitéj; dzikie stanowiły prawa; zasekwestrowały dochody z dóbr królewskich i kopalni soli i z pogranicznych komór.

1662 r. d. 20 Lutego. Na sejmie nadzwyczajnym, pod laską Jana Wielopolskiego, starosty bieckiego, stanęło prawo: aby odtąd nie wznawiać myśli o następcy tronu za życia panującego króla. Przesąd wziął górę nad częścią ludzi oświeconych. Nie umiano pojąć szczeréj troskliwości króla, i że wybór następcy po nim, wcale nie sprzeciwia się dobrze zrozumianéj wolności.

1662 r. Sejm postanowił podatek pogłówny na zapłacenie wojska, które ze związku swego wyprawiło na tenże sejm posłów. Ogłoszono niepamięć zdrożności owego związku. Naznaczono komisyą we Lwowie na dzień 16 Lipca do uiszczenia téj zaległości.

1662 r. Na sejmie nadzwyczajnym przebaczono Hieronimowi Radziejowskiemu, z których pierwszy uszedł był do Szwecyi, a drugi z Rakocym.

1662 r. d. 16 Lipca. Komisya lwowska złożona z wyższych urzędników kraju pod prezydencyą Stanisława Potockiego *(Revera)*, kasztelana krakowskiego, hetmana w. kor., mając z podatku pogłównego dziesięć milionów złotych, oprócz innych poborów już złożonych i złożyć się mających, nie była w stanie uiścić zaległości żołdu, którą przedstawili związkowi w summie 26 milionów. Potocki uspokoił wysłańców wojskowych upewnieniem, że skoro wejdą wszystkie pobory; ich zasługa otrzyma natychmiast należność swoją. Tymczasem zaś, mniéj po-

trzebne wydatki, nierząd i drapieztwo skarbowych urzędników, rozpraszały bezkarnie w ich ręku własność narodową.

W Podolińcach, mieście należącem do starostwa spi- 1662 r.
skiego, trzęsienie ziemi trwało przez kilka minut. d 9 Sierpnia

Królowa Marya-Ludwika objawia niechęć ku Jerzemu, 1662 r.
księciu Lubomirskiemu, marszałkowi w. k. hetmanowi poln. ztąd, że wprzódy zezwalał na obiór następcy tronu, a odmienił zdanie, skoro dostrzegł, że królowa, bez względu na wolność elekcyi, pragnie widzieć na tronie polskim księcia *d'Enghien*, ożenionego z jéj siostrzenicą. Ową niechęć podżegały osoby otaczające króla, obrażone przez Lubomirskiego, przedstawianiem nierządu w skarbie i zboczeń przeciw prawości.

Chwalibóg Żeromski, naczelnik wojennego związku li- 1662 r.
tewskiego, zabity przez swoich podwładnych za chęć okazaną do posłuszeństwa władzy wojskowéj, skoroby żołd był wypłacony. Partya przeciwna chciała jeszcze prócz żołdu, wynagrodzenia za szkody zwłoką naniesione.

Wincenty Gosiewski, hetman polny litewski, syn woje- 1662 r.
wody smoleńskiego, mąż pełen zasług, który pragnął rozer- d. 20 Listopada.
wać haniebny związek wojska litewskiego, burzący pokój w narodzie, napadnięty i rozstrzelany został przez tychże związkowych.

Morowa zaraza szerzy się po kraju. 1662 r.

Floryan, książę Czartoryski, biskup kujawski, wysłany 1662 r.
z innymi czterma komisarzami do *Wolborza*, gdzie była głó- d. 25 Grudnia.
wna związkowych kwatera, uspokoił pretensye o zaległość żołdu, podpisując układ o wypłacenie im dziesięć milionów złotych.

Wyniszczona wojnami Polska, nie była w stanie uiścić 1663 r.
związkowym wedle umowy, zamierzonéj summy w *Wolborzu*. Komisya *w Zawichoście* zmniejszyła ją do dziewięciu milionów złotych. Wojsko litewskie, za przykładem koronnego,

wróciło do posłuszeństwa za staraniem Jerzego Białozora, biskupa wileńskiego, który na uiszczenie żołdu, srebra kościelne zastawił.

1663 r. Po ugodzie ze związkiem wojskowych, przyjęto podany środek prędszego uiszczenia zaległości żołdu, wybiciem podlejszéj monety. Rzeczpospolita wypuściła arędą mennicę Boratyniemu staroście osieckiemu i Tynfowi. Tynf Andrzéj, srebrną bił monetę z podlejszego srebra, nazwaną od jego nazwiska *tynfami*, które z 30tu groszy, spadły późniéj na groszy 18, a następnie zwano je *orty*; Boratini zaś, który w roku 1652 otrzymał na sejmie indegenat polski, bił fałszywéj wartości miedzianą monetę. — Zysk chwilowy, opłacony był szkodą kilku pokoleń.

1663 r. Kozacy rozdzielają się na trzy stronnictwa Jedna ich część pod dowództwem *Doroszenki*, szuka opieki tureckiéj; druga pod *Sierką* i *Brzuchowieckim*, oddała się Moskwie i ta najobronniejsze miejsca pod swoją strażą trzymała, trzecia, lękając się zemsty Tatarów, którzy oburzeni byli na stronnictwo Brzuchowieckiego za wpadanie do ziemi budziackiéj, zostawała pod opieką Polski.

1663 r. Jerzy Chmielnicki, syn zmarłego Bohdana, spełniając postanowienie natchnione wielkiem przerażeniem w bitwie pod *Cudnowem*, jako resztę życia dokona w klasztorze, został mnichem pod imieniem *Geskona*.

1663 r Tetera, zięć Bohdana Chmielnickiego, obrany przez kozaków hetmanem, wysyła do Lwowa Hulanickiego, aby bawiącemu tam Janowi-Kazimierzowi oświadczył, że on hetmańską władzę przyjął pod warunkiem, aby kozacy byli wiernymi królowi polskiemu. — Król potwierdził obiór Tetery na hetmana, i wysłał komisarzy na Ukrainę, dla odebrania hołdu wierności i poddaństwa od ludu.

1663 r. d. 22 Lipca We Lwowie, w kościele księży Bernardynów, naczelnik rokoszu wojskowego *Swiderski*, w towarzystwie znakomitszych ze związku, przeprasza króla uroczyście, padłszy przed nim na kolana. Papiery tyczące się związku wojennego, ich akta w kilku arkuszach zawarte, skazane zostały na spale-

nie przez kata. — Jeden z obecnych zakonników, uprzedzając tę hańbę, chwyconą świecą z ołtarza, spalił je natychmiast.

Król Jan-Kazimierz rad z przeglądu wojska, którego było wówczas 40 tysięcy, zamierza wojnę z Moskwą. — Ale przez niechęć ku Jerzemu Lubomirskiemu, hetmanowi polnemu koronnemu, za wpływem królowéj, król wyłącza od téj wyprawy wsławione walecznością w wojnie szwedzkiéj pułki pod dowództwem synów Lubomirskiego i jego przyjaciół; ztąd wielu też wzięło dymisyą. Przerzedziły się zatem szeregi wojenne. Sam Lubomirski, dostrzegłszy niesłuszny gniew króla, wymówił się od wyprawy słabością zdrowia. 1663 r. d. 15 Sierpnia.

W zamierzonéj wojnie z Moskwą, Stanisław Potocki (Revera), hetman wielki koronny, z oddziałem swoim, udali się wskazaną mu drogą do Tarnopola; Stefan Czarniecki, wojewoda ruski do Dubna; — Jan Sobieski, chorąży wielki koronny, mający połączyć się z posiłkiem tatarskim, do Baru. Przy królu pozostała gwardya pod dowództwem jenerała Fromholda Wolfa, piechota Stefana Niemierzyca, Krzysztofa Koryckiego i innych. — Moskwa na Ukrainie w 40 tysięcy pod komendą Romadanowskiego, wsparta jest 30 tysiącami kozaków. 1663 r.

Wojsko litewskie pragnie zatrzeć pamięć haniebnego buntu i zabójstwa nad hetmanem Gosiewskim: wyrusza z Sapiehą, hetmanem litewskim na odsiecz Szkłowa i Bychowa, oblężonych siłą 30 tysięcy Moskwy. 1663 r.

Jan-Kazimierz po naradzie wojennéj w Białocerkwi, przeprawia się z oddziałem swoim przez Dniepr, aby odzyskać zadnieprską Ukrainę. — Z prawéj zaś strony Dniepru, prócz będących tam dawniéj kilku szwadronów pod dowództwem Jelskiego i Chłopickiego, król zostawił Teterę i Machowskiego z kilku chorągwiami. 1663 r. d. 13 Listopada.

W Litwie, pułkownik artyleryi moskiewskiéj, Bramunt, z oddziałem czterech tysięcy, wiodący ciężkie działa na do- 1663 r.

bywanie Bychowa, został pobity pod wsią *Wopiska*. Oddział rozproszony w resztkach; działa dostały się Polakom.

1663 r. Tatarzy, którzy przybyli w pomoc Polakom na Ukrainę, mimo usiłowań króla i jego podarunków, obciążeni łupem, wracają do domu.

1663 r. Zwycięztwo Stefana Czarnieckiego i Jana Sobieskiego na Ukrainie pod *Staryninem* nad 18 tysiącami kozaków pod wodzą Brzuchowieckiego. Legło ich na placu cztery tysięcy.

1663 r. Moskwa, lubo wspierana przez kozaków, unika stanowczéj bitwy; a siły Jana-Kazimierza, zmniejszały się napadami znienacka nieprzyjaciół, niedostatkiem żywności i ucieczką znękanego żołnierza.

1664 r. Król dąży ku Litwie. — Zdobywa miasteczko *Dziewica* nad granicą państwa moskiewskiego.

1664 r. Rządzca Perekopu, Karasz-bej, nadsyła królowi w posiłku 20 tysięcy Tatarów.

1664 r. Pod *Brańskiem*, Borjatyński w 15 tysięcy napróżno usiłuje przeszkodzić połączeniu się wojska litewskiego z królem. — Jazda moskiewska, saméj tylko szybkości koni, winna tam swoje ocalenie; a piechota rozproszona w nieładzie, nadstawiała bezbronne plecy nastającéj na nią Litwie. — Chorągwie, działa i cały tabor dostał się w zdobyczy Polakom.

1664 r. Wielki-książę moskiewski, mając wzgląd na zniszczenie swojego kraju, wyprawia posła do króla Jana-Kazimierza z propozycyą pokoju.

1664 r. Jan Wyhowski, hetman kozacki, wojewoda kijowski, rodem kozak, obdarzony starostwem lubomskiem i barskiem, podejrzany pono niewinnie o zdradę, gdy działając jedynie przez nienawiść ku Teterze, marzył jeszcze o buławie. Dowiedziono schwyconemi listami, jakoby namawiał kozaków przeciw Polsce. — Sąd wojenny skazał Wyhowskiego na śmierć. — Rozstrzelano go w Korsuniu.

1664 r. Bidzieński i Połubiński, wszedłszy w głąb państwa

moskiewskiego, splądrowali kraj na mil 40 i rzucili postrach na samą nawet stolicę.

Gdy układy ze strony polskiéj i moskiewskiéj pomiędzy wyznaczonymi komisarzami, nie czynią nadziei pokoju; król odebrawszy powtórną wiadomość o słabości zdrowia królowéj, a widząc potrzebę dalszéj wojny, wyrusza ze schorzałym starcem hetmanem Potockim z Mohylowa na Mińsk do Warszawy, aby sejm zwołać ku obmyśleniu koniecznéj obrony; a zdaje najwyższe dowództwo nad wojskiem Stefanowi Czarnieckiemu i Janowi Sobieskiemu. 1664 r.

Jan Sobieski, chorąży wielki koronny, zwycięża kilka tysięcy Moskalów pod wsią *Kopysniki*, gdzie był dowódzcą ich pułkownik artyleryi *Strazbuch*. Chorągwie i wszelkie wojenne przybory, dostały się zwycięzcy. 1664 r.

Stefan Czarniecki zdobywa *Steblów*. — Oddział Tetery, wysłany przez Czarnieckiego, nie był dość silny, aby zdobyć *Humań*. Poszła też niepomyślnie wyprawa na zdobycie *Lisianki*, gdzie wysłany synowiec Czarnieckiego, śmiertelnie był ranny. 1664 r.

Przy dobywaniu przez Stefana Czarnieckiego, miasteczka *Stawiszcze*, mężny młodzieniec *Zgłobicki*, niosąc chorągiew na wały aby ją utkwić, gdy nieprzyjaciel uciął mu rękę, on w drugą schwycił upadłą z ręką chorągiew i niepierwéj dał ją sobie wydrzeć, aż utracił obie. *Stawiszcze* zmuszone głodem, poddaje się Czarnieckiemu. 1664 r. d. 4 Lipca.

W *Stawiszczach*, po odejściu Czarnieckiego, mieszkańcy bunt podnieśli. Zginęło dwiestu żołnierzy z pułku Machowskiego. Wódz pospiesza dniem i nocą na powrót; poskramia orężem pospólstwo; — hersztów karze śmiercią; — miasto poddaje na łup wojskowych, obracając resztę domów w perzynę. 1664 r.

Po wysłaném od króla obwieszczeniu o sejmikach, co poprzedzić miały sejm nadzwyczajny; w Proszewicach, przy obiorze posłów województwa krakowskiego, woźny składa rozkaz królewski z wydaniem pozwu Jerzemu Lubomirskiemu, marszałkowi wielkiemu koronnemu, hetmanowi pol- 1664 r.

nemu, z oskarżeniem go o zdradę ojczyzny; że narażając kraj na niebezpieczeństwo, miał przyjąć dowództwo nad wojskiem cesarza Leopolda, przeciw Turcyi, do czego jakoby wiodła go wdzięczność dla domu austryackiego za tytuł księcia państwa rzeszy niemieckiéj od cesarza Ferdynanda III, nadany niegdyś ojcu jego Stanisławowi, wojewodzie krakowskiemu, w nagrodę czynów walecznych na wojnie chocimskiéj 1621 roku z Turkami. — Lubomirski, tak niesłuszny zarzut, przyjął z pokorą za zrządzenie Boga; lubo wiedział, że owe podejrzenia wynikły z wpływów Maryi-Ludwiki, z jéj zemsty, że on śmiał sprzeciwić się następcy po Janie-Kazimierzu, którego królowa, ze krwi swojéj, bez względu na wolę narodu, zamierzała na tron wprowadzić. — Lecz obecni w Proszewicach obywatele, ceniąc zasługi i wysoką godność jego charakteru, oświadczyli mu pomoc swoją — Z tego powodu, po wielu miejscach zerwane były sejmiki. — W Proszewicach nie dopuszczono się tego, jedynie aby nieść pomoc skuteczniejszą Lubomirskiemu.

1664 r. d. 26 Listopada. Na sejmie nadzwyczajnym, w małéj liczbie zgromadzonych senatorów i posłów, powiększéj części stronników dworu, obrano marszałkiem sejmowym Jana Gnińskiego, rejenta pieczęci większéj, który był nieżyczliwy Lubomirskiemu. Nie roztrząsano przedmiotów na dawniejszéj radzie senatu podanych: o pilnych środkach ratowania kraju od napadu Moskwy; od buntu kozaków; o sposobie wypłacenia żołdu należnego wojsku; lecz naradzano się jedynie, wedle żądania dworu, jak mają skazać Lubomirskiego na utratę życia.

1664 r. w Grudniu. Nadaremnie Jerzy, książę Lubomirski, stara się przebłagać gniew Jana-Kazimierza pokornym listem i wpływami osób familijnych; — nadaremnie wstawiają się za nim papież Klemens IX, cesarz Leopold, elektorowie rzeszy niemieckiéj i głos powszechny całego narodu. Silniéj nad to wszystko działa na królu wola mściwéj Maryi-Ludwiki. — Spiesznie obrano sędziów sejmowych, którzyby spełnili żądanie dworu, chociażby nawet sejm był zerwany; —

i w obecności króla na tronie, pomimo dzielnéj obrony, która dowiodła, że Lubomirski z samych tylko bezzasadnych domysłów, najniewinniéj został oskarżony; — ogłoszono dekret, przez króla sędziom poddany, skazujący Jerzego Lubomirskiego, marszałka wielkiego koronnego, hetmana polnego na śmierć, na utratę sławy, wszelkich urzędów i dóbr starościńskich. — Sejm zerwano. — Jerzy Lubomirski zagrożony niesłusznym wyrokiem, schronił się do Szląska i we Wrocławiu zamieszkał.

Ukazanie się komety na stronie północnéj w początkach sejmu nadzwyczajnego, i wkrótce nastąpione zaćmienie księżyca, lud prosty uważał jako pewną wieszczbę niepomyślności krajowych. 1664 r.

Kilku uwięzionych, poniosło z ręki katowskiéj karę śmierci, za zabicie Wincentego Gosiewskiego, który był hetmanem polnym litewskim. 1665 r. d. 5 Stycznia.

Na sejmie nadzwyczajnym, król rozjątrzył umysły rozdaniem godności, piastowanych przez Jerzego Lubomirskiego, za którym większa część senatu i posłowie daremnie w imieniu narodu przemawiali. — Buławę polną odesłano Stefanowi Czarnieckiemu. Jan Sobieski otrzymał laskę wielką koronną, któréj, przez godną ministra wspaniałość, wzbraniał się przyjąć po niewinnym Lubomirskim, Jan Klemens Branicki, marszałek nadworny; a starostwo krakowskie nadał król Zebrzydowskiemu, który wjeżdżając na urząd, widział niechęć mieszkańców Krakowa. — Nie przedsięwzięto żadnych środków na zakończenie wojny moskiewskiéj. — Poseł wielkiego księcia, przybyły pod pozorem układów o pokój, cieszył się nierządem i zamieszaniem Polski. Nakoniec, sejm był zerwany przez Łosia, posła chełmińskiego. 1665 r. d. 19 Lutego.

Jan Sobieski z Ukrainy do dóbr swoich odjechał; a gdy Czarniecki dla słabości zdrowia, oddalając się także, zdał komendę nad wojskiem Stanisławowi Jabłonowskiemu, wojewodzie ruskiemu; — część wojska, zerwaniem sejmu ostatniego, nie mając zapewnionéj sobie nowéj zaległości żołdu, ani odebrawszy dawnéj od komisyi lwowskiéj, mimo 1665 r.

zabiegów Jabłonowskiego, utworzyła związek pod naczelnictwem Ostrzyckiego, ogłoszonego marszałkiem, któremu dodano zastępcę Józefa Borka. — U dworu niechętni Lubomirskiemu, oskarżają go przed łatwowiernym królem, jakoby ów związek wojskowy, jego był sprawą. Ztąd król zaniedbawszy wojnę z Moskwą i rozruchy ukraińskie, zbiera posiłki, dopełnia pułki, dla toczenia wojny z Lubomirskim.

1665 r. d. 2 Maja. Jerzy Lubomirski, za radą Trzebickiego, biskupa krakowskiego, który mu posłał uchwałę senatu, wyjeżdża z Wrocławia, otoczony strażą ośmiuset ludzi; przybywa do starostwa spizkiego i rozsyła listy z oświadczeniem spokojnego do ojczyzny powrotu, w których utyskuje na doznane wygnanie mimo zupełną niewinność.

1665 r. d. 12 Lipca. Jan-Kazimierz, na czele wojska, otoczony orszakiem dworzan, wyrusza z Warszawy na ściganie Lubomirskiego. Królowa nie odstępuje małżonka przez obawę, aby się nie dał zmiękczyć prośbami za mniemanym winowajcą stanu. — Lubomirski po daremnych staraniach, aby przebłagać króla, przymuszony był w końcu udać się do związku wojskowego, gdzie marszałek Ostrzycki, zdjęty litością nad stanem zasłużonego męża, zawiera z nim umowę, stwierdzoną przez obustronną przysięgę. — Popis tego wojska pod *Mogiłą*, wykazał go na pięć tysięcy. Przyłączyli się tam przychylni Lubomirskiemu i dwaj jego synowie.

1665 r. W ciągu zamieszek domowych, gdy wojska z Ukrainy odwołane zostały, napróżno goniec tatarski od hana zapytywał króla Jana-Kazimierza, czemu zaniechał szczęśliwie rozpoczętą wojnę przeciw Moskwie, do któréj wedle przymierza, oświadczył gotowość posiłków; — napróżno posłaniec od hetmana kozackiego Tetery, zapewniał króla o wierności swoich i wzywał wojennych posiłków, błagając go, aby z wojskiem sam przybył zmusić osłabioną Moskwę do pokoju. — Król, powodowany podszeptami dworzan, poświęca dobro całego kraju, osobistéj niechęci ku Lubomirskiemu.

1665 r. d. 4 Września. Pod *Częstochową*, klęska wojsk Jana-Kazimierza pod komendą Paca, kanclerza litewskiego, działających za-

czepnie przeciw związkowi, który trzymał stronę Lubomirskiego. Tysiąc trzystu rachowano zabitych. — Lubomirski nie należał do potyczki. On wziętych w niewolę trzech Paców, wodza Połubińskiego i innych, ugaszcza i darzy swobodą.

Krzysztof Grzymułtowski, kasztelan poznański, staje na czele związku szlachty wielkopolskiéj, niechętnéj dworowi dla środków użytych przez królową ku obraniu następcy tronu; — oburzonéj nadużyciami i grabieżą popełnianą przez wojska królewskie; — i ogłasza ów związek szlachty, w obronie swobód i praw, które nie dozwalają bez wiedzy stanów, poczynać wojnę, tem bardziéj domową. 1665 r.

Jerzy Lubomirski, zapobiegając dalszym krwi rozlewom, wysyła syna swego starostę spizkiego do królowéj, z prozbą o wstawienie się za nim do króla. Porucza się jéj woli, byle nie zmuszano go do tułactwa po obcéj mu ziemi. — Królowa z życzliwością przyjmuje w Warszawie to oświadczenie i przyrzeka wpływy. 1665 r.

Ugoda słowna pod *Pelczynem.* — Lubomirski, chociaż przeprosił króla w jego namiocie; król przecież, poduszczany przez dworzan, powziętą niechęć ku księciu zachował. Grzymułtowski rozpuszcza szlachtę wielkopolską do domów; — a Lubomirski, który niedawno w czasie ucieczki Jana-Kazimierza od Szwedów, najwięcéj z Czarnieckim przyczynił się do zwrócenia mu korony, tułaczem jest znowu. — Związek wojskowy odprowadza go z żalem do granicy polskiéj. 1665 r.

Umarł w *Sokołówce*, miasteczku, ziemi niegdyś lwowskiéj, dziś w obwodzie złoczowskim, Stefan Czarniecki, herbu Łodzia, od roku 1664 po Janie Wyhowskim, wojewoda kijowski, hetman polny koronny, bohater głośny z zasług położonych w ojczyźnie, straszny nieprzyjaciołom Polski dla szparkiéj dzielności. — Okropnie był ranny pod *Monasterzyszczami:* kula wskroś mu gębę przeszyła, tak, że na podniebieniu, musiał blaszkę nosić. Ztąd, gdy mu ktoś zrobił uwagę, że z ubogiego szlachcica, tak wielkim został senatorem, odpowiedział trafnie: „*Ja wzrosłem nie z soli ani* 1665 r. d. 5 Grudnia.

z roli, ale z tego co mię boli.“ — Na chwilę przed zgonem, gdy oddano mu list królewski z przywilejem na hetmaństwo polne koronne, rzekł umierający starzec: „*Wszakżem mówił, że wtedy dadzą mi buławę, kiedy ręka do szabli, służyć już nie będzie.*“ — Przeżył lat 66. — Prawnuk jego po córce, Jan Branicki, herbu Gryff, hetman wielki koronny, posąg mu wystawił w nadanym od Rzeczypospolitéj Tykocinie, za jego zasługi.

1665 r. Ciągłe deszcze w żniwa, pognoiły zboża. — Nastąpił głód i morowa zaraza

1666 r. Trudności ku spełnieniu ugody pod *Pełczynem* umówionéj: Naprzód, zapewniony przez tę ugodę zwrot do urzędów i dygnitarstw, odjętych Lubomirskiemu przez dekret, który go potępił, staje się niepodobnym po rozdaniu onych innym już osobom; — powtóre: dworscy, mianowicie kanclerz Prażmowski, zacięty przeciwnik Lubomirskiego, podżega króla do wymagań po księciu, aby się przychylił do obrania następcy tronu, wedle myśli królowéj. Królowa zaś, mając wypłaconą sobie od Austryi sumę zastawną z wykupu księstwa opolskiego, które posiadała z ustępstwa Jana-Kazimierza, skoro się dowiedziała, że Lubomirski jest niezachwiany w swoich zasadach, co do następstwa tronu; wnet chce użyć owéj sumy na przekupienie wojska związkowego. — Lecz ten zamiar nie miał powodzenia. — Lubomirski manifestem rozesłanym po całéj Polsce i po obcych krajach, usprawiedliwia się z zarzutów, niesłusznie mu czynionych; nie oszczędza on tem króla, gdzie przedstawia, że dekret, którym król potępił go, był nielegalny. — Wzmaga się obustronne rozjątrzenie.

1666 r. Umarł Wacław Leszczyński, prymas, arcybiskup gnieźnieński. — Król dostojność prymasa nadał Prażmowskiemu.

1666 r. Jan-Kazimierz wzywa powtórnie Litwę, aby ku pocieszeniu strapionéj królowéj, dopiąć orężem celów nieotrzymanych rozrzutnością skarbów. Wzywa pomocy kozaków i Tatarów, bez uwagi na zniszczenie kraju.

1666 r. Szlachta różnych województw pod naczelnictwem naj-

znakomitszych osób w narodzie, uchwala pospolite ruszenie, aby zapobiedz rozbojom i drapieży wojskowych, jakie w roku zeszłym dały się im doznać.

Król wyrusza z Warszawy z trzema tysiącami Litwy; pościągano wojska z artyleryą o trzydziestu działach większego kalibru; nowe porobiono zaciągi. Popis w Nowemmieście nad Pilicą, okazał wojsk królewskich 20 tysięcy. 1666 r. w Kwietniu.

Uzbrojone województwa: krakowskie, sandomierskie, poznańskie, kaliskie, sieradzkie i łęczyckie, łączą się w jedność. Lubomirski skłania ich ku sprawie Rzeczypospolitéj. Szlachta z nim się łączy. Siła jego strony, wynosi więcéj 20tu tysięcy. 1666 r.

Wojsko królewskie narzeka, że je wiodą na rzeź współbraci. Jan-Kazimierz z natury dobry, słabnie na duchu: okazuje łatwość w przyjęciu do swéj łaski rokoszanów. Lubomirski, choćby ofiarą życia, pragnie wstrzymać wojnę domową, byle wrócił do ojczyzny ze sławą i zatartą plamą rokoszu. 1666 r.

Jan-Kazimierz, ku zawarciu zgody, wysłał komisarzy do *Uniejowa* nad Wartą, gdzie przybyli komisarze i od województw związkowych. Strona Lubomirskiego, na żądanie króla, stanęła przy miasteczku *Brudzewo*. 1666 r.

Podstęp strony królewskiéj sprawił oburzenie. Wśród przygotowań do układów, pod *Koninem*, oddział wojsk królewskich w cichości nocnéj, posuwa się ku *Brudzewu*. Lubomirski otrzymuje od przychylnych sobie z królewskiego obozu tajne ostrzeżenie. W tem działa wysłane przeciw niemu, uwięzły w trudnych do przebycia manowcach. 1666 r.

Klęska wojsk królewskich w Kujawach, niedaleko Inowrocławia nad rzeką Noteć, przy wiosce *Montwy*. Związkowi powodowani obawą zemsty, bili się zażarcie. Rzeź okropna trwała półtoréj godziny. Zupełne zwycięztwo przy Lubomirskim. Cztery tysięcy legło trupem królewskich, a kilku tylko ze związkowych i szlachty. Po skończonéj bitwie, z niewczesną pomocą przybyło królowi dwa tysiące 1666 r. d. 13 Lipca.

kozaków, pod wodzą znanego z okrucieństw *Czopa*, który z daleka przypatrując się bezczynnie, poległ od kuli wymierzonéj w ucho.

1666 r. d. 30 Lipca. W *Łęgowicach* nad Pilicą, po doznanéj pod *Montwami* porażce, król skłania się do zgody. Dał publiczne na piśmie przyrzeczenie, że za życia swego, nikomu do osiągnienia tronu polskiego pomagać nie będzie, i że sprawa księcia Lubomirskiego, sprawiedliwie na sejmie ma być osadzoną, Ale chociaż amnestya powszechna, ogłoszoną została, lubo król dał się przeprosić, przecież Lubomirski, już nie dowierzając królowi, po raz trzeci odjechał do Wrocławia.

1666 r. d. 9 Listopada. Sejm wśród oburzenia znacznéj części senatu na odkryty spisek dworu z postronnemi, przeciw wolnemu obiorowi króla; wśród sporów nad sprawą księcia Jerzego Lubomirskiego; pomimo gwałtownych potrzeb krajowych narad, zerwany został przez Kaspra Miaskowskiego, który był podmówiony na to przez nieprzyjaciół księcia.

1666 r. Pułkownik kozacki *Doroszenko*, poddawszy Ukrainę pod panowanie Turcyi, złączył się w 20 tysięcy kozaków ze 40 tysiącami Tatarów, którzy, zrywając przymierze z królem, dla korzyści rabunku w bezbronnym kraju, weszli w granicę Polski po nieprzyjacielsku. Sułtan Machmet IV, całą Ruś polską, ogłosił za swoją posiadłość; a mnicha *Geskona* Chmielnickiego, lennym zrobił księciem.

1666 r. Z uwagi na sędziwe lata hetmana Potockiego, Sebastyan Machowski, obrany został przez radę senatu przy królu, na dowódzcę sześciu tysięcy wojska, wysłanego na Ukrainę przeciw Tatarom i zbuntowanym kozakom.

1666 r. Klęska pod *Batowem* na Ukrainie, zadana Polakom przez liczniejszych o dziesięć razy Tatarów, złączonych z kozakami. Dowódzca Machowski wzięty w niewolę do Krymu.

1666 r. Nim doszła wieść do Warszawy o klęsce pod *Batowem*, król dowiedziawszy się, że sułtan przywłaszcza sobie Ukrainę, i że zgromadza wielkie siły, aby korzystać z zamieszek w Polsce; wyznacza w poselstwie do Stambułu Hieronima Radziejowskiego, któremu świeżo zwócono prawo do czci i urzędów.

Król pragnął, aby on podtrzymaniem dawnego z Turcyą sojuszu, zatarł plamę zdrady, jakiéj się dopuścił wprowadzając Szwedów przeciw ojczyźnie.

Jan-Kazimierz widzi ostateczną niemoc królowéj, złożonéj chorobą. Wśród nieszczęść własnych i krajowych, szuka pociechy w religii: nawiedza Częstochowę. 1667 r. w Styczniu.

Sejm zwołany przez króla na ratunek kraju, objawił brak światła w posłach i części senatu. Było to następstwem zaniedbania nauk; ztąd jakby dziecinna troskliwość o same osobiste swobody szlacheckie. Nie dowierzano królowi, gdy przedstawiał naglącą potrzebę obrony przeciw grożącym sąsiadom. Były mniemania, że Radziejowski ma sprowadzić wojska tureckie ku zniesieniu wolnéj elekcyi królów, tem bardziéj, że królowa, pomimo ciężkiéj choroby, nie ustawała w zabiegach ku dopięciu swoich zamysłów. A więc powstały wrzaski przeciw zmowie z obcemi dworami. Światlejsza część sejmujących, skłoniła resztę do uwierzenia, że Ukraina w buncie, poddaje się Turcyi, która wysłała czausa, będącego już we Lwowie, z wypowiedzeniem wojny; że Moskwa nie przyjmuje układów o pokój, i że już wkracza do Litwy. W końcu, chociaż podziękowano królowi za rychłe wyprawienie posła do Stambułu, przecież sejm niedostateczne obmyślił środki do odparcia najazdów ościennych. 1667 r. d. 24 Stycznia.

We wsi *Andruszów*, w gubernii smoleńskiéj, nad rzeką Grodenką, między Mścisławem a Smoleńskiem, układ z Moskwą przez wysłanych na to komisarzy zawarty, o zawieszenie broni na lat trzynaście, to jest: po dzień 30 Czerwca 1680 roku, mocą którego, Smoleńsk, Starodub, Czernichów i inne miasta za Dnieprem, mają być przy Moskwie. Dniepr uznano za granicę pomiędzy rozdzieloną Ukrainą na moskiewską i polską. — Kijów miał pozostać dwa lata, to jest po dzień 15 Kwietnia 1669 roku przy Moskwie, a potem, miał być Polakom zwrócony. Sicz zaporozka, obu państwom służyć miała za przedmurze przeciw Turcyi. — Polakom, którzy posiadali dobra za Dnieprem, skarb carski miał wynagrodzić ich straty 1667 r. d. 30 Stycznia.

pieniędzmi. Polsce zaś, zwrócono zabrane województwa: połockie, witepskie i Inflanty. Obie strony, wzajemną sobie pomoc przeciw Turkom i Tatarom zastrzegły.

1667 r. d. 7 Lutego. Umarł we Wrocławiu w tułactwie, Jerzy książę Lubomirski, hetman polny, marszałek wielki koronny, mąż pełen zasług w obronie kraju i praw ojczystych. Niektórzy dziejopisowie obwiniają go o zbytek uporu w sprawie o — następstwo tronu; przez co ściągnął podejrzenie, jakoby działał w interesie cesarza Leopolda, ku obaleniu francuskich względem berła polskiego zamysłów.

1667 r. d. 4 Maja. Umarła królowa Marya Ludwika, córka Karola Gonzagi i Katarzyny lotaryńskiéj, z domu de Nevers książąt Mantuy i Monferatu, wdowa po Władysławie IV, żona brata jego Jana Kazimierza, króla polskiego. Żal po niéj, nie był powszechnym. Odznaczały ją wprawdzie niepospolite przymioty umysłu; lecz wychowana we Francyi, więcéj tchnęła przychylnością dla niéj, niż dla Polski, gdzie była królową. Zamiar jéj osadzenia na tronie polskim księcia d'Enghien, za którym była jéj siostrzenica, spowodował rozlew krwi polskiéj, znaczne koszta i nieszczęścia Lubomirskiego, który stał się ofiarą zemsty przez panujące jéj wpływy na powolność króla Jana-Kazimierza.

1667 r. Umarł Stanisław Potocki (znany ze swego przysłowia Re-vera) hetman wielki koronny. Lat 60 służył krajowi, nie szczędząc zdrowia ani majątku. W czterdziestu bitwach mężnie potykając się z nieprzyjaciołmi, lub też przeciw nim naczelnie dowodząc, znakomicie zawsze odznaczał się miłowaniem kraju i walecznością. Od monarchów swoich, dziesięć zamożnych starostw w nagrodę zasług otrzymał. Żył lat 88.

1667 r. Po śmierci Stanisława Potockiego, Jan Sobieski, marszałek w. kor., mianowany był hetmanem w. kor.; a Dymitr, książę Wiśniowiecki, wojewoda bełzki, po Sobieskim został polnym hetmanem koronnym.

1667 r. Hetman w. kor., Jan Sobieski, odebrał polecenie wyprawy przeciw napadom Tatarów i kozaków. Zakłada obóz pod wsią *Skwarzawą*, o milę od Żołkwi. Ściąga jazdę i roz-

łożoną po różnych miasteczkach piechotę; nakazuje zaciągi; czyni przegląd artyleryi; a dla niedostatku skarbu, rozszarpanego nierządem i chciwością skarbowych urzędników, pierwsze wojenne potrzeby, własnym opatruje nakładem.

Umarł w Adryanopolu Radziejowski, poseł do Turcyi o utrzymanie dawnego sojuszu. Porta niczem niezłagodzona, wymagała złamania traktatu, zawartego pomiędzy Polską a Moskwą. Ta trudność, a ztąd obawa opinii w kraju, jakoby on nie chciał powstrzymać grożącéj Polakom wojny, wprawiły Radziejowskiego w niemoc, z któréj już nie powstał. 1667 r. d. 2 Sierpnia.

Sekretarz poselstwa polskiego do Turcyi, Franciszek Wysocki, zastępując zmarłego posła Radziejowskiego, na ostatniéj audyencyi u sułtana, odebrał odpowiedź stanowczą: że jeśli Polska nie zerwie przymierza z Moskwą, ani myśleć może o pokoju z Portą. Przy innych warunkach, co do wzajemnego zabezpieczenia się od napadów, żądała Porta, aby Rzeczpospolita do kozaków poddających się Turcyi z *Doroszenkiem*, żadnego odtąd prawa nie rościła. 1667 r. d. 15 Sierpnia.

Wystawny pogrzeb królowéj Maryi-Ludwiki, żony króla Jana-Kazimierza w Krakowie. 1667 r. d. 22 Września.

Zwycięztwo hetmana w. kor. Jana Sobieskiego nad Tatarami pod miasteczkiem *Podhajce*, (w Galicyi o trzy mile od Brzeżan). Sobieski przezornie rozporządził wojskiem. Niewięcéj miał go jak 12 tysięcy; a było do czynienia przeciw 80 tysiącom. Rozstawieniem swoich hufców po wielu miejscach, wprowadził Tatarów w mylne mniemanie o istotnéj swéj sile. W stanowczéj utarczce, wprawdzie utracił czterystu; lecz Tatarów legło więcéj dwóch tysięcy. Rozdwojenie kozaków, znacznie wpłynęło na los obozu polskiego. Gdy Sobieski oblężony przez dwa tygodnie, zwątpił już o swéj przyszłości; wieść doszła do Podhajec, że *Sirko*, naczelnik przeciwnych *Doreszenkowi* kozaków, wpadł do bezbronnego Krymu, pustosząc go mieczem i ogniem. Troskliwi Tatarzy, zamyślają wracać do kraju. *Doroszenko* poddaje się posłuszeństwu Polski; a za jego wpływem, stanęło przymierze z Tatarami. 1667 r. d. 16 Październ.

1667 r. Wracający Tatarzy do Krymu, palą przeszło trzysta wsi na Pokuciu, a to mimo zaprzysiężonéj umowy i danych wzajem zakładników. Silnicki, pod miasteczkiem *Narajowem*, rozproszył ich, położywszy 1500 trupem. Szlachta wołyńska dognała ich pod *Dubnem*; znaczną część wyrznęła; a schwyconych jeńców i łupy odebrawszy, zmusiła resztę do ucieczki.

1667 r. Przeniesiono sądy ziemskie z Kijowa do Żytomierza, który późniéj, od roku 1686, aż do upadku Rzeczypospolitéj, był uważany za stolicę województwa kijowskiego.

1668 r. d. 24 Stycznia. Na sejmie zwołanym przez króla ku potrzebom kraju, pod laską Karola księcia Czartoryskiego, podkomorzego krakowskiego, narzekano na szczodrobliwość króla Jana-Kazimierza w rozdawaniu starostw z uszczerbkiem własnych jego dochodów. Ci, którym nie powiodło się otrzymać podobnych darów, żądali przez zemstę, aby król oddalił posłów zagranicznych, a mianowicie francuskiego. Lecz więcéj oświeceni, stawili w tem opór skuteczny. Narzekano na sfałszowanie monety. Podziękowano Sobieskiemu za otrzymane nad Tatarami zwycięztwo. Potwierdził sejm zawarte z nimi przymierze; ale przyrzeczony im podarunek i żołd należny wojsku, do późniejszéj odłożono pory.

1668 r. d. 12 Czerwca. Wśród zwołanej najwyższéj rady krajowéj, w liczbie 46 senatorów, Jan-Kazimierz przedstawia zamiar zrzeczenia się korony. Smutek, rozpacz dygnitarzy państwa; daremne ich łzy i błagania na klęczkach przed tronem, aby berło polskie zatrzymał na resztę lat swoich. Zniechęcony, bądź zgryźliwym rządem, bądź wyrzutami własnego sumienia za wyrok potępiający Lubomirskiego, gdy król nie dał się zachwiać; rada senatu objawiła swe zdanie: że jak wola całéj Rzeczypospolitéj obiera króla; tak sprawa zrzeczenia się korony, jéj tylko wyrokiem może się rozstrzygnąć.

1668 r. Elektor brandeburgski, po trzech latach daremnego oczekiwania sumy 120 tysięcy talarów, zabezpieczonéj przez pakta bydgoskie na starostwie drohimskiem; zajechał to starostwo za wiadomością króla Jana-Kazimierza.

Na sejmie, pod laską Stefana Sarnowskiego, podkomorzego łęczyckiego, Jan-Kazimierz ostatni z domu *Wazów* panujących w Polsce, w rzewnéj mowie rozstaje się z narodem: — zrzeka się korony i ustępuje z tronu. — Po dwudziestu latach nieszczęśliwego panowania, w roku 60 życia, przed sejmem elekcyjnym wyjechał do Francyi, która i po śmierci królowéj polskiéj Maryi-Ludwiki, jéj partyzantki, nie traciła nadziei osadzenia na tronie polskim którego z książąt swoich krwi królewskiéj, a mianowicie *Kondeusza*, który był ojcem księcia *d'Enghien*. Po abdykacyi Jana-Kazimierza, do oznaczonych mu 150 tysięcy złotych pensyi corocznéj, ze skarbu Rzeczypospolitéj, Ludwik XIV przydał mu dochody kościelne z opactwa świętego Germana w Paryżu i św. Marcina w Niwernie, gdzie on dnia 16 Grudnia 1672 roku umarł ze zmartwienia, na odebraną wiadomość o wzięciu przez Turków Kamieńca podolskiego. — Ciało jego, sprowadzone do Polski, pochowano w Krakowie; — serce w kaplicy kościoła Benedyktynów opactwa św. Germana w Paryżu. — Zdaniem dzisiejszych historyków, Polska po śmierci Władysława IV, dostała króla, jakich często niebo zsyła w gniewie swoim na ukaranie narodu. — Machina rządowa już była zepsutą; upadł duch obywatelski. Polska słabła, a podnosili się sąsiedzi. U steru rządowego, potrzebny był mąż dzielnego umysłu, z sercem przeczuwającem niebezpieczeństwa i z rozumem, któryby im zaradzić potrafił. — Jan-Kazimierz, charakteru miękkiego, zazdrosny, mściwy, niestały, lubiący intrygi, dwie tylko miał zalety: nieustraszony stawał do boju i szczerze był nabożnym. — Lecz będąc jeszcze królewicem, otwarcie Polaków nie lubił, i ztąd jaką bądź wiadomość o klęsce lub stratach, przyjmował z uśmiechem wśród wesołych tańców. — Polska po stratach tylu pod jego rządem, zbliżyła się o wiek cały do upadku. 1668 r. d. 16 Września.

Iwan Brzuchowiecki, hetman Ukraińców moskiewskich, bunt przeciw Moskwie podnosi, i wkrótce przez Doroszenka, sprzymierzeńca swego, zdradliwie zabity. 1668 r.

1668 r. d. 5 Listopada — Prymas królestwa, arcybiskup gnieźnieński, Mikołaj Prażmowski, po abdykacyi Jana-Kazimierza, składa sejm konwokacyjny.

1669 r. d. 2 Maja. — Na sejmie elekcyjnym, pod laską Feliksa Potockiego, podstolego koronnego, pretendentami byli do korony: Filip Wilhelm, książę nejburski i Karol książę lotaryński. Lecz prymas Prażmowski i hetman Jan Sobieski, życzyli sobie mieć królem księcia *Kondeusza*, pierwszego z bohaterów Francyi owego wieku. Jakoż nieradzi byli powszechnéj zgodzie, nazwanéj cudem, aby Michał Korybut, książę Wiśniowiecki był królem. Z pomiędzy zalecających go do tronu, pierwszymi byli: Andrzéj Olszewski, podkanclerzy koronny i Stanisław Krzycki, podkomorzy kaliski. — Ojciec Michała, Jeremiasz książę Wiśniowiecki, wojewoda ruski, z wypadku buntów kozackich, pozbawiony za Dnieprem wszelkiego w znacznych dobrach mienia, zostawił synowi pamięć tylko swych zasług i pochodzenie z książąt niegdyś panujących w Litwie. — Królowa Marya-Ludwika i królewic Ferdynand, biskup wrocławski i płocki, staranne dali mu wychowanie; a na utrzymanie się, miał pensyi sześć tysięcy złotych z zapisu téjże królowéj. — Gdy w czasie elekcyi usłyszał odgłos: — „Niech żyje król Michał!“ — ze łzami wymawiał się od berła temi słowy: — „*Niechaj odejdzie odemnie ten kielich!*“

1669 r. — Sejm elekcyjny postanowił, aby nigdy król polski nie ważył się abdykować korony i aby za życia swego, nie mianował następcy do tronu. Zniesiono wyrok przeciw Jerzemu Lubomirskiemu.

1669 r. — MICHAŁ KORYBUT, książę Wiśniowiecki, król polski, koronowany w Krakowie; — syn Jeremiasza księcia Wiśniowieckiego, wojewody ruskiego, znakomitego wojownika i Gryzeldy Zamojskiéj, wnuki wielkiego Jana Zamojskiego, hetmana i kanclerza. Urodził się 1638 roku, potomek Korybuta, który był synem Olgierda, a bratem Jagiełły. — Po pięcioletniem panowaniu w nieszczęśliwych czasach dla

Polski, mając lat 35, bezpotomnie umarł roku 1673; — pochowany w Krakowie. — Żona jego Eleonora, córka cesarza Ferdynanda III, zaślubiona 1670 roku; — w powtórnym związku po owdowieniu, małżonka Karola V, księcia Lotaryngii; — umarła roku 1697.

Król Michał odebrał na sejmie z rąk posła hiszpańskiego order złotego runa, gdy zamyślał był żenić się z siostrą cesarza Leopolda, nie słuchając doradzców, którzy pragnęli jego związku z księżniczką francuską *Mademoïselle d'Orleans;* co dało powód do pomnożenia między magnatami mniéj chętnych królowi. 1669 r. d. 6 Październ.

Doroszenko po zabiciu Brzuchowieckiego, zamierza opanować obie Ukrainy. Lecz gdy nowy hetman zadnieprski, Demian *Mnohogrzeszny*, wydarł mu Ukrainę moskiewską; Doroszenko w rozpaczy, poddaje się Turkom na nowo. 1669 r.

Sejm zerwany przez posła kijowskiego Aleksandra Olizara, pod pozorem, że król nie rozdaje starostw wedle poprzysiężonych paktów, które wygnańcom smoleńskim i czernichowskim zapewniły dochodu 30 tysięcy złotych w Koronie, a 15 tysięcy w Litwie. Zazdrość możniejszych i dwie przeciwne sobie partye w narodzie: austryacka i francuska, niepokoiły rządy króla Michała, gdy Polska w niebezpiecznem była położeniu. 1669 r. d. 5 Listopada.

Ślub w Częstochowie króla Michała z arcyksiężniczką Eleonorą, którą jéj matka, cesarzowa wdowa przywiozła tam sama. 1670 r. d. 27 Lutego.

Po utwierdzeniu paktów *Andruszowskich* z Moskwą, sejm zerwany przez Zabokrzyckiego, posła podolskiego. — Polska wyniszczona wojnami, przy niedostatku skarbu, w nierządzie i ciągłych niezgodach, wśród niebezpieczeństw od ościennych mocarstw, coraz więcéj upada na znaczeniu i powadze u postronnych. 1670 r. d. 5 Marca.

Wesele króla Michała z arcyksiężniczką Eleonorą obchodzone w Krakowie. 1670 r. d. 15 Marca.

Koronacya królowéj Eleonory w Warszawie, co nie ma uwłaczać przywilejom Krakowa. 1670 r. d. 19 Październ.

1670 r. Komisya w Ostrogu. — Polacy, pod wpływem podkanclerzego Olszewskiego, biskupa chełmińskiego, żądają przywrócenia unii kościoła; co Doroszenkę przywiodło do zerwania wszelkich z Polską negocyacyi. — A lubo *Haneńko* w następnym 1671 roku otrzymał buławę od króla Michała, który uznał go hetmanem Ukrainy przeddnieprskiéj, od Kijowa, aż po Słucz na Wołyniu, wedle układów *hadziackich*; przecież Doroszenko zawsze tam przemagał.

1671 r. Hetman wielki koronny, Jan Sobieski, wzięciem Bracławia, Baru i innych miast, złamał potęgę Doroszenki, któremu został tylko Czehryn i sześć tysięcy kozaków.

1672 r. d. 26 Stycznia. Sejm zwołany z okoliczności wojny wypowiedzianéj przez Turcyą, zerwany został niezgodą strony prymasa z królewską.

1672 r. w Marcu. Za wpływem posłów elektora brandeburgskiego, zaprzysiężono pakta *welawskie* i *bydgoskie*, mocą których, elektor królowi polskiemu 1,500 piechoty na wojnę turecką przystawi.

1672 r. d. 28 Maja. Sejm ku obmyśleniu środków odparcia Turków, zerwany został niezgodą panów ze szlachtą, która za królem obstaje. Każda strona, w wojnie z Turcyą, upatruje tylko sposoby pognębienia strony przeciwnéj.

1672 r. d. 7 Czerwca. Prymas, Mikołaj Prażmowski, umyślił detronizować króla Michała. — Zezwala na to królowa Eleonora, nieprzychylna małżonkowi swemu, byle królem obrano ulubionego jéj wprzódy Karola, księcia Lotaryngii, i byle on z nią się ożenił. — Jan Sobieski, hetman wielki koronny zgadza się na detronizacyą; lecz dla pogodzenia różniących się partyi, usiłuje skłonić je do wyniesienia na tron polski synowca Kondeusza, księcia *de Longueville*, z tém, aby się ożenił z królową Eleonorą. — Wśród zgody wszystkich na te układy, młody książę w wojnie Ludwika XIV z Hollandyą, zabity został.

1672 r. d. 4 Sierpnia. Turcy przeszli Dniestr; a nie zastawszy najmniejszego przeciw sobie przygotowania, przewidywali jakąś zasadzkę.

Wielki wezyr Kupruli, w obecności sułtana Mahometa V, oblega Kamieniec Podolski. 1672 r. d. 18 Sierpnia.

Twierdza Kamieńca Podolskiego (któréj komendant nie chciał przyjąć załogi od hetmana Jana Sobieskiego), gdy przez nieostrożność, skład prochów został wysadzony, poddaje się Turkom. — Biskup kamieniecki i całe duchowieństwo przeniosło się do Lwowa. Katedrę zajęto na meczet; a na wieży, stanął półksiężyc. 1672 r. d. 29 Sierpnia.

Wielkopolanie oburzeni obelgą, jakiéj doznaje król Michał, od partyi jemu przeciwnéj, ogłaszają pospolite ruszenie w obronie króla, i łączą się pod *Gołębiem* z *Małopolską*. 1672 r. we Wrześniu.

Turcy, Lwów oblegają, a druga ich część staje obozem pod Buczaczem. 1672 r. d. 27 Września.

Po dwóch tygodniach dzielnéj obrony Lwowa pod sprawą Eliasza Łąckiego, miasto składa okup Turkom.

Konfederacya pod *Gołębiem*, obiera marszałkiem swoim Stefana Czarnieckiego, pisarza polnego koronnego, który był synowcem zmarłego z tymże imieniem hetmana. 1672 r. d. 11 Październ.

Hetman wielki koronny, Jan Sobieski, zwycięża Turków 15 ich tysięcy trupem kładzie; — więźniów 20 tysięcy uwalnia. 1672 r. d. 16 Październ.

W Buczaczu, haniebny traktat z Turkami: Kamieniec z województwem podolskiem ma zostać przy Turcyi. — Polska corocznie ma jéj płacić haracz w sumie 22 tysięcy dukatów. — Ukraina oddana będzie kozakom, którzy ulegać mają rządowi tureckiemu. 1672 r. d. 18 Październ.

Pod Nieświeżem, fundacya klasztoru Benedyktynów i kościoła św. Krzyża przez księcia Radziwiłła. 1672 r.

Konfederacya *Gołębiowska*, która z początku 180 tysięcy szlachty koronnéj liczyła, odkłada zjazd do Warszawy na dzień 4 Stycznia następnego 1673 roku; — w końcu bowiem, niewięcéj ich w Lublinie przy królu zostało, jak pięciuset. 1672 r. d. 10 Listopada.

Związek wojska koronnego w Łowiczu przeciw konfederacyi gołębiowskiéj, która prymasa z braćmi jego, od 1672 r. d. 24 Listopada.

wszelkich dostojeństw odsądziła. Już się zanosiło na wojnę domową, gdy nieprzyjaciel jest w kraju.

1672 r. d. 16 Grudnia. Umarł we Francyi, po dobrowolnéj abdykacyi, tam zamieszkały król polski Jan-Kazimierz, ze zmartwienia na odebraną wiadomość o wzięciu przez Turków Kamieńca Podolskiego. — Rzecz godna uwagi, że roku 1572 skończył życie ostatni z Jagiellończyków; w sto lat późniéj, ostatni z Wazów; a ten, jakkolwiek nie zdołał podźwignąć już nadpsutą machinę rządową; jednak schodząc z tronu, w pożegnalnéj mowie swojéj, pełnéj życzliwych uczuć dla kraju, trafnie przepowiedział, co w sto lat po jego śmierci nastąpiło 1772 roku.

1673 r. d. 4 Stycznia. Zjazd w Warszawie, zamieniony w sejm *uspokojenia*, gdzie Trzebicki, biskup krakowski i Chrapowicki, wojewoda witepski, prymasa i hetmana Sobieskiego z królem Michałem pojednali. — Zniesiono konfederacyą gołębiowską i wszystkie obustronne z niéj wynikłe akta. — Uchwalono potrzebę sześćdziesięciu tysięcy wojska i aby co trzeci sejm bywał w Grodnie.

1673 r. d 15 Kwietnia. Umarł w Ujazdowie pod Warszawą prymas Prażmowski, arcybiskup gnieźnieński, o którym współczesny Pasek w Pamiętnikach swoich, ostre wspomnienie zostawił. — Po śmierci Prażmowskiego, został prymasem Kazimierz Florian książę Czartoryski, biskup kujawski.

1673 r. Hetman Jan Sobieski, doradza klejnoty koronne zastawić na dalsze prowadzenie wojny z Turcyą.

1673 r. Król Michał, chce osobiście podzielać wyprawę przeciw Turkom. Udaje się pod *Gliniany* do wojska, ktore ku Dniestrowi ciągnęło. — Choroba zmusza go wracać do Lwowa.

1673 r. d. 10 Listopada. Śmierć króla Michała we Lwowie. Rządy jego były niepokojone zazdrością możnych. Dobroć króla i ukształcenie umysłowe, nie zdołały podźwignąć Polski chylącéj się do upadku. Nadzwyczajny tylko geniusz mógłby zaradzić wśród zamieszek domowych, tak grożącéj sile sąsiadów.

Zwycięztwo hetmana Jana Sobieskiego pod *Chocimem*, gdzie poraził 60 tysięcy Turków, zabrał ich obóz, armaty i wojenne przybory, a *Chocim* dostał się Polakom. 1673 r. d. 11 Listop.

Na sejmie konwokacyjnym pod laską Franciszka Bielińskiego, uchwalono podatki na dalsze prowadzenie wojny i zapewniono pokój religijny. 1674 r. d. 12 Stycznia.

Umarł Kazimierz-Florian książę Czartoryski, prymas arcybiskup gnieźnieński, mąż zasłużony w ojczyznie. Miejsce jego zajął Trzebicki, biskup krakowski. 1674 r.

Sejm elekcyjny, nigdy więcéj nie objawił pretendentów zagranicznych do tronu polskiego. Powitano uroczyście hetmana Sobieskiego jako bohatera: otoczono go z okrzykiem radości. Przyniósł chorągwie zdobyte pod Chocimem, aby je złożyć obranemu na króla. Od siebie zalecał księcia *Kondeusza*, z krwi królów francuskich. — Lecz nadspodziewanie podany sam Jan Sobieski w województwie ruskiém przez wojewodę Stanisława Jabłonowskiego, miał wkrótce za sobą wszystkie województwa koronne. — Litwa pod przewodem hetmana swego Michała Paca, sprzyjała zamiarom wdowy po królu Michale, królowéj Eleonorze, która pragnęła rękę swoję i tron polski oddać Karolowi V, księciu Lotaryngii. 1674 r. d. 20 Kwietnia.

W ciągu sejmu elekcyjnego, wieczorem o godzinie dziewiątéj, partya litewska Paców i książąt Wiśniowieckich, objawiwszy opór przeciw obiorowi Sobieskiego, umknęła z pola elekcyi. Województwa koronne bez względu na to, nalegały, aby biskup krakowski zbierał głosy, i aby większość natychmiast była ogłoszoną. — Hetman Jan Sobieski ozwał się szlachetnie: „Pośpiech taki, nie zgadza się z wolnością. Wolę być podległym przez całe życie, niż nakazywać jednemu ze współziomków wbrew jego życzeniu.“ — Sesyą odłożono. 1674 r. d. 20 Maja.

JAN III SOBIESKI obrany jednomyślnie królem polskim, wielkim księciem litewskim. — Urodził się dnia 2 Czerwca 1624 roku z Jakóba Sobieskiego, kasztelana kra- 1674 r. d. 21 Maja.

kowskiego i Teofili Daniłowiczównéj, wojewodzianki ruskiéj, wnuki hetmana Żółkiewskiego. — Panował lat 22. — Umarł w Wilanowie 1696 roku mając lat 72. — Żona jego Marya Kazimiera, córka Henryka de la Grange, markiza d'Arquien, wdowa po Janie Zamojskim, wojewodzie sandomierskim, zaślubiona 1665 roku dnia 5 Lipca; umarła r. 1716. — Potomstwo z niéj: Jakób-Ludwik, zmarły 1737 r. Ten z małżonki swéj, córki Filipa lancgrafa Renu linii nejburskiéj, zostawił dwie córki: Karolinę, zaślubioną księciu de Bouillon i Klementynę, zaślubioną Jakóbowi Stuart, pretendentowi korony angielskiéj. Drugim synem Jana III był Aleksander; ten umarł w Rzymie roku 1714; trzecim Konstanty, który poślubił hrabiankę de Vessel; umarł bezpotomnie 1726 roku. — Córka Jana III, Teresa, wydana roku 1694 za Maksymiliana, elektora bawarskiego, umarła w Wenecyi 1730 roku.

1674 r. Gdy na sejmie elekcyjnym, po dopełnionym obiorze Jana III, naznaczono dzień 24 Czerwca na koronacyą, on przemówił; — „Nakłady i przygotowania do koronacyi, niezgodne są z niebezpieczeństwem napadu nieprzyjaciół. Naród wyniósł mnie na tron nie dla wystawy, lecz dla wojowania. Powołaniem mojem jest, toczyć wojnę z Turkami. Wprzód wypełnię tę powinność, a późniéj odbędą się uroczystości.“ — Sejm wzruszony tą wielkością umysłu, od téj chwili nadał mu władzę króla, i postanowił, że pieczęć jego nadworna, ma być dostateczną do czasu koronacyi na wszelkie akta władzy królewskiéj. — Polska podniosła się w znaczenie u wszystkich zagranicznych dworów.

1674 r. Jan III wyliczył nie wedle *paktów konwentów*, lecz wedle oświadczonéj i przyjętéj możności: sto tysięcy złotych wojsku litewskiemu, dwakroć sto tysięcy koronnemu; sześćdziesiąt tysięcy na fortyfikacyą Lwowa; trzykroć sto tysięcy na wykupienie klejnotów koronnych.

1674 r. Turcy na Ukrainie. — Wyjąwszy Białocerkiew, któréj bronił pułkownik Rapp i wyjąwszy Kijów zajęty przez Mo-

skwę, cały kraj między Dniestrem i Dnieprem, uległ ich przemocy.

Strwożeni Turcy przybyciem na Ukrainę Jana III, rozpraszają część wojska swego po miastach, i wstecz idą. Sam sułtan Mahomet IV, oparł się o Sylistryą. 1674 r. d. 23 Września.

W rocznicę zwycięztwa pod Chocimem, Jan III zniósł Turków spieszących na odsiecz Baru, i zdobył to miasto. Opanował Mohylów nad Dniestrem, Bracław, Niemirów i dziesięć innych miast warownych. — Mianuje *Sirkę* hetmanem kozackim na miejscu Hanenki. — Turcy pobrani w niewolę. — Tatarzy zniknęli. — Kozacy zwyciężeni tak orężem, jak też łagodnością, mając na czele swoich duchownych i chorągwie, zbiegają się z chlebem i z solą na okazanie poddaństwa. — Król, aby nie postradać zdobyczy, zimuje z wojskiem swojem w Bracławiu. 1674 r. d. 11 Listopada.

Jan III już był zniewolił Portę do układów o pokój; Doroszenkę przy którym Czehryn pozostał, do kapitulacyi; Moskwę, do przymierza. Już był przedsięwziął krok stanowczy odebrania Turkom Kamieńca. — Ale Pac, hetman litewski, otrzymawszy żądane pozwolenie oddalenia się, odjechał, i wojsko litewskie pociągnął za sobą. — Lubo zawstydzony, wrócił; przecież urok jedności polskiéj pod wpływem nowego króla, zniknął na zawsze. Dowiedziano się, że Jan III niewiększą miał moc zatrzymać wojska pod bronią, niż poprzedniki jego. — Sułtan tatarski Adżel-Gieraj, nabrawszy śmiałości, naciera i znosi posterunki; — Doroszenko przewleka układy dla zyskania czasu; — umowy zagajone z Moskwą, zerwane zostały. — Król przymuszony zaniechać natarcia na Kamieniec; bo na domiar trudności, województwa nie dostarczają ani wojska, ani pieniędzy. 1674 r.

Umarł Mikołaj Bieganowski, herbu Grzymała, dzielny wojownik i mąż stanu. Dowodził regimentem cudzoziemskim w bitwie pod *Beresteczkiem* 1651 roku. Był podwakroć posłem do Turcyi, gdzie 1654 roku wyjednał oderwanie Tatarów od kozaków. Walczył w roku 1655 przeciw 1674 r.

Szwedom w Prusach i roku 1660, został kasztelanem kamienieckim.

1675 r. Powódź muzułmańska zalewa Podole, Ukrainę, Pokucie i posuwa się razem ku Kijowowi i górom karpackim. — Król ze szczupłą siłą, unika potyczki; opuszcza Bracław; obiera obronne stanowiska na granicach Wołynia i Czerwonéj Rusi; sam staje we Lwowie.

1675 r. Wojewoda ruski, Stanisław Jabłonowski, zwycięża pod *Złoczowem* 20 tysięcy Tatarów, nad którymi był dowódzcą sułtan Naraddyn.

1675 r. d. 24 Sierpnia. Zwycięztwo Jana III pode Lwowem. Pięć tysięcy wojska polskiego pod osobistem jego dowództwem, pod urokiem jego imienia, odpędziło trzykroć sto tysięcy Muzułnów z pode Lwowa. To zwycięztwo, Europa jako cud głosiła.

1675 r d. 29 Września. Ibrahim-pasza, bombarduje Trembowlą, gdzie ma komendę Samuel Chrzanowski, mąż niezachwianéj odwagi. Minami, już wyłom zrobiono. Kilka tysięcy bomb, sprawiło w mieście pożar i zniszczenie. Wódz oblężonych czeka z garstką walecznych stanowczego ciosu. Chrzanowska przebiega wały z dwoma sztyletami w ręku i woła: — „Gdyby on pomyślił o poddaniu się, jeden będzie dla niego, a drugi dla mnie!“ — I też wyrazy powtarzając, stanęła przed nim. Chrzanowski wśród naczętego wahania się, przekonany z jéj spojrzenia i postawy, o niezłomném jéj postanowieniu, wzruszony odwagą młodéj i nadobnéj żony, poprzysiągł dzielną do ostatka obronę. Jakby natchniony nowem męztwem, odparł z wyłomów wdzierających się Turków i zadał straszną im klęskę — W roku następnym 1676, sejm krakowski uczcił Chrzanowskiego zamieszczonem w konstytucyi podziękowaniem i szlachectwem, jako nagrodą jego waleczności.

1675 r. d. 6 Październ. Jan III pospiesza na odsiecz Trębowli, — Ibraim-pasza odstępuje od oblężenia. — W nieładzie cofania się Muzułmanów, wojska polskie rażą ich oddziały. — Odetchnął Ibrahim aż przeszedłszy Dniestr, Prut i Dunaj.

Król Jan III w Żółkwi przyjmuje poselstwa od Apaffi, księcia Siedmiogrodu; — od cesarza Leopolda; — od Karola II, króla angielskiego; — od króla szwedzkiego; — od elektera brandeburgskiego; od Ludwika XIV, króla francuskiego. Przybył też z Persyi poseł Sofi z przepychem i okazałością. Kraj oswobodzony, napełnia się okrzykami radości. Senat i prowincye błagają przez deputowanych, aby oswobodziciel Polski, który żółwim krokiem zbliża się do tronu, a lotem orła ku zwycięztwu, przybył już wziąć koronę, na jaką tylekroć zasłużył. 1675 r. d. 9 Listopada.

W Krakowie koronacya króla Jana III i królowéj Maryi-Kazimiery. 1676 r. d. 2 Listopada.

Na sejmie koronacyjnym pod laską Mikołaja Sieniawskiego, kilku biskupów nalegało, aby dostojny urząd hetmana, został połączony z berłem. — Król odmówił téj propozycyi. — Hetman polny koronny, Dymitr ks. Wiśniowiecki, brat zmarłego króla Michała, otrzymał buławę wielką; a hetmanem polnym koronnym został Stanisław Jabłonowski, wojewoda ruski. Król zamierzał uczynić hetmaństwa trzyletniemi. Lecz królowa zawdzięczając wojewodzie Jabłonowskiemu wpływ jego w czasie elekcyi, wymogła przez tajne zabiegi, aby urząd hetmański, był i nadal dożywotnim. 1676 r.

Książę Kurlandyi złożył przysięgę na wierność i hołd królowi. — Przyrzekł dostarczyć na wojnę dwa regimenty wraz ze swoim synem. — Elektor brandeburgski obiecał także pomoc i oddanie napowrót starostwa Drahimskiego.

W czasie sejmu koronacyjnego, przyjęto dwa wnioski od króla: aby pobór pogłównego, był od wszystkich mieszkańców kraju; i aby z dymów wiejskich, brano po jednym żołnierzu do piechoty, którzyby zostawali ciągle pod chorągwiami. Miało ich być 30 tysięcy. — Uchwalono, że król mocen jest zwoływać pospolite ruszenie. — Sejm postanowił, aby 73 tysięcy wojska przygotowano na następną wyprawę. 1676 r.

Dotąd greko-nieunici w Polsce, należeli do patryarchy 1676 r.

carogrodzkiego. Prawo przecięło związek z Portą, jako nieprzyjazną Polsce, nie obmyśliwszy innéj hierarchii. Duchowieństwo nieunickie, dla braku własnych biskupów, zwróciło się do metropolii kijowskiéj. — Późniéj, w następnym wieku, wedle zamiarów sejmu czteroletniego, to duchowieństwo miało mieć w Polsce swego arcybiskupa i trzech biskupów wyświęconych w Carogrodzie przez patryarchę.

1676 r. Stronnicy Austryi roznoszą wieść mylną, jakoby z Portą zawarty był pokój; — że król w widokach Francyi, uzbraja się przeciw elektorowi brandeburskiemu. Na tę wieść, ochotnicy wracają do domów; — nowo zaciężni tłumami rozbiegają się. Tymczasem wojska muzułmańskie przechodzą Dniestr pod Chocimem; — rozsyłają Tatarów na Halicz, Buczacz, Jezupol. — Miecz i ogień otworzyły oczy Polakom.

1676 r. d. 24 Września. Ibrahim-Szajtan (szatan) na czele 80 tysięcy Turków, przy pomocy 150 tysięcy Tatarów, pan Podola i części Rusi, przyłącza Pokucie do swoich zdobyczy. Hetman polny koronny Jabłonowski pod *Żurawnem*, dokazuje cudów waleczności. Wziął w niewolę syna hana tatarskiego; lecz mało brakło, że sam nie dostał się w ich ręce. W porę król naspiesza ze swoją gwardyą; oswobadza przyjaciela i otrzymuje zwycięztwo.

1676 r. d. 25 Września. Jan III, z niewiększą siłą nad dziewięć tysięcy wojska, obwarowuje się pod *Żurawnem*. Na widok zbliżających się nieprzyjaciół, szeregi polskie występują do boju. Turcy bić się nie chcą. Wytknęli obóz; — spalili okoliczny przystęp, aby Polaków ogłodzić. Król następnej nocy, o ile można zgromadza żywność. Za jego rozkazem, rzucają się wszyscy do kopania fos, sypania okopów, wznoszenia redut. Strzegło ich dział 70. W ciągu dni dwadziestu, król z garstką żołnierzy, był oblężony przez potężne wojsko. Co ranku wychodził ze swojéj linii, gromił janczarów i wracał wieczorem, aby współtowarzyszom dać wypoczynek, jakiego sam wcale nie doznawał.

Polacy zapędzają się za Tatarami, którzy podeszli byli ku nim o wystrzał z pistoletu. Bój się rozpoczyna z przemagającym wrogiem. Jabłonowski i Wiśniowiecki, darmo usiłują przerwać bitwę. Pac z hufcami litewskimi, po najświetniejszych czynach, cofa się naciskany massą nieprzyjaciół. Król wpada; rzuca popłoch między Muzułmanów; tysiące ludzi i koni zabija; schwycił lub zagwoździł niemało armat; zburzył przodowe ich szańce, i odprowadził zwycięzkie swe wojsko pod osłoną bateryi. W tym krwawym zgiełku legło sześćset walecznych Polaków. Przecież król dziękował Bogu za powodzenie, gdzie miał być upadek i zguba. 1676 r. d. 29 Września.

Turcy z nowéj bateryi o czterech moździerzach i tyluż działach nadzwyczajnego kalibru, ciskać poczęli ogień potężny połączony z działami poprzedniczych bateryi. Czynnie zajmują się podkopami. Król podsadza miny przeciw minom. Oba wojska spotykają się pod ziemią. Polacy zręczną wycieczką zaskakują Turków, niszczą ich roboty i odpierają pod sam obóz. Szajtan-pasza już nie urąga się z lichéj garstki, lecz całą ogromną armią spada na płaszczyznę, aby ostatecznie tak śmiałych pognębić. Udało się dać odpór spahom. Strach ogarnął Polaków: wszyscy już biegli ku okopom. Jan III występuje w towarzystwie groźnych ussarzy. Wstrzymują się pierzchający Nieprzyjaciel naciskany ku linii ochłonionéj z przestrachu, wpada pomiędzy dwa ognie i do szczętu ginie, Tatarzy cofają się. Nadbiega Szajtan-pasza z odwodowym żołnierzem; i szczęście waha się przez kilka godzin Król udaje ucieczkę: ściąga za sobą Turków pod ogień swoich bateryi. Pada kilku paszów; dwa tysiące Muzułmanów legło na pobojowisku. Noc położyła kres rzezi. 1676 r. d. 8 Październ.

Turcy żądają zgody z oświadczeniem, że wolą mieć sprzymierzeńcem takiego króla jak Jan III, niźli jeńcem swoim. Wymagają tylko ratyfikacyi traktatu zawartego za króla Michała w Buczaczu i przymierza zaczepnego przeciw Moskwie. Przybywa z tém parlamentarz. Jan III, wysłuchawszy go, rzekł na to: — „Niech Aga powtórzy wiernie swemu panu co mówię: Jeśli jeszcze takie jak te propozy- 1676 r. d. 10 Październ.

cye podane będą królowi polskiemu, on każe powiesić tego kto się podejmie z podobném przyjść posłannictwem.“ — W godzinę potem, rozpoczęli Turcy bombardowanie. Oblężeni, dniem i nocą odpoczynku nie mają.

1676 r. d. 11 Październ. Niedostatek amunicyi w obozie polskim i brak zupełny żywności, przytłumia ducha wojennego: poczęto szemrać za nieprzyjęcie pokoju. Król siada na koń, przebiega szeregi, a na głos jego, wojsko odżyło. Wydaje rozkazy ku wykonaniu zamiarów, które miały albo ich ocalić, lub wszystko z życiem zakończyć. Wychodzi z wojskiem z obozu. Zdumieli się Muzułmani nad większą jego liczbą, niż wprzódy im się wydało. Wiadomo też było Szajtan-paszy, że Michał Radziwiłł nadciąga z wojskiem posiłkowém. Kiedy Jan III miał wydać hasło do boju, ofiarowano mu pokój; a ten przyjęty został na tych warunkach: Dwie części Ukrainy do Polski, trzecia do kozaków pod hołdem tureckim zostających ma należeć. Względem Podola, stanie ostateczna ugoda w Stambule; kościoły w ziemi św. katolikom odebrane, znowu im oddane będą; posiłki tureckie i tatarskie, Polska na żądanie otrzyma; Turcy wojując w sąsiedztwie, nie tkną ziemi, Rzeczypospolitéj i t. d. Wszystkie zamki i fortece, wyjąwszy Kamieniec, zwrócono Polsce; wypuszczono też wszystkich niewolników. Te warunki pokoju, okryły Polskę, przed światem jakoby chwałą zwycięztwa.

1676 r. Jan III, w dalszych wojnach i w całem panowaniu swojem, nic więcéj dla dobra Polski nie zdziałał, jak tylko traktat z Turkami pod *Żurawnem*.

1676 r. Król Jan III odbiera w Żołkwi order św. Ducha przysłany od Ludwika XIV, i powinszowanie od Karola II, króla angielskiego.

1676 r. Dwór francuski usiłuje wciągnąć Jana III w swoje z gabinetami stosunki. Ludwik XIV zapewniał mu koronę węgierską, jeśliby się zgodził na wojnę z Austryą; lub téż Prusy i brzegi Odry, jeśliby król polski życzył sobie posunąć się ku północy.

Królowa Marya-Kazimira była zniechęcona ku dwo- 1676 r.
rowi francuskiemu. Naprzód, gdy przez próżność, pragnęła błysnąć wielkością swoją w Paryżu, a to pod pozorem kąpieli, doradzanych jéj we Francyi przez lekarzy; oczekiwany jéj szwagier margrabia *de Bethune*, ambasador Ludwika XIV, zawrócił ją z rozpoczętéj już podróży; bo Ludwik nie chciał obchodzić się z córką kapitana gwardyi, księcia Orleańskiego, jakoby z równą sobie pochodzeniem. Następnie, kiedy czyniła zabiegi o tytuł księcia dla ojca swego; Ludwik odmówił jéj wpływom, bo margrabia d'Arquien nie posiadał dóbr odpowiednich téj dostojności. Marya-Kazimira zaprosiła ojca na swój dwór; — a ten dwór polski, o ile był zniewalany polityką Francyi, o tyle Ludwik XIV rozjątrzał go dumą swoją.

Umarł zasłużony w kraju Stanisław Bieniewski, obie- 1676 r.
rany wprzódy po razy kilkanaście posłem na sejmy; odznaczał się wymową i dyplomacyą. W roku 1655 układał instrukcyą do uspokojenia Ukrainy. W tymże roku brał udział do wojny ze Szwedami, wciągu któréj, został kasztelanem wołyńskim. W roku 1658 zawierał umowę *hadziacką*. W roku 1660, był przy wojsku w czasie wojny z Moskwą i został wojewodą czernichowskim. Na sejmie 1661 roku układał konstytucye i był komisarzem w sprawie Wołochów z Podolem. Roku 1667, Jan Kazimierz wysłał go do Moskwy dla potwierdzenia traktatu andruszowskiego. Następnie, 1674 r. układał pakta konwenta dla Jana III. Zakończył życie, wróciwszy powtórnie z podróży do Moskwy.

W Stambule umarł Wojciech Bobowski, albo Ali-Beigh 1676 r.
Ferguiman-pasza, to jest pierwszy tłumacz sułtana tureckiego, Mahometa IV. Na Rusi chłopięciem przez Tatarów porwany, dla zdolności do obcych języków, na drogmana w Stambule usposobiony, wiarę mahometańską nie z przekonania, lecz z nałogu tylko wyznawał. Rozmaite dzieła jego po francusku, i po łacinie po angielsku pisane, tudzież przekład niektórych na język turecki, jedne wyszły w Oxfordzie, drugie w rękopisie znajdują się w bibliotece kró-

lewskiéj w Paryżu. Miał wrócić na łono kościoła; ale śmierć mu przeszkodziła.

1677 r. Sejm potwierdził traktat z Turcyą zawarty w Żurawnie.

1677 r. Jan III w Gdańsku uśmierza niepokój między ludem a urzędnikami. Emisaryusze brandeburgscy podżegali niezgodę.

1677 r. d. 17 Kwietnia. Umarł nagle prymas Olszewski w Gdańsku, siedząc u stołu królewskiego. Nie sprzeczano się tam katolickiéj okazałości pogrzebu, byle ująć króla. Zlutrzałe plemię, sto lat przeszło, nie oglądało w procesyi niesionego krzyża.

1677 r. Sławni w nauce Kopernika Jan Howeljusz i jego żona w Gdańsku, uświęcili wpływ Jana III ku pojednaniu ich współziomków nadaniem nazwiska *Sobieskiego* nowo odkrytéj konstellacyi.

1677 r. we Wrześniu Urodził się w Gdańsku Aleksander Sobieski, syn Jana III, króla polskiego.

1678 r. d. 18 Stycznia. Jan Gniński, wojewoda chełmiński, wielki poseł do Konstantynopola po ratyfikacyą traktatu *żurawińskiego*, doznaje trudności: Austrya podżega Portę przeciw Polsce, mieniąc w Stambule ów traktat krzywdzącym Turcyą; a w Warszawie mienią go krzywdzącym Polaków.

1678 r. Mnich Jerzy Chmielnicki w Stambule zbity kijami, przykuty w więzieniu, po dwunastoletnich cierpieniach niewoli, z okazałością przywiedziony był do sułtana, który go mianuje księciem i hospodarem Rusi.

1677 r. d. 26 Lipca Jan III, mając uwagę na wpływ imienia Chmielnickiego, który mógł podburzyć prosty lud na Rusi, postanawia wejść w ściślejsze przymierze z Moskwą; — i stanął z nią traktat przedłużający na lat 13 rozejm *andruszowski*. Los przeto Kijowa i Smoleńska, nie był ostatecznie rozstrzygnięty. Car Teodor Aleksiewicz wypłacił dwa miliony złotych; obiecał powrócić Siewierszczyznę, a oddał zaraz kilka powiatów litewskich. Jan III goił rany zadane pod panowaniem swoich poprzedników.

Wódz moskiewski Romadanowski, porażony przez Turków na Ukrainie. Wezyr Kara Mustafa, łącznie z Jerzym Chmielnickim, zdobywa Czehryn; ściga Moskwę aż ku Dnieprowi. Jerzy Chmielnicki zaledwie wszedł w posiadanie władzy po ojcu, niewiadomo czy zginął w bitwie, czy go w siedmiu wieżach osadzono. Porta pod rząd jeden *Dukasa*, który wprzódy był służalcem przy kupcu w Jassach, poddaje Ukrainę i Multany. 1678 r.

Wielki poseł do Turcyi, wojewoda Gniński zatrzymany był w powrocie nad Dunajem jako jeniec, dopóki całe Podole nie będzie wydane Muzułmanom. 1678 r.

Sejm w Grodnie pod laską Sapiehy, koniuszego w. lit., zajęty był kłótniami pomiędzy Lubomirskim, chorążym w. kor., a księciem Dymitrem Wiśniowieckim. Jan III zamierza wzywać monarchów do rodzaju krucyaty przeciw Ottomanom. 1678 r. d. 15 Grudnia.

Pod koniec sejmu w Grodnie, król zażądał subsydyów na utrzymanie wojska i upoważnienia posłów do zawarcia potężnego przymierza. Wniosek ten został przyjęty: całe chrześciaństwo zaproszone być miało na nową krucyatę. 1679 r. d. 4 Kwietnia.

Węgrzy Austryi niechętni, dali pohop do wojny pomiędzy nią a Turcyą któréj wezwali w pomoc; a hrabia Emeryk Tekeli, który z początku nie był na czele malkontentów, objął dowództwo, skoro dostrzegł nieszczerość i obłudę Austryi. 1680 r.

Na sejmie, zdawali sprawę posłowie, którzy byli do obcych wyprawieni dworów. Cesarz Leopold, w nadziei, że łagodne środki odwrócą grożącą mu burzę, odmówił przymierza i pomocy swojéj; — Ludwik XIV odmówił jéj jako sprzymierzeniec Turcyi, rad że Austrya pognębioną jest przez Turków w Węgrzech; Wenecya powolna Francyi, nie dozwoliła posłowi, księciu Michałowi Radziwiłłowi, wstępu w swoje granice. Polska przeto sama sobie zostawiona, miała tylko błogosławieństwo papieża Innocentego XI, przyrzeczenie duchownych gromów, jego odezw i pieniędzy. 1681 r. d. 14 Stycznia.

Sejm już był uchwalił nie przyjmować krzywdzącego 1681 r.

pokoju z Turcyą, czynić wielkie przygotowania do wojny, i los kraju złożyć w ręce Jana III; lecz partya francuska przemogła. Prawo zabraniało zgromadzenia posłów przy świecach. Król w porze spóźnionéj, ku rychlejszemu zakończeniu pracy, kazał zapalić pochodnie w przyległych pokojach, zkąd światło dojść mogło. Poseł Dąbrowski zerwał sejm wołając, że prawo, gwałt cierpi. Jan III ujrzał się rozbrojonym na czas długi. Uchwały, podatki, zaciągi, wszystko runęło przed wyrazem *veto*.

1681 r. Szczęściem Turcy powzięli wstręt do bojów z Polską. Sobieski dla ich wojska, takim stał się postrachem, że wezyr Kara-Mustafa obawia się buntu. Przybywa poseł turecki z nowemi wnioskami, pada na twarz przed tronem Jana III, i dziękuje Bogu Mahometa, że mu dozwolił oglądać oblicze tak wielkiego króla. Wnioski ze strony Turcyi, Jan III uznał za przyzwoite i przyjął.

1681 r. d. 17 Sierpnia. Pierwsi Kapucyni przybywają do Warszawy.

1682 r. Gdy dwa lata upływają dla Polski w pokoju; gdy król uzupełnia wojsko regularne, nazwyczaja do karności i wprowadza rozstawianie go na leże u granic Rzeczypospolitéj; a w upodobanem ustroniu nad Wisłą, o milę od Warszawy, kończy budowę pałacu nazwanego *Villanowa* czyli Wilanów; w kraju zaś, ustala się porządek i przycichły partye nie mając przedmiotu do sporów; tymczasem przeciw Austryi nastąpiło sprzymierzenie się z Turcyą ziemi siedmiogrodzkiéj, Multan, Wołoszczyzny, kozactwa z Węgrami, nad którymi był dowódzcą Tekeli, uznający się hołdownikiem Porty, ogłoszony przez nią księciem węgierskim.

1682 r. Nadaremnie Francya stara się wciągnąć Jana III do ligi przeciw Austryi; — napróżno zjednoczone gabinety, paryski, berliński i kopenhagski ofiarują mu Szląsk, a osobno Ludwik XIV dodaje i Węgry dla jego synów. Polska stałaby się wprawdzie potężnem mocarstwem. Pokusa przeto była wielka, tém bardziéj że Mahomet IV, listem do Jana III, oświadczył, że jego przygotowania wojenne nie mają

bynajmniéj na celu Rzeczypospolitéj. Przemogły jednak to wszystko wpływy Maryi-Kazimiery, obrażonéj dumą Ludwika XIV, który w niéj uważał zawsze poddankę swoją; przemogła obudzona przez nuncyusza pobożność króla, a nadewszystko, dziedziczna nienawiść Sobieskiego ku Ottomanom. W wojnie, upatrywał odzyskanie zaborów i ocalenie chrześciaństwa.

Oczekiwał cesarz Leopold odnowienia się wojny tureckiéj. Od lat stu kilkudziesiąt posiadali Turcy większą część Węgier i ich stolicę Budzyń. Węgrzy gotowi do podburzeń. Turcy zagrażali Austryi i Wiedniowi. 1682 r.

Na ostatnie nalegania Francyi, Jan III żądał zapewnienia, że jeśliby po upadku Wiednia, Turcy zamierzali iść na Kraków, Ludwik XIV, wszystkiemi siłami da pomoc Rzeczypospolitéj. Ludwik odmówił w tém obietnicy; a król polski postanowił działać wedle własnych zamiarów. 1682 r.

Mahomet IV, olbrzymie przysposobił siły na cesarstwo i na Włochy. Ludy uzbrojone z nad Eufratu i od rzeki Nilu, całe pokolenia Arabów, Kurdowie, Albańczykowie, Grecy, Tatarzy, dążyli w ściśnionych szeregach pod jedną chorągwią. Liczne zapasy ze Smirny, Alepu, Aleksandryi, przewożono do Tesaloniki i Bizancyum. Dwa tysiące wielbłądów od lat kilku, przenosiło podobne zasoby od brzegów morza egejskiego, nad brzegi Dunaju; ztąd 10 tysięcy wozów dostarczało onych do fortec uległych władzy Tekelego. 1683 r.

Jan III, dając wsparcie domowi austryackiemu, nie cofał życzliwości ku Węgrom. Dla rozmówienia się z Tekelim o wspólnych interesach, był w górach karpackich pod pozorem łowów na niedźwiedzia. Tam wymógł na Tekelim zawieszenie broni, aby Leopold mógł przygotować zapasy i umócnić twierdze, Tekeli przyrzekł tajnie szanować granice Polski i odciągać od nich Muzułmanów, do czego również zobowiązał się Michał Apassi, książę Siedmiodrodu. Cesarz ofiarował królowi polskiemu tytuł pośrednika pomiędzy skargami Węgrów, a prawem swojéj korony. 1683 r.

UWAGA: Jędrzéj II, król węgierski, roku 1222 obwieścił: że gdyby on sam lub który z następców jego, miał kiedy znosić te przywileje, jakie od św. Szczepana nadane, przez niego i innych królów potwierdzone były; to wolno będzie Węgrom mocą nawet oręża praw swoich bronić, a za buntowników uznani być nie mogą. To prawo było początkiem tak długich wojen węgierskich, na którego zmazanie, cesarz Leopold nie mało krwi węgierskiéj wylał.

1683 r. d. 27 Stycznia. Na sejmie pod laską Leszczyńskiego, miecznika w. kor., spokojnie zaczętym, litewską buławę wielką, po śmierci Michała Paca, otrzymał Kazimierz Sapieha; a po zmarłym Dymitrze Wiśniowieckim, Stanisław Jabłonowski został hetmanem w. kor.; Sieniawski zaś hetmanem polnym kor. Następnie, objawił się w ciągu sejmu duch partyi francuskiéj. Czyniono wyrzuty cesarzowi Leopoldowi, że przed dwoma laty odmówił pomocy przeciw niewiernym; przedstawiano, że nie Turcy są istotnie wrogami Polski; lecz wiekuistymi jéj nieprzyjaciołmi są: Brandeburczyk i Austryak, że ci tylko czyhają na jéj instytucye i posiadłości. Na czele téj frakcyi, pragnącéj obalić zamiary króla, albo go wyzuć z korony, był Morsztyn, podskarbi w. kor. Ale zawstydzeni przejętą korespondencyą z dworem francuskim, otrzymali przebaczenie króla; a sejm przyjął wszelkie jego wnioski.

1683 r. d. 31 Marca. W Warszawie traktat pomiędzy cesarzem Leopoldem a Janem III i Rzecząpospolitą polską pod protekcyą papieża Innocentego XI. Umówioną została wzajemna pomoc przeciw Turcyi, z tem, że obie strony szukać mają sprzymierzeńców. Cesarz zobowiązał się trzymać pod bronią 60 tysięcy, a Rzeczpospolita 40 tysięcy żołnierza na cały czas wojny.

1683 r. Z posuwaniem się nawały, więcéj jak 300,000 Muzułmanów pod wodzą wezyra Kara-Mustafy, sześć tysięcy dotąd wiernych Leopoldowi Węgrów pod komendą hrabiego Badjani,

przeszło na stronę powstańców. Cesarz nie posiadał już w Węgrzech i jednéj piędzi ziemi. Zagrożony i przez Ludwika XIV, musiał rozdzielić obronę. Nad Dunajem miał zaledwie 30 tysięcy żołnierza, pod wodzą Karola V, księcia Lotaryngii.

Skoro pod Wiedniem na górach ukazali się Tatary, cesarz Leopold z całą rodziną umknął za mury miasta, noc całą przepędzając na biwaku, gdzie słoma posłaniem, a szałas z gałęzi, był dla nich schronieniem. Wytchnęli nieco aż na krańcach posiadłości dziedzicznych w Passau. Sześćdziesiąt tysięcy mieszkańców Wiednia, poszło za jego przykładem. 1683 r. d. 7 Lipca.

Wezyr Kara-Mustafa, dążąc wprost prawym brzegiem Dunaju ku stolicy Austryi, bez względu na inne po bokach twierdze, stanął pod Wiedniem, więcéj niż z trzystu działami i tegoż dnia wieczorem, rozpoczął prace oblężnicze. Załoga w Wiedniu, z częścią piechoty wprowadzonéj przez księcia Lotaryngii lewym brzegiem Dunaju, wynosiła 14 tysięcy żołnierzy, do których przyłączyło się pięć tysięcy zbrojnych mieszczan, rzemieślników i studentów. Komendantem twierdzy, był śmiały i biegły jenerał artyleryi hrabia Stahremberg. 1683 r. d. 14 Lipca.

Presburg, jak inne miasta węgierskie, otworzył swe bramy Tekelemu. Książę Lotaryngii, przy pomocy Lubomirskiego, kawalera maltańskiego, który z kilku tysiącami wysłany był naprzód przez króla polskiego, odzyskał Presburg, stolicę Węgier, odkąd Buda przeszła w ręce Turków. 1683 r.

Wiedeń ze wszech stron opasany. Na czele linii poczęto bombardowanie. Wiele pierwszych gmachów poszło w perzynę; pałac cesarski zrujnowany; przekopy doprowadzono na 30 kroków ku fortecy; nowe wzniesiono baterye; hr. Stahremberg raniony; wezyr wezwał Wiedeń do kapitulacyi. 1683 r. d. 16 Lipca.

Gdy trwoga przejęła całą chrześciańską Europę; gdy wszyscy elektorowie przywodzą posiłki dla Austryi; a królowie: hiszpański, portugalski i członkowie kollegium św., za 1683 r. d. 5 Sierpnia.

przykładem papieża Innocentego XI, odznaczają się w ofiarach pieniężnych; Karol zaś lotaryngski, ożeniony z Eleonorą, wdową po królu polskim, Michale, niefortunny współzawodnik z Sobieskim o koronę, a dziś naczelnik siły austryackiéj, wzywa tegoż Sobieskiego listami, aby przybył bez wojska; a osobą swoją stanie, za drugą armią. Deputowani ze Szląska, Morawii, Austryi, zbiegają się do Krakowa z takiemże błaganiem Jana III.

1683 r. d. 9 Sierpnia. Poseł cesarza, hrabia Wilczek i nuncyusz apostolski Pallavicini, upadli przed Janem III na kolana, pierwszy wołając: „Królu! Ratuj Wiedeń!“ — A drugi dodał: „i chrześciaństwo!“ Leopold ofiarował mu nawet na wieczne czasy królestwo węgierskie, byle je odzyskał na Ottomanach, a zachował domowi habsburskiemu dawną jego stolicę. Król odpowiedział, że nie pragnie innéj nagrody, prócz chwały zasłużenia się Bogu i ludziom.

1683 r. Jan III, przed wyruszeniem w obronie Wiednia, odebrał traktat pomiędzy królem Janem-Kazimierzem, a cesarzem Ferdynandem III, gdy Polska była naciśniona wojną szwedzką; ów traktat wolnościom Rzeczypospolitéj ubliżał.

1683 r. d. 15 Sierpnia. Wojsko polskie zgromadza się w dzień N. M. Panny, Jan III oddaje swój oręż pod Jéj opiekę. Zrana wszystkie w Krakowie nawiedza kościoły, i wyrusza na czele swych hufców ku granicy Austryi w towarzystwie 16 letniego syna swego Jakóba i dwóch hetmanów koronnych, jakimi byli: Jabłonowski i Sieniawski, oba pod jego rozkazami. Na granicy, wywiedziawszy się od jenerała Caraffy o położeniu wojsk tureckich pod Wiedniem, obrał punkt do ataku, i z niemylnego natchnienia genjuszu, wyrzekł: „Wiedeń jest ocalony!“ —

1683 r. Kara-Mustafa pożądliwem spogląda okiem na Wiedeń. Cały miesiąc Sierpień stracił na powolnéj blokadzie i bombardowaniu. Nie wierzy w przybycie Sobieskiego. Silnym naraz szturmem, zdobyłby fortecę; lecz obawia się zajadłości rabunku, aby nie postradał spodziewanych łupów. Słabe jego

oddziały wysyłane na lewy brzeg Dunaju, pokonywali Polacy pod dowództwem kawalera Lubomirskiego.

Ludwik XIV, korzystał z popłochu. Bez wypowiedzenia wojny, wysłał wojska swoje na Niderlandy austryackie. Zdumiona Bruksela, ujrzała pod bramami swemi francuskiego dowódzcę d'Humieres. Krzyk oburzenia przeciw Ludwikowi w całéj powstał Europie. 1683 r. d. 3 Września.

Jan III stanął obozem nad Dunajem. Ze łzami radości żołnierze, książęta, szlachta, witali zwycięzkiego wodza. Wszyscy oświadczyli bezwarunkowe posłuszeństwo bohaterowi. Bez żadnéj więc przeszkody rozpoczął swoje działania. 1683 r. d. 5 Września.

Po rzuconym potrójnym moście w Tulu, o trzy mile wyżéj Wiednia, bez przeszkody ze strony Turków, elektorowie wahali się przejść na drugi brzeg rzeki. Jan III w boju nie znał wahania; tem bardziéj, że posłaniec od naciśnionego oblężeniem Stahremberga przyniósł te tylko słowa: „Nie ma i chwili do stracenia!“ Pierwsi Polacy przeszli. 1683 r. d. 6 Września.

Wojska austryackie i sprzymierzonych elektorów przeszły przez most. Jeszcze Turcy nie wierzyli, aby król Sobieski był na czele chrześcian, których siła zbrojna dochodziła 70siąt tysięcy, a w liczbie tych 18ście tysięcy Polaków. 1683 r. d. 7 Września.

Spadzisty łańcuch gór, zwany *Kalemberg*, pełen wąwozów, skał, przepaści i lasów, przedzielał obóz turecki od wojsk chrześciańskich Kara-Mustafa ani pomyślał zamknąć to przejście, które zajęło im trzy dni z wielkiemi trudami. Piechota na ramionach przenosiła armaty. Wodzowie i żołnierze tyle mieli żywności, ile kto mógł udźwignąć; a koniom, liść dębowy służył za pokarm. Po trzech dniach, zajęli szczyt nagi *Kalembergu*, i bez wystrzału opanowali zamek tegoż nazwiska. 1683 r. d. 11 Września.

W rocznicę zwycięztwa pod Chocimem i elekcyi Jana III, o godzinie piątéj rano, kanonada oznajmiła, że Kara-Mustafa rozdzielił swe siły: jedną połową dobywa ostatecznie Wiednia, a drugą spodziewa się zatrzymać wojsko chrze- 1683 r. d. 12 Września.

ściańskie wśród gór. Gdy bitwa stawała się żwawszą; gdy już pułk saski i oddział Lubomirskiego okryły się chwałą: Karol książę Lotaryngii nadbiegł do Jana III po ostatnie rozkazy. Król wziąwszy go pod rękę, powiódł do starego kościoła Leopoldsbergu, aby błogosławić im raczył Ten, za którego sprawę chętnie życie ważą. Czoło świata, książęta, elektorowie, cisnęli się w progi Pańskie. Jan III ze skruchą służył do Mszy, przyjął komunię; potem dał oręż synowi swemu Jakóbowi. Bogobojny Kapucyn, przysłany z błogosławieństwem od Innocentego XI, stanął z krzyżem u wyjścia z kościoła i żegnał wojska. Król dosiadł konia i ozwał się: Idźmy śmiało! Wspomoże nas Bóg!" Wrzały dzień cały utarczki; każdą pozycyą bronili Turcy zacięcie. Wezyr pod karmazynowym namiotem spokojnie pił kawę, aż po chwilę uwierzenia w obecność Sobieskiego. Wieczorem, na domiar trwogi Muzułmanów, nastąpiło zaćmienie księżyca. Jakoż owa trwoga nie była daremną. Król Jan III, na czele swoich, spadł na ich środek jak huragan, jak pałający miecz Boży; a zwyciężeni, poszli w rozsypkę zrzekając się paszowskich buńczuków i chorągwi proroka. Ziemia usłała się trupami. Wiedeń ocalony.

1683 r. d. 13 Września. O wschodzie słońca, okropny uderzył widok! W pozostałych stu dwudziestu tysiącach namiotów tureckich po wczorajszéj ich klęsce, a gdzie żywéj dziś duszy nie było, barbarzyńcy zostawili ślad okrucieństwa. Wezyr kazał wymordować wszystkie kobiety seraju, aby się nie dostały chrześcianom; wymordowano jeńców, między którymi, mnóstwo było dzieci; liczono tych ofiar na 30 tysięcy. Pozabijali konie i wielbłądy; a pożar u podnóża gór puszczony, zwiastował, że zrzekając się zawojowania Austryi, chcieli aby tam nie pozostał kamień na kamieniu. Jan III wszedł do Wiednia wyłomem przez który Mahometanom wejść nie pozwolił. Powitały go radośne okrzyki ludu; całowano kraj szaty wybawiciela. Lud mu towarzyszył do kościoła Augustyanów, gdzie nie znalazłszy w pogotowiu duchowieństwa, sam król zaintonował *Te Deum*. Powtórzony był ten obrzęd

z większą okazałością w katedrze św. Stefana. Jan III krzyżem leżał tam w kościele; a kapłan ozwał się przy kazaniu temi słowy: „*Fuit hommo missus a Deo, cui nomen erat Joannes.*“ Zwycięzca król polski, dnia tegoż posłał pocztą do Rzymu Ojcu św. chorągiew proroka.

Zimne spotkanie się cesarza Leopolda z Janem III pod Wiedniem na równinach Ebersdorfu. Leopold nie okazał wdzięczności. 1683 r. d. 15 Września

Cesarz Leopold przysłał królewicowi Jakóbowi szpadę. W liście do niego tłumaczy się, że zmieszany wspomnieniem grożącéj mu klęski i widokiem wybawiciela, nie był w stanie okazać mu wdzięczności swojéj. 1683 r. d. 17 Września

Austrya nie daje wojsku polskiemu prowiantów, chociaż Ojciec św. Innocenty XI, przysłał jéj na to pieniądze. Polacy w grzebaniu nawet ciał poległych, doznają trudności. 1683 r.

Wojska cesarskie zostały jeszcze około Wiednia, a król polski na czele swoich, wyruszył w pogoń za Turkami do Węgier, aby skruszyć bez powrotu ich tam panowanie. 1683 r. d. 18 Września

W Węgrzech, wojsko polskie cierpi chorobę, i wielu z nich umiera. 1683 r.

Część Ukrainy oderwana traktatem *żurawińskim*, wróciła do Korony. Kozacy, uznawszy władzę Jana III, otrzymali hetmana *Kunickiego*. Feliks Potocki, kasztelan krakowski, który później wziął buławę polną po śmierci Sieniawskiego, łączy się z Kunickim i rozgramia Tatarów wracających z Węgier do Krymu 1683 r.

W Węgrzech, pod Komornem, łączą się wojska austryackie z polskiemi. 1683 r. d. 2 Października.

Klęska Polaków pod *Parkanami* w boju rozpoczętym mimo woli króla, bez piechoty i bez dział, które jeszcze nie zdążyły za jazdą. 1683 r. d. 7 Października.

Zwycięztwo nad Turkami Jana III w Węgrzech pod Parkanami przeciw *Strygonium*. Zniesiono Turków 24 tysiące; ledwie ich dwa tysiące uszło. 1683 r. d 9 Października.

1683 r. d. 21 Październ. *Strygonium*, najznakomitsza z fortec węgierskich, gdzie spoczywają zwłoki św. Stefana, pierwszego ich króla, po 140 latach zawojowania przez Turków, a po czterech dniach szturmu, poddaje się na imię Jana III. Mnóstwo zamków potem wywiesiło cesarską chorągiew. Ta twierdza zdobyta, zapewniła Austryi odzyskanie reszty Węgier. — Za klęskę Turków pod Wiedniem, sułtan pochwalił Kara-Mustafę, że kazał pościnać głowy swoim podwładnym paszom; — a za utratę *Strygonium*, posłał mu stryczek.

1683 r. d. 11 Listopada. Zdobycie na Turkach fortecy *Szczeseny* przez Jana III, gdzie po trzech godzinach szturmu, nieprzyjaciel chorągiew białą wywiesił. — Atanazy Miączyński, starosta łucki, na czele kozaków wysłany wprzód przez króla, odznaczył się męztwem: opanował przedmieścia, broniąc je od pożaru, i pierwszy na bramie utkwił sztandar z krzyżem.

1683 r. d. 8 Grudnia. W Węgrzech Jan III zdobywa *Sabinów*.

1683 r. w Grudniu. Król polski wracając do swojego kraju, wysyła Denhoffa do papieża Innocentego XI, o wpływ jego, aby powstrzymać uciski, jakich Węgrzy od Austryi doznają.

1683 r. d 23 Grudnia. Jan III przybył do Lubowli na Spiżu. Wrócił do oczekującéj tam Maryi-Kazimiery, z pokorą pod twarde jarzmo wyniosłéj kobiety, bohater, za którego sprawą pod Chocimem, Wiedniem, Strygonium, przyznany jest upadek państwa Mahometów i Solimanów.

1684 r. w Lutym. Feliks Potocki, kasztelan krakowski, wrócił na hospodarstwo wołoskie *Petryczajkę*, który pod Chocimem przeszedł był na stronę Sobieskiego. — Nazywany szczęśliwym *Dukas*, dostał się w ręce Polaków i zawieziony do Jaworowa.

1684 r. Polska krzepi się szacunkiem powszechnym. W Jaworowie, ulubionéj z przodków siedzibie Jana III, cisną się posłowie z powinszowaniem i wdzięcznością Europy. — Narody i królowie, idą na wyścigi o przyjaźń Polski.

1684 r. Jan III, oburzony niezupełną powolnością cesarza względem Węgrów, co do ich swobód i co do sprawy Tekelego, odmówił przyjęcia dla królewica Jakóba orderu

Złotego Runa za waleczność jego pod Wiedniem, i odwołał wojska swoje z Węgier; a Europa spostrzegła, że siły austryackie owdowiały po sławnym bohaterze. — Austrya przez cztery miesiące oblegała Budę; a straciwszy tam 25 tysięcy żołnierzy, była zmuszoną cofnąć się pod obronę armat Strygonium.

Przybył do Warszawy ukryty minister dworu wiedeńskiego pod sukienką jezuity, zręczny i uczony, przebiegły w polityce włoskiéj, ksiądz *Vota*, pod tytułem misyonarza wysłanego do Rosyi ku zjednoczeniu kościoła. Z powrotem, zatrzymał się przy dworze polskim. Król upodobał sobie jego towarzystwo; a ksiądz *Vota* stał się panem tajemnic gabinetu. — Cesarz Leopold użył go do przełamania wpływów Ludwika XIV, i aby skłonić Jana III do dalszych działań przeciw Turcyi, która nie odstępowała od powstańców węgierskich, domagając się powrotu ziem utraconych. 1684 r.

Wenecya, uprosiwszy pomoc Polaków, zawarła traktat, przez który wchodzi do przymierza z cesarzem, papieżem i Polską przeciw Turcyi. Innocenty XI i Leopold, starali się wciągnąć Rosyą do związku. Ale Jan III żądał zwrotu Kijowa i Smoleńska; a owe starania prysnęły o nieugiętą stałość Zofii carównéj. — Piotr, późniéj wielkim nazwany, miał wówczas lat 11, gdy przedstawiono korzyść dla Rosyi przez zajęcie Grecyi i Azyi aż do Czerwonego morza. 1684 r. d. 5 Marca.

Wojska polskie odebrały od Turków Jazłowiec. Uganiano się za Tatarami pod Chocimem nad Dniestrem; a gdy Sulejman pasza przeprawił się przez Dniestr, przesiedziano zimę w obozie pod Żwańcem. Turcy zaś opatrzyli Kamieniec w żywność i zapas wojenny. 1684 r.

Mimo zabiegów Ludwika XIV, aby Jana III odciągnąć od związku z Austryą przez tę obietnicę, że za pośrednictwem Francyi, Turcy Kamieniec oddadzą; — mimo doznanéj niechęci Leopolda, który długo zatrzymywał działa zdobyte na Turkach pod Wiedniem, który mocniéj jeszcze obraził króla wydaniem za Maksymiliana, elektora bawarskiego przyrzeczoną królewicowi Jakóbowi arcyksiężniczkę 1685 r.

Maryą-Antoninę; przecież Jan III daje się ułudzać obietnicą, że dla dzieci swoich otrzyma dziedzictwem Multany i Wołoszczyznę, do czego w pomoc Leopold przyrzeka 15 tysięcy wojska, byle król zawarł pokój wieczny z Rosyą, któraby napadłszy na Krym, tureckie rozerwała siły.

1685 r. Wyprawa na Wołoszczyznę. Wojska polskie pod hetmanem Jabłonowskim w bukowińskiéj puszczy napadnięte przez 140 tysięcy Turków, wytrwawszy mężnie ich natarczywość, w porządku, z małą stratą, cofnęło się do swoich granic.

1686 r. d. 6 Maja. Posłowie polscy, Krzysztof *Grzymułtowski*, wojewoda poznański i Marcyan Ogiński, kanclerz wielki litewski, zawarli traktat z Rosyą, przez który, stosując się do ugody w *Andruszowie*, za Jana-Kazimierza uczynionéj, a w roku 1680 zmodyfikowanéj, województwa smoleńskie, siewierskie, czernichowskie, część kijowskiego i sam Kijów, wiecznemi czasy Rosyi ustąpione zostały. — Rosya zaś, przyrzekła zapłacić dwakroć sto tysięcy rubli i przystąpić do przymierza z cesarzem, z Janem III i z Wenecyą przeciw Turkom i Tatarom.

1686 r. Miasto grodowe Żytomierz nad rzeką Teterowem, uznane zostało za stolicę województwa kijowskiego, które za czasów Rzeczypospolitéj, aż do jéj upadku, składało się z powiatów: owruckiego i żytomierskiego.

1686 r. Przez traktat *grzymułtowski*, gdy odpadł Kijów od Polski, biskup kijowski stracił katedrę; kapituła straciła niektóre nadania i przywileje. Biskupi kijowscy umawiali misyonarzy, karmelitów, dominikanów i jezuitów, którzy w zastępstwie duchowieństwa świeckiego apostołowali. Wojny tureckie, napady Tatarów, bunty włościan, pokrywały popiołem resztę biskupstwa. Wszystko to odstraszało katolicyzm. Koczowali biskupi z miejsca na miejsce, aż wreszcie Samuel Ożga, biskup kijowski, który umarł 1756 roku, stał się w połowie XVIII wieku odnowicielem biskupstwa kijowskiego, obrawszy sobie Żytomierz za stolicę, gdzie kościół parafialny, przebudował na wspaniałą katedrę. — — Sejm czteroletni, ustalił tę prywatną czynność biskupa

Ożgi, przysądzając kapitule grunta i place zakwestyonowane przez mieszczan Żytomierza. — Miasteczko Chwastów, z przyległościami, nad rzeką Unawą w gubernii kijowskiéj, stanowiło majętność biskupa kijowskiego.

Przybyli z Hiszpanii do Warszawy księża trynitarze, których było powołaniem wykupywać z niewoli więźniów u niewiernych. 1686 r. d. 22 Maja.

Jan III wkroczył z wojskiem do Mołdawii, i zdobył Jassy. Lecz uwiedziony chytrą hospodara obietnicą, gdy się zapuścił ku budziackim Tatarom, a ci uchodząc, kraj za sobą cały spustoszyli; król, niedoczekawszy się przyrzeczonych posiłków austryackich, naciśniony głodem, wrócił do kraju. 1686 r. d. 16 Sierpnia.

We Lwowie, król Jan III zaprzysiągł, ze łzami w oczach nad niedolą Polski, traktat przez *Grzymułtowskiego* zawarty. 1687 r.

Tatarzy spustoszyli Żółkiew i inne dobra królewskie, dawniéj w województwie ruskiem, obecnie w Galicyi położone. 1687 r. w Marcu.

Królewic Jakób, z polecenia Jana III, atakuje Kamieniec, ale bezskutecznie, a to z przyczyny nieporozumień pomiędzy nim a hetmanami, Jabłonowskim i Feliksem Potockim, o główną zwierzchność nad wojskiem, która wedle prawa, w nieobecności króla, do hetmanów tylko należy. — Nie powiodła się też wyprawa Rosyi na Krym pod dowództwem księcia Golicyna. 1687 r. w Lipcu.

Sejm w Grodnie, pierwszy raz przed obraniem marszałka zerwany przez Dąbrowskiego, chorążego posła wileńskiego za to, że król w senacie syna swego Jakóba przy sobie po lewéj ręce posadził. Magnaci, czyhający na przyszłą elekcyą, a przychylni Loopoldowi pragnącemu dla którego z arcyksiążąt polskiéj korony, lękali się uznania przez to sukcesyi do tronu. — Król istotnie zamierzał przedstawić wcześnie potrzebę zapobieżenia bezkrólewiu, i dla dobra kraju, i jako ojciec trzech synów, a to na téj zasadzie, że zwykle syn po ojcu bywał obierany na króla. — Lecz wy- 1688 r. d. 27 Stycznia.

rzekł się téj myśli, i nie wspomniał o niéj, skoro dostrzegł silne działanie intryg zagranicznych.

1688 r. d. 25 Czerwca. Założenie klasztoru panien Sakramentek w Warszawie.

1688 r. d. 24 Lipca. Tajemne wyjście za mąż w Berlinie Karoliny księżniczki Radziwiłłownéj znacznych dóbr pani, wdowy po Ludwiku margrabi brandeburgskim, za Karola-Filipa, księcia de Nejburg, pomimo przyrzeczenia jéj ręki królewicowi Jakóbowi, i mimo zapisu, jaki mu wydała na dobra posiadane w Litwie, mocno ubodło Jana III, tem bardziéj, że owym związkiem syna, chciał król przełamać potęgę Sapiehów, którzy wyniesieni przez niego przeciw Pacom, stali się groźnymi dworowi i Litwie. Tajny ów związek nastąpił za sprawą cesarza Leopolda, który był szwagrem księcia nejburgskiego.

1688 r. d. 17 Grudnia. Na sejmie pod laską Stanisława Szczuki, referendarza koronnego, Leszczyński, poseł brzeski, okrutnemu podpadł dekretowi ztąd tylko, że czytając książkę teologiczną, gdzie bytność Boga, niedorzecznie była wspieraną, gdzie dowodzenie wiodło do przeciwnych wniosków, napisał w tejże książce u brzegu kartki: *ergo non est Deus.* — Dłużnik jego *Brzoska*, doniósł o tem Wierzbickiemu, biskupowi poznańskiemu. Biskup oskarzył Leszczyńskiego o ateizm; a sejm skazał mniemanego winowajcę na stos; i żyjącego spalono. — Oburzał się na to okrucieństwo Jan III; — a Innocenty XI, listem swoim, potępił niechrześciańską gorliwość biskupa.

1689 r. d. 31 Marca. Sejm, z woli króla, wziął pod rozwagę sprawę książęcia de Nejburg, tyczącą się dóbr Radziwiłłowskich, od których książę mógł być odsądzonym, tak na mocy zapisu służącego królewicowi Jakóbowi, jako też wedle prawa, które zakazuje związki małżeńskie z obcymi książęty bez zezwolenia Rzeczypospolitéj. Sapiehowie, za wpływem elektora brandeburgskiego i cesarza Leopolda, tak stronę księcia wspierali, że sejm przez Szyszkowskiego, posła ruskiego został zerwany.

1689 r. d. 19 Sierpnia. Hetman wielki koronny Jabłonowski, zaledwie kilkana-

ście bomb wyrzucił na Kamieniec, a król wyprawę zaniechał dla braku zasiłków pieniężnych.

Wśród lodów i śniegów, 80 tysięcy Tatarów i 20 tysięcy Turków wpada do Polski. Ogniem i mieczem pustoszą dobra królewskie. W Złoczowie, byliby samego króla pojmali, gdyby nie uszedł był w porę ostrzeżony przez szpiega. 1690 r. w Lutym.

Hrabia *de Thun*, poseł cesarski, obiecuje królowi wojsko posiłkowe na zawojowanie Multan i Wołoszczyzny. — Margrabia *de Bethun*, poseł francuski, przedstawia Janowi III, że obietnica Austryi niepewna. — Posłowie zwaśnieni, wyzywają się na pojedynek. — Ludwik XIV odwołał margrabiego, przeznaczając go na poselstwo do Sztokolmu. 1690 r.

W Warszawie wesele królewica Jakoba z księżniczką de Najburg. Przez ten związek, królewic polski został szwagrem swego rywala, który mu schwycił Radziwiłłownę; — szwagrem Piotra, króla portugalskiego; — Karola II, hiszpańskiego króla i cesarza Leopolda, który przed ślubem przysłał Jakóbowi order Złotego Runa; — a dom Sobieskich, poraz pierwszy zabiera miejsce między domami królewskiego rodu. 1691 r. d. 25 Marca.

Król zamierza ukarać Turcyą za najazd. Bierze z sobą syna młodszego, Aleksandra. Obrażony Jakób, chce opuścić Polskę. Ojciec pogroził mu przekleństwem. Ksiądz *Vota*, wymowny jezuita, w łaskach u króla, skłonił syna do żalu i przeproszenia ojca. Oba królewice towarzyszą Janowi III; ale więcéj ze sobą, niż z Tatarami ścierali się. 1691 r. d. 14 Lipca.

W wyprawie niosącéj zemstę Turkom za najazd, krwawe zwycięztwo na polach *Pererity*, wydało Janowi III całe Multany. Opanował wszystkie fortece. Soroka, Seret, Soczawa i inne miasta warowne, przyjęły polską załogę. Nowa granica oparła się o Prut. Kamieniec ze wszech stron opasany był posiadłością polską. 1691 r. d. 14 Października.

Wojna Jana III w Mołdawii, sprawiła szczęśliwe dla Austryi rozdwojenie sił tureckich. Osłabiony przez to wezyr Mustafa Kiupruli, poniósł klęskę od wojsk cesarskich 1691 r.

pod wodzą Ludwika, księcia badeńskiego na polach *Salankeman*, gdzie i sam wezyr był kulą przeszyty. — Cesarz odzyskał w Węgrzech utracone miasta

1692 r. Jan III wzniósł okopy św. Trójcy przeciw Kamieńcowi, którego oblężenie było zbyt trudne. Załoga w nim wynosiła 10 tysięcy Turków; a wojska tureckie i tatarskie na odsiecz gotowe, o wiele były liczniejsze, niż polskie.

1693 r. d. 12 Lutego. Sejm w Grodnie zerwany. Starania hana tatarskiego o pokój, daremne.

Umarł Stanisław-Józef Bieżanowski, doktor filozofii, oślepły z pracy nad księgami, profesor akademii krakowskiéj. Pomnikiem jego zasługi, są roczniki jako historiografa uniwersytetu z fundacyi Petrycego dokonywane, — obszerne to dzieło w autografii czyli w kopii, znajduje się z bibliotece zakładu imienia Ossolińskich we Lwowie. Rękopis ten obejmuje wiele nieznanych szczegółów do historyi Polski.

1693 r. d. 23 Grudnia. Sejm w Warszawie nie doszedł dla słabości króla. Tatarzy łupią Ruś bezkarnie.

1694 r. Polska, a szczególniéj cała Litwa w zaburzeniu. Pokój domowy miesza kłótnia Kazimierza Sapiehy, hetmana wielkiego litewskiego z Konstantym Brzostowskim, biskupem wileńskim o kwaterunek wojska po dobrach duchownych. — Biskup rzucił klątwę na hetmana. — Stan rycerski wziął hetmańską stronę; magnaci, za nietykalnością dóbr duchownych obstają. Ani stolica apostolska, ani król Jan III, nie mogli téj waśni zaradzić. Sprawa ich przez lat cztery wichrzyła Rzeczpospolitą. Francya i Austrya mieszały się do owych sporów, dodając więcéj rozjątrzenia. Stronnictwa zrywały sejmy.

1694 r. Wzmagają się nadużycia i nierząd. Litwa drżała przed Sapiehami. Podskarbi nie płacił temu kto nie był ich stronnikiem. Hetman potężny nieodwołalną władzą, dawał stopnie wojskowe tym tylko, którzy się obowiązali służyć Sapiehom. Kwaterunki ciężyły na samych dobrach przeciwników.

1694 r. Stanisław Herakljusz, książę Lubomirski, marszałek

wielki koronny, współtowarzysz Jana III, mąż wspaniałością umysłu i nauką znamienity, będąc w Rzymie, otrzymał od papieża Innocentego XI, kości św. Bonifacego; — sprowadził je ze czcią do Polski; i niedaleko od Warszawy, we wsi Czerniakowie, wystawiwszy klasztor Bernardynom i kościół, w nim, wśród licznego zgromadzenia senatorów i urzędników, złożył owe relikwie pod wielkim ołtarzem. Powód fundacyi klasztoru, był następny. — Gdy raz książę Lubomirski, chodząc zadumany w miejscu, gdzie dziś kościół w Czerniakowie, rozmyślał o nieśmiertelności duszy, i zakradło mu się powątpiewanie; jeden z jego towarzyszy a przyjaciel, zabity pod Wiedniem, stanął przed nim i wyrzekł: — „*Stanisławie! nieśmiertelna jest dusza człowieka!*“ — Przeraził się Lubomirski, ale niepewność, ustąpiła miejsca przekonaniu i głębokiéj wierze.

Sejm przez partyą Sapiehów zerwany. Krzysztof Kierszerstejn, siostrzeniec biskupa Brzostowskiego, marszałek sejmu poprzedniczego, który wedle prawa spełniał obowiązek tego urzędu, nim na obecnym sejmie nowego obiorą marszałka, ze swojego krzesła porwany został przez Sapiehów na sali obrad. Połamano na nim laskę marszałkowską. 1695 r. d. 4 Stycznia.

Maksymilian, elektor bawarski, owdowiały po arcyksiężniczce Maryi Antoninie, córce cesarza Leopolda, żeni się z córką króla polskiego Jana III, królewną Teresą, z któréj syn Maksymilian, był potem cesarzem pod imieniem Karola VII. 1695 r. w Styczniu.

Turcy i Tatarzy, na mylną wieść o śmierci króla, przebiegłszy Wołyń, wpadli jak piorun zemsty i Lwów oblegają, gdzie hetman Jabłonowski, z nielicznem zamknął się wojskiem. Król wysłał swoją straż, — zwołał pospolite ruszenie, i w towarzystwie królowéj, udał się przeciw nieprzyjaciołom. — Ci powziąwszy wiadomość, że Jan III żyje, rozpierzchli się w różne strony, poprzestając na zniszczeniu kraju mieczem i ogniem. 1695 r. d. 11 Lutego.

Królowa Marya-Kazimiera, widząc Jana III coraz sil- 1696 r.

niéj cierpiącym na zdrowiu, — niespokojna by nie umarł bez rozporządzenia, bez podziału między nią a synów majątku swego; wzywa biskupa Załuskiego, aby skłonił króla do testamentu. Król rzekł biskupowi na jego uwagi: — „Możemyż spodziewać się, aby wola nasza była spełnioną? Żyjąc, rozkazujemy, a nas nie słuchają; czyliż usłuchają zmarłego?“

1696 r. Gasnącem okiem patrzał Jan III, na (spełnione wkrótce po nim) zamiary Piotra Wielkiego, ku zdobyciu Azowa; — jak ten monarcha zakładał rozległą państwu swojemu podstawę; — widział to jak Piotr Wielki wykonywa jego plany, o których on tylekroć marzył względem morza Czarnego. Ale skrępowany więzami ówczesnego systemu wolności, nie był w stanie działać.

1696 r. d. 2 Czerwca. Śmierć Jana III, króla polskiego w Wilanowie w samą rocznicę jego urodzin. Szczególniejszym trafem, jak w chwili przyjścia na świat Jana Sobieskiego na Rusi, u stóp gór Karpackich w zamku oleskim, był huk piorunów tak straszliwy, że niektórzy z dworzan, na całe życie słuch postradali; — tak podobnież, w chwili jego zgonu, słońce ukryło się za chmury, a powstała burza tak nadzwyczajna i straszna, o jakiéj oddawna nie słyszano. Owa burza zdawała się zapowiadać smutną dla Polski przyszłość. Kraj okrył się żałobą po królu, który żył tylko dla ojczyzny; — który na powetowanie uraz osobistych nie dozwolił, aby jedna kropla krwi wylaną była. — Z tem wszystkiem, ten co podźwignął Polskę z poniżenia w jakiem była za Jana-Kazimierza, co sławą po całéj Europie więcéj przydał blasku swéj koronie, niż od niéj otrzymał; zniechęcony intrygami stronnictw z wpływów zagranicznych i domowych, król bez skarbu, bez żołnierza, jakby czując się nieużytecznym ojczyznie, zamierzał już abdykować. Pocieszyła go tylko trwoga po kraju na samą wieść o tem, i dla tego jedynie abdykacyą zaniechał. Przyćmiły też ostatnie lata jego udręczenia domowe. Marya-Kazimiera plagą była bohatera; intrygami wnosiła wszędzie niezgodę i zepsucie. Dumna, chciwa, w kaprysach

gwałtowna, panowała nad uległym zawsze królem. — Nastały nowe niesnaski, skoro się ożenił nielubiony od matki królewic Jakób. Nie mogła przebaczyć synowéj, że była młodą i piękną. Czernastoletni królewic Aleksander, patrzał na małżeństwo brata, jako na szczebel ku dopięciu wyższéj godności. Porozumiał się z matką przeciw obojgu młodym małżonkom; — a ojciec i mąż nieszczęśliwy, wszędzie spotykał gorycze. — Król Jan III, był wzrostu wysokiego, wspaniałéj postaci, w późniejszych latach nazbyt otyły; — oczy miał czarne, wielkie, wzrok bystry, twarz miłą i poważną. Nosił się zawsze po polsku. Znał dobrze język łaciński, niemiecki włoski, francuski i turecki. Zabawą jego najmilszą były rozmowy z ludźmi uczonymi. — Ale zwycięzca Turków, żony swéj był niewolnikiem. Mawiano, że gabinet królowéj, stał się grobem praw i wolności. — Ztąd poszła nieufność w kraju, któréj Jan III pod koniec panowania swego doznając, dał się ułudzać myślą zawojowania przynajmniéj Wołoszczyzny dla dzieci, co znowu dało powód do zaprzysiężenia traktatu *Grzymułtowskiego*. — Po śmierci Jana III, Marya-Kazimiera, potomstwu własnemu nieżyczliwa, zaklinała Polaków, aby żadnego z jéj synów na króla nie obierali; a mianowicie aby się strzegli Jakóba.

W bezkrólewiu, kłótnie zawzięte pomiędzy królową wdową Maryą-Kazimierą, a jéj najstarszym synem, królewicem Jakóbem, o spadek po królu w skarbach i majątku, przyczyniły się do usunięcia potomków Jana III od następstwa do tronu, co poraz pierwszy zdarzyło się w Rzeczypospolitéj. 1696 r.

Księża Teatyni sprowadzeni do Warszawy, otrzymali plac na zabudowanie klasztoru. — Byli w Warszawie po rok 1788. 1696 r. d. 4 Lipca.

Na sejmie konwokacyjnym, od kardynała prymasa Michała Radziejowskiego zwołanym, pod laską Stefana Humieckiego, stolnika podolskiego, wdowa królowa Marya-Kazimiera, wśród niezgód i zamieszania, uniesiona gniewem, 1696 r. d. 26 Sierpnia.

zaklinała wszystkich, aby jej synów, a mianowicie królewica Jakóba nie dopuszczano do tronu.

1696 r. d. 26 Września. Sejm konwokacyjny, zerwał Horodyński, poseł czernichowski, ujęty przez królowę wdowę Maryą-Kazimierę. — Konfederacya stanów, utrzymując wolność elekcyi, wyłączyła Piasta od korony.

1696 r. Związek wojsk koronnych pod marszałkiem Bogusławem Baranowskim, a litewskich pod Ogińskim, chorążym w. lit. o zaległość żołdu.

1696 r. Tatarzy spustoszyli Wołyń bez żadnego oporu.

1696 r. Królowa Marya-Kazimiera, na żądanie wielu posłów, którzy, ku przerwaniu tajnych zabiegów, pragnęli jéj oddalenia się z Warszawy, wyjechała do Gdańska.

1696 r. d. 26 Listopada. Związek wojsk litewskich rozerwany został za staraniem hetmana w. lit. Kazimierza Sapiehy, który temu wojsku wypłacił połowę zaległego żołdu.

1697 r. d. 5 Maja. Sejm elekcyjny, burzliwie zaczęty, pod laską Kazimierza Bielińskiego, podkomorzego koronnego, objawił wielu zagranicznych pretendentów, między którymi najznaczniejszą miał partyą Franciszek Ludwik, książę burboński *de Conti*, ile, że prymas mu sprzyjał. Drugim z rzędu był Fryderyk-August, elektor saski, wspierany przez Przebendowskiego, kasztelana chełmińskiego. — Hrabia *Fleming*, poseł elektora, korzystne zapewniał warunki.

1697 r. d. 11 Maja. Związek wojsk koronnych rozwiązany został po zagrożeniu przez senat, że ci, co w rokoszu trwać zechcą, mają być poczytani za nieprzyjaciół ojczyzny. — Wojsko wróciło do posłuszeństwa. Baranowski, marszałek związku we Lwowie, w kościele Bernardynów, przeprosił hetmana wielkiego koronnego Jabłonowskiego, upadając mu do nóg publicznie.

1697 r. d 2 Czerwca. Elektor saski, Fryderyk-August zrzeka się wyznania luterskiego, a przyjmuje od biskupa Jawrońskiego, katolicką wiarę.

1697 r. d. 26 Czerwca. Na sejmie elekcyjnym, książę prymas kardynał Radziejowski, przystąpiwszy do zbierania głosów po woje-

województwach, znalazł tak rozróżnione zdania, że nominacyą króla do dnia następnego odłożyć był przymuszony.

Przez noc jednę, partya saska wzmogła się przejściem do niéj tych, którzy byli za królewicem Jakóbem. — Po daremnych trudach do przywrócenia zgody, prymas, wspieranego przez siebie książęcia *de Conti*, nominował królem; a Stanisław Dąbski, biskup kujawski, z nierównie większą liczbą województw, ogłosił królem Fryderyka Augusta II, elektora saskiego. — Dnia tegoż wieczorem, prymas, w kościele św. Jana w Warszawie, w obecności kilku senatorów, zaintonował: — *Ciebie Boże chwalimy*, jako po nominacyi księcia *de Conti;* — a wkrótce potem, biskup kujawski, zaniósłszy protestacyą przeciw czynności prymasa, odśpiewał w tymże kościele, w obecności wielu senatorów, hymn św. Ambrożego. 1697 r. d. 27 Czerwca.

— Hrabia Fleming, poseł saski, zaprzysiągł *pakta-konwenta* w imieniu elektora, przez które zapewniał 10 milionów do skarbu Rzeczypospolitéj zapłacić; — Kamieniec kosztem swoim odzyskać; — kraje od Korony oderwane odebrać; sześć tysięcy wojska kosztem swoim na usługi Polsce utrzymywać; — szkołę rycerską i twierdz polepszenie obmyślić. 1697 r. d. 11 Lipca.

W Tarnowskich górach, na granicach Szląska, elektor saski Fryderyk-August, zastał publiczne od Rzeczypospolitéj poselstwo, gdzie był na czele wojewoda wołyński Jan Jabłonowski, syn hetmana, z doniesieniem o wybraniu Augusta na tron polski i z zaproszeniem do objęcia rządu. 1697 r. d. 23 Lipca.

Elektor saski August wszedł do Polski na czele ośmiu tysięcy swojego wojska. W *Piekarach* zaprzysiągł *pakta konwenta*; — wyznał też publicznie wiarę katolicką, przyjmując komunią z rąk Jana Kryszpina, biskupa żmujdzkiego. 1697 r. d. 26 Lipca.

August na czele wojska saskiego przybył do Krakowa, gdzie biskup kujawski Stanisław Dąbski, oddał mu dyploma. Warszawa była wówczas w ręku prymasa Radziejowskiego i stronników księcia *de Conti*. 1697 r. d. 8 Sierpnia.

1697 r. d. 15 Września. AUGUST II, elektor saski, koronowany w Krakowie na króla polskiego przez Stanisława Dąbskiego, biskupa kujawskiego. Urodził się 1670 roku; był synem Jana III, elektora saskiego; — objął elektorstwo po starszym bracie roku 1694; — panował w Polsce lat 33; — przymuszony był zrzec się korony polskiéj 1706 roku, do któréj powrócił roku 1709. — Mając lat 63, umarł w Warszawie 1733 roku, pochowany w Krakowie. Z żony Krystyny, córki Krystyana, margrabi Brandeburg-Bareut, zaślubionéj 1693 roku, a zmarłéj 1727, miał syna Fryderyka Augusta III.

1697 r. d. 17 Września. Sejm koronacyjny w Krakowie pod laską Krzysztofa Zawiszy, starosty mińskiego, szczęśliwie doszedł. Dano moc królowi zwołać w potrzebie pospolite-ruszenie ku odparciu rokoszanów.

1697 r. d. 26 Września. Książę *de Conti* stanął pod Gdańskiem z eskadrą z sześciu fregat pod komendą kawalera Jana *de Barth*.

1697 r. d. 9 Listopada. Z powodu zatamowanéj drogi przez wojska saskie i polskie, książę *de Conti*, nie mając przyrzeczonéj sobie pomocy od Sapiehów, nie wylądował nawet, i odpłynął do Francyi.

1697 r. d. 17 Grudnia. Umarła Eleonora, arcyksiężniczka austryacka, wdowa po królu polskim Michale, a w powtórnym związku żona Karola V, książęcia Lotaryngii.

1698 r. d. 16 Stycznia. Wjazd Augusta II, króla polskiego do Warszawy.

1698 r. d. 3 Marca. Stronnicy księcia *de Conti*, mając na czele Mikołaja Święckiego i Adama Sieniawskiego, wojewodę bełzkiego, stanęli o cztery mile od Warszawy pod miasteczkiem *Błonie*, gdzie wyprawieni od Augusta II pełnomocnicy, zawarli z nimi układy ku pojednaniu.

Sejm *pojednawczy*, zerwany przez posłów województwa witepskiego, którzy konnego domagali się sejmu.

1698 r. d. 6 Kwietnia. Prymas kardynał Radziejowski, na czele ostatnich stronników, przeciwnych elekcyi Augusta II, przeprosił króla w Warszawie i zaprzysiągł mu wierność z resztą partyi swojéj.

W Rawie na Rusi, zjechanie się Piotra Wielkiego wracającego z Wiednia, z Augustem II, królem polskim, który jechał do Lwowa. — W Rawie początek był wzajemnéj ich przyjaźni, dochowanéj w potomkach. 1698 r. d. 23 Czerwca.

Przy zawartych w Rawie stosunkach pomiędzy Augustem II, a Piotrem W., gdzie ułożono aby Inflanty zwrócić Polsce, a Ingryą dla potrzebnych Piotrowi W. portów na morzu Baltyckiem, przyłączyć do Rosyi; — szlachcic inflantski, wygnany przez Karola XI, króla szwedzkiego, Jan-Rajnold *Patkul*, który wprzódy schronił się był w Moskwie i posłował od Piotra W. do Drezna, a późniéj zaszczycony ufnością Angusta II i urzędem konsyliarza, ciągle zostawał przy nim; zaręcza, że Inflantczycy, zniechęceni do Szwedów, sami Augustowi pomogą, i że wojna skończy się pomyślnie 1698 r. w Czerwcu.

August II, w zamiarze odebrania Kamieńca od Turków, ściąga do Polski 20 tysięcy Sasów pod Gliniany. 1698 r.

Tatarzy w sile 60 tysięcy, wpadają na sześć tysięcy Polaków, aby przeszkodzić połączeniu się ich z Sasami. — Nie powiodło się Tatarom: wiele straciwszy ludu, palą zdobycz i chronią się w Kamieńcu. 1698 r. d. 9 Września.

Król wyruszył ze Lwowa do obozu polskiego. — Nie przyszło do odzyskania Kamieńca; — przeszkodziło téj wyprawie poróżnienie się między obozami saskim i polskim; przeszkodziła zniewaga, jakiéj doznali. Prebendowski, wojewoda malborski i minister saski, hrabia Fleming, od Potockiego, starosty krasnostawskiego; co August II, za własną poczytał obrazę i przeniósł się natychmiast do obozu wojsk saskich. 1698 r. 11 Września.

Traktat pomiędzy Polską a elektorem brandeburgskim Fryderykiem, przez który elektor obowiązał się wyprowadzić w dniu 1 Lutego następnego 1699 roku wojska swoje z miasta Elbląga, które był opanował w myśl traktatu bydgowskiego, ztąd, że to miasto miało być wypuszczone ojcu jego w zastaw za sumę czterykroć sto tysięcy talarów. Po zgodnie ustąpionych przez elektora stu tysiącach, Rzeczpospo- 1698 r. d 12 Grudnia.

lita przyrzeka wypłacić mu we trzy miesiące po pierwszym sejmie, trzykroć sto tysięcy talarów; a tymczasem dano mu w zastaw niektóre klejnoty koronne.

1698 r. Jan Małachowski, biskup krakowski, na ubogie dzieci podupadłych mieszczan i rzemieślników miasta Bodzentyna, zapisał sumę 31,000 owoczesnych złotych, z których w części dotąd Mansionarze bodzentyńscy procenta pobierają.

1699 r. d. 26 Stycznia. W Karłowicach, w Węgrzech, za pośrednictwem Anglii, Francyi i Stanów holenderskich, zawarty pokój pomiędzy Portą otomańską, a Austryą, Wenecyą i Polską, gdzie ze strony Rzeczypospolitéj był Stanisław Małachowski, wojewoda poznański. — Zwrócono Polsce Kamieniec i cokolwiek Turcya zajęła była na Podolu i Ukrainie, ze zrzeczeniem się jéj protekcyi nad kozakami i z obowiązkiem surowego zakazu Tatarom, aby odtąd na Ruś polską nie ważyli się napadać. — Mocą tego traktatu, zniesiony został coroczny od Polski dla Tatarów, wynikły z ich niekiedy posiłków podarunek w kożuchach. I wzajemnie, Polska zwróciła Porcie wszelkie wojną zajęte posiadłości w Multanach. Obu państwom dawne zostawiono granice. Traktat pokoju między Rosyą a Turcyą, zawarto w tymże roku dnia 4 Stycznia.

1699 r. d. 15 Czerwca. Sejm *pojednawczy* pod laską Szczuki, referendarza koronnego doszedł szczęśliwie. August II przyrzekł wojsko saskie wyprowadzić z Polski, i niewięcéj zatrzymać jak tysiąc dwieście gwardyi przy boku swoim, a wojsku polskiemu żołd wypłacić. — Zakazane są ustawą sejmową związki wojskowe.

1699 r. d. 22 Września. Turcy wedle traktatu karłowickiego, wracają Polsce Kamieniec podolski.

1699 r. Ostatni napad Tatarów na prowincye polskie, za co, w skutek traktatu karłowickiego, sułtan turecki ukarał swego ministra.

1700 r. d. 11 Lutego. August II, pod pozorem spełnienia *paktów-konwentów*, które obowiązują go odzyskać kraje od Polski oderwane, zawiera przymierze z Danią i z Rosyą. Wypowiada wojnę Szwecyi bez zniesienia się ze stanami Rzeczypospolitéj.

Wysyła swego feldmarszałka hrabiego Fleminga do Inflant, na czele wojsk saskich, i sam z dwunastu tysiącami pośpiesza. Tam jenerała szwedzkiego Willinga podwakroć znosi, i wiele miast zabiera.

Ryga oblężona przez Augusta II, potężny daje odpór. 1700 r.

Siedmnastoletni król szwedzki Karol XII, zmusił króla duńskiego do pokoju w *Trawelden;* poraził pod *Narwą* 60 tysięcy Rosyan; — wchodzi do Inflant; przeprawia się przez Dźwinę; — Sasów pod ich jenerałem *Stejnau*, z drugiéj strony rzeki odpędza; zawojowane przez nich miejsca odbiera i Kurlandyą podbija. 1700 r. d. 13 Listopada.

W Litwie krwawe zamieszki. Sapiehowie pod *Lejpunami* niedaleko *Olkienik*, pokonani przez szlachtę litewską, gdzie Michał Sapieha, koniuszy litewski, syn wojewody wileńskiego, był rozsiekany. Sapiehowie potępieni od *konfederacyi olkienickiej* pod laską Michała księcia Wiśniowieckiego, po daremnem wzywaniu protekcyi króla zajętego wojną szwedzką, przywiązują się do Szwedów i szukają wsparcia u Karola XII. 1700 r. d. 24 Listopada.

Elektor brandeburgski Fryderyk III, na uroczystéj w Królewcu koronacyi, wziął tytuł króla z Prus książęcych czyli wschodnich, i mianował się odtąd królem pruskim Fryderykiem I. — August II, przyjął posła jego z wiadomością o tem przy samych tylko saskich ministrach; i bez wiedzy Rzeczypospolitéj, oświadczył Fryderykowi I powinszowanie przez Towiańskiego, podczaszego koronnego. — Fryderyk zastrzegł wprawdzie, obawiając się z tego powodu zawikłań dyplomatycznych, że prawa Polski, przez nowy tytuł; w niczem nie naruszają się: że ziemia pruska zwiększy Rzeczpospolitą po wygaśnieniu dynastyi brandeburgskiéj; — ale naród w téj powolności króla Augusta II widział zamiary i spiski; — nie uznawał téj nowéj dostojności i elektora Fryderyka, nazywał tylko *regnantem.* 1701 r. d. 18 Stycznia.

August II w *Birżach* na Litwie, zawiera z Piotrem W. przymierze odporne i zaczepne, które cały ciężar wojny szwedzkiéj, zwaliło na Polskę. 1701 r. d. 26 Lutego.

1701 r. d. 9 Lipca. Karol XII, król szwedzki pod Rygą zwycięża połączone wojska saskie i rosyjskie. Po tem zwycięztwie, całą opanował Kurlandyą.

1701 r. Rozkaz króla szwedzkiego, aby dwa porty, jeden w *Szwencie*, gdzie 1685 roku kupiec angielski, Horst, założył był kompanią handlową, a drugi w *Połądze*, były zniszczone.

1702 r. Posłowie polscy wyprawieni przez sejm warszawski do Karola XII, spotkawszy go pod Grodnem, proszą o pokój. — On go nie inaczéj ofiaruje Rzeczypospolitéj, jak pod warunkiem złożenia z tronu Augusta.

1702 r. Król August II, za radą senatu zgromadza wojska polskie i litewskie, łączy z niemi Sasów; — sam zaś do Krakowa odjeżdża.

1702 r. d 14 Maja Szwedzi biorą Warszawę.

1702 r. Za zezwoleniem Augusta II, konferencya prymasa Radziejowskiego z Karolem XII, który od zamiaru złożenia z tronu Augusta nie odstępuje; — w czem też podobno prymas króla szwedzkiego utwierdza.

1702 r. d. 19 Lipca. August II odebrawszy wiadomość, że Szwedzi dążą ku Krakowu, zachodzi im drogę ze 14 tysiącami wojska przeciw ich 12 tysiącom pod naczelnictwem samego Karola XII. — Wzajemna nieufność pomiędzy wojskiem saskiém i polskiém, ułatwia zwycięztwo pod Klisowem otrzymane nad niemi przez Szwedów.

1702 r. Król August II z ostatkami wojska ciągnie do Sandomierza, gdzie, aby mu nie odebrano korony, województwa małopolskie pod laską Stanisława Denhoffa, miecznika koronnego, *konfederacyą sandomierską* podniosły.

1702 r. Rada senatu w Toruniu potwierdza konfederacyą sandomierską.

1702 r. Poseł francuski, pan *de Heron*, który Karolowi XII radził przenieść wojnę do Saksonii; — z rozkazu Augusta II, aresztowany w Warszawie i wywieziony za granicę.

Karol XII, król szwedzki opanował Kraków. 1702 r. d. 30 Lipca.

Elektor brandeburgski, z przyczyny niedopełnienia ze strony polskiéj warunków traktatu pod dniem 12 Grudnia 1698 roku, objął w posesyą powiat elblągski, który wraz z klejnotami koronnemi, w zastaw wziętemi, dotąd jest przy nim. 1703 r.

Karol XII zwycięża Sasów pod *Pułtuskiem*, a ztąd przenosi swój oręż do Prus królewskich, wkrótce podbitych aż po Gdańsk, który się okupił dziesięcią tysiącami złotych. 1703 r. d. 21 Kwietnia.

Województwa poznańskie i kaliskie, uczyniły związek przeciw dalszemu niszczeniu kraju przez wojnę. — Karol XII, z tego związku tworzy partyą przeciwną Augustowi II. 1704 r.

August II pod Wrocławiem pojmał królewiców Jakóba i Konstantego Sobieskich; — a mniemając, jakoby który z nich tajne u Karola XII o koronę polską czynił zabiegi, osadza ich obu w Kenigstejn. 1704 r.

Tomasz Działyński, wojewoda chełmiński, wysłany do Piotra Wielkiego, dla zawarcia nowego przymierza. 1704 r.

Piotr Wielki, wojując szczęśliwie w Inflantach i w Ingryi, zakłada dzisiejszą stolicę Rosyi *Petersburg*. 1704 r. d. 4 Maja

Umarł Stefan Bidzieński, kasztelan sandomierski, znany z wypraw wojennych przeciw kozakom 1648 roku, przeciw Moskwie 1664 roku. — Z majątku swojego przeznaczył sto tysięcy złotych na szpital dla ubogich i rannych starych żołnierzy, 1704 r.

Na zjeździe w Warszawie, prymas Radziejowski, niechętny Augustowi II, łączy się z konfederacyą wielkopolską pod laską Piotra Bronisza i ogłasza bezkrólewie. 1705 r. d. 16 Lutego.

Zjazd warszawskich posłów z saméj tylko Wielkopolski i Podlasia, gdzie senatorów niewięcéj było jak dziewięciu, już w nieobecności prymasa, który względem partyi szwedzkiéj począł się wahać, ztąd, że berło polskie miał otrzymać nie Hieronim Lubomirski, doradzany przez niego. — Ów zjazd obiera *Stanisława Leszczyńskiego*, wojewodę poznańskiego, królem polskim, którego Karol XII, przybywszy 1705 r. d. 12 Lipca.

z Torunia do Warszawy, dla przyspieszenia elekcyi, podał na kandydata, wówczas, gdy królewic Aleksander Sobieski, proponowanéj mu przez niego korony, z krzywdą starszego brata Jakóba, przyjąć od Karola XII nie chciał.

1705 r. Po elekcyi, gdy król szwedzki wyjechał do Lwowa, a Leszczyński unikając Augusta jadącego do Warszawy, udał się z przyjaciołmi swemi na Ruś, za Karolem XII; August na wieść, że Szwedzi zbliżają się do Warszawy, rozdziela swe wojska na dwa oddziały, a sam odjeżdża do Krakowa.

1705 r. Część piechoty saskiéj pod komendą jenerała *Schulemberga*, spotyka się z Karolem XII pod Poznaniem. Sasi wytrzymują natarczywość jazdy szwedzkiéj. Noc przerywa bitwę, jenerał saski korzysta z niéj ku ocaleniu swéj dywizyi: zważając przemagającą siłę nieprzyjaciół, cofa się w Szląsk za Odrę; a Karol przyznał, że Schulemberg, tym odwrotem, zwyciężył go.

1705 r. Król August II do Saksonii, a ztamtąd do Karlsbadu, do cieplic wyjechał.

1705 r. d. 4 Październ. STANISŁAW LESZCZYŃSKI, syn Rafała na Lesznie Leszczyńskiego i Anny Jabłonowskiéj, wojewoda poznański, koronowany w Warszawie na króla polskiego przez arcybiskupa lwowskiego, Konstantyna Zielińskiego. Urodził się 1677 roku. Ustąpić musiał z tronu 1709 roku. Żona jego, koronowana w tymże dniu, Katarzyna Opalińska, córka kasztelana poznańskiego i Czarnkowskiéj, zaślubiona 1698 r., umarła 1747. Potomstwo: Anna, zmarła 1717 r., i Marya poślubiona roku 1725 Ludwikowi XV, królowi Francyi. Król Stanisław Leszczyński, przeżywszy lat 89, umarł w Lunewilu książęciem Lotaryngii roku 1766.

1705 r. August II aresztuje jenerała *Patkula*, podejrzanego o zamiar pogodzenia Piotra W. z Karolem XII, ku szkodzie Augusta.

1705 r. W Tykocinie, August zjechawszy się z Piotrem W., ponawia order Orła Białego, postanowiony niegdyś r. 1325 przez króla polskiego Władysława Łokietka z napisem: *Za*

wiarę, prawo i króla. Znaczna część Polski wierną była Augustowi; a tym znakiem dystynkcyi, zamierzał przychylnych Stanisławowi, zniewolić za sobą.

Umarł Marcin Bogusz, dzielny wojownik. Świetnie odznaczał się przy oblężeniu Kamieńca podolskiego; szczęśliwie gromił najezdnicze hordy Tatarów; Koniecpolskiemu, wojewodzie sieradzkiemu wiele pomagał przy odgraniczeniu Polski od Turcyi. Pochowany w Kamieńcu podolskim. 1705 r.

Wojska szwedzkie wchodzą do Warszawy. 1706 r. d. 11 Stycznią.

Karol XII, wysławszy marszałka swego *Renschelda* przeciw połączonym Rosyanom i Sasom pod komendą *Schulemberga*; sam z częścią wojska, wchodzi do Saksonii i zakłada obóz pod Alt-Ranstad. 1706 r.

Bitwa między jenerałami pod *Wschową*, trwająca kwadrans tylko. Sasi za przykładem Moskwy, których siedm tysięcy było, z placu ustąpili, i poszli w rozsypkę. Regiment Francuzów, którym artylerya była powierzoną, broń złożył, i służbę u króla szwedzkiego przyjął. 1706 r. d. 13 Lutego.

August II, ochraniając Saksonię od klęsk wojennych, prosi o pokój. Karol XII uciążliwe podaje warunki: zrzeczenie się tronu polskiego; uznanie Stanisława Leszczyńskiego królem polskim; odstąpienie od przymierza z Piotrem W., i wydanie Szwedom na śmierć haniebną nieszczęśliwego *Patkula*. 1706 r. d. 24 Września.

Po zdarzonéj w Gdańsku śmierci prymasa Radziejowskiego, August II mianował prymasem Stanisława Szembeka; a król Stanisław, arcybiskupa lwowskiego Konstantyna Zielińskiego, który potem, za ukoronowanie Leszczyńskiego, w ciężkiéj niewoli moskiewskiéj życia dokonał. 1706 r. d. 13 Października.

Gdy w Saksonii traktują o warunki pokoju, naczelny jenerał rosyjski *Menżykow*, znakomite nad Szwedami pod enerałem *Mejerfeldem*, odnosi przy *Kaliszu* zwycięztwo. Przecież wypadek ten, nie skłonił Karola XII do łaskawszych względem Augusta II układów. August zaś obawiając się, aby elektor brandeburgski, mianujący się królem pruskim, 1706 r. d. 14 Październ.

nie skojarzył pokoju między Szwecyą i Rosyą; przyjął wszystkie podane mu warunki, lubo uciążliwe; a nad to uwolnił z aresztu królewiców Jakóba i Konstantego Sobieskich, i na żądanie króla szwedzkiego, list napisał do Stanisława Leszczyńskiego, winszując mu korony.

1707 r. Dumny zwycięzca, Karol XII, wyruszając z Saksonii, powziął szczególną myśl odwiedzenia Augusta w Dreźnie. Sam prawie przybył do zamku. Wszedł do pokojów elektora; a rozmawiając z nim poufale, bawił więcéj niż dzień cały. Mógł był August zmienić swój los prostem przytrzymaniem Karola, i łatwą znalazłby wymówkę w oczach Europy. Przyjął go przecież wspaniale i wolno wypuścił, przez co szacunek i cześć zaciętego nieprzyjaciela pozyskał. Europa zdumiała się nad zuchwałością Karola; lecz razem przejęła się współczuciem nad krzywdą szlachetnego Augusta.

1707 r. Rosyanie, dla utrudzenia Szwedom przejścia do swego kraju, pustoszyli nietylko dobra przyjaciół Stanisława Leszczyńskiego, ale po gościńcach kraj cały od Grodna do Kijowa.

1707 r. d. 7 Lutego. Stanisław Denhoff we Lwowie, wraz z wielu innymi panami, ogłosił za nieważną abdykacyą Augusta II. Gdyby nie spustoszenia naniesione przez wojsko rosyjskie, Polska byłaby miała i trzeciego króla ze czterech podawanych przez Karola XII kandydatów, między którymi pierwszym był Adam Sieniawski.

1707 r. d. 12 Lipca. Przybycie do Warszawy Piotra W.

1707 r. d. 23 Sierpnia Karol XII wchodzi z 35 tysiącami wojska z Saksonii do wyniszczonéj Polski; zmierza ku Grodnowi, zostawiwszy przy królu Stanisławie siedm tysięcy Szwedów. Odbiera Grodno i upędza się za Piotrem W.

1707 r. d. 10 Października. Haniebna śmierć *Patkula*. August II, przy spełnianiu warunków padanych przez Karola XII, pragnął uchronić *Patkula*: wydał tajny rozkaz do komendanta zamku Kenigstein, aby mu nie przeszkadzano wymknąć się z więzienia. Ale chciwy komendant, nikczemnemi targami o wykup z nie-

woli, zajął mu sposobną chwilę do ucieczki. Przybyli po *Patkula* Szwedzi; a Karol XII, w Wielkopolsce pod Kazimierzem, niemiłosiernie stracić go rozkazał.

Morowa zaraza poczyna grasować i trwa lat cztery. W Warszawie trzydzieści tysięcy ludności wymarło. 1708 r. d. 17 Czerwca.

Król szwedzki znosi wojska rosyjskie na Białorusi pod miasteczkiem *Hołowszczynem*, niedaleko Mohylowa; przeprawia się przez Dniepr dla złączenia sił swoich z *Mazepą*, hetmanem kozackim, który przeciw Piotrowi W. bunt w zadnieprskiéj podniósł Ukrainie. 1708 r. d. 8 Październ.

Jenerał *Löwenhaupt*, wiodący ze Szwecyi 12 tysięcy wojska ze znacznym zapasem żywności i oręża, a którego Karol XII oczekiwał na Ukrainie, okropną ponosi klęskę w bitwie pod *Lesną* w województwie mścisławskiem; i zaledwie pięć tysięcy żołnierzy, doprowadza do obozu szwedzkiego. Ośm tysięcy ładownych wozów szwedzkich częścią, spalono, częścią zabrano w téj bitwie. 1708 r. d. 8 Październ.

Książę Menżykow Ukrainę i Baturyn opanował; kozaków do podległości i obrania innego hetmana zmusił. Mazepa, w miejscu przyrzeczonych 30 tysięcy kozaków, z dwoma tylko pułkami przyłączył się do króla szwedzkiego. 1708 r.

Zima zbyt ostra, umorzyła dwa tysiące Szwedów. 1709 r.

Karol XII przyciąga na swoją stronę kozaków zaporozkich; a dla opatrzenia ich w żywność, oblega *Pułtawę*, gdzie przy oglądaniu pozycyi, był rannym. 1709 r. d. 13 Marca.

Pod *Pułtawą*, Rosyanie o trzykroć liczniejsi, otrzymują zupełne i stanowcze zwycięztwo nad Szwedami. Karol XII z ośmiuset swoimi umknął naprzód do Oczakowa, a potem do *Benderu* pod osłonę Turcyi. W dniu tym potyczka, stała się grobem potęgi szwedzkiéj, a Rosyi, panowanie na północy podniosła. 1709 r. d. 8 Lipca.

Stronnikiem Leszczyńskiego, a nieodstępnym przyjacielem Karola XII był *Stanisław Poniatowski*, urodzony 1678, a zmarły 1762 roku. On z królem szwedzkim z pod Pułtawy, udał się do Turcyi. Wysyłany przezeń do Stambułu, zrazu był dobrze przyjęty; lecz to powodzenie trwałości nie 1709 r.

miało. Opuścił Turcyą z Karolem XII; później złożył hołd Augustowi II; miewał powierzone sobie poselstwa do dworu francuskiego Ożeniony z Konstancyą, księżniczką Czartoryską, Augusta i Michała ks. Czartoryskich siostrą, był ojcem Stanisława Augusta, późniéj króla polskiego. Umarł kasztelanem krakowskim.

1709 r. d. 3 Stycznia. Manifest Augusta II, ogłasza za nieważną, jako wymuszoną na nim abdykacyą w Alt - Ranstadzie pod rokiem 1706.

1709 r. d. 8 Września. W Toruniu, Piotr W. zjeżdza się z Augustem II, gdzie zaszła ich ugoda po zdarzonem nieporozumieniu o wydanie *Patkula.*

1709 r. August II w Toruniu ponawia traktat zaczepny i odporny z Piotrem W., z królami duńskim i pruskim przeciw Szwecyi. Polacy uznają Augusta II legalnym królem swoim, a bulla papieża Klemensa XI rozwięzuje skrupuły Augusta i Polaków co do wymuszonego zrzeczenia się korony.

1709 r. Stanisław Leszczyński z zostawionym mu przez Karola XII jenerałem Krassau, udaje się do Szczecina w Pomeranię szwedzką. Opuszcza tron z umiarkowaniem, jakie zaszczycało żywot jego cały w szczęściu i nieszczęściu.

1709 r. AUGUST II, król polski, *powtórnie* panować w Polsce poczyna.

1710 r. Na wielkoradzie warszawskiéj, skasowano traktat Altranstadzki, i to wszystko co na rozkaz Karola XII było postanowionem przez marszałka wielkopolskiego Bronisza. Potwierdzono konfederacyą sandomierską, *pakta konwenta* Augusta II i przymierze z Piotrem W.; nakoniec ogłoszono amnestyą powszechną.

1711 r. Umarł w Benderze hetman kozaków *Mazepa*, który z Karolem XII uszedł z pod Pułtawy do Turcyi.

1711 r. Najazdy Szmigielskiego z Pomeranii, Grudzińskiego z Benderu, przez Pokucie, Ruś-Czerwoną, krakowskie do Wielkopolski, i bunty kozackie *Paleja* na Ukrainie; — po-

mnażały się klęski krajowe, jakim August II zaradzić nie mógł.

Umarł Andrzéj Chryzostom Załuski, biskup warmiński, kanclerz w. kor. Szacował go Jan III król polski. Zostawił po sobie wiele pism drukiem ogłoszonych w polskim i łacińskim języku. Najważniejszem dziełem jego są listy tak zwane: historyczno-poufne *(Epistolae historico familiares)*, trzy grube tomy we czterech woluminach arkuszowych. Jest to zbiór listów o sprawach politycznych Polski, o nowinach dworu. 1711 r.

Wzięcie przez Piotra W. Rygi, Parnawy i Rewla, zapewniło mu opanowanie Inflant. 1711 r.

W wojnie Turcyi z Rosyą, poczętéj za staraniem Karola XII, pokój nad Prutem wyjednany został przezornością Katarzyny, małżonki Piotra W. 1712 r. d. 19 Lipca.

Nadzwyczajny sejm dwuniedzielny w Warszawie pod laską marszałka konfederacyi Denhoffa, szczęśliwie doszedł. Stany Rzeczypospolitéj uznały Augusta II królem legalnym i jedynym. Wojsku saskiemu wyznaczono kwatery; postanowiono wyprawić poselstwo do Piotra W., aby wojsku swojemu ustąpić z Polski rozkazał, i aby Inflanty, wedle traktatu *Działyńskiego*, Polsce powrócił. Nowym przykładem, sejm ten zalimitowano z tém, aby postanowienia dotąd uchwalone, miały moc prawa.

Niepokoje w Polsce; niektórzy stronnicy króla Stanisława ważą się powstawać. 1712 r.

Karol XII, po daremnych usiłowaniach wznowienia wojny między Turcyą i Rosyą, nie ustępuje z Benderu, jak tylko pod warunkiem, aby mu Turcya dała wymaganą przez niego siłę zbrojną dla powrotu do Szwecyi. Turcy trzymają go w oblężeniu. Król Stanisław Leszczyński, nie wiedząc o losie Karola, udaje się do niego pod imieniem Szweda dla narady względem swojéj abdykacyi w celu uspokojenia Polski. Turcy aresztują go jako Szweda. Karol poleca powiedzieć Leszczyńskiemu, aby w żadne traktaty z Augustem nie 1713 r.

wchodził, i przyrzeka wkrótce osadzić go znowu na tronie polskim.

1713 r. Fryderyk, elektor brandeburgski, który pod rokiem 1701 był koronowany i uznany królem pruskim przez cesarza Leopolda, któremu dał wprzódy asekuracyą, jako tym tytułem nie chce w niczem ubliżać prawu Polski do Prus wschodnich, ani traktatom welawskiemu i bydgowskiemu, a następnie sam koronował się w Królewcu pod imieniem Fryderyka I; — teraz w duchu powyższéj asekuracyi, uznany został królem przez wszystkie dwory europejskie, oprócz jednéj Polski, która zwykle dawała mu tytuł *Regnanta* pruskiego.

1714 r. d. 20 Września. Król szwedzki Karol XII wraca do swego kraju. Dla króla Stanisława Leszczyńskiego wyznacza księstwo *Dwóchmostów* (Zweibrücken) z dochodem téj prowincyi.

1714 r. Ponowiono pokój *karłowicki* przez wyprawionego do Stambułu posła Stanisława Chomentowskiego, wojewody mazowieckiego.

1714 r. d. 19 Listopada. Umarł w Rzymie w latach 37 bezpotomny Aleksander Sobieski, syn króla polskiego Jana III. — Z potomków tego króla, ten był najgodniejszym tronu.

1715 r. d. 26 Listopada. Pośród skarg powszechnych w Polsce, śród żalów na ostre obchodzenie się Sasów z wiernymi nawet Augustowi II, jakby z buntownikami, stanęła *konfederacya tarnogrodzka* przeciw wojskom saskim, pod laską Stanisława Leduchowskiego, podkomorzego krzemienieckiego. — Władysław Gurzyński, był marszałkiem wojsk koronnych.

1715 r. Bitwy wojska polskiego z saskiem: rozmaite ich powodzenia.

1716 r. Za staraniem Stefana Humieckiego, wojewody podolskiego, Franciszka Załuskiego, wojewody czernichowskiego i hr. Fleminga, feldmarszałka saskiego, konfederacye w Rawie dążą do pokoju pomiędzy związkowymi i posłami od Sasów. Ułożono warunki, aby wojska saskie przed przyszłym sejmem, w czasie przez króla oznaczonym, wyszły z Polski; nim zaś to nastąpi, aby województwa skonfederowane, dały

im prowiant lub też podatek, *podymne* nazwany, po 17 tynfów z każdego dymu.

Konfederaci nie poprzestają na ugodzie wynikłéj z konferencyi w Rawie, ztąd mianowicie, że od woli króla zależy termin wyjścia Sasów z Polski. Zawziętsze, niż wprzódy poczęły się kroki wojenne, tem bardziéj, że i Litwa przystąpiła do związku. 1716 r.

Piotr W. bierze na siebie pojednanie stanów Rzeczypospolitéj z królem Augustem II, co do zajść z wojskiem saskiem. 1716 r.

Po zjeździe w Lublinie ku uspokojeniu zamieszek krajowych, gdzie byli: książę Dołgoruki, poseł rosyjski, Szaniawski, biskup kujawski, hr. Flemming i posłowie od konfederatów; ugoda nie przyszła do skutku: Sasi, mimo umowy, uciążliwie wyzyskują prowianty i nie chcą ustąpić z Zamościa i ze Lwowa. 1716 r.

Urodził się w Wielkopolsce Jan Bielski, z tegoż szczepu co dwaj jego znakomici w piśmiennictwie poprzednicy: Marcin i Joachim Bielscy; historyk, krasomówca. On ledwie niepierwszy począł wprowadzać smak czystéj łaciny i polszczyzny, zostawszy w Poznaniu Jezuitą, a następnie tamże nauczycielem, aż do upadku tego zakonu, to jest po rok 1772. Pijarowie: Stanisław Konarski i Antoni Wiśniewski, a z Jezuitów Franciszek i Jan Bohomolcowie, niemniéj Adam Naruszewicz, byli godnymi jego naśladowcami. Pisał rozmaite rozprawy, mowy i trajedye, pełne wdzięku języka polskiego. Nadto wydał w roku 1763 dzieło historyczne p. t.: „Widok królestwa polskiego dla szkolnéj młodzieży.“ Niewiadomo gdzie i kiedy umarł. 1716 r.

Sejm warszawski pod laską Stanisława Leduchowskiego, trwający niedłużéj nad siedm godzin, a ztąd nazwany niemym, że traktat pod dniem 3go tegoż miesiąca Listopada przez pełnomocników i księcia Dołhoruhowa ze strony Piotra W., biskupa Szaniawskiego i feldmarszałka Fleminga ze strony króla Augusta uczyniony, odczytano tylko bez dozwolenia jakiejbądź opozycyi. Na tym sejmie, wojsko polskie, ku 1717 r. d. 4 Listopada.

uśpieniu kraju, znacznie umniejszono, w koronie do ośmnastu a w Litwie do sześciu tysięcy; oznaczono i obmyślono mu stałą pensyą, przez co kraj został ubezpieczony od związków o zaległe żołdy. Konfederacyą sandomierską i tarnogrodzką rozwiązano. Związki zakazane. Wojsko saskie w przeciągu 25 dni od podpisania ugody, z Polski wyciągnęło. Dla prędszego zaspokojenia wojskowych, cenę tynfów, z 30 groszy, podniesiono do 38, a dukat do złotych 18.

1718 r. August II, zawdzięczając biskupowi Szaniawskiemu, najniegodniéj dzielne wpływy ku zmniejszeniu wojska narodowego, zezwolił nawzajem na umniejszenie praw i wolności dysydentom, czyli różnowiercom, których odtąd nie przestawano prześladować, gdy w innych krajach, pobłażanie w przedmiocie religijnych wyznań, wzrost brało.

1718 r. Hrabia Fleming, minister Augusta II, przeniknął zamiary barona *de Gortz*, pierwszego ministra przy Karolu XII. Już było mu wiadomo, że ten zręczny polityk umiał skłonić Piotra W. do związku ze Szwecyą, ku odjęciu korony polskiéj Augustowi II, aby Stanisław Leszczyński na tron powrócił. Zaślepiony przychylnością dla swego króla Augusta, nie wahał się nad nikczemnym środkiem zaradzenia temu. Francuz przebywający w Polsce, a odważny na wszystko, użyty przez Fleminga, miał schwycić Stanisława we własnym jego pałacu, uwieść i uwięzić w Dreznie. — Odkryło się knowanie na dzień jeden przed spełnieniem tego czynu. Stanisław Leszczyński, słusznie *dobroczyńcą* zwany, zrobił tylko łagodną wymówkę Francuzowi, i obdarzył go jeszcze pieniędzmi na drogę. Zemsta bohatera!

1718 r. d. 11 Grudnia. Karol XII, król szwedzki, w Norwegii, przy oblężeniu fortecy Frideriks halt, zabity. Śmierć jego, przerwała zamierzane zmiany w Polsce. Piotr W. już się był wahał, w przyjaźni dla Augusta II, i zamyślał przez traktat z Karolem czynić układy o powtórną detronizacyą Augusta.

1718 r. Po śmierci Karola XII, księstwo Dwóch-Mostów spadło po nim na inny dom książęcy. Stanisław Leszczyński opuścił je natychmiast, a udał się do Wejsembergu, miasta

w Alzacyi francuskiéj. August II skarżył się o to przez pana *Sum* dworowi francuskiemu. Owoczesny rejent Francyi, książę Orleanu, rzekł do Niemca: — „*Powiedz królowi, panu swemu, że Francya była zawsze schronieniem królów nieszczęśliwych.*“ —

Zaślubiny Maryi-Józefy, arcyksiężniczki austryackiéj z synem Augusta II, Fryderykiem Augustem, późniéj królem polskim, pod imieniem Augusta III. 1719 r. d. 20 Sierpnia.

Królowa Ulryka-Eleonora, objąwszy po bracie swoim Karolu XII tron szwedzki, zamierza powrócić krajowi pokój. August II wyprawia do Szwecyi posła, jenerała *Stanisława Poniatowskiego*, dla układów o traktat przedugodny, którego te były warunki: — zrzeczenie się wzajemnych uroszczeń; uznanie Augusta II, legalnym królem polskim, a zaniechanie protekcyi dla Stanisława Leszczyńskiego, z zachowaniem dla samego tylko Augusta tytułu króla; z zapewnieniem od niego zwrotu dóbr dziedzicznych Leszczyńskiego i amnestyi dla jego stronników. 1719 r.

Wyprawiony od Rzeczypospolitéj i od Augusta II posłem do Piotra Wielkiego, Stanisław Chomentowski, wojewoda mazowiecki, o ustąpienie z Polski wojska rosyjskiego, wnet otrzymał skutek swego poselstwa. 1720 r.

Potwierdzona unia kościoła greckiego i łacińskiego w Zamościu, za staraniem Leona *Kiszki*, metropolity ruskiego, biskupa włodzimierskiego i *Grimaldego*, nuncyusza stolicy apostolskiéj, który na synodzie prezydował. 1720 r.

Po zawartym pokoju w *Nisztadt* pomiędzy Rosyą i Szwecyą, gabinety europejskie przyznały Piotrowi Wielkiemu tytuł cesarza rosyjskiego. 1721 r.

Zajścia prywatne między dwoma posłami i pojedynek przebaczony im przez króla na wstawienie się senatu, zajęły cały przeciąg sejmu. 1722 r.

Na żądanie możniejszych panów polskich, odjęte zostało najwyższe dowództwo nad wojskiem hrabiemu Flemingowi, jako cudzoziemcowi. 1722 r.

1723 r. Po zaszłéj śmierci prymasa arcybiskupa gnieźnieńskiego, Stanisława Szembeka, August II mianuje na tę dostojność Teodora Potockiego, który był biskupem warmińskim.

1724 r. d. 7 Grudnia. Sprawa toruńska: — Ucznie szkoły jezuickiéj w czasie procesyi w tym roku na Boże-Ciało w Toruniu, zmuszali dzieci mieszczan protestanckich do ugięcia kolan. — Ztąd zgiełk i bójka. Mieszkańcy oburzeni, zrabowali klasztór Jezuitów, nie przepuszczając świętościom kościelnym. Po dekrecie asesoryi koronnéj, sejm wyznaczył komisyą pod prezydencyą Jerzego księcia Lubomirskiego, podkomorzego koronnego. — Winniejszych, skazano na śmierć; a Czarneckiemu, burmistrzowi i namiestnikowi prezydenta, na prośbę katolików, przebaczono. — Jezuici za szkody, odebrali 22 tysiące złotych od miasta. — Kościół Panny Maryi i przyległy klasztór, na szkołę Lutrów przemieniony, katolikom zwrócono. — Monarchowie protestanci, zrazu obrażeni tym dekretem, zrozumiawszy dokładniéj tę sprawę, łatwo się uspokoili.

1725 r. d. 28 Stycznia. Umarł Piotr Wielki, cesarz rosyjski po 53 latach życia pełnego chwały. Przed zgonem, polecił dygnitarzom państwa, aby po nim, uznali cesarzową małżonkę jego Katarzynę Aleksiejewnę. Na łożu śmierci podpisał rozkaz do wszelkich juryzdykcyi, aby każdy proces, w ciągu dni jedenastu, był ukończony. — Piotr Wielki okazał się twórcą rosyjskiego handlu, rosyjskiej cywilizacyi, założycielem floty i wojska; pierwszym gorliwym rozkrzewicielem oświaty w swym narodzie na pół-cywilizowanym, który jeszcze nie wykorzenił w sobie śladów wpływu tatarskiego. — Piotr, rzec można, pierwszy zaprowadził w Rosyi porządne sądownictwo wydaniem praw i zaprowadzeniem senatu czyli 12 kolegij; — ustanowieniem synodu zamiast patryarchatu. — Wykopaniem kanałów posunął daleko naprzód krajowy handel wewnętrzny; — a założeniem Petersburga dał początek handlowi zagranicznemu. — Zaprowadzeniem akademii słowiańsko-grecko-łacińsko-rosyjskiéj, drukarni, szkół elementarnych, piśmiennictwa świeckiego, założył gruntowną pod-

stawę rozwojowi umysłowemu poddanych; — a urządzeniem szpitalów, twierdz, fabryk, przyczynił się do wewnętrznego dobrobytu i bogactwa. Tak znamienitą w kraju swoim zasługą najsłuszniéj otrzymał tytuł Wielkiego.

Ślub Maryi Leszczyńskiéj, Stanisława Leszczyńskiego, króla polskiego córki, przez prokuracyą w Strasburgu, a późniéj w Fontainebleau tegoż roku dnia 5 Września, z Ludwikiem XV, królem francuskim. 1725 r.

Za życia Ferdynanda Kettlera, książęcia Kurlandyi, który był bezdzietnym starcem, a ostatnim z linii męzkiéj tego domu, stany Kurlandyi obrały jednomyślnie księciem swoim hrabiego *Maurycego de Saxe*, który był synem pobocznym Augusta II i hrabiny *de Königsmark*. Wedle konstytucyi 1589 roku, Kurlandya po wygaśnieniu imienia Kettlerów, miała być wcieloną do Polski. 1726 r. d. 28 Czerwca.

Sejm grodzieński pod laską Stefana Potockiego, referendarza koronnego, wyznaczył komisyą na skasowanie elekcyi dopełnionéj w Kurlandyi ze szkodą Polski. 1726 r.

Rosya rości pretensyą o księstwo Kurlandzkie na fundamencie zapisów uczynionych *Annie Iwanownie*, księżnie kurlandzkiéj, po synowcu Ferdynanda, Fryderyku Kettlerze, książęciu kurlandzkim pozostałéj wdowie, która późniéj jako synowica Piotra Wielkiego, na tron rosyjski wstąpiła. 1726 r.

August II, powolny na użalanie się senatu, rozkazał synowi swemu *Maurycemu de Saxe*, aby mu złożył dyplom elekcyi na księstwo Kurlandzkie. 1726 r.

Umarł bezdzietny Konstanty, książę Sobieski, syn króla polskiego Jana III, ożeniony z Maryą Weslówną. 1726 r.

Umarł Adam Sieniawski, hetman wielki koronny, ostatni z tego imienia. 1726 r.

Komisya przez sejm grodzieński wyznaczona, postanowiła, że Kurlandya, po śmierci księcia Ferdynanda Kettlera, ma być podzielona na województwa, ze wcieleniem jéj na wieczne czasy do Polski. 1727 r.

1727 r. Ferdynand Kettler, który po synowcu swoim Fryderyku, zmarłym małżonku Anny Iwanownéj, objął był rząd Kurlandyi, bierze przez posła inwestyturę od Augusta II; — a pomimo sędziwych lat 71, dogadzając żądaniu poddanych swoich wchodzi w związek ślubny z Joanną, księżniczką saską na Wejsenfeldzie, aby im z krwi swojéj potomka i następcę zostawił. Na nim przecież roku 1737 wygasła familia Kettlerów.

1727 r. d. 5 Września. Umarła królowa polska Krystyna, córka Ernesta, margrabi brandeburg-Bereut, małżonka Augusta II.

1727 r. Umarł w Wiedniu Jakób Henryk hrabia Fleming, feldmarszałek saski, koniuszy wielki litewski, który zasługiwał na szacunek Augusta II, tak dla wysokich przymiotów umysłu, jako też dla biegłości w sztuce wojennéj, a nadewszystko dla niezachwianéj przychylności ku królowi.

1728 r. Po śmierci Stanisława Rzewuskiego, wojewody bełzkiego, hetmana wielkiego koronnego i Stanisława Chomentowskiego, wojewody mazowieckiego, hetmana polnego koronnego; gdy buławy hetmańskie na sejmie tylko nadawano, a sejmy ciągle bywały zrywane, przeto August II, postanowił podskarbiego wielkiego litewskiego jenerała gwardyi koronnéj Stanisława Poniatowskiego, regimentarzem wojsk polskich.

1728 r. Po zaszłéj śmierci Katarzyny I, cesarzowéj rosyjskiéj w dn. 17 Maja 1727 roku, dwór petersburgski, pod panowaniem nieletniego Piotra II, ponawia z Rzecząpospolitą i jéj królem Augustem II traktaty zawarte pod datą poprzednich rządów.

1729 r. Król polski, August II i król szwedzki Fryderyk I, landgraf heski, mąż królowéj Ulryki-Eleonory, potwierdzają pokój pomiędzy sobą zawarty.

1730 r. Sejm zerwany, jak wszystkie inne od r. 1726, przed obraniem nawet marszałka sejmowego.

1731 r. Anglia wstawia się za protestantami. August II poleca prymasowi i senatorom, aby ustało prześladowanie różnowierców; przedstawia nuncyuszowi stolicy apostolskiéj, że

Bóg postanowił go królem dla równéj opieki nad każdym jego poddanym.

Silne zajścia między dwoma w Litwie przemożnemi domami, Radziwiłłów i Sapiehów, o księstwo słuckie, które weszło było w dom nejburgski po Karolinie-Ludwice Radziwiłłównie, uspokojone zostały, przyznaniem Radziwiłłom księstwa słuckiego z wynagrodzeniem od nich dla Sapiehów za ich pretensye dwu milionów złotych. 1731 r.

Urodził się w Wołczynie Stanisław August Poniatowski, syn Stanisława Poniatowskiego, regimentarza wojewody mazowieckiego i Konstancyi, księżniczki Czartoryjskiéj, późniéj król polski. 1732 r. d. 17 Stycznia.

Król August II dał wspaniałe widowisko wojenne w Wilanowie, gdzie najpierwszą po królu komendę sprawował regimentarz kor. Stanisław Poniatowski, wojewoda mazowiecki. 1732 r. w Sierpniu.

Król chory, wyjeżdża z Drezna spiesząc na sejm do Warszawy. Gdy mu robiono uwagę nad stanem jego zdrowia, odpowiedział: — „Widzę sam niebezpieczeństwo; ale też więcéj winienem ludom moim, niż sobie.“ — 1733 r. w Styczniu.

Śmierć Augusta II, króla polskiego, elektora saskiego w Warszawie. Wśród nadziei, że po tylu niedoszłych sejmach obrady pod obranym już marszałkiem Jerzym Ożarowskim, obożnym kor., zaradzą potrzebom kraju, król, z gangreny u nogi, życie zakończył. August II w młodszych latach obce zwiedzał kraje, gdzie nabył pociągu do sztuk wyzwolonych. W rycerstwie sprzyjało mu powodzenie. Przed wstąpieniem na tron polski, kiedy brat jego już nie żył, po którym spadła na niego dostojność elektora, rycerskich szukając przygód, objął był komendę nad wojskiem cesarskiem i Turków pod *Temeswarem* roku 1696, pamiętnie poraził. Odznaczał się nadzwyczajną siłą. W Rawie podczas bytności tam Piotra W., jednem cięciem szabli łeb odciął ogromnemu wołu; na dłoni mógł utrzymać człowieka. Dla nieprzyjaciół umiał być wspaniałym aż do wzbudzenia podziwu w zaciętym przeciwniku swoim Karolu XII. Sasi, kochając go jak ojca, na- 1733 r. d. 1 Lutego.

dali mu przydomek *wielkiego*. Polsce przyspieszał upadek. Warszawa, wspaniałemi budowami, świadczyła o jego hojności i upodobaniu; za to miasta inne upadały bez żadnéj opieki; przyczyniał się do ich stanu zakaz osiadania w nich różnowiercom, gdzie na mocy konstytucyi nie zezwalano na poprawę ich kościołów. Zgasły nauki, podupadły szkoły. Król nieumiejący po polsku, nie mógł zachęcić do wskrzeszenia nauk i wzniesienia literatury krajowéj. Polska straciła na powadze i sławie w oczach Europy. Zrywano sejmy przez zagnieżdżone rosterki i niepojęcie własnego dobra. Przy wstąpieniu na tron, młody, piękny, słynący z zalotności i miłosnych intryg, też same upodobanie pielęgnował aż do starości. Po Janie III, był to król najgorszy dla przyszłości Polski. Wszelką świętość ważąc za nic, szerzył bezwstydne zepsucie po kraju surowych niegdyś obyczajów. Parady, uczty, wiwaty, biesiady panowały po całéj przestrzeni Polski. Saskie czasy słyną ze zbytków kieliszkowych, w czem August II niepospolicie celował. Ztąd słusznie mawiano, że całą Polskę rozpoił. Karłowicki traktat, który powrócił krajowi Kamieniec i Podole, był jedyną korzyścią z jego panowania. Lecz za to, pod pozorem odzyskania Inflant, sprowadził wojska saskie i zamyślał niemi ujarzmić Polaków. Ileż krwi wylewu, ile spustoszenia pociągnęła za sobą wojna z Karolem XII! Po upadku Szwedów pod Pułtawą, gdy powtórnie wszedł na tron August II, z nim wrócił większy jeszcze ucisk. Polskę zalały obce wojska, przechody tam i nazad, klęski i wojny, kraj okropnie wyludniały, a ziemię przemieniły w pustynię. Sejm niemy odjął zbrojną reprezentacyą krajowi. Król ciągle marzył o zmianie rządu, o dziedzictwie Polski. Często w tym celu znosił się z nowym królem pruskim, w myśli nakoniec stanowczéj podzielenia się Polską. Buduje na to twierdze graniczne. W tem śmierć przychodzi i przerywa raz przecie spisek nieustający króla na ujarzmienie narodu. Rzeczpospolita trwała jedynie dla tego, że nie przyszło jeszcze do zgody sąsiadów na podział jej państwa.

W bezkrólewiu, prymas Teodor Potocki, uniwersałem wzywa naród na sejm konwokacyjny, i zaleca Piasta na tron. 1733 r.

Sejm konwokacyjny pod laską Michała Massalskiego pisarza w. lit., różnowierców od wszelkiego urzędu i od funkcyi poselskiéj oddalił; dzień zjazdu na elekcyą króla naznaczył. Ministrowie, senat i posłowie, obowiązali się pod przysięgą obrać królem Piasta, to jest: rodem Polaka, katolika, nie mającego za granicą żadnych posiadłości, ani wojska swego; i tenże obowiązek przysięgi włożono na każdego obywatela korony i Litwy, któryby chciał być przypuszczonym do obrad i elekcyi. 1733 r. d. 27 Kwietnia.

Przed elekcyą zaszło oświadczenie pomocy dla elektora saskiego Fryderyka Augusta, syna zmarłego Augusta II, do osiągnienia korony polskiéj, tak od cesarza Karola VI, który był stryjem żony elektora, Maryi-Józefiny, córki cesarza Józefa I, jako też od Anny Iwanównéj imperatorowéj rosyjskiéj. Na sejmikach relacyjnych objawiły się partye, z których jedni odrzucali przysięgę nakazaną przez sejm konwokacyjny; a drudzy uznawali za nieprzyjaciół kandydatów od dworu wiedeńskiego i petersburgskiego. Prymas Teodor Potocki i inni panowie garnąc się do owych dworów po wsparcie wolności polskiéj wówczas jeszcze, gdy za życia Augusta II, wieść się była rozeszła, że ów król, mimo przepis prawa, urzędy niektóre miał rozdać, podali tym dworom pozorną przyczynę do mieszania się w sprawy Rzeczypospolitéj; i ztąd wojska rosyjskie zbliżyły się ku granicom polskim; a imperatorowa Anna, ostrzegła listem swoim prymasa, że dla dobra mocarstw sąsiednich nie zezwoli na elekcyą Stanisława Leszczyńskiego, którego córka jest królową francuską. 1733 r.

Na sejmie elekcyjnym pod laską Franciszka Radzewskiego, podkomorzego poznańskiego, dn. 25 Kwietnia zaczętym, książę Michał Wiśniowiecki, kanclerz i regimentarz wojsk lit., dotknięty wyrzutami za sprowadzenie wojsk rosyjskich ustąpił z pola elekcyi na Pragę. Za nim, w dni 1733 r. d. 29 Sierpnia.

kilka przeszło na Pragę 14 senatorów, Stanisław Hozjusz, biskup poznański i wiele innych znakomitych osób; a o takiéj czynności, donosząc imperatorowéj Annie prosili, aby ich zamysł obrania królem elektora saskiego, wojskiem swojem wsparła.

1733 r. d. 4 Września. Król francuski Ludwik XV, listem swoim, publicznie Stanisława Leszczyńskiego do tronu polskiego zaleca.

1733 r. d. 9 Września. Wśród sejmu elekcyjnego, król Stanisław Leszczyński, tajemnie przejechawszy kraje niemieckie, przybył do Warszawy.

1733 r. d. 11 Września. W tym dniu i nazajutrz, prymas Teodor Potocki objeżdżał województwa; a wszędzie zgodne za Stanisławem Leszczyńskim ozwały się głosy.

1733 r d. 12 Września. Około czwartéj godziny po południu zniewolony prymas usilnem naleganiem województw ogłosił Stanisława Leszczyńskiego królem polskim, wielkim księciem litewskim i t. d. —

1733 r. d. 14 Września. Partya na Pradze, trzymająca stronę elektora saskiego, zanosi manifest przeciw dopełnionéj elekcyi Stanisława I, i cofa się ku Węgrom, oczekując na wojska rosyjskie.

1733 r. d 21 Września Król Stanisław I, zaprzysięga *pakta konwenta*; a dla zbliżania się wojsk rosyjskich odjeżdża z prymasem, z posłami francuskim, szwedzkim i wielu innymi panami swéj partyi do Gdańska, zostawiwszy Józefowi Potockiemu (z ustępstwa Poniatowskiego), regimentarzowi koronnemu i Janowi Tarle, wojewodzie lubelskiemu obronę Warszawy.

1733 r. d. 29 Września Wojsko rosyjskie staje pod Pragą. Siła krajowa, ośm tysięcy wynosząca, po długiéj obronie u przejścia Wisły, nie podoławszy natarciu liczniejszych, cofa się do Piaseczna. Przeciwni elekcyi Stanisława gromadzą się pod wsią *Kamieniem*, i pod laską Antoniego Ponińskiego, instygatora kor. nową elekcyą składają.

1733 r. d. 5 Paźdzrn. W dniu ostatnim na czas elekcyi naznaczonym Stanisław Hozyusz, biskup poznański, Augusta III, królem polskim, wielkim księciem litewskim ogłasza.

Jenerał *Lascy* osadza Warszawę wojskiem rosyjskiem. 1733 r. d. 9 Października.

Dwie przeciwne sobie stanęły konfederacye: jedna we wsi *Kamieniu* pod laską Ponińskiego za Augustem III, druga w *Dzikowie* pod laską Adama Tarły, starosty jasielskiego za Stanisławem I.

Piętnastu senatorów i sześciuset szlachty, wsparci 30tu tysiącami obcego wojska, przemogli objawioną przez cały naród wolę za Stanisławem Leszczyńskim! — Posłowie sascy w Warszawie w kościele św. Jana, w imieniu elektora saskiego, zaprzysięgli *pakta konwenta* w téj treści: Jako August III utrzyma prawo nominacyi na kardynalstwo; — postara się o ukończenie interesu względem nominacyi na opactwa; — cudzoziemców do nobilitacyi, indygenatów i do urzędu, bez zezwolenia hetmanów i ministrów nie dopuści; fortecę Kamieńca i Okopy św. Trójcy naprawi; zbrojownię sporządzi; szkołę wojenną i szpital żołnierski założy; trzy miliony na raz, a co rok po sto tysięcy złotych do skarbu Rzeczypospolitéj na zagraniczne legacye wniesie; mennicę wystawi i góry olkuskie otworzy. 1733 r. d. 1 Listopada.

Wyjechał z Drezna August III, elektor saski z małżonką swoją Maryą-Józefiną; a dnia 6 Stycznia 1734 roku w *Tarnowicy*, na granicy szląskiéj, od Lipskiego, biskupa krakowskiego i innych z téj partyi panów był powitany, gdzie też osobiście pakta konwenta przysięgą potwierdził. 1733 r. d. 9 Grudnia.

AUGUST III, elektor saski, syn Augusta II polskiego króla w Krakowie koronowany przez Lipskiego, biskupa krakowskiego na króla polskiego. Po 30 latach panowania, umarł 1763 roku, mając lat 67. Żona jego w dniu tymże koronowana Marya-Józefina, córka cesarza Józefa I, zaślubiona 1719 roku; umarła 1757. Z licznego ich potomstwa, Fryderyk, Krystyan, Leopold, syn najstarszy, miał z Maryi-Antoniny, córki cesarza Karola VII, syna Fryderyka-Augusta, który późniéj królem polskim obrany, był potem królem saskim i wielkim księciem warszawskim. 1734 r. d. 17 Stycznia.

1734 r. Przed samym obrzędem koronacyi, stósownie do zwyczaju, odbył się pogrzeb poprzedniczych królów: Augusta II, Jana III i królowéj Maryi-Kazimiery w Krakowie. Sejm koronacyjny, dla małéj liczby posłów, odłożono na późniéj.

1734 r. d. 24 Maja. Niedostateczne posiłki z Francyi, oczekiwane przez Stanisława Leszczyńskiego, niewięcéj jak około dwóch tysięcy żołnierzy pod komendą brygadyera *de la Motte-Perousse* i hrabiego *de Plelo* posła francuskiego w Kopenhadze, nadaremnie waleczność swoję okazały w utarczkach z przemagającą siłą Rosyan, którzy łącznie z wojskiem saskiem, Gdańsk oblegali. Zginął w śmiałéj zaczepce hrabia *de Plelo*.

1734 r. d. 27 Czerwca. Król Stanisław, przekonawszy się, że minister francuski, kardynał *Fleuri* ozięble wspiera jego sprawę; tajemnie opuszcza Gdańsk; udaje się w państwo pruskie; a przetrwawszy wiele niebezpieczeństw przybywa do Królewca.

1734 r. d. 30 Czerwca. Gdańsk, nie mając żadnego wsparcia ku obronie od przemagającéj siły, broń składa. Prymas Teodor Potocki i jenerał Stanisław Poniatowski, którzy nie chcieli podpisać poddania się swego Rosyanom, wzięci byli w niewolę i wraz z hrabią *de Monti*, posłem francuskim u Rzeczypospolitéj, z marszałkiem sejmowym i innymi panami partyi Leszczyńskiego, do Torunia odprowadzeni zostali. Francuzów zaś wojennych, pomimo warunków kapitulacyi, feldmarszałek rosyjski *Miunich*, który zajął w dowództwie miejsce jenerała Lascego u Kronsztadu wysadzić polecił. Najgoręcéj pragnął on pojmać Stanisława Leszczyńskiego; a nie zastawszy go już w Gdańsku, skazał miasto na zapłacenie dwóch milionów rubli, z których jeden, imperatorowa ustąpiła późniéj proszącym o to Gdańszczanom.

1734 r. d. 19 Lipca. August III *w Oliwie*, odbiera osobiście przysięgę od Gdańszczan.

1734 r. w Listopadzie. Konfederacya przez stronników Stanisława Leszczyńskiego zawiązana w Dzikowie. Podpisali ją marszałkowie: Adam Tarło, starosta jasielski, Maryan Ogiński, wojewoda

wileński, Jan Wojakowski, sekretarz związku, kilkunastu senatorów, dygnitarzy, znaczna liczba posłów i urzędników.

W Warszawie złożono wielkoradę. Konfederacya do sejmu pojednawczego przeciąga się. 1735 r. d. 24 Stycznia.

Sejm, do obrania marszałka nie chce przystąpić, aż wojska cudzoziemskie z granic Polski ustąpią. 1735 r. d. 7 Września.

Dziesięć tysięcy wojska rosyjskiego wychodzi z Polski w pomoc cesarzowi niemieckiemu przeciw Francyi, która z wypadku elekcyi króla polskiego wydała wojnę Austryi. 1735 r.

Po krótkiéj wojnie pomiędzy Austryą i Francyą, Stanisław Leszczyński, przez punkta przedugodne traktatu wiedeńskiego, otrzymał księstwo Lotaryngii i Baru; został przy tytule króla uznanym przez wszystkie dwory; zrzekł się pretensyi do tronu polskiego i wrócił do Francyi. W przejeździe jego, lubo pod imieniem hrabiego *de Lingen*, dwór berliński spełniał mu honory odpowiednie królewskiéj dostojności. 1735 r. we Wrześniu.

Sejm pojednawczy w Warszawie pod laską Wacława Rzewuskiego, pisarza poln. kor., sejm jedyny w ciągu 30tu lat panowania Augusta III, który nie był zerwany. Otrzymano zapewnienie wyjścia z kraju wojsk obcych; zapewniono spokojność wewnętrzną przez powszechną amnestyą; potwierdzono ustawy sejmu konwokacyjnego przeciw różnowiercom czyli dysydentom; dla królowéj, jeśliby króla przeżyła, corocznie dwakroć sto tysięcy złotych, a za życia króla, dwa tysiące czerwonych złotych z żup wielickich i boheńskich wyznaczono. Sejm zezwolił królowi na raz jeden rozrządzić księstwem kurlandskiem; a ku swojéj straży, zatrzymać 1200 Sasów. 1736 r. d. 13 Czerwca.

Na sejmie pojednawczym, mianowani hetmanami: Józef Potocki, wielkim kor., a Jan-Klemens, herbu Gryf Branicki, poln. kor. 1736 r.

Jan Tarło, wojewoda lubelski, mocą uchwały sejmowéj, zawarł konkordat z nuncyuszem papiezkim *Kamilem Pauliccim* względem opactw. 1736 r.

1737 r. d. 14 Maja. Na wpływy dworu petersburgskiego, po zmarłym w Gdańsku bezdzietnym księciu Kurlandyi Ferdinandzie Ketlerze, ostatnim tego imienia, *Biron*, najwyższy podkomorzy Anny imperatorowéj, obrany był księciem kurlandskim. A lubo senatorowie obecni na radzie *wschowskiéj* tę elekcyą uznali za nieważną; przecież król August III, na usilne nalegania Anny imperatorowéj, Bironowi i potomkom jego płci męzkiéj, pod pewnemi warunkami, księstwo kurlandskie lennem prawem nadał.

1737 r. d. 14 Październ. Zjazd na Rusi polskiéj w Niemirowie pełnomocników dworu wiedeńskiego, petersburgskiego i stambulskiego, o zaspokojenie wojny rozpoczętéj od roku pomiędzy Rosyą, cesarzem Karolem VI i Turkami, zerwany został; a po uporczywych sporach o zaroszczenia, mianowicie ze strony Rosyi, o wolność żeglugi na Czarnem - morzu, i o dzierżenie Azofu zawojowanego przez feldmarszałka Miunicha na Turkach, zajęła się wojna więcéj zażarta, niż wprzódy.

1737 r. d. 24 Listopada Umarł królewic Jakób Sobieski we własnem mieście Żółwi mając lat 70. Ze związku z Jadwigą palatyńsko-nejburgską miał dwie córki: Maryą Karolinę za Turennym Bouillon, i Maryą Klementynę za pretendentem do tronu Wielkiéj-Brytanii Jakóbem III, który miał z nią dwóch synów: Edwarda pretendenta i Henryka, kardynała Stuarta.

1738 r. Daremne skargi hetmana w. k. przed dworem petersburgskim na szkody wyrządzane przez wojska rosyjskie w przejściu po prowincyach polskich od Kijowa ku Dniestrowi.

1738 r. Umarł prymas arcybiskup gnieźnieński, Teodor Potocki w wieku lat 77, mąż wielce zasłużony w kraju, powszechnie dla przymiotów swoich poważany i kochany. Po nim, gdy biskup krakowski kardynał Jan Lipski, za nominacyą na arcybiskupstwo gnieźnieńskie podziękował; ową dostojność otrzymał Krzysztof Szembek, biskup kujawski.

1738 r. d. 19 Listopada Król Stanisław Leszczyński objął rządy księstwa Lotaryngii.

Książę *Biron* przez kanclerza kurlandskiego, delegata swego, *Finka*, inwestyturę na księstwo Kurlandyi odebrał. 1739 r. d. 20 Marca.

Księża Bazylianie sprowadzeni do Warszawy. 1740 r. d. 4 Stycznia.

Po zakończonéj wojnie między Rosyą a Turcyą, Rzeczpospolita przez posła swego hrabiego Ogińskiego ponowiła u dworu petersburgskiego żądanie wynagrodzenia szkód naniesionych przechodami przez Polskę wojsk rosyjskich. — Wyznaczeni komisarze obustronni rzecz tę zakończyli. 1740 r.

Umarła imperatorowa Anna-Iwanowna, przekazawszy berło małoletniemu Iwanowi III, synowi swéj siostrzenicy, księżny brunswickiéj, z nadaniem regencyi *Bironowi*, księciu Kurlandyi. 1740 r. d. 27 Październ.

Księżna brunświcka, matka małoletniego Iwana III, nie znosząc poniżenia, za radą Miunicha, odbiera rządy państwa Bironowi, i wysyła go na Sybir. A na zasadzie pretensyi dworu petersburgskiego o pięćkroć sto tysięcy rubli pożyczonych niegdyś przez Piotra Wielkiego Fryderykowi, księciu Kurlandyi, mężowi Anny Iwanownéj wydała rozkaz wziąć w sekwestr dobra stołowe księcia Kurlandyi. 1740 r.

Stanisław Konarski Pijar, szkoły zgromadzenia swego reformuje i wpływa na oświatę kraju. 1740 r.

Na rozkaz dworu petersburgskiego, stany księstwa Kurlandyi zjechały się do Mitawy i za wolą tegoż dworu, musiały obrać księciem swoim *Ludwika*, księcia brunświckiego, który był bratem męża regentki rosyjskiéj. — Ale niebawem zdarzona zmiana w rządzie Rosyi nie dozwoliła Polsce utwierdzić tę elekcyą. 1741 r. d. 27 Czerwca.

Rosyanie wezwali na tron Elżbietę Petrownę, córkę Piotra Wielkiego. — Uwięziono księżnę regentkę, jéj małżonka księcia brunświckiego i syna ich Iwana III. — Biron przeniesiony z Syberyi do Jarosławia rosyjskiego, a Miunich, jego przeciwnik do miasta *Pełyma* w Syberyi. 1741 r. d. 6 Grudnia.

W Mereczu zakończył życie Michał książę Wiśniowiecki, wojewoda wileński, hetman wielki litewski, ostatni z książąt tego domu. 1744 r.

1744 r. d. 18 Września. Założenie zgromadzenia panien kanoniczek w Warszawie.

1746 r. Otwarcie biblioteki Załuskich dla publiczności w Warszawie.

1748 r. Po zejściu cesarza Karola VI roku 1740, w wojnie o sukcesyą austryacką, 35 tysięcy wojska rosyjskiego w pomoc Maryi-Teresie, królowéj węgierskiéj, przez Polskę do Niemiec przechodzi; i w tymże roku, po traktacie zawartym w Akwisgranie, wraca do Rosyi przez Polskę.

1748 r. Papież dozwala arcybiskupom gnieźnieńskim, prymasom królestwa, używać purpury na wzór kardynałów.

1749 r. Zerwano poraz pierwszy trybunał w Piotrkowie z niemałą szkodą majątków prywatnych przez zawieszenie sprawiedliwości.

1750 r. d. 7 Listop. Po zrywanych ciągle sejmach, August III, bacząc na potrzeby kraju, skłonił Wacława Rzewuskiego, aby złożył urząd wojewody podolskiego dla przejścia do izby poselskiéj, gdzieby z posła, powszechnie poważany, zostawszy marszałkiem, mógł utrzymać narady sejmowe, podobnie jak na sejmie pojednawczym 1736 r. Jakoż Rzewuski był posłem ziemi chełmskiéj; lecz nim przyszło do obrania marszałka sejmu, po kilkodniowych scysyach, Wydżga, poseł bełzki, zaniósł manifest, i z miejsca obrad ujechał. Rzewskiemu urząd wojewody zwrócono.

1751 r. d. 7 Maja. Umarł Józef Potocki, kasztelan krakowski, hetman W. kor. w latach 83, gorliwy obrońca praw narodowych. Po nim został hetmanem W. kor. Jan Klemens Branicki herbu Gryff, wojewoda krakowski; a pierwsze krzesło w senacie, kasztelanią krakowską, otrzymał Stanisław Poniatowski, wojewoda mazowiecki, ojciec Stanisława-Augusta.

1752 r. d. 2 Lutego. Rozterki i kłótnie pomiędzy magistratem gdańskim a pospólstwem, od lat kilku trwające, ukończono z polecenia Augusta III dekretem zjazdowym pieczętarzy koronnych.

1753 r. Sprawa o Ordynacyą ostrogską. Roku 1609, Janusz, książę Ostrogski, kasztelan krakowski, Konstantego wojewody kijowskiego i Tarnowskiéj syn, za zezwoleniem sejmu, zało-

żył był ordynacyą na dobrach swych niezmiernie wielkich z wyłączeniem płci żeńskiéj; a nie mając syna, przeniosł ją na synów swéj córki, wyszłéj w dom książąt Zasławskich; w braku zaś ich potomstwa po mieczu, zastrzegł przejście ordynacyi na kawalerów maltańskich rodem Polaków od obioru Rzeczypospolitéj zależnych, z tem aby ordynat, kosztem tychże dóbr, utrzymywał pułk ordynacki ku obronie Polski od napadu Turków i Tatarów. Po zgonie ostatniego z książąt Zasławskich roku 1673, ordynacyą ostrogską wbrew przeciw jéj zasadzie, objęła Teofila z Zasławskich Lubomirska, siostra ostatniego Ordynata. Następnie, po śmierci jéj syna Aleksandra Lubomirskiego, córka jéj Marya Lubomirska wniosła nielegalnie ordynacyą w dom książąt Sanguszków. Mąż jéj Paweł książę Sanguszko roku 1720 był mianowany łącznie z dwoma innymi przez króla tymczasowym dwuletnim administratorem dóbr ostrogskich, następnie za wiedzą króla Augusta II, administrował temi dobrami sam książę Paweł Sanguszko. Po jego śmierci 1750 roku, syn jego z Lubomirskiéj jedyny potomek, Janusz książę Sanguszko, lubo się mianował ordynatem, przecież roku 1753, sprzeciwiając się ustawie ordynackiéj, rozprzedał wszystkie jéj dobra przez tranzakcye w Kolbuszowie spisane i do akt sandomierskich wniesione, i tém obudził wielką sprawę, która późniéj przez komisyą sejmem do Dubna wyznaczoną, roku 1758, przerwaną została. Nakoniec, konstytucya 1766 roku, tranzakcye *kolbuszowskie* zatwierdziła, a to jedynie celem uspokojenia zatargów z nielegalnéj dóbr ordynackich przedaży wynikłych, warując tylko z dóbr tychże corocznéj opłaty trzykroć sto tysięcy złotych do skarbu Rzeczypospolitéj, co się opłaca i po rozbiorze Polski pod tytułem podatku ordynackiego w gubernii wołyńskiéj. Kawalerowie zaś maltańscy ugodzili się o swoję pretensyą 1775 r.

Założenie szpitala *Dzieciątka Jezus* w Warszawie przez księdza Misyonarza, czcigodnego *Gabriela Bodouin* (Bodun). 1754 r. d. 31 Lipca.

1756 r. Fryderyk II, król pruski, (ze względów tylko politycznych, niezawsze zgodnych z sumieniem, nazwany *wielkim*), napastnik w wojnie z Augustem III, jako elektorem saskim, wyrugował go z dziedzicznéj jego Saksonii; w stolicy polskiéj werbował; w Polsce po nad granicą, furaże gwałtownym sposobem wybierał; fałszował pieniądze polskie i niemi Rzeczpospolitą z jéj krzywdą zarzucił. Rosya zaś, z nim wojując, tam i napowrót z Niemiec, wojska swoje przez nieszczęsną Polskę z wielką jéj szkodą przeprowadzała.

1757 r. d. 9 Listop. Umarła królowa polska, arcyksiężniczka Marya-Józefina, małżonka Augusta III w Dreźnie.

1758 r. d. 18 Listop. August III, na prośbę szlachty kurlandskiéj, za radą senatu, syna swego królewica Karola, książęciem kurlandskim stanowi.

1759 r. d. 8 Stycznia. Królewic Karol, inwestyturę na księcia Kurlandyi od ojca swego Augusta III, króla polskiego odbiera.

1759 r. d. 6 Listop. Stany Kurlandyi przysięgę wierności i posłuszeństwa Karolowi, księciu swemu wykonały.

1760 r. d. 23 Marca. Umarł ksiądz Maciéj *Dogiel*, autor pierwszego u nas kodeksu dyplomatycznego, mając lat 45,

1760 r. d. 24 Marca. Królewic Karol, książę Kurlandyi, tajemnie zaślubia Franciszkę z domu *Korwinów*, hrabiankę Krasińską, staroścankę nowomiejską.

1761 r. d. 12 Września. Teodor *Wessel*, podskarbi w. k., za radą senatu, ogłasza pierwszą redukcyą fałszywéj monety.

1761 r. d. 28 Paździer. Powtórna redukcya monety objaśnia poprzedniczą, i stosuje się do uczynionéj w Litwie pod dniem 20 Lipca przez hrabiego Fleminga, podskarbiego w. lit. Zakazany został handel pieniężny Żydom, którzy z Prus, złą sprowadziwszy monetę, stali się narzędziem najsroższéj plagi krajowéj.

1761 r. Ukończona została i hojnie uposażona budowa szpitala *Dzieciątka Jezus* za staraniem księdza misyonarza Baudouin, przybyłego z Francyi 1717 roku z polecenia przełożonych swoich.

1762 r. d. 5 Stycznia. Umarła Elżbieta imperatorowa rosyjska; a siostrzeniec jéj Piotr III, książę dziedziczny holsztyński na Gottorpie,

wszedłszy na tron po niéj, wypuszcza na wolność księcia *Birona*, i rozkazuje mu ogłosić stanom kurlandzkim, że do swego księstwa wrócić postanawia.

Umarł Stanisław Poniatowski, kasztelan krakowski, zostawiwszy z Konstancyi księżniczki Czartoryskiéj, siostry Augusta i Michała, dwie córki i ośmiu synów, z których Stanisław-August został późniéj królem polskim. 1762 r. d. 3 Sierpnia.

Katarzyna II, imperatorowa rosyjska, objąwszy tron w Czerwcu, po swym małżonku Piotrze III, wstawia się listem do Augusta III, króla polskiego, za księciem *Bironem*. 1762 r. d. 3 Sierpnia.

Z rozkazu dworu petersburgskiego, wzięto w sekwestr dobra stołowe księcia kurlandskiego; — polecono administratorom, aby dochód z nich wszelki, składany był do kasy imperatorowéj. 1763 r.

Memoryał dworu petersburgskiego, wyjaśniający powody, dla jakich Rosya postanawia utrzymać księcia *Birona* przy Kurlandyi. Wyszła i replika dworu warszawskiego, po któréj rada senatu zrobiła postanowienie, aby instygator obojga narodów, zapozwał księcia *Birona*. Następnie, *Borch*, podkomorzy inflantski, późniéj kanclerz wielki koronny, wysłany w tym interesie kurlandskim do Petersburga, zastał go tam na takim już stopniu, że królewic Karol przy Kurlandyi utrzymać się nie mógł. 1763 r.

Śmierć w Dreźnie Augusta III, króla polskiego, elektora saskiego. August III stanowił zupełną sprzeczność z ojcem swoim. Cichy, skromny, nie był zdolny do śmiałych w czemkolwiek przedsięwzięć. Ztąd wnosić można z pewnością, że on nigdy nie marzył o polskiéj koronie. Na ten tron, mimo jego woli, popchnęła go polityka sąsiednich dworów. Koniecznem następstwem usposobień Augusta III i stosunków jego z owemi dworami, były swobodne przechody wojsk obcych, jakby przez kraj zawojowany, były dowolne wpływy mocarstw ościennych z ujmą powagi krajowéj. Na domiar niedoli, stan rycerski, jakby w zaślepieniu na dobro narodu, nigdy swych obrad nie kończył, tak dalece, że w ciągu 1763 r. d. 4 Paźdz.

lat 30, jeden tylko sejm *pacifikacijny* nie uległ zerwaniu. Polska wówczas podobną była do człowieka złożonego ciężką chorobą, w zupełnem prawie otrętwieniu. Ale wyznać też potrzeba, że w téj chorobie, nastało świtać przesilenie się obojętności narodu na własny upadek. — Przyczyniał się po temu, zwany po całéj Europie *filozofem dobroczyńcą*, król Stanisław Leszczyński, książę Lotaryngii, gdzie z troskliwością ojcowską panował. On złożył koszta na staranne wychowanie we Francyi dwunastu młodzieży polskiéj, którzy jedni po drugich wracali do ojczyzny na jéj usługi. Zacny Pijar Konarski, szczęśliwie dokonaną reformą szkół swojego kollegium; Załuscy: Jędrzéj, biskup krakowski i Józef, biskup kijowski, wielkim nakładem publicznéj biblioteki w Warszawie; książę Józef Jabłonowski, wojewoda nowogrodzki i dom książąt Czartoryskich, czynnie i gorliwie przyczyniali się ku podniesieniu oświaty w Polsce. Potoccy i Radziwiłłowie, byli za utrzymaniem zgubnych swobód Rzeczypospolitéj; partya ich, zwała się *dworską*. Przeciwni im Czartoryscy, oburzali się na wziętość ministra Brülla, który udając szlachcica polskiego, spokojnie Polską zarządzał. Kanclerz litewski Michał i brat jego August wojewoda ruski Czartoryscy, którzy pochodzeniem swojem sięgali książąt Litwy, z których Jagiełłowie zasiadali tron polski, połączeni z domem Sieniawskich, a szwagrowie Poniatowskiego, kasztelana krakowskiego, mając liczne na kraj wpływy, zamierzali przemieniać nieład, na rząd monarchiczny, aby podźwignąć Polskę z poniżenia. Wiadome były kroki Czartoryskich i wzywanie obcéj pomocy, aby w Październiku 1763, przy otwarciu trybunału koronnego w Piotrkowie, dopełnić zamierzoną detronizacyą Augusta III, który wówczas był w Dreźnie. Uprzedziła ten krok stanowczy wiadomość o śmierci króla z apopleksyi.

1763 r. d. 28 Października. Umarł w Dreźnie Henryk Brüll, minister saski Augusta III, króla polskiego. Wzbogacił się nie tyle względami króla, ile przekupstwem i handlowaniem urzędami. Ztąd upadek w kraju obywatelskiéj prawości i utrata wstydu. Ten mini-

ster, sfałszowawszy polskie niby pochodzenie swoje, dla samowładztwa podobnego jak w Saksonii, nie dał Polsce otrząść się z upadku, w którym była pogrążoną.

W bezkrólewiu, wojska rosyjskie wkroczyły do saméj Warszawy i aż za Wisłą stanęły. Książę prymas, uniwersałem wzywa naród na sejm konwokacyjny. 1763 r. d. 13 Listopada

Konfederacya wileńska. 1764 r. d. 8 Kwietnia.

Na sejmie konwokacyjnym, sale obrad napełniał lud zbrojny. Starzec Adam Małachowski, jako ostatniego sejmu marszałek, powinien był wedle przyjętego porządku otwierać narady. Przybywa długo oczekiwany do sali, staje w pośrodku i oświadcza, że laskę marszałkowską unosi ze zgromadzenia; bo wolność obrad, obcem wojskiem jest zagrożoną. Jakoż wyszedł z laską poprzedzony przez Mokronoskiego, posła bielskiego. Za nim hetman w. kor. Jan Klemens Branicki i Karol książę Radziwiłł wyszli z wielu innymi. Partya pozostała w sali, obiera Adama księcia Czartoryskiego, syna Augusta marszałkiem sejmu. Zawięzuje się pod tym marszałkiem konfederacya, która następną elekcyą i odmiany w rządzie dopełnić miała. 1764 r. d. 7 Maja.

Sejm konwokacyjny uchylił *veto*, czyli *nie pozwalam*, w rzeczy wojskowéj, ekonomicznéj i sprawiedliwości: w tych przedmiotach, większość głosów ma stanowić. Uznano wedle domagania się, tytuł cesarza wszech Rosyi cesarzom rosyjskim pod pewnemi warunkami, i pod takiemiż tytuł króla, królowi pruskiemu. 1764 r.

Posłowie rosyjscy, hrabia Kajzerling i książę Repnin podali na piśmie stanom zgromadzonym uroczyste zaręczenie w imieniu cesarzowéj Katarzyny II, że przyznany tytuł *cesarzowéj wszech Rosyi*, nie ma na całość Rzeczypospolitéj nastawać. Aktu tego ratyfikacya, na sejmie elekcyjnym nastąpiła. 1764 r. d. 23 Maja.

Poseł króla pruskiego Fryderyka II, książę *de Karolat* hrabia *de Schönajch* podał w autentycznem piśmie zaręczenie, że przyznanym tytułem *króla pruskiego*, monarcha jego 1764 r. d. 27 Maja

na całość Rzeczypospolitéj nastawać nie będzie; — a wkrótce na tymże sejmie konwokacyjnym, dopełnioną była tego zapewnienia ratyfikacya.

1764 r. Przy zaczęciu sejmu elekcyjnego, wojska rosyjskie o trzy mile od Warszawy ustąpiły.

1764 r. Dwory petersburgski i berliński zalecają do tronu Stanisława-Augusta Poniatowskiego, stolnika litewskiego; dwory zaś francuski, hiszpański i wiedeński, elektora saskiego.

1764 r. Zawięzuje się konfederacya brzeska i halicka przeciw wpływom obcych dworów.

1764 r. d. 7 Września. Na sejmie elekcyjnym pod laską Józefa Sosnowskiego, pisarza wielkiego litewskiego, wiadomo było wszystkim, że dwory sąsiedzkie zalecają do tronu Stanisława Augusta Poniatowskiego. Przyjaźń jego ojca, od dwóch lat zmarłego, z królem Leszczyńskim, tak powszechnie znana; związki pokrewieństwa z domem Czartoryskich; — a nadto, radość niektórych, że z monarchą swoim, będą mogli własnym rozmawiać językiem, były to mocne na polu elekcyi pobudki do przyzwolenia na niego. Prymas Łubieński, odśpiewawszy wezwanie Ducha św., rozpuszcza senatorów i posłów do właściwych województw, które z pod namiotów wystąpiwszy, stoją pod swojemi chorągwiami skupione. — Poczem prymas siadł na konia i objeżdżał w koło województwa pytając, kogo chcą mieć za króla. — Jednozgodnie województwa wszystkie na Stanisława-Augusta wotowały, albo na niego przyzwoliły. — Zaczém prymas mianował nowo-obranego, a marszałek wielki koronny w trzech bramach ogłosił. — Odśpiewano: *Ciebie Boże chwalimy;* a w kilka dni potem, Stanisław-August *pakta-konwenta* zaprzysiągł i gotował się do koronacyi.

1764 r. Na sejmie elekcyjnym, dopełniono ratifikacyą zapewnienia dworu petersburgskiego, że przyznanie cesarzom rosyjskim tytułu *cesarza wszech Rosyi*, nie ma w niczem uwłaczać posiadłościom Rzeczypospolitéj polskiéj, z tém, że granice jéj będą na zawsze zachowane wedle traktatu ratifiko-

wanego pod rokiem 1686, to jest, wyłączając Kijów po Dniepr.

Obrany królem Stanisław-August Poniatowski, za- 1764 r. d. 13 Września. przysiągł pakta-konwenta.

Od dworów petersburgskiego i berlińskiego, pierwsze wstawienie się za dysydentami 1764 r. d. 15 Września.

Umarł stary ambasador rosyjski Kajzerling. 1764 r. d. 30 Września.

STANISŁAW-AUGUST Poniatowski, koronowany na króla Rzeczypospolitéj polskiéj w Warszawie. — Urodził się w Wołczynie roku 1732; — był synem Stanisława Poniatowskiego, kasztelena krakowskiego i Konstancyi księżniczki Czartoryskiéj. Po 31 latach panowania złożył koronę w Grodnie dnia 25 Listopada 1795 roku. Umarł w Petersburgu dnia 12 Lutego 1798 roku i tam pochowany. 1764 r. d. 25 Listopada

Sejm koronacyjny pod laską Hiacenta Małachowskiego, potwierdził wespół z królem ustawy sejmu konwokacyjnego; — ścieśnił władzę hetmanów i marszałków; ścieśnił cokolwiek moc sejmowego *veto*, czyli *niepozwalam*, z nadaniem obszerniejszéj władzy wykonawczéj królowi; nadał familii królewskiéj Poniatowskich, tytuł książęcy. 1764 r. d. 3 Grudnia.

Na sejmie koronacyjnym przedstawione były propozycye od dworów: petersburgskiego i berlińskiego: 1, wolność dysydentom; 2, przypuszczenie ich do wszelkich urzędów; 3, miejsce w senacie dla władyków czyli biskupów obrządku prawosławnego; 4, przymierze zaczepne i odporne; — rozgraniczenie między Rosyą i Polską. — Lecz ten przedmiot, do następnego odłożono sejmu. 1764 r.

Król Stanisław-August ustanawia order świętego Stanisława. 1765 r. d. 2 Maja.

Charko, dowódzca hajdamaków, grasuje po województwach ukraińskich. 1765 r.

Król Stanisław-August ustanawia szkołę rycerską czyli korpus kadetów w Warszawie. 1765 r. d. 14 Październ.

Król Stanisław-August odbiera powinszowanie wstą- 1765 r. w Listopadzie.

pienia na tron od dworu wiedeńskiego przez hrabiego *Kolloredo*.

1765 r. Jan-Klemens Branicki, herbu Gryff, hetman wielki koronny, ożeniony z siostrą króla Stanisława-Augusta, przed zaczęciem sejmu konwokacyjnego, wyjechał był za granicę; teraz wraca do kraju i osiada prywatnie w Białostoku.

1766 r. d. 14 Stycznia. Poseł Stanisława-Augusta, Aleksandrowicz, ma audyencyą w Konstantynopolu.

1766 r. d. 23 Lutego. Umarł w Lunewilu Stanisław Leszczyński, król polski, książę Lotaryngii w 89 roku życia. Słusznie tego monarchę mianowano *dobroczynnym filozofem*. — Gdy przez traktat wiedeński 1738 roku, oddano mu w zarząd księstwo Lotaryngii i Baru, on mając nie więcéj nad dwa miliony franków dochodu, tak umiał niemi ku dobru ludzkości rozrządzać, że można go było zaliczać do najbogatszych panów Europy. Zajmował się jedynie uszczęśliwieniem swoich poddanych W Lunewilu szkołę wojskową założył. — Rad otaczał się młodzieżą polską, którą wykształcał, by wracała zdolna do usług krajowych. — Wyposażał ubogie panienki. — Przyjaciel nauk i uczonych, zostawił w pismach własnych świadectwo o wysokich umysłu swego przymiotach.

1766 r. d. 11 Marca. Posłowie wyprawieni do Francyi: Adam Poniński, starosta ostrzycki, a po nim dnia 1 Kwietnia szambelan Marcin Łojko, mają w Paryżu audyencyą. — Poczem przybył do Warszawy od tegoż dworu markiz de *Conflans* winszować królowi.

1766 r. Redukcya monety zagranicznéj. — Otworzenie mennicy w Krakowie.

1766 r. d. 6 Październ. Na sejmie pod laską Celestyna Czaplica, Sołtyk, biskup krakowski powstaje na dysydentów. Poseł rosyjski kniaź Repnin, ujmuje się za nimi; — podobnież poseł pruski, angielski, duński i szwedzki przemawiają za dysydentami, aby ich przypuszczono do wszelkich urzędów, i aby biskupom obrzędu grecko-ruskiego w senacie miejsce wyznaczono.

1766 r. d. 18 Październ. Umarł Franciszek Bieliński, marszałek wielki koronny,

po którym nastąpił na ten dostojny urząd Stanisław książę Lubomirski. Tamten żył lat 83.

Sejm odbiera od posłów rosyjskiego i pruskiego urzędownie podane żądanie, aby we wszystkich przedmiotach, nie większością głosów stanowiono, lecz aby zwrócone było dawne: *nie pozwalam.* 1766 r. d. 14 Listopada.

Nuncyusz papiezki, *Visconti*, żąda, aby różnowiercom dawnych wolności nie dozwalano. 1766 r. d. 12 Listopada.

Konstytucya przeciw dysydentom. 1766 r. d. 24 Listopada.

Zniesienie konfederacyi 1764 roku ustanowionéj. Przywrócenie dawnego *nie pozwalam* we wszystkich przedmiotach, prócz ekonomicznych i sprawiedliwości. 1765 r.

Konstytucya znosząca ordynacyą ostrogską — zkąd wyniknął podatek ordynacki. 1766 r.

Ignacy hrabia Krasicki, konsekrowany w Warszawie na biskupa warmińskiego. 1766 r. d. 28 Grudnia.

Wkroczenie świeżych wojsk rosyjskich, pod których osłoną tworzą się konfederacye dysydentów: w Toruniu, w Słucku, w Krakowie, w Łęczycy i po wszystkich prawie województwach. 1767 r.

Umarł prymas Władysław Łubieński, arcybiskup gnieźnieński. — W roku następnym 1768, otrzymał tę dostojność Gabryel Podoski. 1767 r. d. 21 Czerwca.

Konfederacya *radomska* pod laską Karola księcia Radziwiłła, za wpływem kniazia *Repnina*, połącza w sobie wszystkie inne konfederacye, lubo sprzecznych celów; i za wpływem tegoż posła rosyjskiego, przyjmuje gwarancyą Rosyi. — Nakoniec, sam król Stanisław-August przystępuje do niéj. 1767 r. d. 23 Czerwca.

Konfederacya *radomska* złożyła sejm w Warszawie pod laską swego marszałka Karola księcia Radziwiłła, gdzie okazał się potężny opór w sprawie dysydentów. 1767 r. d. 5 Październ.

Główni przeciwnicy dysydentów, jako to: Kajetan Sołtyk, biskup krakowski, Józef Załuski, biskup kijowski, Wacław Rzewuski, wojewoda krakowski i syn jego Sewe- 1767 r. d. 13 Październ.

ryn, poseł podolski, który później był hetmanem polnym koronnym, aresztowani i wysłani przez posła rosyjskiego do *Kaługi*.

1767 r. Jędrzéj Zamojski, ordynat kanclerz koronny złożył pieczęć; — a Jędrzéj Młodziejowski, przyjął ją od króla.

1767 r. d. 19 Październ. Limita sejmu do dnia 1 Lutego 1768 roku. Wyznaczono komisyą do ułożenia zgody z dworami i z dysydentami.

1768 r. d. 14 Lutego. Umarł ksiądz Gabryel *Bodouin* (Boduen) misyonarz w Warszawie, założyciel szpitala *Dzieciątka Jezus*, kapłan wielkich cnót i zasług.

1768 r. d. 19 Lutego. Na sejmie z limity, dzieło komisyi ku zgodzie z dworami i z dysydentami utwierdzono. — Zawarto traktat z Rosyą, mocą którego, wszelkie prawa dysydentom zwrócone zostały; biskupi tylko greko-ruscy nie otrzymali miejsca w senacie.

1768 r. d. 1 Marca. Konfederacya *barska* pod laską Michała Korwin Krasińskiego, podkomorzego rożańskiego. — Należą do niéj, prócz wielu innych, Franciszek Potocki, wojewoda kijowski, Józef Pułaski, starosta warecki z trzema synami: Kazimierzem, Franciszkiem i Antonim; — Adam Krasiński, biskup kamieniecki, który po dworach obcych monarchów nadaremnie wzywał pomocy. — Formują się razem inne konfederacye, jako to: w Lublinie, w Haliczu, nakoniec w Krakowie. — Wszystkie te później łączą się z konfederacyą *barską*.

1768 r. Rzeź *humańska* na Ukrainie pod naczelnictwem kozaków *Gąty* i *Żelezniaka*.

1768 r. d. 4 Paźdz'ern. Turcya wypowiada wojnę Rosyi za przekroczenie jéj granic w pogoni za konfederatami.

1769 r. d. 1 Lipca. Deklaracya Rosyi przeciw Polakom. — Wojska rosyjskie osłaniają Warszawę: nie dopuszczają konfederatom łączyć się z wojskiem narodowem. — Wojna z różnem toczy się powodzeniem.

1769 r. Zwycięztwo Rosyi nad Turkami. — Besarabia i Krym, opanowane.

Morowe powietrze na Rusi polskiéj. — Kordony: austryacki w Małopolsce, a w Wielkopolsce pruski. 1770 r.

Konfederacya *barska* ogłasza tron wakującym. — *Dumouriez* przysłany z Francyi w pomoc konfederatom. 1770 r. d. 8 Sierpnią.

Opanowanie przez Austryą starostwa spizkiego. 1770 r.

Umarł Jan-Klemens Branicki, herbu Gryff, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny, ostatni tego herbu, po matce prawnuk Stefana Czarnieckiego, mąż prawych zasad i wysoce szanowany w narodzie. Pochowano go w Krakowie w kościele świętego Piotra z roztrzaskaniem jego tarczy. 1771 r. d. 9 Październ.

Niepomyślne porwanie króla w Warszawie przez konfederatów barskich. Kazimierz Pułaski, wcale nie dawał na to polecenia. Usprawiedliwiają go manifesta w kraju i za granicą. — Król Stanisław był uprzedzony o tym zamiarze kilku konfederatów, i przewidywał w milczeniu, że czyn taki rzuci plamę na konfederacyą. — Jakoż oskarżono ją o ten wypadek; a następnie, wielu przez to odstręczyło się od niéj. 1771 r. d. 3 Listopada,

Jeneralna *barska* konfederacya rezyduje w Cieszynie na Szląsku. Lanckorona, Tyniec i Częstochowa, są jeszcze w jéj ręku. 1772 r.

Albert-Kazimierz, syn Augusta III, królewic polski, ożeniony 1766 roku z arcyksiężniczką Krystyną, córką Maryi-Teresy, a siostrą cesarza Józefa II, miał oddany Cieszyn na własność. Roił sobie, że za pomocą Austryi, osiądzie na tronie polskim. Do niego też konfederaci barscy kierowali myśl swoję. Lecz Austrya nie zrobiła stanowczego kroku. 1772 r.

Opanowanie zamku krakowskiego. — Baron Viosmenil i Choisi, przysłani oficerowie z Francyi. 1772 r. d. 2 Lutego.

Kapitulacya krakowskiego zamku. — Dnia 6 Czerwca Lanckorona poddaje się Austryakom; — dnia 20 Czerwca Tyniec; — a dnia 15 Sierpnia Częstochowa Rosyanom. 1772 r. d. 22 Kwietnia.

Umarł Jan-Ernest *Biron*, książę Kurlandyi, zostawiwszy dwóch synów i dwie córki; z tych potomków, syn 1772 r.

jego starszy, Piotr, był księciem Kurlandyi, zależnéj od Rzeczypospolitéj polskiéj po rok 1795.

1772 r. d. 26 Września. Ambasadorowie: austryacki, rosyjski i pruski, przedstawiają królowi polskiemu i Rzeczypospolitéj w swych notach, że, aby wstrzymać rozlew krwi w Polsce i wrócić jéj spokojność, te trzy dwory postanowiły okazać prawa, jakie mają do kilku jéj prowincyi; i że dla tego żądają zwołania sejmu, aby łącznie z nim nowe granice Polski ustanowić.

1773 r. d. 15 Stycznia. Manifest sąsiednich mocarstw o zajęcie pierwszego podziału Polski.

1773 r. d. 19 Kwietnia. Sejm zwołany dla układu o pierwszy podział kraju. — W nielicznem zgromadzeniu stanów, gdy marszałka sejmowego jeszcze nie obrano, Adam Poniński oświadcza, że bierze laskę marszałkowską. — Daremny opór posłów litewskich: Rejtana, Korsaka i innych. Wyznaczona delegacya stanowiła dopełnienie sejmowych działań.

1773 r. d. 3 Sierpnia. Umarł czcigodny Pijar, Stanisław Konarski, do najsławniejszych zaliczony mężów. Nie przyjął biskupstwa, które ofiarował mu papież Benedykt XIV i królowie polscy: August III i Stanisław-August; a pismami swojemi i wprowadzeniem reformy w wychowaniu młodzieży polskiéj, starał się obudzić szlachetny sposób myślenia i wznowić uśpiony długo pociąg do oświaty. — Król Stanisław-August, oceniając jego zasługi, nagrodził go medalem z tym zaszczytnym napisem: *Sapere auso*, (Odwadze mądrości).

1773 r. d. 18 Września. Traktaty z państwami ościennemi o podział kraju.

1773 r. d. 7 Listopada. Ogłoszenie w Warszawie bulli papieża Klemensa XIV, znoszącéj zgromadzenie zakonu Jezuitów.

1774 r. d. 7 Stycznią. Umarł w Warszawie Józef Andrzéj Załuski, biskup kijowski, założyciel z własnych funduszów od roku 1746 biblioteki publicznéj imienia *Załuskich*. — Mąż uczony, autor wielu dzieł polskich i łacińskich. — Przebywał lat pięć w Kałudze, zkąd wrócił roku 1772.

1774 r. Wyznaczono komisyą dla lustracyi dóbr pojezuickich. Następnie, komisya rozdawnicza oddawała te dobra w po-

siadanie obywateli z obowiązkiem na nich włożonym, aby opłacali półpięta procentu od szacunku przez lustratorów oznaczonego.

Sejm przedłużony z roku 1773 pod laską Adama Ponińskiego potwierdza traktaty z dnia 18 Września 1773 roku. — Król pruski zabiera województwa: malborskie, pomorskie, chełmińskie i Warmię, czyli całe prawie Prusy królewskie czyli zachodnie, wyjąwszy Gdańsk i Toruń; — a oprócz tego, bierze część Wielkopolski za Notecią. — Austrya zabiera Ruś Czerwoną z częścią Małopolski i Podola, a przytem żupy krakowskie, — co wszystko razem nazwano (od Halicza) Galicyą. — Rosya w Litwie, województwa, mścisławskie i witepskie, a przytem część innych województw przyległych po rzekę Dniepr. Utraciła wówczas Polska mil □ 3925; a jeszcze zostało jéj mil □ 9630 i ludności ośm miljonów. 1775 r. d. 12 Kwietnia.

Stany sejmujące, na myśl podaną przez Joachima Chreptowicza, wówczas podkanclerzego litewskiego, przeznaczają, pozostałość wszelką po Jezuitach, na stały fundusz publicznego w kraju wychowania. — Ustanowiono komisyą edukacyjną z poleceniem, aby czuwała nad całością tych funduszów i nad kierunkiem edukacyi. 1775 r. d. 7 Maja.

Kopczyński Onufry Pijar, mianowany członkiem towarzystwa ksiąg elementarnych, napisał poleconą sobie gramatykę polską, za którą od Stanisława-Augusta medalem złotym był zaszczycony. 1775 r.

Umarł w Warszawie Szymon Czechowicz, znamienity malarz, mając lat 87. 1775 r. d. 21 Lipca.

Kongres duchowieństwa litewskiego w Warszawie dla ułożenia podatku *subsidii - charitativi*. 1775 r. d. 15 Września.

Rada nieustająca przy boku króla. Nowa forma rządu z małą odmianą. 1775 r.

Polska w politycznych tylko krokach powolną była względem Rosyi, a swobodnie działać mogła w tem wszystkiem, co wpływało ku polepszeniu jéj bytu. Król Stanisław-August, 1776 r.

miłośnik nauk, rad je rozkrzewiał w narodzie — i wolnemi stopniami zacierały się niektóre dawne uprzedzenia.

1776 r. Kraj wychodził ze średniowiecznego zamętu i pożądał prawodawstwa zastósowanego do potrzeb wieku. Sejm pod laską Mokronowskiego, przez osobną konstytucyą, wyznaczył Jędrzeja Zamojskiego, ekskanclerza kor. do ułożenia projektu prawodawstwa. Nigdy większy zaszczyt nie mógł się dostać pojedyńczemu mężowi.

1776 r. d 2 Grudnia. Zniesienie tortur przy inkwizycyach.

1777 r. d. 28 Listop. Założenie fundamentów na kościół ewangelicko-reformowany w Warszawie.

1777 r. Ksiądz Krzysztof Kluk, proboszcz w Ciechanowcu na Podlasiu, począł wydawać dzieło o botanice krajowéj i ciągle je ogłaszał po rok 1788. Wiedziony samą chęcią stania się użytecznym dla ziomków swoich, wielką w téj pracy położył zasługę.

1778 r. d. 11 Lipca. Przedstawienie poraz pierwszy w Warszawie opery w języku polskim. W tymże roku wprowadzony w kwiecie wieku Wojciech Bogusławski przez Wojnę szambelana dworu w grono artystów dramatycznych, wystąpił w Warszawie na scenę narodową w tłumaczonéj przez siebie komedyi: „*Fałszywe poufanie.*“ Pierwszy ten wstęp zapowiedział wielkiego artystę. Potężny jego talent rozwijał się stopniami, i działać począł przeważnie na podniesienie nietylko teatru polskiego ale i literatury dramatycznéj.

1779 r. d. 11 Marca. Założenie fundamentów teatru w Warszawie na placu Krasińskich; i w tymże roku, dnia 8 Września dla publiczności już otwartym został.

1779 r. Zginął w Ameryce przy oblężeniu miasta *Sawanah* Kazimierz Pułaski. Po upadku konfederacyi barskiéj udał się był do Francyi, ztamtąd do Stanów Zjednoczonych Ameryki północnéj, gdzie kongres mianował go jenerałem jazdy.

1779 r. d. 14 Listop. Przełożony księży Trynitarzy warszawskich przedsta-

wił w zamku królowi Stanisławowi-Augustowi wykupionych chrześcian z niewoli.

Umarł Wacław Rzewuski, wojewoda krakowski, hetman poln. kor., uczony i powszechnie szacowany dla wysokich zasług w kraju.

Jan Borch, z podkanclerzego, został po śmierci Młodziejowskiego, kanclerzem wielk. kor.; i w tymże roku, dnia 3 Października w latach 65, żyć przestał. Był znakomitym dyplomatą; w trudnych okolicznościach, mądre przedstawiał uwagi z zastósowaniem się do wymagań epoki. 1780 r. w Marcu.

Umarł znany z dziejów krajowych gorliwy poseł litewski z Nowogrodka na sejm 1773 roku, Tadeusz Rejtan. 1780 r. d. 8 Sierpnia.

Umarł w Warszawie Łukasz Smuglewicz, znakomity malarz. 1780 r. d. 26 Październ.

Umarł Jan - Daniel Janocki, zasłużony w literaturze polskiéj biograf. 1780 r. d. 29 Październ.

Król Stanisław-August wysłał do Rzymu Albertrandego, późniéj biskupa zenopolitańskiego, w celu poszukiwań materyałów do historyi Polski. Po trzech latach pracy, Albertrandy przywiózł sto dziesięć woluminów własną napisanych ręką, i pomnożył królewskie zbiory starożytności bogatym plonem z wykopalisk *Herkulanum* i *Pompei*. 1782 r.

W Białorusi, już za kordonem względem pozostałéj Polski, stanęło osobne arcybiskupstwo mohylowskie. A we dwa lata późniéj, nuncyusz papiezki, Archetti, z polecenia Ojca św. konsekrował na tę dostojność w Petersburgu, w katolickim kościele św. Katarzyny, księdza Siestrzeńcewicza. 1782 r. w Marcu.

Uroczysty obchód pamiątki w stóletnią rocznicę zwycięztwa Jana III pod Wiedniem, nakazany w Warszawie przez komisyą edukacyjną po wszystkich w kraju zakładach naukowych, dla podniesienia ducha w młodzieży polskiéj ku chwale i cnotom rycerskim. 1783 r. d. 12 Września.

Umarł Franciszek Bohomolec, eksjezuita. On pierwszy począł pisać komedye polskie; on pierwszy założył pismo peryodyczne p. tyt.: *Monitor*. Wydawał dawne kroniki pol- 1784 r. d. 24 Marca.

skie; — pisał przytem wiele dzieł innych; — i wedle pojęć owoczesnych znakomicie przyłożył się ku rozszerzeniu oświaty.

1786 r. Maurycy *Bieniowski*, po rozmaitych awanturniczych przygodach, król wyspy Madagaskaru, w krwawéj rozprawie z wojskiem najbliższych osad francuskich, które miało go schwytać, jako uzurpatora, zginął od kuli karabinowéj.

1787 r. Grzegorz - Józef Chłopicki, późniéj jeden z najznakomitszych jenerałów polskich, zaciągnął się początkowie do piechoty, i w roku 1792 walczył jako chorąży w batalionie szefa Józefa - Augusta Ilińskiego. Wsławił się mianowicie w Hiszpanii w czasach Napoleona I; i tam został mianowany jenerałem. Umarł 1854 r.

1787 r. d. 7 Maja. Król Stanisław - August widzi się z cesarzową rosyjską Katarzyną II w Kaniowie.

1787 r. w Czerwcu. Cesarz niemiecki Józef II w Krymie widzi się z cesarzową Katarzyną II.

1787 r. w Sierpniu. Porta ottomańska wydaje wojnę Rosyi.

1788 r. d. 18 Sierpnia. Sejmiki przedsejmowe nadają posłom w instrukcyach moc powiększenia wojska, uchwały podatków i poprawy rządu.

1788 r. d. 6 Października. Zaczęty sejm wielki czyli czterolotni pod laską dwóch marszałków: od Korony Stanisława Małachowskiego, referendarza kor., a od Litwy Kazimierza-Nestora Sapiehy, jenerała artyleryi.

1788 r. d. 7 Października. Sejm, w konfederacyą zmieniony.

1788 r. d. 3 Listopada. Zniesienie departamentu wojskowego w radzie, a natomiast uchwalenie komisyi wojskowéj.

1788 r. d. 18 Listopada. Król pruski Fryderyk-Wilhelm II oświadczył, że rosyjska gwarancya dotychczasowéj konstytucyi polskiéj wcale nie może ubliżać wolnemu działaniu i niepodległości, jaka się narodowi należy.

1788 r. d. 9 Grudnia. Wyprawienie posłów do zagranicznych dworów: Piotr Potocki, starosta szczerzecki, do Stambułu; Adam Rzewuski do Danii; Józef Potocki, starosta tłumacki do Szwecyi; Mi-

chał Kleofas Ogiński, miecznik litewski do Holandyi; Józef książę Czartoryjski, stolnik lit. do Berlina; Nepomucen Małachowski do Drezna; Tadeusz Morski do Hiszpanii; Franciszek Bukaty do Londynu; Stanisław-Kostka Potocki, jenerał artyleryi kor. do Francyi.

Zniesienie rady nieustającéj przy królu. 1789 r. d. 19 Stycznia.

Wysłano z sejmu deputacyą dla dośledzenia przyczyny buntów na Ukrainie. — *Sadkowski*, prawsławny władyka w Słucku. 1789 r. d. 20 Maja.

Przez uchwałę sejmową powiększono wojsko do stu tysięcy; ustanowiono podatek dziesiątego grosza z intrat szlacheckich dóbr ziemskich. 1789 r.

Król Stanisław-August wysłał Albertrandego do Szwecyi po materyały do dziejów Polski. Albertrandy przywiózł je spisane przez siebie w licznych woluminach. Król podniósł go do stanu szlacheckiego; ozdobił orderem św. Stanisława i przedstawił na biskupa. Godność tę otrzymał on 1796 roku, gdy król już na zawsze opuścił Warszawę. 1789 r.

Sejm wyznaczył deputacyą konstytucyjną. 1789 r. d. 7 Września.

Traktat przymierza Polski z królem pruskim, osłabiony późniéj wymaganiem króla pruskiego, aby mu Gdańsk i Toruń były ustąpione. Następnie, Fryderyk-Wilhelm II, przez list do króla Stanisława-Augusta z dnia 11 Kwietnia tegoż roku, uchylił to swoje żądanie, aby usunąć wszelkie przeszkody do przymierza, które potwierdzone zostało dnia 5 Kwietnia 1790 roku. 1790 r. d. 29 Marca.

Uchwała sejmowa wcielająca Lublin z krakowskiéj, do nowéj dyecezyi lubelsko-chełmskiéj, któréj dodano część dyecezyi krakowskiéj. Bulla na to papieża zapadła w tymże roku d. 20 Lipca. Pierwszym biskupem lubelskim, był ksiądz *Maciéj Garnysz*, podkanclerzy kor., kapłan cnót znamienitych, który w tymże roku umarł. 1790 r. d. 11 Czerwca.

Wyrok sejmowy na Adama Ponińskiego, podskarbiego wielkiego koronnego, marszałka sejmu 1775 roku. Z kraju 1790 r. d. 1 Września.

wywołany jako zdrajca, z dostojności urzędu i szlachectwa wyzuty.

1790 r. d. 16 Listop. Sejmiki obrały na przyszłość królem polskim elektora saskiego, wnuka zeszłego króla Augusta III.

1790 r. d. 16 Grudnia. Po upływie dwuletnéj czynności sejmu wielkiego, podwójna liczba posłów zasiadła.

1791 r. d. 18 Kwietnia. Uchwalono prawo o królewskich miastach polskich; — deputowani od miast, zaraz za szlacheckimi zasiedli posłami.

1791 r. d. 3 Maja!!! Sejm czteroletni czyli wielki ogłasza ustawę rządu. Jéj zasady: tron dziedziczny, do którego na przyszłość, po śmierci Stanisława-Augusta, powołano księcia elektora saskiego i familię jego płci obojga; religia katolicka z zapewnieniem wolności różnowiercom; stan miejski, do szlacheckiego zbliżony, ma mieć swoich deputowanych na sejmy; włościanie pod opieką prawa, mają zapewnioną osobistą wolność; sądownictwo niepodległe; — władza wykonawcza przy królu, któremu dodano radę z ministrów i prymasa pod nazwą straży. Ta ustawa co 25 lat miała podlegać zmianie lub poprawie. Król i obie izby sejmowe w tymże dniu, natychmiast zaprzysięgły ją po ogłoszeniu. Późniéj, na sejmikach, po całym kraju przyjęta i zaprzysiężona, otrzymała pochwały dworów europejskich.

1792 r. d. 9 Stycznia. Rosya zawiera traktat z Turcyą

1792 r. d. 10 Lutego. Umarł w Zamościu ordynat, ekskanclerz kor. Jędrzéj Zamojski, mąż wysokich zasług. Pod koniec życia, doznał nadzwyczajnéj radości z powodu ustawy dnia 3 Maja 1791 r., przez naród i króla zaprzysiężonéj, która o wiele przeszła wszystkie projektowane przez niego reformy, jakie ślepota sejmujących w roku 1780 potępiła.

1792 r. d. 11 Maja. Rozszedł się sejm czteroletni czyli wielki.

1792 r. d. 14 Maja. Szczęsny Potocki zamierza ocalić złotą wolność szlachecką. Łączy się z nim Franciszek Ksawery herbu Korczah Branicki i Seweryn Rzewuski. Szukają wsparcia u dworów zagranicznych. Błagają o pomoc Rosyą, z którą Polska tra-

ktaty pozrywała, i zawięzują pod opieką Rosyi, *konfederacyą targowicką.*

Manifest Rosyi o zwrócenie Polakom wolności gwarantowanéj przez Katarzynę II. 1792 r. d. 18 Maja.

Uroczyście zafundowany sąd sejmowy na zdrajców ojczyzny. Prezesem tego sądu był Ignacy Daszkiewicz, kasztelan mścisławski. 1792 r. d. 1 Czerwca.

Na Wołyniu, około Zasławia, pod wsią *Zieleńce*, walna bitwa z Rosyanami dywizyi polskiéj pod wodzą jéj jenerała *Tadeusza Kościuszki.* Dawna waleczność okryła sławą chorągwie polskie. Ale król, któremu sejm nadał władzę hetmańską, rozkazał cofać się wojsku ku lewemu brzegowi Bugu; i dywizya Kościuszki stanęła pod *Dubienką.* 1792 r. d. 18 Czerwca.

Naczelny jenerał wojsk rosyjskich *Kachowski*, w 18 tysięcy wyborowego wojska, uderza pod *Dubienką* na stanowisko jenerała *Kościuszki*, którego cała dywizya składała się z czterech tysięcy żołnierzy. Poległ tam dzielny dowódzca rosyjskiéj jazdy *Palembach.* Piechota ich po trzykroć odparta, trupem swoich zasłała pobojowisko. (Czytać zajmujący artykuł o *Tadeuszu Kościuszce* w Encyklop. powszechn. tom XV, karta 623). 1792 r. d. 17 Lipca.

Kiedy główny dowódzca wojsk polskich, synowiec króla, książę Józef Poniatowski gotuje się wraz z innymi jenerałami do nowéj walki; król zawiadamia go, że brew zaprzysiężonéj ustawie dnia 3 Maja, przystąpił do *konfederacyi targowickiéj*, obalając nieśmiertelne dzieło sejmu czteroletniego; i przeto poleca zawieszenie broni. — Książę Józef Poniatowski składa naczelne dowództwo, i razem z Kościuszką żąda i otrzymuje uwolnienie od służby wojskowéj. 1792 r. d. 21 Lipca.

Wkroczenie wojsk pruskich do Wielkopolski. 1793 r. d. 16 Stycznia.

Król pruski ogłasza objęcie Gdańska. 1793 r. d. 24 Lutego.

Oświadczenie drugiego podziału Polski. 1793 r. d. 9 Kwietnia.

1793 r. d. 21 Kwietnia. Zwrócenie rady nieustającéj przy królu.

1793 r. d. 22 Kwietnia. Król Stanisław-August przybywa do Grodna.

1793 r. d. 17 Czerwca. Sejm w Grodnie zaczęty pod kierunkiem ambasadora rosyjskiego Siwersa, składał się w przeważnéj sile z członków *konfederacyi targowickiéj*, którą chociaż Katarzyna II poleciła już rozwiązać pismem do Siwersa z dnia 26 Maja, on przecież władzę téj konfederacyi, dla jéj osobistych korzyści, zostawił w zawieszeniu. Zniesiono wyrokiem sejmu ustawę dnia 3 Maja.

1793 r. d. 22 Lipca. Sejm grodzieński ustępuje kraje Rzeczypospolitéj zajęte na nowo przez Rosyą.

1793 r. d. 15 Września. Sejm grodzieński ustępuje królowi pruskiemu kraj przez niego na nowo zabrany.

1793 r. d. 14 Paździer. Sejm grodzieński zawiera alians z Rosyą. Przez podział drugi, Rosya otrzymuje od Polski 4553 mil □; 410 miast i miasteczek; 10,081 wsi; a mieszkańców 3,011,688. Król pruski 1061 mil □; 252 miast i miasteczek; 8,274 wsi; a mieszkańców 1,136,389. Zostawało dla Polski 4016 mil □; 659 miast i miasteczek; 10,589 wsi; a ludności 3,153,629. Dochodów zaś, więcéj niż połowa: trzynaście milionów złotych polskich.

1794 r. Zwinięcie wojska polskiego do piętnastu tysięcy.

1794 r. d. 9 Marca. Po wydanym rozkazie ambasadora rosyjskiego Igielstroma o redukcyi wojska polskiego, w Koronie na dzień 15 Marca, a na dzień 20 w Litwie, Madaliński na czele swéj brygady, unikając jéj zmniejszenia, umknął z pod Ostrołęki pod Kraków; Zaborowski opuszcza Ryki, i spieszy za Madalińskim; jenerał Franciszek Łazniński dąży z Ukrainy przez Mołdawią i Galicyą i staje łącznie z nimi pod Krakowem. Zawadzki zaś z jazdą i Kurpiami, rozbija pruskie komendy, rzuca postrach na całą okolicę i obsacza się w puszczy, mnożąc swój zastęp i oczekując zapowiedzianego hasła.

W Krakowie akt powstania narodowego. Tadeusz Kościuszko ogłoszony naczelnikiem narodu. 1794 r. d. 24 Marca.

Bitwa pod *Racławicami*, pamiętna odniesionem przez Kościuszkę zwycięztwem. 1794 r. d. 4 Kwietnia.

Powstanie w Warszawie. Lud podburzony przeciw uwięzionym za winy polityczne, wieszał ich za wyrokiem i bez wyroku. Kościuszko powściąga owe gwałtowności i daje wiedzieć jak wiele na nie cierpi. 1794 r. d. 17 Kwietnia.

Umarł w czasie wojny czynny w niéj Tatar polski, Bielak, dowódzca lekkiéj jazdy ułańskiéj. Odznaczał się już za Augusta III w wojnie siedmioletniéj w Saksonii i w Czechach 1761—1762 roku. Nieodstępnym był roku 1764 przy hetmanie Janie-Klemensie Branickim. Późniéj gdy się trzymał strony Stanisława-Augusta, a ten zlecił mu działać przeciw konfedaracyi barskiéj; Bielak przyłączył się do niéj za przewodem hetmana Ogińskiego. Zostawszy w roku 1790 jenerałem, walczył w Litwie 1792 roku. 1794 r.

Bitwa pod *Szczekocinami*. Zginęli w niéj bohaterską śmiercią jenerałowie: Józef Wodzicki i Józef Grochowski. 1794 r. d. 6 Czerwca.

Kraków kapituluje. 1794 r. d. 15 Czerwca.

Wola pod Warszawą wzięta. 1794 r. d. 27 Lipca.

Król pruski odstępuje od oblężenia Warszawy dla powstania w Wielkopolsce, które wspierał jenerał Dąbrowski i Madaliński. 1794 r. d. 6 Września.

Pod *Krupczycami*, niedaleko Kobrynia, przy drodze do Brześcia, stoczona walka przez jenerała Karola Sierakowskiego z korpusem jenerała Suwarowa; a nazajutrz pod Brześciem. 1794 r. d. 18 Września.

Wojsko polskie pod dowództwem jenerała Dąbrowskiego zdobyło szturmem *Bydgoszcz*. 1794 r. d. 1 Października.

Nieszczęsna bitwa pod *Maciejowicami*. Kościuszko ciężko ranny, dostaje się w niewolę Rosyanom. 1794 r. d. 10 Październ.

1794 r. d. 22 Październ. Przejście jenerała Dąbrowskiego przez Bzurę na powrót do Warszawy.

1794 r. d. 27 Październ. Bitwa pod wsią *Kobyłką*, niedaleko warszawskiéj Pragi.

1794 r. d. 27 Październ. Waleryan Zubow.

1794 r. d. 2 Listop. Ostatnie posiedzenie najwyższéj rady.

1794 r. d. 3 Listop. Pamiętne wzięcie krwawe Pragi przez Suwarowa.

1794 r. d. 4 Listop. Poległ pod Pragą jenerał polski *Jakób Jasiński*, współtowarzysz Kościuszki, zdolny inżynier i waleczny żołnierz, znany i z poezyi swoich.

1794 r. d. 6 Listop. Kapitulacya Warszawy.

1795 r. d. 9 Stycznia. Wyjazd króla Stanisława - Augusta z Warszawy do Grodna.

1795 r. d. 9 Lutego Umarł Jan Bohomolec, eksjezuita, następnie proboszcz pragski. Rządy swoje w téj parafii uczynił pamiętnemi przez swe zapisy dla uczącéj się biednéj młodzieży i przez dobrodziejstwa. Stał się znanym w kraju przez pisma ku obaleniu przesądów, jako to: *Prognostyk zły czy dobry komet pod rokiem 1769 i 1770. Diabeł w swojéj postaci okazany z okazyi pytania jeśli są upiory* i t. d.

1795 r. d. 26 Kwietnia. Ogłoszone zostało przyłączenie Kurlandyi do Rosyi.

1795 r. d. 25 Listop. Król Stanisław-August w Grodnie, w rocznicę koronacyi swojéj, składa koronę.

1795 r. d. 25 Grudnia. Ukaz wcielający Litwę do Rosyi.

1796 r. d. 5 Stycznia. Austryacy wchodzą do Krakowa.

1796 r. d. 9 Stycznia. Prusacy wchodzą do Warszawy. Dokończenie podziału Polski między trzy sąsiednie mocarstwa. Pilica, Wisła, Bug i Niemen, stanowią im granicę. Punktem zetknięcia się trzech granic, był Niemirów na Podlasiu. Polska z rzędu narodów wykreśloną została.

Stanisław-August wyjeżdża z Grodna do Petersburga. 1797 r. d. 15 Lutego.

Śmierć Stanisława Augusta. Miał lat 66. Pochowany w kościele katolickim w Petersburgu. Przez ciąg panowania swego, lat 31, ani jednéj chwili nie okazał się godnym tronu. 1798 r. d. 12 Lutego.

KONIEC.

Spis alfabetyczny

PRZEDMIOTÓW ZAWARTYCH W CHRONOLOGII DZIEJÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO.

Edycya druga, z poprawą i dodatkami z tegoczesnych autorów czerpanemi

ułożył

Szymon Konopacki.

Spis alfabetyczny

przedmiotów zawartych w chronologii dziejów

KRÓLESTWA POLSKIEGO.

A.

Aaron, arcybiskup krakowski; czytać pod rokiem 1045.

Aaron, hospodar wołoski; 1595.

Abrahamowicz Mikołaj, pułkownik; 1633.

Agryppa; 1579.

Akademia krakowska, czy pierwsza jéj fundacya przez Kazimierza Wielkiego 1364 roku. — Ponowienie jéj fundacyi z nadaniem przez Władysława Jagiełłę króla polskiego; 1400.

Akademia wileńska, założona przez króla Stefana Batorego; 1580.

Akademia zamojska (czytać o Janie Zamojskim 1605).

Albert, książę pruski, lennik polski, wyznaje luteranizm porzuciwszy zakon krzyżacki, którego był mistrzem 1525', żeni się 1526.

Albert-Kazimierz, syn króla Augusta III, książę cieszyński 1772.

Albertrandy Jan, biskup zenopolitański 1782—1789.

Alt-Ranstad, w Saksonii 1706.

Aleksander, litewski wielki książę, zawiera traktat z Moskwą 1493. — Żeni się z córką wielkiego księcia moskiewskiego Iwana Wasilewicza, 1495; klęska Litwinów pod Moskwą 1499. Smoleńsk oblężony przez Moskwę 1500.

ALEKSANDER, litewski wielki książę został królem polskim 1501. Przymierze z Moskwą 1502. — Statut króla Aleksandra 1504. — Król bez narady i zgody posłów ziemskich nie ma nic stanowić 1505. — Śmierć króla Aleksandra i rys jego panowania 1506.

Aleksander, hospodar wołoski 1563.

Amurat, sułtan turecki 1444.

Andruszowskie pakta 1667 — utwierdzone 1670.

Angaria 1649

Anna, córka Kazimierza Jagiellończyka, króla polskiego, wydaną była za Bogusława, książęcia pomorskiego; — a jéj potomkiem jest szczęśliwie panujący cesarz Rosyi król polski ALEKSANDER II, (czytać pod rokiem 1447 i 1490).

ANNA Jagiellonka, córka Zygmunta I, obrana królową z dodaniem dla niéj za męża Stefana Batorego, księcia siedmiogrodzkiego, króla polskiego 1575. Czyniła starania o tron polski dla siostrzeńca swego Zygmunta, królewica szwedzkiego 1587. — Umarła bezdzietna 1596.

Arciszewski Eljasz 1633.

Arciszewski Krzysztof, jenerał artyleryi 1649—1656.

Arcybiskup gnieźnieński na zawsze prymasem królestwa Polskiego 1417. (o arcybiskupach gnieźnieńskich czytać wstęp do Chronologii).

Arcybiskup krakowski pierwszy a razem ostatni 1045. (czytać wstęp).

Arcybractwo miłosierdzia w Krakowie fundacyi księdza Piotra Skargi 1584.

Aryanie w Polsce 1638—1661.

AUGUST II, elektor saski, obrany królem polskim 1697.

Zjechanie się jego z cesarzem Rosyi Piotrem Wielkim w Rawie i układy o Inflanty i o Ingryą 1698. W Karłowicach w Węgrzech, traktat wieczysty z Turcyą: zwrócono Polsce Kamieniec i wszelkie jéj posiadłości na Podolu; — a Polska zwróciła Mołdawii wojenne zabory. Zapewnienie pokoju od napadu Tatarów 1699. — Wojna ze Szwecyą o Inflanty 1700. — Przymierze z Piotrem Wielkim. — Karol XII, król szwedzki, zwycięża saskie i rosyjskie wojska pod Rygą 1701. — Król szwedzki zamierza strącić z tronu polskiego Augusta II; zwycięża go pod *Klisowem*. — Konfederacya *sandomierska* w obronie Augusta II, 1702. — Karol XII, zwycięża pod *Pułtuskiem* 1703. — Jakób i Konstanty Sobiescy, królewice polscy uwięzieni przez Augusta II. — Piotr Wielki zakłada w Ingryi Petersburg; AUGUST II wyjechał z Polski 1704. — W Tykocinie ponawia ustawę orderu *Orła Białego* 1705. — Bitwa pod *Wschową;* August II zrzeka się tronu polskiego i listem do Stanisława Leszczyńskiego, króla polskiego winszuje mu korony 1706. — Wspaniałość Augusta II względem Karola XII 1707. Bitwa pod *Pułtawą*. — Manifest Augusta II o nieważności abdykacyi. Widzenie się jego z Piotrem Wielkim. Nowe z nim przymierze. — August II powtórnie panować zaczyna w Polsce 1709. Niepokój w kraju z przyczyny wojsk saskich. — Konfederacya *tarnogrodzka* pod laską Stanisława Leduchowskiego, podkomorzego krzemienieckiego. — Bitwa Polaków z Sasami. — Ugoda zerwana. — Cesarz rosyjski Piotr Wielki, pojednał strony 1716. — Sejm niemy: — zmniejszenie wojsk polskich 1717. Prześladowanie różnowierców 1718. Poselstwo do Szwecyi 1719. Pretensye Rosyi o księstwo kurlandskie 1726. Potwierdzenie traktatów z Rosyą 1728; ze Szwecyą 1729. Sejmy ciągle zrywane 1730. Król polski poleca senatorom tolerancyą 1731. Wojenne widowisko

w Wilanowie 1732. Śmierć Augusta II i rys jego przymiotów 1733.

AUGUST III, elektor saski, królem polskim koronowany 1734. — Sejm pojednawczy, a ten tylko jeden niezerwany w ciągu panowania Augusta III, 1736. Król nadał lenne prawo na księstwo kurlandskie Bironowi 1737. — Po wysłaniu przez dwór rosyjski Birona na Sybir, August III, nadał to księstwo Karolowi synowi swemu 1758. Redukcya sfałszowanéj monety 1761. Wstawienie się dworu rosyjskiego o oddanie Kurlandyi Bironowi 1762. — Memoryały pomiędzy dworami rosyjskim i polskim w przedmiocie Kurlandyi; — śmierć Augusta III i rys jego panowania 1763.

Austrya posiadła Czechy i Węgry 1547. — Austryą obronili Polacy od napadu Turków na Wiedeń 1683. — Austrya zabrała część kraju polskiego, nazwaną od miasta Halicza Galicyą 1733.

B.

Babińska Rzeczpospolita. (Czytać pod rokiem 1572 rys panowania Zygmunta-Augusta).

Baczyński, poseł od królewica polskiego Władysława do Moskwy 1617.

Bałaban Aleksander, pod *Kluzynem* 1610.

Baranowski, biskup przemyślski, podkanclerzy koronny 1587.

Baranowski Bogusław, marszałek związku wojska koronnego 1696—1697.

Barbara Radziwiłłowna, królowa polska 1546—1548—1549—1550—1551.

Barska konfederacya 1768—1769—1770—1771. W Cieszynie 1772.

Baryczka Marcin, wikary katedralnego kościoła krakowskiego 1349—1352.

Batory Andrzéj, koadjutor biskupstwa warmińskiego 1584. W tymże roku kardynał; a zabity 1599.
Batory Zygmunt, książę siedmiogrodzki 1595—1599.
Batory Gabryel 1611.
Batukan, wódz Tatarów pali Moskwę, podbija ruskie prowincye 1236.
Baturyn czyli Batoryn, miasto za Dnieprem, dziś w gubernii czernichowskiéj, założone przez króla polskiego Stefana Batorego 1578.
Bekiesz Kasper 1579.
Bella III, król węgierski, korzysta z zamieszek na Rusi 1185.
Bessarabia i Krym 1769.
Betlem Gabor, książę siedmiogrodzki 1620.
Biały Piotr 1633.
Białocerkiew 1596.
Białozor 1601—1604.
Białozor Jerzy, biskup wileński 1662.
Biblioteka Załuskich 1774.
Bidzieński 1664—1704.
Bieganowski 1602.
Bieganowski Mikołaj, herbu Grzymała 1674.
Bielak, Tatar polski, wódz lekkiéj jazdy 1794.
Bieniewski Stanisław, kasztelan wołyński 1676.
Bieniszewo wieś 1004.
Birkowski Fabian, znakomity kaznodzieja 1636.
Biron, księciem Kurlandyi 1737; rejentem państwa rosyjskiego i wkrótce wysłany na Sybir 1740. — Wraca do Kurlandyi 1762—1763.
Biskupstwo poznańskie 992; — krakowskie; wrocławskie; — pomorskie; — arcybiskupstwo gnieźnieńskie, dyecezya poznańska i lubelska 1025; — biskupstwo kujawskie 1034; — kamienieckie 1382; — kijowskie i chełmskie obrządku łacińskiego 1434; — wendeńskie dla Inflant 1582; — smoleńskie 1638.
Bielski, dziejopis 1572—1575.
Bielski Jan, uczony 1716.

Bobola Andrzéj, podkomorzy koronny 1591.
Bobola Andrzéj, synowiec podkomorzego, Jezuita 1617—1657.
Bobowski Jan 1610.
Bobowski Wojciech, albo Ali-bejgh 1676.
Bochnia 1251.
Bodzanty z Jankowa, biskup krakowski 1349.
Bodouin (Boduen) Gabryel, misyonarz 1754—1768.
Bogusz, sędzia Pomeranii 1306.
Bogusz Jan, kasztelan zawichowski 1587.
Bogusz Marcin, dzielny wojownik 1705.
Bohomolec Jan 1795.
Bogusławski Wojciech, artysta dramatyczny 1778.
BOLESŁAW *Wielki* (Chrobry), król polski 992. — Odzyskuje Kraków na Czechach 999. Cesarz Otton III zawiera z nim przymierze w Gnieźnie; — Orzeł Biały, herbem jest polskim 1000. — Bolesław Wielki zwycięża Pomorzan; — zniewala Prusaków do poddaństwa 1014. Zwycięża cesarza Henryka II nad Odrą 1015. — Dalsze zwycięztwa 1017—1018. Koronuje się jako król polski 1024. — Śmierć Bolesława Wielkiego i treść jego panowania 1025.
BOLESŁAW II, *Śmiały*, król polski 1058. — Zwycięża Niemców; — osadza Bellę na tronie węgierskim 1061. Zawiera przymierze z Czechami; — zwycięża zbuntowanych Prusaków 1063. — Wprowadza Izasława, księcia ruskiego do Kijowa 1068. — Zwycięztwa Bolesława *Śmiałego* 1073—1077. — Zabija biskupa krakowskiego 1079. — Wyklęty, uchodzi do Węgier i tam umiera 1080.
BOLESŁAW III, *Krzywousty*, król polski 1102. — Wtargnienie na Ruś; — Świętopełk żąda pokoju; — ślub córki Świętopełka Zbisławy z królem Bolesławem III, roku 1103. Wojna w Pomeranii 1104. — Białogród zdobyty; — łaskawość króla polskiego 1107. Przymierze z królem węgierskim Kolomanem; — Gniewomir.

namiestnik królewski w Pomeranii, za bunt, śmiercią ukarany 1108. — Zwycięztwo pod Nakłą nad Pomorzanami i Prusakami; załoga *Głogowy* nie poddaje się Niemcom; zwycięztwo nad Niemcami: *Psie pole* 1109. — Zwycięztwo nad Czechami 1110. — Zgoda z Czechami; — wojna w Prusiech 1115. — Zbigniew Zabity 1116. — Bunt w Pomeranii 1120. — Przymierze z Mikołajem królem Danii 1121. Rozruchy na Rusi 1122. Księżęta ruscy pragną pokoju i przyrzekają posiłki w potrzebie Polski 1123. Zwycięztwo 1125. — Węgrzy mieszają się do spraw ruskich 1131. — Bolesław III zdradzony przez sprzymierzeńca, poniósł klęskę na Spiżu 1132. — Wojna z Czechami 1133. — Wieczysta z nimi zgoda 1137. Bolesław III, rozdziela Polskę pomiędzy synów; — Smierć jego i rys panowania 1139.

BOLESŁAW IV, *Kędzierzawy*, 1149. — Czyni udział dla potomków brata swego Władysława II, Szląsk przeznaczając dla nich 1162. — Wojna z Prusakami, w któréj zginął Henryk, książę lubelski brat Bolesława IV 1167. Śmierć Bolesława IV 1173.

BOLESŁAW V, *Wstydliwy*, 1228· — Żeni się z Kunegundą, córką Belli IV, króla węgierskiego z ponawianym corocznie warunkiem jéj czystości 1239. — Uchodzi przed napadem Tatarów 1241. — Powraca do kraju 1242. — Zwycięża i wyniszcza Jadźwingów 1264. — Poskramia Litwę i Ruś 1266. — Śmierć Bolesława V 1279.

BOLESŁAW *Łysy*, książę lignicki, wezwany na monarchę polskiego, ustępuje tronu Konradowi mazowieckiemu; a ten wkrótce synowcowi swemu Bolesławowi V 1242.

Bolesław mazowiecki, książę ruski, zmarły bezpotomnie 1340.

Bolesta, kasztelan wiski żywcem spalony 1172.

Bona, królowa, małżonka Zygmunta I, roku 1528—1545—1548. Wyjeżdża z Polski; — *summy neapolitańskie*, 1556.

Bonifratry w Polsce, 1609.
Boner, podskarbi królewski, 1548.
Borjatyński Piotr, poseł na sejm piotrowski, 1549.
Boratyński, wódz moskiewski, 1664.
Boratyni, wybija nowe szelągi, 1659.
Borecki, metropolita dezunitów w Kijowie, 1620.
Borys, syn Kolomana, króla węgierskiego, 1132. — Niewdzięczność Borysa, 1135—1136.
Bożego Ciała uroczystość w Polsce, 1559.
Brandeburg zbudowany, 1255.
Branicki, herbu Gryff, Jan Klemens, hetman wielki koronny, 1751—1764—1765. Umarł 1771.
Branicki, herbu Korczak, Franciszek Ksawery, 1792 hetman wielki koronny.
Brodnica, 1414—1659.
Bronisz Piotr, 1705.
Bryl, minister Augusta III, roku 1763.
Brześć-litewski, 1020.
Brzozowski Maksymilian, kasztelan kijowski, 1649.
Brzostowski Konstanty, biskup wileński, 1694.
Brzuchowiecki, wódz kozaków, 1662.
Bukowiecki Leon, poseł do Moskwy, 1576.
Bulla wskrzeszająca biskupów rzymsko-katolickich na Rusi, 1376.
Bulla w obronie Polski, 1363 roku.
Busza, miasto na Podolu: traktat Żółkiewskiego z Turcyą, 1617.
Bychów, miasto w Białorusi 1664.
Bydgoszcz, miasto (dziś Bromberg), 1794.

C.

Cecylia-Renata, królowa, żona Władysława IV, 1637—1644.
Cezarini Juljan, legat papiezki, 1444.
Chański Stanisław, 1595.

Charko, dowódzca hajdamaków, 1765.

Charlęski, 1608.

Chęciny: zjazd baronów i prałatów, 1331. (Czytać pod rokiem 1333).

Chełmno, 1659.

Chmielecki Stefan, wojewoda kijowski, pogromca Tatarów, zwycięża ich przeważnie 1623, 1626, 1629; umarł 1630.

Chmielnicki Michał, ojciec Bohdana, hetmana kozaków 1620.

Chmielnicki Bohdan, wódz kozaków, 1647. Buntownik, zwycięża pod Korsuniem i opanowuje całą prawie Ukrainę 1648. Pod Zamościem poprzestaje na okupie, 1648. — Ugoda pod *Zborowem*; — traktat z Polską w *Pereasławiu*, 1649—1650. Pod *Beresteczkiem* ponosi klęskę od Polaków; — ugoda pod *Białocerkwią* 1651. Zwycięża pod *Batowem* i szuka przebaczenia 1652. Pod Żwańcem ponawia się ugoda *Zborowska* 1653. Hołduje carowi Moskwy 1654. — Żałował niewczesnego buntu chciał pogodzić się z Polską i umarł 1657.

Chmielnicki Tymofiéj, syn Bohdana 1650, 1652, 1653, i w tymże roku w Soczawie na Wołoszczyźnie ubity.

Chmielnicki Jerzy, drugi syn Bohdana, mnichem 1663, 1678.

Chodkiewicz Iwan, protoplasta tego imienia 1407.

Chodkiewicz Jan, starosta żmudzki, wielkorządzca Inflant 1564.

Chodkiewicz Jan-Karol, hetman polny litewski w Inflantach 1601; hetmanem wielkim litewskim 1604. Zwycięża Szwedów pod *Kirholmem* 1604, 1607, 1608. Późniéj w Moskwie 1611; w Inflantach 1618. Pod Chocimem 1621. Tam, w tymże roku zakończył życie.

Chomentowski Stanisław, wojewoda mazowiecki, poseł do Turcyi 1714; hetman polny koronny 1728.

Chreptowicz Litawor Joachim, podkanclerzy lit. 1775, późniéj kanclerz.

Chrzanowska w Trębowli 1675.

Chwalibóg pod *Kluzynem* 1610.

Ciekliński Józef, naczelnik związku wojskowego 1612.
Cudnow miasteczko 1660.
Cymblak, metropolita kijowski 1415.
Czajkowski z Dębna Adam 1587, 1649.
Czapliński, wódz Lissowczyków 1617.
Czapliński Daniel 1647.
Czarniecki Stefan, rotmistrz husarski 1637, 1644, 1653. Kasztelan kijowski w wojnie szwedzkiéj 1655. Zwycięża Szwedów pod *Niszkowem*. Odbiera *Piotrków*; znosi pod *Warką*; pod wsią *Lipiec* i w *Strzemesznéj* 1656. Pod *Chojnicą*; pod wsią *Chorzele*; pod miasteczkiem *Działdów*, i sprowadza króla Jana Kazimierza z Gdańska do Częstochowy; pod Międzybożem zmusza *Rakocego*, księcia siedmiogrodzkiego do podpisania uniżających go warunków 1657. W pomoc Danii, zwycięża Szwedów na wyspie *Alzen*; zdobywa *Goldyngę* 1658. Przywołany do kraju w powrocie z Danii, wita króla w Poznaniu 1659. Zwycięża pod *Płonką*; idąc do Kijowa, rozprasza kozaków 1660. Otrzymuje na sejmie 1661 starostwo tykocińskie. Zwycięża pod miasteczkiem *Głębokie*; odbiera zamek wileński 1661. Zwycięża pod *Staryninem* 1663. Zdobywa *Steblow*, *Stawiszcze* 1664. Został hetmanem poln. kor. i umarł 1665.
Czarnkowski 1587. Wojewoda łęczycki 1606.
Czartoryski książę, wojewoda wołyński 1569.
Czartoryski książę Floryan, biskup kujawski 1662; arcybiskup gnieźnieński 1673. Umarł 1674.
Czartoryski książę Michał, kanclerz lit. i brat jego August, wojewoda ruski. (Czytać rys panowania Augusta III pod rokiem 1763.
Czartoryski książę Adam, jenerał ziem podolskich 1764. (Czytać wstęp o wojsku).
Czechowicz Szymon 1775.
Czeladin Iwan 1514.
Czesław św. w Kijowie 1229.
Częstochowski kościół na *Jasnéj-górze*, fundacyi Władysława.

księcia opolskiego, który za panowania Ludwika, króla polskiego i węgierskiego zarządzał Polską. (Czytać pod rokiem 1382).

Częstochowa nie przyjmuje garnizonu szwedzkiego; załoga częstochowska pod przewodem księdza Kordeckiego, obudza męztwo w Polakach 1655. Klasztor księży Paulinów otrzymał starostwo na fundusz załogi fortecznéj 1658.

D.

Daniel Romanowicz, książę halicki wykonywa przysięgę na jedność z kościołem rzymskim, i otrzymuje od legata papiezkiego koronę na królestwo halickie; i dalszy wypadek 1246.

Daniłowicz Mikołaj, młodzieniec marszałkiem sejmu 1593.

Daniłowicz Stanisław ostatni tego domu zabity 1636.

Daszkiewicz Ostafiéj 1548.

Dąbrowski, jenerał 1794.

Dąbski Stanisław, biskup kujawski 1697.

Denhoff Gerard 1629.

Denhoff Kasper 1636.

Denhoff Stanisław 1702, 1707, 1712.

Dębiński Walenty, kanclerz w. kor. 1576.

Dębiński Maciéj 1578; w Inflantach 1601.

Długosz, dziejopis umarł 1480.

Dobrzyńscy rycerze 1225.

Dogiel Maciéj, ksiądz uczony; umarł 1760.

Dołhoruki, kniaź 1716.

Dominikanów, zakon w Krakowie 1223.

Dominikanie w Łucku 1393.

Domołowski 1602.

Doroszenko, wódz kozaków 1662. Cześć Ukrainy poddaje Turcyi 1666. Zwraca Ukrainę Polsce 1667. Znowu poddaje Turcyi 1669. Zrywa układy z Polską 1670.

Doroszyński Wacław 1593.
Drahimskie starostwo 1657, 1667, 1676.
Drohojewski Jan - Tomasz, przełożony nad piechotą 1580, 1601.
Drukarnia w Ostrogu na Wołyniu 1580.
Dubienka miasteczko nad Bugiem 1792.
Duchowieństwo greckie w Polsce 1676.
Duchownym papież Celestyn III zakazuje związków małżeńskich 1197.
Duchowieństwo polskie, w rzeczy politycznéj, nie zważa na groźby klątwą papieża 1153, 1158. Nie ma nabywać dóbr ziemskich, a ma ulegać prawom krajowym 1635. Ocaliło narodowość przeciw wdzieraniu się Niemców 1231. W sprawie z Orzechowskim, okazało umiarkowanie 1552.
Duchowni otrzymali pierwszeństwo w senacie 1506.
Duchowi kanclerze i podkanclerzowie sądzą sprawy kryminalne.
Duchowieństwo katolickie w Litwie 1775.
Dukas: igrzysko fortuny 1678.
Dumouriez (Diumurie), Francuz w konfederacyi *barskiéj* 1770.
Dunin Piotr, waleczny rycerz, dziedzic na Ksiądzu 1122.
Dunin Piotr z Prawkowic, podkomorzy sandomierski 1462. *Campiduktor* czyli wódz, hetman po rok 1470. (Czytać wstęp o hetmanach).
Dulski, podskarbi kor. 1587.
Dymitr, zwany samozwańcem, zjawia się w Polsce. Polacy prowadzą go za Dniepr. Jerzy Mniszech, wojewoda sandomierski i córka jego Maryna 1604. Śmierć cara Borysa Gudonowa, ułatwia Dymitrowi drogę do tronu. Koronuje się w Moskwie. Wyprawia poselstwo do króla Zygmunta III o przymierze i o rękę Maryny Mniszchownéj. Krajowcy odstręczają się od niego widokiem zbliżonych do niego polskich Jezuitów 1605. Po ślubie w Krakowie przez zastępstwo posła, Maryna ślubuje

Dymitrowi w Moskwie 1606. W tymże roku, Dymitr zamordowany, a kniaź Wasil Szujski ogłoszony carem.
Dymitr inny, niewątpliwy oszust, bierze ślub tajny z Maryną; umyka do Kaługi 1610; umarł 1611.
Dysydenci w Toruniu 1639.
Dysydenci 1764, 1766, 1767.
Działyński Paweł, wojewoda pomorski, poseł do Anglii 1597.
Działyński Tomasz, wojewoda chełmiński 1704.
Dziergowski prymas 1549.
Dyzunici 1595.
Dziewica, miasteczko w Rosyi 1664.
Dziurdzewo miasto 1595.

E.

Elektor saski, Fryderyk-August, zrzeka się wyznania luterskiego, obrany królem polskim pod imieniem Augusta II. 1697.
Elektor brandeburgski zawiera traktat z Polską o wyprowadzenie wojsk swoich z miasta Elbląga 1698 roku. Uwolniony od hołdu względem Polski traktatem *welawskim* 1657. Mianuje się z Prus książęcych czyli wschodnich królem pruskim 1701; który tytuł, Polska nieprędzéj mu pod pewnemi warunkami przyznała, aż 1764.
Eleonora, księżniczka austryacka, żona króla polskiego Michała 1670.
Eljasz syn Piotra wojewody Multan, ścięty w Polsce 1501.
Elżbieta z Pilczy Granowska, trzecia żona Władysława Jagiełły 1417.
Elżbieta arcyksiężniczka, żona króla Kazimierza Jagiellończyka 1454.
Elżbieta arcyksiężniczka, pierwsza małżonka Zygmunta-Augusta 1543.
Ernest, arcyksiążę austryacki 1412.

Ernest, arcyksiążę austryacki 1573, 1589, 1592.
Estonia 1561, 1587, 1622, 1625.
Ewangelicki kościół w Warszawie 1777.

F.

Farensbach Jerzy 1581. Rządzca Inflant, zwycięża Szwedów 1600, 1601. Poległ pod Felinem 1602.
Farensbach Wolmar 1617, 1618.
Ferdynand I, cesarz niemiecki 1543.
Ferdynand II, cesarz niemiecki otrzymuje od Zygmunta III w posiłku ośm tysięcy Lissowczyków, a nie pozwala Polakom zaciągać piechoty w swych krajach; zabrania sprzedawać im broń i rynsztunki 1620. Bierze w pomoc od Zygmunta III uzbrojoną flotę z dziewięciu okrętów, które przez Duńczyków w wojnie z cesarzem zatopione zostały 1628. Następnie ostro domagał się żołdu dla bezczynnych posiłków danych Polsce przeciw Szwecyi; a Polacy zapłacili mu pół miliona czerwonych złotych 1631.
Ferdynand III, cesarz niemiecki 1637, 1644, 1645.
Fiedor, moskiewski wielki-kniaź 1587.
Filaret, metropolita moskiewski 1610.
Firléj Mikołaj 1490—1520.
Firléj Mikołaj, marszałek zjazdu w Wiślicy 1587.
Firléj Jan, marszałek wielki kor. 1573.
Firléj Jędrzéj 1633.
Firléj Aleksander, kasztelan bełzki 1648.
Firsztenberg, wielki mistrz kawalerów mieczowych, przyjął wiarę luterską 1556.
Fleming Mikołaj, wielkorządzca Finlandyi 1597.
Fleming, poseł na elekcyą elektora saskiego Augusta II, 1697, 1716, 1722.
Flota polska w wojnie z Gustawem Adolfem, królem szwe-

dzkim 1627. Zamiary Władysława IV, względem floty 1638.
Fredro Maksymilian, kasztelan lwowski 1661.
Fryderyk, syn Kazimierza Jagiellończyka, arcybiskup gnieźnieński i kardynał 1502, umarł 1503.
Fryderyk II, król pruski, nazwany wielkim (?) 1756, 1764, 1772, 1775.

G.

Gaspar Gracyani, hospodar wołoski 1620.
Gasztold, starosta kijowski 1471.
Gąta i Żelezniak 1768.
Gedymin, litewski wielki książę 1316, 1321, 1323, 1324, 1325, 1341.
Geskon, mnich (Jerzy syn Bohdana, Chmielnicki) 1663; lennym został księciem Rusi polskiéj u Mahometa IV. 1666.
Gdańsk 1295, 1308, 1464, 1526, 1552, 1568, 1570, 1576, 1584, 1587, 1593. Wierny Polsce 1626, 1632. Otrzymuje prawo elekcyi królów polskich 1632, 1665, 1677, 1703, 1734, 1752, 1793.
Giżycki Paweł, biskup płocki, rządzi księstwem mazowieckiem 1455.
Giżycki mężny rotmistrz 1637.
Gliński kniaź Michał 1505, 1506, 1507. Zdrajca 1508, 1512. Uwięziony przez cara w Moskwie 1514.
Gniewomir, namiestnik króla polskiego w Pomeranii, podnosi bunt 1108.
Gniński Jan, poseł do Stambułu 1678.
Gołyński Bernard, jezuita, spowiednik Zygmunta III. — 1591 roku.
Gorka Stanisław, kasztelan międzyrzecki 1554, 1573. Wojewoda poznański 1587, 1592 r.
Gornicki Łukasz 1572.

Gosiewski Krzysztof, wojewoda smoleński 1638.
Gosiewski Aleksander, starosta wilijski 1608, 1611, 1633.
Gosiewski Wincenty 1648; — hetman polny lit. 1656; — w niewoli 1658; zabity przez związkowych wojska litewskiego 1662.
Golicki, biskup kamieniecki 1587.
Gottard ostatni mistrz kawalerów mieczowych, otrzymał od Polski Kurlandyą w mańśtwo, z warunkami pod jakiemi Albert hołdował Polsce z Prus książęcych czyli wschodnich, 1563.
Goworek, wojewoda sandomierski 1203.
Granow, miasteczko 1624.
Greko-unici 1595. 1670.
Grodzicki Krzysztof, kasztelan kamieniecki, dowódzca artyleryi 1659.
Groicki 1572.
Grosz św. Piotra 1318.
Grosze Pragskie 1305.
Grudziąż 1055.
Grudziński Stefan, poseł do Moskwy 1576.
Grudziński, wojewoda rawski 1607.
Grudziński, wojewoda kaliski 1656.
Grunwald 1410.
Grzegórz VII, papież 1079.
Grzegorz XIII, 1580.
Grzymułtowski Krzysztof, wojewoda poznański: traktat z Rosyą 1686.
Gurzyński Władysław w konfederacyi tarnogrodzkiéj 1715.
Gustaw-Adolf, król szwedzki 1615, 1617, 1618, 1625, 1627.

H.

Hadziacka umowa z kozakami 1658.
Halszka księżniczka Ostrogska 1553, 1554
Hanenko Kozak otrzymał buławę 1671.

Heberstejn, poseł arcyksięcia Maksymiliana 1587.
Henryk, syn Bolesława *Krzywoustego* w Ziemi Świętéj 1152.
Henryk *Probus* 1290.
HENRYK WALEZYUSZ, król polski 1574; w tymże roku odjechał do Francyi.
Herburt z Fulsztyna, kasztelan sanocki 1572, 1573, 1587, 1607.
Hermogenes, patryarcha moskiewski 1611.
Hetmanowie wielcy i polni (Czytać we wstępie o hetmanach).
Hładki, wódz kozaków w Litwie pod *Łojowem* 1649.
Hohol, poległ pod *Kirholmen* 1604.
Hołd księcia ruskiego Romana zaprzysiężony Leszkowi-Białemu, po osadzeniu tego księcia przez Polaków na księstwie halickiém 1198.
Hołd mistrzów krzyżackich, późniéj książąt pruskich zaprzysięgany Polsce 1469, 1470, 1479, 1504. Przysięga z hołdem na wierność Polsce lennych Prus książąt 1550, 1569, 1578. Takiż hołd od elektorów brandeburgskich jako książąt pruskich na prawie lenném 1621, 1633, 1641, 1649.
Hołd wojewodów wołoskich, zaprzysięgany Polsce 1404, 1411, 1415, 1443, 1455, 1485, 1509, 1572
Hołd księcia pomorskiego z Bytomia i Lemburga 1633.
Hołd książąt kurlandskich, zaprzysięgany Polsce 1569, 1579, 1633, 1638, 1639, 1676, 1739.
Hołota, wódz kozaków 1649.
Hołubek Gabryel, komendant zamku Rabsztyna 1587.
Horski na Rusi litewskiéj przy zwycięztwie nad kozakami 1648.
Hozyusz, kardynał 1565, 1566, 1572.
Hozyusz Stanisław, biskup poznański 1733.
Hrycko, naznaczony wodzem kozaków, rozsiekany przez nich 1630.
Humiecki Stefan, wojewoda podolski 1716.
Hund de Munkhejm, mistrz krzyżacki 1568.

J. I.

Jabłonowski Stanisław, wojewoda ruski 1665. Pod Złoczowem 1675; hetman polny kor. 1676. Pod Kamieńcem 1687, 1689.

Jabłonowski zginął pod *Kirholmem* 1604.

Jabłonowski Jan, wojewoda wołyński, syn hetmana 1697.

Jacek święty Odrowąż, umarł 1257.

JADWIGA, królowa polska 1384; ślubuje Władysławowi Jagielle, litewskiemu wielkiemu księciu 1386 1388, 1395, 1397; śmierć jéj 1399.

Jaksa z Miechowa 1131.

Jan święty Kapistran w Polsce 1453. Sąd jego o przewadze dostojności pomiędzy arcybiskupem gnieźnieńskim, kardynałem biskupem krakowskim 1454.

JAN-OLBRACHT, król polski 1492. Kupno księstwa zatorskiego; narada królów braci przeciw Turcyi; klęska od Tatarów pod Wiszniowcem 1494; klęska w Bukowinie 1497. Wołochy niszczą Polskę; Turcy wpadają aż do Halicza i giną z mrozów 1498. Przymierze między Węgrami, Litwą i Polską 1499. Rozejm na lat pięć z Turcyą; nagła śmierć króla w Toruniu 1501.

Jan-Kazimierz, królewic polski uwięziony we Francyi 1638. W Rzymie został Jezuitą 1643. Kardynałem wrócił do Polski 1646. Po śmierci brata swego Władysława IV, został obrany na króla polskiego.

JAN - KAZIMIERZ, z domu Wazów król polski 1648; w tymże roku uchwalono przeciw kozakom pospolite ruszenie pod przewodem króla; komisya do traktowania z Chmielnickim; ślub króla z wdową po Władysławie IV Ludwiką Maryą z domu Gonzagów, księżniczką mantuańską *de Nevers*; bunty włościan ponawiają wojnę z kozakami, którzy wezwali w pomoc Tatarów; król pod *Zborowem w oblężeniu*, ujął Tatarów, a Chmielnicki po układach, szuka przebaczenia 1649. Ugoda z Chmielnickim spełnić się nie mogła; uchwalono prze-

ciw kozakom pospolite ruszenie 1650. Na Wołyniu, koło *Beresteczka*, pod przewództwem króla, zwycięztwo nad kozakami i Tatarami 1651. W tymże roku, ugoda z kozakami pod *Białocerkwią* Chmielnicki zdradza; zamierza opanować Mołdawię; wysyła część swoich w kraj sąsiedni rosyjski; a tam ich osady zamieniono późniéj w półki huzarskie; następnie, zadaje klęskę pod *Batowem*, i przez listy, szuka zgody i przebaczenia; sejm poraz pierwszy zerwany 1652. Król pod *Żwańcem* oblężony przez kozaków 1653. Bohdan Chmielnicki poddał się pod hołd carowi Aleksemu Michajłowiczowi; wojna ze Szwecyą; Smoleńsk i znaczną część Litwy Moskwa opanowała 1654. Król otrzymuje zwycięztwo pod *Humaniem*; *Hieronim Radziejowski*, podkanclerzy kor. skazany na gardło za zdradę; skłonił Wielkopolskę do łączenia się z wtargniętymi tam Szwedami; Karol-Gustaw, król szwedzki wpadł do Polski; Jan-Kazimierz udaje się do Szląska 1655. Król przystępuje do konfederacyi *tyszowieckiéj* i przybywa ze Szląska do Lwowa; poddaje siebie i królestwo opiece N. Panny; zawieszenie broni z Moskwą; król odbiera od Szwedów Warszawę; po trzydniowéj bitwie pod *Pragą*, Szwedzi Warszawę odzyskują; Jan Kazimierz w Lublinie; pod Wilnem w *Niemeży*, ugoda z carem; król nie przyjmuje od Karola-Gustawa podstępnéj propozycyi pokoju 1656. Wzywa pomocy cesarza niemieckiego; wyprawia poselstwo i do Moskwy o pomoc; zawiera przymierze z Danią; w *Welawie* traktat z elektorem brandeburgskim, uwalnia go od hołdu względem Polski; czyni układ o powiat lemburski i bytomski, o *Elbląg* i o starostwo drahimskie; bezczynne posiłki z Austryi, stanęły w Krakowie 1657. Z kozakami *hadziacka* umowa; król odbiera Toruń od Szwedów 1658. Upośledzenie monety krajowéj; zwycięztwo Polaków pod *Konotopem* 1659. Polska za pośrednictwem króla francuzkiego Ludwika XIV, zawiera ze Szwecyą traktat pokoju w *Oliwie*

pod Gdańskiem; wojna z Moskwą; bitwy pod wsią *Płonką*, pod wsią *Słobodyszcze*, pod miasteczkiem *Cudnowem* 1660. Król przepowiada upadek Polski, jeśli za jego życia, naród nie obierze następcy po nim; papież nadaje królowi polskiemu tytuł *Ortodoxus* (prawowierny); król poleca hetmanom rozerwać związek wojenny o zaległość żołdu; a ze Stefanem Czarnieckim i Sapiehą wyrusza do Litwy; — Moskwa ustępuje z grodów Litewskich; *związkowi* niszczą dobra królewskie 1661. Na sejmie postanowiono nie wznawiać myśli o następcy tronu; przebaczono Radziejowskiemu zdradę; — na żołd zaległy, uchwalono podatek, a ten bezkarnie przez urzędników rozszarpanym został. — Jerzy książę Lubomirski, marszałek w. kor., hetman polny, obraża królowę sprzeciwiając się jéj wpływom za obraniem następcy tronu, którym pragnęła widzieć księcia *d'Enghien*, ożenionego z jej siostrzenicą; — szkody z upośledzenia monety 1662. Kozacy rozdzieleni na trzy stronnictwa; król przebacza naczelnikowi wojennego związku *Świderskiemu*; — objawia niechęć ku Jerzemu Lubomirskiemu za wpływem królowéj; — toczy wojnę z Moskwą 1663. Car żąda pokoju; za wolą króla, dekret sądu sejmowego, z samych podejrzeń, skazał Jerzego Lubomirskiego na utratę majątku, czci i życia 1664. Jan-Kazimierz rozpoczyna wojnę domową z Jerzym księciem Lubomirskim; — ponosi klęskę pod *Częstochową*; zwycięzca Lubomirski szuka wpływu królowéj; stanęła sławna ugoda pod *Pełczynem* 1665. Trudność w spełnieniu ugody; klęska wojsk królewskich pod wsią *Mątwy*; król przyrzekł, że w ciągu życia, nikomu pomagać niema do osiągnienia korony polskiéj i dał się przeprosić Lubomirskiemu, który nie ufając królowi, odjechał na mieszkanie do Wrocławia; kozacy z Tatarami zadają klęskę wojsku polskiemu na Ukrainie pod Batowem; — król wyprawia w poselstwie Hieronima *Radziejowskiego* do

Stambułu o utrzymanie pokoju z Turcyą 1666. We wsi *Andruszowie* układ z Moskwą o zawieszenie broni na lat trzynaście 1667. Jan-Kazimierz na sejmie składa koronę 1668. Rys jego panowania. Umarł we Francyi 1672 roku.

JAN III, Sobieski, obrany krolem 1674. W tymże roku przepłasza Turków i poskramia kozaków postrachem swego imienia; ale wkrótce to wrażenie upadło przez niejedność ducha w narodzie. Zwycięża Turków pod *Lwowem;* odpędzą od oblężonéj *Trębowli*, gdzie przed jego przybyciem odznaczyła się *Chrzanowska*; przyjmuje w Żołkwi poselstwa 1675. Obrzęd koronacyi; — pobór do służby wojennéj; wojna z Turcyą; traktat *Zurawiński*; wpływ królowéj Maryi-Kazimiery rodem francuzki, na politykę męża 1676. Przedłużony rozejm z Rosyą 1678. — Wszystkie dwory odmawiają pomocy przeciw Turcyi; — sejm ważny, a zerwany dla błachéj przyczyny; Turcya żąda pokoju 1681. Król nie przyjmuje od kilku dworów korzystnéj dla kraju propozycyi łączenia się z Turcyą przeciw Austryi; ulega wpływom żony i nuncyusza 1682. Traktat Jana III i Rzeczypospolitéj polskiéj z cesarzem Leopoldem przeciw Turcyi; — król na czele wojsk polskich obejmuje dowództwo nad całą siłą niemiecką mając przed sobą trzykroć sto tysięcy Turków. — Służy do mszy św. przed bitwą; — za sprawą Jana III, *Wiedeń* ocalony; wdzięczność mieszkańców téj stolicy, a zimne spotkanie się cesarza Leopolda z bohaterem; — król zdobywa na Turkach zajęte przez nich zamki w Węgrzech 1683. Na wpływ Austryi, podpisał traktat *grzymułtowski* z Rosyą ze szkodą Rzeczypospolitéj 1686. Wyprawa Jana III do Mołdawii na Turków, staje się pomocą dla Austryi 1691. Przed tą datą były intrygi zagraniczne o następstwo tronu; było wyjście Karoliny Radziwiłłownéj za księcia nejburgskiego pomimo przyrzeczenia jéj ręki synowi króla, Jakóbowi 1688. Okopy

św. Trójcy pod Kamieńcem zajętym przez Turków 1692. Sprawa zacięta między możnymi w Litwie, z czego wynikły nadużycia i nierząd 1694. Jan III, wydaje córkę swoją Teresę za Maksymiliana, elektora bawarskiego 1695. Śmierć króla Jana III i rys domowych jego nieszczęść, które niedozwoliły żadnemu z jego synów być królem polskim 1696.

Jana III zwycięztwo pod Wiedniem, uczczone obchodem w stoletnią rocznicę 1783 za króla Stanisława - Augusta.

Jan z Dukli, błogosławiony, przyszedł na świat roku 1413; uznany przez stolicę apostolską patronem Polski; umarł 1484.

Jankowski poległ pod Wejsenstejn w Inflantach 1602.

Janecki Daniel, uczony 1780,

Januszewski Jan (Lazarowicz) wydał pierwsze prawidła pisowni; umarł 1613.

Jarosław, kniaź kijowski, przybiera tytuł jedynowładzcy Rusi 1026.

Jasiek z Melsztynu herbu Leliwa 1333.

Jasiński Jakób, jenerał, poległ pod Pragą 1794.

Jazłowiecki Mikołaj, starosta sniatyński 1587 umarł 1595.

Jezierzyszcze, zamek w Rosyi 1580.

Jezuici wprowadzeni do Polski przez kardynała Hozyusza 1566, 1597. — Protegują *Dymitra*, zwanego *samozwańcem* 1604. — Na Ukrainie 1649. — W Toruniu 1723. Skasowani 1773.

Jezuita *Vota* 1684, 1691,

Jurachowie, dwaj bracia, polegli pod Kirholmem 1604.

Jbraim-Szajtan 1676.

Igielstrom, ambasador rosyjski 1794.

Inflanty poddały się królowi polskiemu Zygmuntowi-Augustowi 1561, 1566, wspólnie do Litwy i Korony należą 1569. W *Zapolu* rozejm z Rosyą z odstąpieniem całych Inflant Polsce 1582. W *Rawie*, układy Augusta

II z Piotrem W., wedle których Inflanty do Polski, a Ingrya do Rosyi mają należeć 1698.
Ingrya 1698, 1617, 1704.
Islan-Gieréj, han tatarski pod *Zborowem* przechodzi na stronę Polaków 1649.
Izydor, metropolita kijowski 1563.

K.

Kajzerling, ambasador rosyjski w Polsce 1764; umarł w tymże roku.
Kalimach Filip (Buonacorsi), nauczyciel synów Kazimierza Jagiellończyka; — zbawcze rady jego dawane królowi Janowi - Olbrachtowi, za które szlachta lubić go nie mogła; — umarł 1496.
Kalinowski Marcin, hetman polny kor. w niewoli tatarskiej 1648. Poległ pod *Batowem* 1652.
Kamieniec - podolski, twierdza zajęta przez Turków 1672; zwrócona Polsce 1699.
Kamieniecki Mikołaj, hetman 1509.
Kalemberg, zamek pod Wiedniem 1683.
Kalendarz poprawiony przez papieża Grzegorza XIII roku 1582, wprowadzony do Polski 1586.
Kanclerze wielcy i podkanclerzowie. (Czytać Wstęp).
Kanonicy Grobu-Bożego (Miechowity) 1173.
Kanoniczki w Warszawie 1744.
Kanonizacya św. Stanisława, biskupa krakowskiego 1254, — św. Jacka 1594. (Czytać pod rokiem 1257); — św. Jadwigi, księżnéj szląskiéj 1266. — Św. Jan Kanty umarł 1478; a kanonizowany 1767.
Kapucyni w Warszawie 1681.
Kara-Mustafa, wezyr 1678, 1681, 1683.
Karliński Kasper, dowódzca w zamku olstyńskim 1587.
Karnkowski, biskup kujawski 1570, 1573, 1576, arcybiskup gnieźnieński 1581, 1587, 1590; — umarł 1603.

Karol, książę Sudermanii rządzi Szwecyą z polecenia synowca swego Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego 1594; — opanował władzę 1597; ogłasza się królem Szwecyi pod imieniem Karola IX 1604. Ocalał ucieczką przed przewagą zwycięzkich wojsk polskich pod *Kirholmem* 1604; — umarł 1611.

Karol-Gustaw, król szwedzki w Polsce 1655. — Rozmawia w katedralnym krakowskim kościele z kanonikiem Starowolskim nad grobami królów polskich, o losie Jana-Kazimierza; uraża Polaków despotyzmem; — w tymże roku w Prusiech polskich; — zawiera traktat z elektorem brandeburgskim 1656; — z Rakoczym układa podział Polski w *Modliszewicach* 1657; — wrócił do Szwecyi i umarł 1660 roku.

Karol, książę Lotaryngii 1674, 1683.

Karol XII, król szwedzki wojuje z Rosyą; — wchodzi do Inflant; zwycięża tam wojska saskie 1700. — Opanował Kurlandyą 1701; — zamierza detronizować w Polsce Augusta II; — bierze Warszawę; zwycięża pod *Klisowem*; opanował Kraków 1702; — zwycięża pod *Pułtuskiem*; — podbija Prusy królewskie 1703; — na zjeździe warszawskim, stanowi o obiorze Stanisława Leszczyńskiego królem polskim 1705; — wchodzi do Saksonii; — zmusza Augusta II do zrzeczenia się tronu polskiego i do przyjęcia uciążliwych warunków pokoju 1706; — doznaje wspaniałości Augusta II; opuszcza Saksonią; daje posiłki wojenne królowi Stanisławowi Leszczyńskiemu 1707; zwycięża wojska rosyjska pod *Hołowczynem*; — łączy się z Mazepą, hetmanem kozackim; — ponosi klęskę w bitwie pod *Lesną* 1708; — przyciąga na stronę swoją kozaków zaporozkich; — oblega *Pułtawę*, gdzie Rosyanie zupełne nad Szwedami otrzymują zwycięztwo; — Karol XII schronił się do Turcyi i osiadł w *Bender* 1709, 1711, 1712, 1714. Zginął w Norwegii przy fortecy *Friderikshall* 1718 r.

Karol, syn Augusta II, króla polskiego 1758, 1759, 1760.

Kasztelanowie: (czytać o nich we wstępie).

Kasztelan krakowski, otrzymał pierwszeństwo przed wojewodą jakby około roku 1117. (Czytać notę pod tym rokiem).

Katedra łacińska na Wołyniu, przeniesiona z Włodzimierza do Łucka 1425.

Kawalerowie - mieczowi ufundowani przez Alberta, biskupa inflantskiego, a przez bullę papieża Grzegorza IX połączeni w jeden zakon z Krzyżakami 1237.

Kazanowski Marcin 1581, 1633.

KAZIMIERZ I, król polski (mylnie zwany mnichem) 1040; zwycięża Masłowa 1047, 1051; — Umarł 1058, *Restaurator* królestwa.

KAZIMIERZ II *Sprawiedliwy*, król polski 1177. — Zjazd w Łęczycy; pierwszy sejm prawodawczy 1180, 1182. Wypędza Węgrów z Halicza 1188; zwycięża Jadźwingów 1192. Tatry stanowią granicę Polski od Węgrów 1193. Umarł 1194 r.

KAZIMIERZ III WIELKI, król polski 1310, 1333. Przymierze z królem czeskim i z Krzyżakami 1335; — sprawa z Krzyżakami 1336. Początek *paktów konwentów* w Wyszogrodzie. Siostrzeniec Kazimierza III, Ludwik król węgierski, ma być następcą po nim na tron polski; — wyrok delegatów papiezkich za Polską w sprawie z Krzyżakami 1339. Księstwo halickie czyli ruskie, przyłączone do Polski 1340. Król po śmierci pierwszéj małżonki Aldony, córki Gedymina, żeni się powtórnie 1341. Traktat z Krzyżakami 1343. Zdobyte miasto *Wschowa* na Szląsku 1344. Traktat z Czechami 1345. Ustawy na zjeździe wiślickim 1347. Wołyń do Polski przyłączony 1349. Włodzimierz wołyński ustąpiony Litwie 1350. Niemcy niepomni na traktaty, pomoc Ludwika, króla węgierskiego, do któréj był zobowiązany ku odzyskaniu Wołynia, mianują zasadą swéj pretensyi do Czerwonéj Rusi 1351. Litwa mści się na Podolu za odebranie Wołynia 1352. Traktat z Alber-

tem, książęciem Austryi 1353. Tranzakcya z królem węgierskim Ludwikiem, zapewniająca Ruś Czerwoną dla Polski 1355. Kazimierz III zawiera przymierze z Karolem cesarzem, królem czeskim; — nadaje prawo teutońskie dla Lwowa 1356. Rozgraniczenie Litwy od Mazowsza 1358. Klęska na Wołoszczyźnie 1359. Przezorność Kazimierza III na wypadek głodu 1362. W Krakowie wydaje wnukę swoję za cesarza Karola IV; — uczta u Wierzynka 1363 Król podtrzymuje zapewnioną sobie zwierzchność i powagę w ziemiach krzyżackich. — Znosi apelacye od sądów miejskich do Magdeburga; — żeni się poraz trzeci 1365. Pomyślna wyprawa na Litwę 1366. Potwierdza przywileje kawalerów maltańskich 1368. Śmierć Kazimierza III i treść jego czynów pod r. 1370.

KAZIMIERZ IV JAGIELLOŃCZYK, król polski 1447 roku. Polska w rozsterkach z królem i z Litwą o Wołyń i o Podole 1449. Zwycięztwo nad Wołochami 1450. Wołyń należy do Polski 1453. Król żeni się. Prusy poddają się królowi polskiemu. Klęska pod Chojnicami 1454. Król polski nie przyjął ofiarowanych sobie koron węgierskiéj i czeskiéj 1458. Zwycięztwo nad Krzyżakami pod *Puckiem* 1462. Kazimierz Jagiellończyk, pierwszy z królów polskich począł mianować biskupów. Zwycięztwo nad Turkami w Węgrzech 1463. Zamki pruskie wróciły pod panowanie Polski. Koniec dwunastoletniéj wojny pruskiéj. Mistrz krzyżacki hołduje królowi polskiemu 1466. Wysyłanie posłów ziemskich na sejmy; król urządza w Prusach województwa i sądy 1468. Mianuje starostę kijowskiego. Najstarszy syn Kazimierza Jagiellończyka, Władysław, jest królem czeskim 1471. Litwa traci Nowogród- wielki i część Białorusi 1480. Turcy zdobyli dwa ważne porty: Kilię i Białygród 1484. Wojna z Turcyą 1485. Zwycięztwo nad Tatarami pod *Kopersztynem* 1489. Król wydaje córkę Annę

za Bogusława, książęcia pomorskiego; — przymierze z Turcyą; — walka dwóch partyi węgierskich za królewicami polskimi o tron węgierski; — książęta siewierscy, dla błachéj przyczyny, odpadają od Litwy 1490. Władysław, syn Kazimierza Jagiellończyka, odsunięty od następstwa na tron polski 1492. Śmierć Kazimierza Jagiellończyka i rys jego panowania pod r. 1492.

Kazimierz Święty, królewic polski 1471; — umarł 1484.

Kettler Gotard, mistrz inflantski 1558. Inflanty poddały się królowi polskiemu Zygmuntowi-Augustowi 1561. Gotard Kettler, z nadania tegoż króla, jest lennym księciem kurlandskim 1563.

Kettler Ferdynand, książę Kurlandyi 1727, 1737.

Kiejstut, książę litewski 1370, 1376, 1377, 1381.

Kijów 1018, 1077, 1686.

Kijowskie księstwo 1455, 1471.

Kisiel Adam z Brusiłowa 1637, 1640, 1648, 1649.

Kisiel Mikołaj 1649.

Kiszka Jan 1579.

Kiszka Leon, metropolita ruski, biskup włodzimierski 1720.

Klanicki w Inflantach poległ pod Wejsenstein 1608.

Klęski. (Czytać rysy panowania każdego z królów polskich).

Kluk Krzysztof, botanik 1777.

Kochanowscy: Jan i Piotr, poeci 1572. Śmierć Jana 1585.

Koło elekcyjne 1573.

Koło, miasto 1590.

Konarski Adam, biskup poznański 1573.

Konarski Stanisław, Pijar 1740. Umarł 1773.

Konaszewski *Sahajdaczny*, hetman kozaków 1618, 1621, 1623.

Konfederacye. (Czytać we wstępie o sejmach).

Konfederacya najpierwsza 1352.

Konfederacyę po śmierci króla, kapturem nazwano 1572.

Koniecpolski Stanisław, hetman polny kor. 1610, 1627, 1629. Hetman wielki koronny 1633, 1634, 1637, 1644. — Umarł 1646.
Koniecpolski Aleksander, chorąży kor. 1647. Regimentarz 1648, 1649, 1655. Umarł 1659.
Konopacki Jan-Karol 1633, 1638. Później biskup warmiński. (Czytać o tem we wstępie, w spisie warmińskich biskupów).
Kmita Piotr 1534, 1549.
Kmita Filon 1579.
Koloman, król węgierski, szuka zysku z niezgody książąt ruskich 1099.
Kopernik Mikołaj, sławny astronom polski 1473; — Umarł 1543 r.
Kopyciński Szymon, dzielny rotmistrz 1621.
Konrad, Leszka-*Białego*, króla polskiego brat młodszy, książę mazowiecki 1207. Nadał Krzyżakom ziemię chełmińską, aby mu Prusaków podbili 1228.
Königsberg, czyli Królewiec, w Prusach wschodnich, zbudowany 1255.
Kopczyński Onufry, Pijar 1775.
Konotopy, miasteczko 1659.
Kordecki Augustyn, przeor Paulinów częstochowskich 1655.
Korecki książę Samuel, syn Jana-Karola ostatni z tego domu umarł 1651.
Korjatowicz Aleksander, książę na Podolu 1366, 1370.
Korrektura praw pruskich 1598.
Korsak, poseł litewski na sejm 1775.
Koryciński Stefan, kanclerz w. kor. 1658.
Kościelecki, kasztelan krakowski 1548.
Kościół parafialny św. Jana w Warszawie, mianowany kolegiatą 1406.
Kościół parafialny w Lublinie pod wezwaniem św. Michała 1282.
Kościół Karmelitów w Warszawie na Przedmieściu-krakowskiem 1639. (Ozdobiony posągiem Chrystusa Pana, w grobie, dłuta Oskara Sosnowskiego z Wołynia 1858).

Kościuszko Tadeusz, jenerał 1792, 1794.
Kosiński, szlachcic podlaski, naczelnik kozaków 1593.
Korycki, pułkownik pod *Korsuniem* 1648.
Kostka Jan, wojewoda sandomierski 1575.
Kowno, twierdza 1030.
Kozaków początek na Ukrainie 1517. Król Stefan Batory urządził ich 1578. Z poduszczenia Austryi, w celu rozerwania sił tureckich, kozacy pustoszą posiadłości Turków, a ci wpadają do Polski z mieczem i ogniem 1589. Podżegani kozacy listami cesarza Rudolfa II, datkiem pieniędzy i chorągwi, wtargnęli do Turcyi 1594. — W Polsce palą Szarogród, czynią napady po Wołyniu i Podolu 1595, 1629; rabują Podole 1634. — Ustawa Władysława IV o sześciu tysiącach kozaków rejestrowych 1635. Bunty 1637; klęska ich 1638. Przez lat dziesięć kozaków nie było. Następnie bunt głośny Bohdana Chmielnickiego. Klęski zadane Polsce przez kozaków. Zwycięztwo nad nimi pod *Zwiahlem* i zawieszenie broni 1648. Rozprawa pod *Zborowem* 1649. Zwycięztwo nad nimi pod *Beresteczkiem* 1651. Stronnictwa kozackie 1662. Wyhowski 1661. Doroszenko 1666 r.
Krajewski, żołnierz nieustraszony pod *Kirholmem* 1604.
Kraków palą Tatary 1241. Koronacya królów polskich w Krakowie od r. 1319. Zajęty przez Szwedów, którzy w nim złupili kościoły 1656. Austryacy 1796.
Krasicki, kasztelan przemyślski 1593.
Krasicki hr. Ignacy, biskup warmiński 1766.
Krasińska hrabianka Franciszka, małżonka królewica Karola, syna Augusta III, króla polskiego 1760.
Krasiński Michał, podkomorzy rożański 1768.
Krasiński Adam, biskup kamieniecki 1768.
Król jak ma rządzić Polską: (wzór paktów-konwentów 1572).
Kromer, dziejopis 1572.
Krym i Besarabia objęte przez Rosyą 1769.
Krupczyce 1794.
Krzeczowski, wódz kozaków pod *Łojowem* 1649.

Krystyn z Ostrowa, kasztelan sandomierski 1396.
Kryszpin Kierszersztein 1695.
Krzycki, kasztelan raciązki 1573.
Krzywonos, asawuła kozacki pod *Zwiahlem* 1648.
Krzyżacy wezwani przez Konrada, księcia mazowieckiego, przeciw bałwochwalczym Prusakom 1228. Połączeni z kawalerami mieczowymi 1237. Zdradzają Polaków 1308. Stolica ich w Malborgu 1309. Panują w Pomeranii 1310. Okrucieństwa Krzyżaków 1409. Zasadzki 1418. Klęski Krzyżaków 1328, 1331, 1310. Chcą oderwać Litwę od Polski 1426 r. Skłaniają się hołdować Polsce 1464. Mistrz krzyżacki wykonał przysięgę jako hołdownik na wierność Polsce 1467. 1489, i daléj aż do ich upadku w Prusiech. Mistrzem krzyżackim Fryderyk książę saski 1501. Prusy wschodnie, król polski Zygmunt I, nadaje prawem lenném mistrzowi Albertowi brandenburgskiemu, siostrzeńcowi swemu, mianując je księstwem; a książę i zastępcy jego, mają składać hołd królowi polskiemu 1525. Mistrz wielki, Albert, został lutrem i ożenił się 1526, a Prusy wschodnie, czyli książęce, weszły odtąd do domu brandenburgskiego, z którego elektor Fryderyk I, mianował się królem pruskim 1701.
Krzyżownicy w Polsce 1464.
Kuncewicz Józefat, arcybiskup połocki, uniat (błogosławiony) zabity w Witepsku 1623.
Kunicki, hetman kozaków 1683.
Kurlandya 1563, 1726, 1727, 1737, 1740, 1758, 1759, 1763, 1795.
Kwarta, czyli część czwarta dochodu ze starostw, przeznaznaczona na utrzymanie wojska polskiego w Litwie r. 1552, a w Koronie 1562.

L.

Lambert, biskup krakowski 1083.
Lanckoroński Stanisław, jeden z dowódzców przeciw Tatarom; zbił ich na Podolu pod Międzybożem 1516.
Lanckoroński Przecław, dowódzca kozaków 1517.
Lanckoroński Stanisław, kasztelan kamieniecki, namiestnik hetmana 1648, hetman polny koronny 1655.
Lascy, jenerał rosyjski 1733 r.
Leduchowski Stanisław, podkomorzy krzemieniecki, marszałek konfederacyi *tarnogrodzkiéj* 1715 i sejmu 1717.
Leopold, cesarz niemiecki 1681, 1682, 1683.
Lenność Prus wschodnich, czyli książęcych 1525.
Lenność na Bytom i Lemburg 1526.
Lenność przeniesiona na linię margrabiów brandenburgskich po śmierci Alberta anszpachskiego 1611.
Leopolita Jan, tłumacz biblii 1572.
Leśniowski, kasztelan podlaski 1587, 1602.
LESZEK, syn Ziemowita, król polski 892.
LESZEK-BIAŁY, król polski 1194. Bitwa pod *Mozgawą* z partyą Mieczysława III *Starego* 1196. Roman książę na Włodzimierzu wołyńskim, zaprzysięga hołd królowi polskiemu 1198. Leszek *Biały* ceni nad tron przyjaźń wojewody Goworka i ustępuje tronu Władysławowi *Laskonogiemu* 1203. Zwycięztwo za przewodem Leszka *Białego* nad Haliczanami pod *Zawichostem* 1205. Leszek *Biały* na tron powraca 1206. Zabity w *Gąsawie* podstępem przez Świętopełka, wielkorządzcę Pomeranii 1227 r.
LESZEK CZARNY, monarcha polski 1280. Zwycięztwo u wsi *Goslice* nad Rusinami; nad Litwą 1282, powtórnie 1283. Tatary kraj niszczą; zabrali 21 tysięcy dziewic polskich. Śmierć Leszka *Czarnego* i rys panowania 1289.
Leszno, miasteczko 1648.

Lew książę halicki 1267.

Ligocki w Inflantach 1601.

Lissowski Aleksander, sławny partyzant 1608. Od jego imienia *Lissowszczyki*, lekka jazda, któréj był wodzem, zwaną tak była i po nim.

Lissowczyki (*Straceńcy*) w Moskwie pod wodzem Czaplińskim 1617 roku; w Węgrzech pod Rogowskim 1620; w Czechach pod Kleczkowskim 1620, a pod Chocimem 1621; we Francyi pod Noskowskim 1636 roku.

Litwa obiera posłów na sejmy i sędziów 1560. Ostatnia unia z Koroną 1569.

Lubart, książę litewski, syn Gedymina litewskiego, wielkiego księcia 1349, 1350, 1353, 1357, 1382.

Lubomirski Hieronim chorąży w. kor., kawaler maltański 1678, 1683, 1705.

Lubomirski Stanisław, starosta sandomierski 1620; hetman poln. kor. pod Chocimem 1621, 1649.

Lubomirski książę Jerzy, marszałek w. kor. 1655, 1656. Hetman poln. kor. 1657; uśmierzył związek wojskowy; odebrał od Szwedów *Grudziądz* 1659. Zwycięztwo pod *Cudnowem* 1660. (O krwawéj z nim utarczce króla Jana-Kazimierza, wynikłéj z podżegania królowéj, czytać panowanie tego króla pod rokiem 1664, 1666.) Umarł we Wrocławiu 1667.

Lubomirski Herakljusz, marszałek w. kor. 1694.

Lublin wracają Rusini Polakom 1302. Ustanowienie województwa lubelskiego 1474.

Ludgarda, nieszczęśliwa żona Przemysława króla polskiego, w pierwszym jego związku 1283.

LUDWIK, król węgierski, królem jest polskim 1370. Wbrew zaprzysiężonym warunkom, nadaje księciu opolskiemu posiadłości polskie, a insignia królewskie zabiera do Węgier 1371. W *Koszycach*, za przywileje szlachcie nadane, a zgubne dla kraju otrzymał zapewnienie tronu polskiego dla jednéj z dwóch córek swoich 1374. Sam bawiąc ciągle w Węgrzech, wyprawił matkę swoję

Elżbietę Łokietkównę, siostrę Kazimierza W. do Polski, aby w niéj rządziła, co trwało od roku 1371, a dla rozruchów i niepokojów krajowych, skłonił ją, aby wróciła do Węgier 1375. W tym roku założył w Kamieńcu biskupstwo podolskie. — Na Rusi oddala starostów i straże polskie, a osadza Węgrów. Obdarza Władysława, księcia opolskiego, krewnego swojego, księstwem szczecińskiém, dobrzyńskiem i bydgoskiem 1377. Zostawia Polskę w anarchii 1378. — Na zjeździe w Budzie, ustanawia trzech nad Polską nietrafnie obranych rządzców. Baśnia o rokoszu *gliniańskim* 1381. Na zjeździe w *Zolinie*, mianuje królową polską córkę swoję starszą Maryę, przeznaczoną dla Zygmunta, który był synem cesarza Karola IV i Elżbiety Pomorzanki, wnuczki Kazimierza W., i z nią się wychowywał; młodsza zaś jego córka, Jadwiga, była już zaręczoną Wilhelmowi, synowi Leopolda, arcyksięcia Austryi. Umarł król Ludwik 1382 r.

Ludwika Marya, księżniczka mantuańska, królowa polska żona Władysława IV w powtórnym jego związku 1646; potem Jana-Kazimierza 1649, 1661, 1668.

Ludwik XIV, król francuski, 1660, 1675, 1682, 1683.

Luteranizm w Polsce 1522, 1539. W Inflantach 1556, w Prusiech 1524.

Lwów zbudowany 1268. Miasto złożyło okup kozakom 1648. Nie poddaje się im 1655. Nie poddaje się Rakoczemu księciu siedmiogrodzkiemu 1657.

Ł.

Łaciński i grecki obrządek religijny 998.

Łaski Jan, kanclerz w. k. potem arcybiskup gnieźnieński 1506; wsławia się na soborze laterańskim 1513, i zbiorem praw polskich.

Łaski Wojciech, wojewoda sieradzki 1563, 1575; poseł do Szwecyi 1597.

Łaszcz pułkownik 1637.
Łazniński Franciszek, jenerał 1794.
Łeszczyński, poseł brzeski, spalony przez fanatyzm sejmujących 1688.
Łoboda, wódz kozacki, 1594, 1596.
Łojko Marcin, szambelan 1766.
Łowicki Jan, starosta brzeski 1623.
Łubieński, prymas 1763, 1764. — Umarł 1767.
Łuck, miasto na Wołyniu 1349, 1425, 1429.
Łucki, biskup, zasiadał aż do upadku Rzeczypospolitéj polskiéj w senacie, począwszy od roku 1569.

M

Maciej Korwin, król węgierski 1463, 1471, 1490 roku.
Maciejowice 1794.
Maciejowski Barnard, biskup łucki 1588; arcybiskup gnieźnieński 1606. Umarł 1608.
Machowski Sebastyan, dowódzca wojsk polskich 1666.
Madaliński 1794.
Magnatów i szlachty osobiste urazy do królów polskich 1605, 1642, 1647, 1652.
Mahomet IV, sułtan turecki 1683.
Makowski Stanisław, poseł do Hiszpanii 1627.
Maksymilian I, cesarz niemiecki, podżega Moskwę przeciw Polsce 1512.
Maksymilian II, cesarz niemiecki przy elekcyi króla polskiego 1575.
Maksymilian, arcyksiążę austryacki 1587. Po doznanéj klęsce pod *Byczyną*, uwięziony w Krasnostawie 1588, 1590, 1592, 1595.
Malaspina Germanik, nuncyusz papiezki 1593, 1599.
Malborg 1504.
Małachowski Jan, biskup krakowski 1698.

Małachowski Adam 1764.
Małachowski Hiacent, marszałek sejmu koronacyjnego 1764; później kanclerz w. kor. 1786.
Małachowski Stanisław, referendarz kor., marszałek koronny sejmu wielkiego 1788.
Marya-Kazimiera królowa, żona Jana III, jéj wpływy 1676, 1682. Synów nie dopuściła do następstwa na tron polski. — Wedle żądania posłów ziemskich, odjechała do Gdańska 1696.
Maryna Mniszchowna carowa, Dymitra nazwanego *samozwańcem* małżonka, w dni dziesięć po swéj koronacyi w Moskwie, zeszła z tronu do więzienia 1606. Wypuszczona, ślubuje tajnie w powtórnym związku Dymitrowi istotnie fałszywemu 1608 r.; jéj duma 1610; uwięziona w Kałudze 1611; ślub jéj trzeci z Zarudzkim; utopiona 1618 roku.
Marszałek sejmowy. (Czytać wstęp pod tytułem: sejmy).
Marszałkowie wielcy, koronny i litewski: (czytać wstęp pod ich tytułem).
Massalski Michał, marszałek sejmu konwokacyjnego 1733.
Mazepa hetman kozacki 1708. — Umarł w Benderze 1711.
Mątwy, wieś pamiętna krwawym niepokojem domowym 1666.
Memel, zamek opanowany przez Gedymina 1323.
Mendog, litewski wielki książę 1252, 1260, 1262, 1263.
Mennica należąca do królów polskich; odstąpiona przez Zygmunta III dla Rzeczypospolitéj 1632; otwarta w Krakowie 1766.
Menżyków kniaź, jenerał rosyjski 1706, 1708.
Metodyusz i Cyryl, apostołowie słowiańscy 861.
Miaskowski, podkomorzy lwowski, poseł do Turcyi 1640, 1649.
MICHAŁ KORYBUT WIŚNIOWIECKI, z książąt litewskich, król polski 1669. — Partye w narodzie, niepokoją rządy Michała. Żeni się z arcyksiężniczką Eleonorą 1670. — Wojna z Turcyą; Kamieniec podolski wzięty przez Turków. Szlachta łączy się pod *Gołębiem* w obro-

nie króla przeciw niechętnym magnatom. Zwycięztwo nad Turkami, otrzymane przez hetmana Jana Sobieskiego. Traktat haniebny w *Buczaczu* 1672. Zjazd pojednawczy w Warszawie. — Śmierć króla i usprawiedliwienie 1673.

Mickiewicz poległ pod Kirholmem 1604.

MIECZYSŁAW I, król polski 962, 965, 697, 992.

MIECZYSŁAW II, *Gnuśny* król polski 1025, 1026, 1027, 1034.

MIECZYSŁAW III, *Stary*, 1173, 1177, 1190, 1191, 1200; po raz czwarty i ostatni na tron powraca i umiera 1202.

Mielecki Mikołaj, wojewoda podolski 1557: hetman 1579 r.

Mikołaj, wojewoda krakowski 1203.

Miller, jenerał szwedzki pod Częstochową 1655.

Michał, hospodar wołoski, pierwszy podaje plan rozbioru Polski; zwyciężony przez Jana Zamojskiego 1600.

Mińsk 1066.

Mitawa 1741.

Miunich, feldmarszałek rosyjski 1734.

Mniszech Jerzy, wojewoda sandomierski, ojciec carowéj Maryny 1594, 1604.

Modliszewice 1657.

Mogilna 1065.

Mohiła Jeremi, hospodar wołoski 1595.

Mohiła Symeon 1600.

Mokronowski, poseł lubelski 1764.

Modrzewski Frycz Jędrzéj, znany i u postronnych autor 1572.

Monety redukcya 1761; zagranicznéj 1766.

Montluk Jan, biskup Walencyi, poseł francuski 1573.

Morsztyn, podskarbi w. kor. 1683.

Moskiewski Wielki-książę naciśniony wojną przez Polaków, prosi o pokój 1664.

Mścisław, książę halicki 1182; otruty 1185.

Muskata, Szlązak, biskup krakowski 1311.

Myszkowski Piotr, biskup płocki 1573.

Myszkowskich ordynacya 1601.
Myszkowski, margrabia, marszałek w. kor. 1603.

N.

Nalewajko, kozak, 1596; zwyciężony w tym roku przez Żołkiewskiego i ukarany w Warszawie.
Następstwo na tron polski 1662, 1791 r.
Nauki w latach: 1058, 1231, 1364, 1370, 1397, 1400, 1472, 1548, 1572, 1580, 1643, 1696, 1733, 1740, 1765, 1775.
Neapolitańskie summy 1556.
Newel, twierdza 1580.
Niebaba, wódz kozaków zwyciężonych na Litwie 1648.
Niemeza w Litwie 1656.
Niemierzyc Jerzy, podkomorzy kijowski 1659.
Niemirów; zjazd pełnomocników od ościennych dworów 1737.
Niemojewski Jan 1585.
Niewiarowski 1604, 1648.
Nowodworski Bartłomiéj, kawaler maltański 1623.
Nuradyn, wódz Tatarów, barbarzyniec pod *Cudnowem* 1660.

O.

Oborski Prokop 1587.
Obrzęd łaciński wziął przewagę nad słowiańskim 994 r.
Odrowąż Piotr, wojewoda lwowski 1450.
Ogiński, chorąży w. lit. marszałek wojskowego związku litewskiego 1696.
Ogiński Marcyan, kanclerz w. lit. Traktat z Rosyą 1686.
Ogiński w poselstwie do Petersburga 1740.
Olelkowicz Szymon, książę kijowski 1471.
Olelkiewiczowa, wdowa po księciu Szymonie 1508.
Oleśnicki Zbigniew, w bitwie z Krzyżakami 1410; biskupem krakowskim 1428; książęciem siewierskim 1443; kardynałem 1449, 1451, 1453, 1454. Umarł 1455.

Oleśnicki Zbigniew, arcybiskup gnieźnieński 1480. (Czytać wstęp).
Oleśnicki Zbigniew, wojewoda podlaski 1606.
Olgierd, litewski Wielki-książę 1340, 1350, 1352, 1356, 1376 r.
Oliwski traktat ze Szwecyą 1660.
Olizar 1366.
Olizar 1610.
Olizar 1660.
Olszewski Andrzéj, arcybiskup gnieźnieński 1674; umarł 1677.
Ostrorog Mikołaj, podczaszy kor. regimentarz 1648.
Ostrorog, wojewoda kijowski 1569.
Ostrów, forteca 1581.
Ostry-kamień, bagno, przy którém hetman Żołkiewski stoczył bój przeważnie z kozakami 1596.
Ostrzycki, marszałek związku wojskowego 1665.
Otton III, cesarz niemiecki 1000.
Ożga, biskup kijowski, fundator katedry w Żytomierzu 1686.

P.

Pac Jerzy, komendant garnizonu litewskiego w Smoleńsku 1500 r.
Pac Michał-Kazimierz 1649; hetman w. lit., umarł 1682.
Pacta conventa 1339, 1573 etc.
Pallavicini, nuncyusz apostolski 1683.
Paprocki, pisał o familiach polskich 1572.
Patkul Jan Rajnold 1698, 1705. Śmierć jego haniebna 1707.
Paweł z Przemankowa, biskup krakowski 1282.
Pawluk, wódz kozaków 1637, 1638.
Pereasławska komisya względem kozaków 1649.
Peryodyczne pisma pierwsze w Warszawie 1661.
Piast pierwszy 860. Piast ostatni z królów polskich 1370.
Pieczęć majestatyczna 1295, 1470 r.
Piaseczyński Aleksander 1633, 1659.

Piasecki 1563.
Piaskowski 1602.
Piekarski 1620.
Pietrowin 1074.
Pilawce: popłoch 1648.
Pińsk 1095.
Plater Wilhelm w Inflantach 1581 r.
Płowce 1331.
Piotr W., cesarz Rosyi 1696, 1698, 1701, 1704, 1705, 1707, 1708, 1709, 1711, 1718, 1716, 1717, 1718. Umarł 1725.
Polanowski Jan, dzielny rycerz 1660.
Podatek pierwszy z karczem i z młynów 1433.
Podatki narzucone przez szlachtę na kmieciów 1468, 1503, 1588, 1629.
Podatek akcyzy 1658.
Pociéj, biskup włodzimierski wyznania greckiego 1595.
Poczta ustanowiona w Polsce 1647; pierwsze jéj otwarcie w Warszawie 1649.
Podobajło, wódz kozaków 1649.
Podolska szlachta daje po jednéj krowie z łanu, na obmurowanie Kamieńca 1663.
Podkowa Iwan, kozak ścięty 1577.
Podlodowscy 1589.
Podskarbowie wielcy (czytać wstęp pod ich tytułem).
Podhajce: zwycięztwo Jana Sobieskiego nad Tatarami 1667.
Połowcy, — Krewiczanie 1128,
Pokłoński, rotmistrz dzielny 1611.
Poniński Łodzia Adam 1773, 1775; potępiony wyrokiem narodu 1790.
Poniński Antoni, instygator koronny 1733.
Połubiński 1664.
Poniatowski Stanisław (ojciec króla Stanisława-Augusta), z Karolem XII udał się z pod Pułtawy do Turcyi 1709; związek jego małżeński; posłem był od Augusta II do Szwecyi 1719. Po śmierci obu hetmanów koronnych,

był regimentarzem wojsk polskich 1728. W Wilanowie 1732; wojewodą mazowieckim, następnie kasztelanem krakowskim 1751. — Umarł 1762 r.

Poniatowski książę Józef, synowie króla 1792.

Possewin, Jezuita, poseł papiezki do Moskwy 1581, 1582.

Posłów ziemskich wysyłania na sejmy początek 1468.

Post zniesiony we Środę 1506.

Posłowie polscy do dworów zagranicznych 1788.

Potoccy 1589, 1607, 1763.

Potocki Jan, starosta kamieniecki, 1595, 1600, umarł 1611.

Potocki Jakób 1602, 1606; wojewodą bracławskim 1611.

Potocki Stefan, brat Jakóba, stawia swój poczet w Wiślicy w obronie Zygmunta III 1606; na Wołoszczyznie zwycięża 1607; w niewoli tureckiéj 1612, 1620.

Potocki Mikołaj, wojewoda bracławski, hetman polny kor. zwycięża kozaków pod *Mosznami* i *Kumejkami* 1637; w niewoli u Tatarów 1648; umarł 1651.

Potocki Stefan, syn Mikołaja, w młodości poległ w wojnie przeciw kozakom pod *Żółtemi-Wodami* 1648.

Potocki Stanisław (Rewera) wojewoda krakowski hetman w. kor. 1655; na Ukrainie 1658; zwycięża pod *Cudnowem* 1660; umarł 1667.

Potocki Jędrzéj, oboźny 1659.

Potocki Feliks, kasztelan krakowski 1683, 1687.

Potocki Teodor arcybiskup gnieźnieński 1723, 1733; umarł 1738.

Potocki Józef, regimentarz kor. 1733; kasztelan krakowski, hetman w. kor.; umarł 1751.

Potocki Franciszek, wojewoda kijowski, w konfederacyi *barskiéj* 1768.

Potocki Szczęsny, łącznie z Ksawerym herbu *Korczak* Branickim i Sewerynem Rzewuskim, zawięzują *konfederacyą targowicką* z wezwaniem sił obcego państwa przeciw woli całego narodu 1792.

Połock zajęty przez Moskwę 1563, odzyskał król Polski Stefan Batory 1579 roku.

Pontus de la Gardie, wódz szwedzki 1581, 1608, 1610, 1611.

Porycki, książę 1610.

Posłowie do Paryża, z wezwaniem na tron Henryka Walezyusza 1573.

Praga pod Warszawą 1648, 1794.

Prawa służące królom niegdyś polskim: (czytać wstęp).

Prażmowski, arcybiskup gnieźnieński 1672; umarł 1673.

Pruński, wojewodzic kijowski 1573.

Prusy wschodnie, zamienione przez króla polskiego Zygmunta I, na księstwo lenne 1525.

Pruska granica od Polski 1545.

Pruski książę składa hołd królowi polskiemu 1569.

Prusy książęce ponawiają przysięgę wierności dla Polski 1612.

Pruskie księstwo przechodzi w lenność margrabiów brandeburgskich 1618.

PRZEMYSŁAW, król polski 1295; — zabity w Rogoźnie przez margrabiów brandeburgskich 1296.

Przyjemski Krzysztof, poseł do Karola Gustawa, króla szwedzkiego 1655.

Przyłuski, układał zbiór praw polskich 1551.

Pskow forteca 1582.

Pszonka, dziedzic Babina w lubelskiem 1572.

Pułascy, Józef, ojciec, starosta warecki i trzéj jego synonowie: Kazimierz, Franciszek i Antoni, wszyscy w konfederacyi barskiéj 1768, 1769. — Kazimierz usprawiedliwia się z zarzutów manifestem swoim 1771. — Zginął śmiercią walecznych w Ameryce północnéj 1779.

R.

Racławice 1794.

Radomska konfederacya 1767.

Raduła, hospodar wołoski 1600, 1621, 1653.
Radziejowski, podkanclerzy koronny podżega Szwecyą przeciw własnemu krajowi; skazany na gardło 1652; — w tymże roku otrzymał przebaczenie. — Na poselstwie w Turcyi umarł 1667.
Radziejowski, arcybiskup gnieźnieński 1702; ogłasza bezkrólewie 1705; umarł 1706.
Radziwiłł Jerzy, 1514, 1535.
Radziwiłł Mikołaj *Czarny*, hetman wielki litewski, książę 1552, 1563.
Radziwiłł książę Mikołaj, wojewoda wileński 1577, 1579, 1580.
Radziwiłł książę Albrecht 1580, 1591, 1592.
Radziwiłł książę Krzysztof 1581; — hetman wielki litewski 1601; — pod *Kokenhausen* 1601; — umarł 1603.
Radziwiłł książę Janusz, podczaszy litewski 1601, 1606; hetman polny litewski, zwycięża kozaków 1648, 1651, poddał się pod protekcyą Szwedów 1655, wzięty w niewolę z nimi 1656.
Radziwiłł książę Jerzy, biskup wileński 1582; kardynał 1584, 1587; umarł 1600.
Radziwiłł książę Krzysztof, hetman polny lit. 1623; hetman w. lit. 1633.
Radziwiłł książę Michał, hetman polny lit; — umarł 1680.
Radziwiłł książę Karól (*Panie Kochanku)* wojewoda wileński 1764, 1767.
Rakocy Jerzy, książę siedmiogrodzki 1653; wkracza do Polski 1656; wjazd jego do Krakowa 1657; w tymże roku w *Modliszewicach* ułożony był podział Polski na trzy części, pomiędzy królem szwedzkim Karolem-Gustawem, elektorem brandeburgskim lennikiem Polski i księciem Rakocym; lecz niebawem pod tąż datą w *Międzybożu*, Rakocy z uległością podpisał warunki Czarnieckiego; życie swe ocalił ucieczką z Polski, a sułtan wyzuł go z księstwa Siedmiogrodu.
Rakowski, półkownik pod Chocimem 1621.

Rej z Nagłowic poeta 1572.
Rejtan Tadeusz, poseł litewski na sejm 1773 — umarł 1780.
Repnin, kniaź, ambasador rosyjski w Polsce 1764, 1766, 1767.
Referendarze świeccy i duchowni 1507
Regimentarze wyszydzeni 1648.
Rogowski, wódz Lissowszczyków 1620 roku.
Romanow Michał, obrany carem w Moskwie 1612.
Romadanowski, wódz moskiewski 1633, 1678.
Rokosz 1606, 1607, 1608.
Rozmowy w miłości chrześciańskiéj w Toruniu 1645.
Roznan 1595.
Rozrażewski, biskup kujawski 1592
Rozrywki króla Zygmunta III. 1597.
Rożyński książę Roman 1596, 1608, 1609, 1610.
Rudolf II, cesarz niemiecki 1587, 1589, 1594, 1595.
Rudomina 1601.
Ruryk założyciel monarchii rosyjskiéj 860.
Rusini na Podlasiu 1038.
Rusinów klęska w Polsce 1101.
Rusinowski, rotmistrz Lissowszczyków, poległ pod Chocimem 1621.
Ryga 1199, 1604.
Rymunt syn Trojdena, litewskiego wielkiego księcia, w nich pod imieniem Ławruh 1283.
Rzewuski Wacław, pisarz polny kor., marszałek sejmu 1736, 1750; hetman pol. kor. 1767; — umarł 1776.
Rzewuski Stanisław, wojewoda bełzki, hetman w. kor.; — umarł 1728.
Rzeź na Ukrainie 1768.

S.

Sahajdaczny Konaszewicz, hetman kozaków 1621, 1623.
Salomea, córka Leszka *Białego*, króla polskiego, wydana za

Kolomana, syna Andrzeja, króla węgierskiego, wzięła Halicz w posagu, z tem, że po bezpotomnéj, posag ma wrócić do Polski 1214; Koloman wypędzony przez Haliczanów 1222. Salomea była bezpotomną.

Sambor, miasto 1594, 1610.

Sampoliński Wojciech, dowódzca nad dworem królewskim 1514 roku.

Samowładztwo królów polskich (Czytać zakończenie epoki pierwszéj 1139).

Sandomierzanie opierają się królowi szwedzkiemu Karólowi Gustawowi 1655.

Sanguszko książę Dymitr 1553, 1554.

Sanguszko książę Roman, hetman polny lit., zwycięzca u Czasnik, odzyskuje Ułę 1567; — młody umarł 1571.

Sanguszko książę Janusz, marszałek nadworny litewski 1753.

Sapieha Andrzéj 1578.

Sapieha Jan Piotr, starosta uświacki 1608; — w wojnie z Moskwą pod *Trojcą* 1609, 1610, 1611, i w tym roku umarł.

Sapieha Lew, kanclerz wielki lit., łącznie z Sewerynem Bonerem w *Rydze* 1589; pod Smoleńskiem 1610, 1611, hetman w. lit. 1624, — umarł 1633.

Sapieha Paweł, wojewoda wileński, hetman w. lit. pod *Połonką* 1660, 1664; — umarł 1667.

Sapieha Kazimierz, hetman polny litewski, otrzymał buławę wielką 1683. Z Brzostowskim, biskupem wileńskim, w domowych rozterkach 1694; własnym kosztem uśmierzył wojskowy związek litewski 1696, — umarł 1703.

Sapiehowie pokonani przez szlachtę; — konfederacya *olkienicka* 1700.

Sapieha książę Kazimierz, jenerał artyleryi lit. marszałek litewski sejmu czteroletniego, 1788, 1792.

Sarbiewski Maciéj, poeta 1636; — umarł 1640.

Sarnicki dziejopis 1572.

Sasko, kozak 1596.

Sąd sejmowy na zdrajców ojczyzny 1792.

Sehin, wódz moskiewski, komendant smoleńskiéj twierdzy 1611, 1633.
Sejmików początek w Polsce. 1404.
Sejmy (czytać wstęp). Czteroletni rozszedł się dnia 11 Maja 1792. roku.
Sekta biczowników, *(flagellantes)* 1261.
Sekta kommunistów (Dulcin) 1318.
Seklucyan, tłumacz Biblii 1572.
Senat, (czytać wstęp).
Senatorowie przed rokiem 1764. (czytać wstęp)
Sędziwoj alchemik 1572.
Siciński, pierwszy zerwał sejm 1652.
Sieciech, wojewoda 1094, 1095, 1097.
Sierakowski, jenerał pod *Krupczycami* 1794.
Sierko, wódz kozaków, 1662, 1667.
Sieniawski Mikołaj, hetman polny kor. 1551, — umarł 1569 roku.
Sieniawski Mikołaj, w wojnie z Moskwą dowódzca nad polsko-ruskiem rycerstwem 1580.
Sieniawski Hieronim, cześnik koronny, marszałek na walnym zjeździe w Wiślicy 1606.
Siennicki, pisał o roślinach i lekach 1572.
Sinan-basza 1595.
Sieniński Jan 1575, późniéj arcybiskup lwowski.
Siostry Miłosierdzia 1651.
Skopin, wódz Szujskiego cara, 1610; w tymże roku otruty.
Skarga Piotr, Jezuita, sławny kaznodzieja 1606, umarł w Krakowie 1612.
Sieniawski Adam, hetman w. kor. 1707, umarł 1726.
Silnicki pod miasteczkiem *Narajowem* zwyciężył Tatarów 1667.
Skrzetuski poległ pod *Kirholmem* 1604.
Słowianie nadodrzańscy, stracili swoję niepodległość. Niemcy stali się bezpośrednimi sąsiadami Lechii, 1173.
Słobodyszcze, wieś pod *Cudnowem* 1660 roku.
Śmigielski 1711.

Śmiarowski, sekretarz króla 1649.
Smoleńsk z całem księstwem smoleńskiem zdobyty przez Witolda 1403, — zdradą Glińskiego poddał się był Moskwie 1514; — odzyskany przez Zygmunta III w roku 1611; — zwrócony Moskwie 1654.
Smoleńscy obrządku łacińskiego biskupi polscy 1613, 1638.
Smogolecki w *rokoszu* Zebrzydowskiego 1607.
Smuglewicz Łukasz, znamienity malarz 1780.
Spizkie starostwo 1770.
Sobieski Jakób, ojciec Jana III, miał straż nad uwięzionym w Krasnostawie arcyksięciem Maksymilianem 1588; — wojewoda lubelski; — poseł na zjazd w *Kolonii* nad Renem 1636; umarł 1646.
Sobieski Marek, wojewoda lubelski 1603, 1652.
Sobieski Jan, chorąży wielki koronny 1663. — Zwycięża łącznie ze Stefanem Czarnieckim kozaków pod *Staryninem* 1663; — zwycięża Moskwę pod wsią *Kopyśniki* 1664; — marszałek wielki koronny 1665; — hetman wielki koronny zwycięża Tatarów pod miasteczkiem *Podhajce* 1667; — zwycięża kozaków 1671; Tatarów 1672. — Pogodzony z królem Michałem 1673; zwycięża pod *Chocimem* i obrany królem 1674; (Czytać Jan III).
Sobieski Jakób, syn Jana III, 1683. — Pod Kamieńcem zajętym przez Turków 1687. — Żeni się z księżniczką de Neuburg, siostrą cesarzowéj niemieckiéj 1691; — umarł 1737.
Sobieski Aleksander, syn Jana III, 1691; nie przyjął korony polskiéj z krzywdą starszego brata Jakóba 1705. — Umarł bezpotomny 1714.
Sobieski Konstanty, syn Jana III, uwięziony wraz z bratem swoim Jakóbem przez króla Augusta II w Kenigstejnie 1704; — ożeniony z Maryą, hrabianką Weslówną, umarł bezdzietny 1726.
Sobor w Konstancyi 1415, 1417.
Sokoliński, dowódzca załogi polskiéj w Smoleńsku 1633.

Sokoł, zamek 1579.
Sól w Bochni 1251.
Solikowski Dymitr, arcybiskup lwowski 1582.
Sołohub Mikołaj w Smoleńsku 1500
Sołomirecki, książę 1575.
Stanisław, ostatni książę mazowiecki umarł 1524.
STANISŁAW LESZCZYŃSKI, król polski 1705. Arcybiskupa lwowskiego Konstantego Zielińskiego, mianował arcybiskupem gnieźnieńskim 1706. Odjechał do Pomeranii szwedzkiéj 1709; — w Benderze 1713. — Karol XII, król szwedzki wyznacza mu dochody z księstwa *Dwóch-Mostów* 1714. — Zemsta bohaterska Stanisława Leszczyńskiego; — zamieszkał w Alzacyi francuskiéj 1718. — Wydał córkę za króla francuskiego Ludwikowi XV, 1725. — Ludwik XV zaleca go do korony polskiéj po śmierci Augusta II. Na sejmie elekcyjnym zgodnie obrany królem, zaprzysiągł *pacta-conventa*; — odjeżdża do Gdańska 1733. — Małe posiłki z Francyi. — Król Stanisław tajnie Gdańsk opuszcza; przybywa do Królewca 1734; — otrzymuje księstwo Lotaryngii i Baru z tytułem króla polskiego 1735. — W Lunewilu umarł w 89 latach, roku 1766. O jego czynach w księstwie lotaryngskiem ku dobru Polaków i jego poddanych, czytać rys jego życia pod rokiem śmierci, i rys panowania Augusta III, 1763, 1766.
STANISŁAW-AUGUST PONIATOWSKI, król polski 1764. — Ustanowił szkołę rycerską kadetów w Warszawie i order św. Stanisława 1765. Wyprawia posłów do Turcyi i do Francyi 1766. Traktat z Rosyą o dysydentów 1768. Wojna z konfederacyą *barską* 1769. — Konfederacya ogłasza tron wahający 1770. — Porwanie króla przez konfederatów bez polecenia Kazimierza Pułaskiego 1771. — Podział pierwszy Polski; kasacya jezuitów 1773. — Lustracya dóbr pojezuickich 1774. — Sejm z limity, potwierdza traktaty

z ościennemi dworami o podział znacznej części Polski; ustanawia komisyą edukacyjną; rada nieustająca 1775. Polska swobodnie działa ku wewnętrznemu tylko polepszeniu bytu swego; oświata; zniesienie tortur 1776. Stanisław August w *Kaniowie* widzi się z cesarzową Rosyi Katarzyną II 1787. Zaczęcie sejmu czteroletniego 1788. Zniesienie rady nieustającej 1789. Poselstwa do obcych dworów; wojska sąsiedniego państwa wchodzą do Polski na prośbę trzech konfederatów *targowickich*, niechętnych konstytucyi dnia 3 Maja 1791 roku, zaprzysiężonej przez króla i przez cały naród; bitwy; król zrzeka się owej konstytucyi a przystępuje do konfederacyi *targowickiej* 1792. Prusacy obejmują Gdańsk; zamiar drugiego podziału Polski; zwrócenie rady nieustającej; sejm w Grodnie; ustępstwa dla dwóch państw ościennych 1793 r. Zmniejszenie wojska; powstanie Tadeusza Kościuszki; bitwy; wzięcie *Pragi*; kapitulacya Warszawy 1794. Król wyjeżdża do Grodna; składa koronę; Litwa wcielona do Rosyi; 1795. Austryacy w Krakowie; Prusacy w Warszawie 1796. Stanisław August wyjeżdża z Grodna do Petersburga 1797. Tam śmierć jego 1798.

Stańczyk błazen, czyli dowcipny trefniś dworski (czytać wzmiankę o nim w rysie panowania Zygmunta I, pod rokiem 1548).

Stabrowski, kasztelan parnawski, w rokoszu Zebrzydowskiego 1606.

Stadnicki, pan na Łancucie, w *rokuszu* Zebrzydowskiego 1606.

Starodub 1535.

Stahrenberg hrabia, komendant fortecy Wiednia 1683.

Starowolski Szymon, kanonik krakowski 1655, umarł 1656.

Stawiszcze, Czarniecki 1664.

STEFAN BATORY, mąż Anny Jagiellonki, koronowany na króla polskiego 1576 Wojna z Gdańszczanami; bitwa pod *Tszczewem*; Gdańsk uśmierzony 1577. Moskwa Inflanty zajęła; Daneburg i Kiessa odzyskane; król

ustanawia wysoką izbę sądową, trybunał; urządza kozaków 1578. Wojna z Moskwą, *Połock* odzyskany; ustanowiono w wojsku piechotę, i do niej wybrańców ze starostw 1579. Król śród trudów wojennych, ustanawia akademią w Wilnie i trybunał dla Litwy 1580. Rozejm z Moskwą na lat dziesięć 1582. Stanowi dla Inflant biskupstwo wendeńskie; nadaje prawa Inflantom; stara się nadaremnie zapewnić prawidła elekcyi królów 1582. Synowicę swoją Gryzeldę Batorównę, wydaje za Jana Zamojskiego; dzieli Inflanty na trzy województwa osadzając w nich urzędników 1583. Sąd sejmowy w sprawie Zborowskich. Prusom polecono sądzić się ostatecznie w trybunale koronnym 1585. Zamiary względem urządzenia Rzeczypospolitej; śmierć Stefana Batorego i rys jego zasług 1586 roku.

Stężyca miasto, 1606.

Struś, starosta bracławski 1589, 1607, 1611.

Stryjkowski, dziejopis 1572, 1582.

Studenci krakowscy 1549.

Sulatycki w Inflantach pod *Weisenstein* zginął 1602.

Susza, zamek 1579.

Suwarów 1794.

Świderski Jan, naczelnik związku wojska koronnego 1661, otrzymał przebaczenie króla 1663.

Sycygniewski Jakób, dowódzca 1516.

Swierczowki Jan, dowódzca 1514.

Synod w Uniejowie ku poprawie karności kościelnych 1376.

Synod niekatolików 1555.

Synod grecki wyprawia z Polski do Rzymu biskupów swoich 1595.

Szach-Achmet, han Tatarów 1501, 1506.

Szemiot, zginął w obronie Smoleńska 1633.

Szlachta polska (czytać o nich wstęp).

Szlachty reprezentacya wzmaga się z ujmą powagi królewskiéj 1492, 1506.

Szaniawski, biskup kujawski 1716.

Szczekociny 1794.
Szląk, z powodu niezgody książąt swoich, opanowany przez Czechy 1322.
Szklów 1581.
Szopa elekcyjna 1573, spalona 1587.
Szpital *Dzieciątka-Jezus* w Warszawie 1754, 1761.
Szembek Stanisław, arcybiskup gnieźnieński, mianowany przez Augusta II. 1706.
Szemberg, poseł Polski do Persyi 1637.
Szeremet, 1579.
Szulemberg, jenerał saski 1705.
Szląsk oderwany od Polski 1163, 1291.
Szmigielski 1711.
Szujski Jan, książę suzdalski, dowódzca w *Pskowie* 1582.
Szujski Wasil, car moskiewski 1606; wypuszcza w Moskwie Polaków z więzienia; zepchnięty z tronu 1610; w Polsce 1611.
Szujski Dymitr, brat cara 1610, 1611.
Szujskich książąt zwłoki zabrane z Polski do Moskwy 1635.
Szymonowicz Szymon poeta; umarł 1629.
Szyszkowski biskup płocki, 1613.

T.

Targowicka konfederacya 1792.
Targowski Samuel, poseł do Stambułu 1614.
Tarło Adam, starosta jasielski, marszałek konfederacyi, zawiązanéj w *Dzikowie* za obranym przez naród królem Stanisławem Leszczyńskim 1733.
Tarło Jan, wojewoda lubelski 1736.
Tarnogrodzka konfederacya 1716.
Tarnowski Jan, kasztelan krakowski ojciec zwycięzcy pod *Obertynem* (wstęp o hetmanach).
Tarnowski Jan, kasztelan krakowski, pierwszy hetman wielki (wstęp o hetmanach, zwycięzca pod *Obertynem* 1530, 1535, 1538, 1549; umarł 1561.

Tarnowski Jan, podkanclerzy koronny 1591, 1593.
Tatarzy opanowali Ruś zadnieprską 1236. Ruś cała pod ich władzą 1241. Pustoszą Małopolskę i biorą 21 tysięcy dziewic 1287. Osiedli w *Perekopie* 1352. Niszczą Polskę 1399. Palą Kijów 1416. Pustoszą księstwo kijowskie i czernihowskie 1434. Niosą zniszczenie po ziemiach: włodzimierskiéj, krzemienieckiéj, i żytomierskiéj 1469. Niszczą Ruś 1473, rabują Bracław, gdzie książę Czartoryjski obronił zamek, 1478. Znowu na Ruś wtargnęli 1499. W ciągu XVI i XVII wieku napadali na Polskę, wyrządzając w niéj rzeź i rabunki, później za podarek przybywali w pomoc niekiedy Polakom. Następnie, znowu razy kilka rozpuszczali zagony swoje ku niszczeniu Polski. Traktat *karłowicki*, zawarty z Turcyą, r. 1699, położył koniec napadom tatarskim.
Teatr pierwszy w Warszawie 1778, 1779.
Teatyni (zakon) sprowadzeni do Warszawy 1696, 1788
Tekeli Emeryk, Węgier 1680, 1682, 1683.
Teleżyński, rotmistrz w Danii, w posiłkach polskich przeciw Szwedom 1659.
Templaryuszów Zakon zniesiony 1312.
Tenczyński Jan, poseł do Szwecyi, zaręczony z Cecilią królewną szwedzką 1563.
Tenczyński, kasztelan wojnicki 1572.
Tenczyński Andrzéj, wojewoda bełzki, powołany do Korony 1575.
Tenczyński Stanisław, ostatni z tego domu, umarł w obozie 1634.
Terlecki, biskup łucki, wyznania greckiego 1595.
Tetera, zięć Bohdana Chmielnickiego, hetman kozaków 1663, 1664.
Tomicki, kasztelan gnieźnieński 1573.
Tomicki, biskup krakowski 1548 roku.
Tomża Stefan, hospodar wołoski 1563.
Tomża, hospodar wołoski 1620.
Toruń, miasto 1231, 1639.

Trechtymirów, zamek 1578.
Trenitarze w Warszawie 1686, Chrześcianie przez nich wykupieni 1779.
Trębowla, miasto (Chrzanowska) 1675
Trybunał w Koronie 1578, zerwany 1749.
Trybunał w Litwie 1580.
Trybunał skarbowy w Radomiu dla Korony, w Wilnie dla Litwy (czytać wstęp o władzach; prawodawczéj i sądowej).
Tczew, miasto 1659.
Tuszyn pod Moskwą. 1608.
Turcya poczęła mieć większe wpływy do Mołdawii 1538. Wzmogły się te wpływy mylnem przez Turcyą tłomaczeniem traktatu w *Buszy* 1617.
Tyszowiecka konfederacya przeciw Szwedom 1655.
Tyszkiewicz w Inflantach 1601, w Moskwie 1610.
Tyzenhauz Reinold 1649.
Tytuły zagraniczne książąt i hrabiów 1538, 1638. (Czytać też wstęp o szlachectwie polskiem).
Tylecki, sekretarz koronny 1591, 1593.

U

Uchański Jakób, arcybiskup gnieźnieński 1561, 1575.
Ugoda między Polską a Litwą 1432.
Unia Litwy z Koroną, 1386, 1413, 1569.
Unia kościoła wschodniego z rzymskim w Polsce 1595. 1670.
Upsal, miasto w Szwecyi: koronacya Zygmunta III, króla polskiego na króla Szwecyi, 1594 roku.
Urowiecki, szlachtę do piechoty zaciąga 1581.
Urszula Mejerin, powiernica Zygmunta III. 1632.
Uświata, zamek 1580.

W

WACŁAW, król czeski, został królem polskim 1300. Oddał kraj cały pod zarząd trzech gubernatorów; a w ciągu jego panowania, Polacy odzyskali od Rusinów Lublin 1302; Łokietek wziął Wiślicę 1304. Śmierć króla Wacława w Pradze czeskiéj 1305.
Waldemar, król duński 1219.
Waldemar, królewic duński, uwolniony z więzienia w Moskwie za wpływem króla polskiego Władysława IV. 1643.
Warszawa, stolicą Polski, 1596.
Warszewiccy odznaczają się nauką, 1572.
Weiher, przełożony nad armatą w wojnie 1581, w Inflantach 1601.
Weier Jan, wojewoda chełmiński 1621.
Welawski, traktat z elekterom brandeburgskim 1657.
Wernerk Jan, rotmistrz 1596.
Veto czyli *niepozwalam* sejmowe, uchylone 1764. Żądania w tym przedmiocie dworów obcych 1766.
Weweli Baptysta, Włoch w obozie pod Chocimem 1621.
Węgrów wieczyste przymierze z Polską 1193.
Węgrów, dawne wspiera prawo do wojny z Austryą o ich swobody 1683.
Wężyk Jan, arcybiskup gnieźnieński 1632.
Wiedeń, ocalony przez Polaków 1683.
Wiesiołowski Krzysztof, marszałek w. lit., żołnierzom szpital założył 1633.
Wieliczka, w jéj żupach ugaszony pożar 1510, odebrana od Szwedów 1656.
Wielikieluki, twierdza 1580.
Wilanów (Villanuora) 1682, 1696, 1732.
Wierzynek Mikołaj, podskarbi króla Kazimierza W. 1363.
Viosmenil i Choasi (*Wiomenil i Szoazi*) w konfederacyi *barskiéj* 1772.

Wilczek hrabia, poseł cesarza niemieckiego Leopolda 1683.
Wincenty z Szamotuł, wojewoda; jako zdrajca rozsiekany 1331.
Wiślica, miasto 1304, 1347, 1382, 1488, 1587, 1606.
Wiśniowiecki książe Michał, kasztelan bracławski, 1579, 1620.
Wiśniowiecki książę Dymitr w Mołdawii 1563.
Wiśniowiecki książę Jeremiasz, (ojciec króla Michała) 1633; pod *Zwiahlem* na Wołyniu 1648; pod *Zbarażem* 1649; umarł w *Pawołoczy* 1651.
Wiśniowiecki książę Dymitr, brat króla Michała, hetman polny kor. 1667, hetman w kor. 1676; umarł 1682.
Wiśniowiecki książę Michał, syn Jeremiasza, przyjął niechętnie koronę 1669 (czytać Michał król).
Wiśniowiecki książę Michał, kanclerz w. lit., regimentarz wojsk lit. 1733; ostatni z tego domu, umarł 1744.
Wittemberg, feldmarszałek szwedzki, wzięty w niewolę przez króla Jana Kazimierza 1656.
Witenes, ojciec Gedymina litewskiego wielkiego księcia, dziad Olgierda, pradziad Władysława Jagiełły, króla polskiego, wielkim jest księciem Litwy 1283; umarł uderzony piorunem 1315.
Witold, syn Kiejstuta, brat stryjeczny Władysława Jagiełły; w domowych rozterkach uwięziony przez Jagiełłę, wymyka się z niewoli 1381; zawiera tranzakcyą z Krzyżakami 1384; zrywa z nimi, a godzi się z Jagiełłą 1385, obrażony, że ominęło go panowanie nad Litwą, powraca do Krzyżaków 1387; z nimi najeżdża Litwę 1390, pogodzony z Władysławem Jagiełłą, jest wielkim księciem Litwy 1392, ustępuje Skirgielle, bratu króla Jagiełły Kijów, Starodub, Stare Troki, Krzemieniec i Żytomierz, a ów brat królewski, Skirgiełło, przyłącza do swego państwa Czerkasy i Zwinogród 1393. Witold otrzymuje od króla Władysława Jagiełły prawem lennem Kamieniec z okolicznym powiatem 1394, pustoszy kraje tatarskie za Donem aż ku Wołdze i osadza w Litwie Tatarów 1397. W potyczce z Tatarami około rzeki Worskły, przed przemagającą siłą, ocala się ucieczką

1399. Za napady Inflantczyków z Prusakami, pustoszy Inflanty, 1401. Otrzymuje pomoc Polaków i zdobywa dla Litwy księstwo smoleńskie 1403; pomyślnie kończy spór o granicę między Litwą a Moskwą, wypędza Krzyżaków ze Żmudzi 1408. Nie przyjmuje ofiarowanej sobie korony czeskiej 1422. Odbiera w Wilnie poselstwo od cesarza niemieckiego i od króla Danii 1424. Dar jego monarszy na chrzciny pierworodnego syna Władysława Jagiełły 1425. Wyprawa na Nowogrod wielki 1428. W Łucku, na zjeździe monarchów, nadaremnie stara się o dostojność króla Litwy; nie przyjmuje korony polskiej, a ma na celu samę niepodległość Litwy 1429, umarł w Trokach 1430 roku.

Władybój, brat Bolesława Chrobrego 993, 994

WŁADYSŁAW HERMAN, monarcha polski 1081. Żeni się z księżniczką czeską Judytą. Osadza we Wrocławiu dorywczego syna Zbigniewa 1083. Owdowiały, żeni się powtórnie; po czem wkrótce synowiec jego Mieczysław, syn Bolesława *Śmiałego* umarł 1087. — Zwycięztwo w Pomeranii 1092. Do wyprawy na Morawię, należy syn Władysława-Hermana, dziewięcioletni Bolesław *Krzywousty* 1094. — Zamek Międzyrzecza 1095. Zniszczenie Kruszwicy, gdzie schwytano Zbigniewa, który podżegał niepokój krajowy. — Żydzi w Polsce 1096. Władysław-Herman robi dział między synami swoimi, Zbigniewem i Bolesławem. Sieciech wojewoda, wywołany z kraju 1097. Zwycięztwo nad Pomorzanami 1099. Zamek Santocki 1100. — Śmierć Władysława-Hermana; rys jego przymiotów i poddania się wpływom zachodniego duchowieństwa, niemniéj przyjaźni z cesarzem Niemiec 1102 roku.

WŁADYSŁAW II, książę, monarcha polski, syn najstarszy Bolesława *Krzywoustego* 1139. — W wojnie z braćmi porażony, uchodzi do Konrada III, cesarza niemieckiego, brata swéj żony Agnieszki 1148.

WŁADYSŁAW LASKONOGI, syn Mieczysława III, mo-

narcha polski 1203. Dobrowolnie ustąpił tronu Leszkowi *Białemu* 1205.

WŁADYSŁAW ŁOKIETEK, król polski 1296. Ustępuje z tronu 1298. Wraca na tron 1306. Koronacya w zawieszeniu, dopełnioną była w Krakowie 1319. Żeni syna swego Kazimierza z Aldoną, córką Gedymina i ustanawia order *Orła-Białego* 1325. — Niszczy Marchię brandeburgską 1326. — Zwycięża Krzyżaków 1328. — Powtórnie zwycięża ich pod *Płowcami* 1331. Zawiera z Krzyżakami przymierze 1332. — Śmierć Władysława *Łokietka* i rys wyższości jego charakteru nad innych królów polskich, razem ze wzmianką pierwszego zjazdu baronów i prałatów w roku 1331 w *Chęcinach*, dla zaradzenia potrzebom krajowym 1333.

WŁADYSŁAW II JAGIEŁŁO, litewski wielki książę, wyprawia poselstwo z Litwy do Krakowa o rękę Jadwigi, królowéj polskiéj 1385. Przyjmuje chrzest w Krakowie z imieniem Władysława; żeni się z Jadwigą i w Krakowie koronowany na króla polskiego 1386. Król z małżonką swoją nawraca Litwę do wiary chrześciańskiéj 1387. Wojna z książęciem opolskim 1396. Władysław Jagiełło owdowiały 1399. Pomnąc na wstawienie się zmarłéj żony swojéj, królowéj Jadwigi, ponawia fundacyą akademii krakowskiéj z nadaniem dochodów 1400. Zaślubia w powtórnym związku wnukę Kazimierza W., Annę, hrabiankę cylejską 1401. Odmawia Węgrom i Czechom przyjęcia ofiarowanéj sobie korony 1402. Zatargi z księciem litewskim Świdrygiełłą 1403. Zawiera pokój z Krzyżakami. Początek sejmików przedsejmowych; początek jeneralstwa podolskiego 1404. Barbarzyństwo Krzyżaków w Polsce 1409. Wiekopomne zwycięztwo Polski nad Krzyżakami pod *Grunwaldem*, następnie pod *Koronowem*, pod *Gołubiem*, a nad Niemcami pod *Bardjowem* 1410. Zwrócono Polsce z Węgier insignia królewskie; Polska bierze ziemię spizką prawem zastawu 1412. Sejm w Horodle 1413. Rozejm z Krzy-

żakami wyproszony u Jagiełły przez nuncyusza na klęczkach 1414. Król polski zasila zbożem Carogród 1415. Poraz trzeci żeni się z Elżbietą wdową Granowską 1417. Zdradziecki sąd polubowny cesarza Zygmunta na szkodę Polski w sprawie z Krzyżakami 1420. Król żeni się poraz czwarty w latach 73; wojna z Krzyżakami, przymierze z nimi 1422. Statut Władysława Jagiełły w Wilnie 1423. Radość z urodzin syna, który później był królem pod imieniem Władysława III. Na sejmie w Brześciu-litewskiem, szlachta wydaje dyplom na upewnienie tronu dla Władysława, syna Jagiełły 1425. W Łęczycy, ów dyplom rozsiekany przez szlachtę i niebawem przypieczętowany 1426. Urodził się syn drugi Jagiełły, Kazimierz 1427. Zjazd monarchów w Łucku 1429. Król w *Jedlnie* nadaje przywileje szlachcie ruskiéj 1430. Przywileje Ormianom; otrzymuje zwycięztwo nad Rusią 1432. Śmierć króla Władysława Jagiełły i rys jego czynów 1434.

WŁADYSŁAW III. *Warneńczyk* król polski 1434. Pokój z Krzyżakami 1436. Władysław III wezwany na tron węgierski 1440. Wojna w Węgrzech 1441. Przez zawarty pokój, król polski Władysław III jest razem królem węgierskim 1442. Godzi pozostałych po Aleksandrze, wojewodzie wołoskim, dwóch synów, nadając Eliaszowi Wołochy, a Stefanowi Multany, odbiera od nich hołd, jako król polski i przysięgę ich wierności 1443. Wojna Węgrów z Turcyą; — pod *Warną* ginie Władysław III 1444 roku.

WŁADYSŁAW IV, król polski, 1632. Moskwa zrywa przymierze 1632. Wojna z Moskwą o jéj wtargnienie do Litwy, król na czele wojska pod Smoleńskiem; sposób dziwny znoszenia się Polaków z komendą polską w twierdzy; nieprzyjaciel oblegający Smoleńsk, poddaje cały swój obóz królowi 1633. Zaprzysiężony traktat pokoju z Moskwą, traktat z Turcyą 1634. Na sejmie Rzeszy niemieckiéj w Ratyzbonie Władysław IV, przez

posła swego, Jerzego Ossolińskiego, wojewodę sandomierskiego, nie przyjął ofiarowanéj sobie korony rzymskiéj; król nadaremnie nalega o poprawę praw polskich 1636. Żeni się z arcyksiężniczką Cecilią-Renatą; upada zamiar królewski ustanowienia orderu Niepokalanego Poczęcia N. P. Maryi; wojna domowa ze zbuntowanem kozactwem 1637. Brat Władysława IV, Jan-Kazimierz uwięziony we Francyi 1638. Król wystawia pomnik ojcu swemu, Zygmuntowi III w Warszawie; sprowadza Pijarów do Polski 1643. Chce pogodzić Lutrów i Kalwinów z katolikami 1645. Owdowiały, zawiera powtórnie związek małżeński z Ludwiką Maryą, z domu Gonzagów, księżniczką mantuańską *de Nevers*, wychowaną we Francyi, skłania się ku wpływom Wenecyi, aby połączoną siłą uderzyć na Turków 1646. Bohdan Chmielnicki, hetman kozaków, podżega lud ukraiński przeciw Polsce 1647. Klęska w wojnie z kozakami, śmierć króla Władysława IV i rys jego zalet 1648.

Władysławów, miasto 1639.

Władza prawodawcza i sądowa (czytać wstęp pod tym napisem.

Włodzimierz W., ruski wielki książę, zabiera Przemyśl, Czerwień i inne grody 981.

Włościanie stali się zależnymi od szlachty 1548.

Wolski Piotr, kanclerz w. kor. 1576.

Wolski, starosta krzepicki 1597.

Wołków 1610.

Wojewódzki Stanisław 1633.

Wojna *kokosza* 1530.

Wołyń i Podole, były przyczyną sporów pomiędzy Polską i Litwą 1446, 1448, 1449, 1452.

Wołyń, Podole i Kijowszczyzna, uznane polskiemi, 1453.

Wołyń odznacza się przychylnością dla Władysława IV, króla polskiego 1642.

Wołyńska szlachta w boju z Tatarami pod Dubnem 1657.

Wopiska, wieś w Litwie 1663.

Wojciech święty, biskup Pragi czeskiej 997.

Woroniecki Jakób, nominat biskup kijowski 1587.
Wrangel, wódz szwedzki 1601.
Wydżga 1610.
Wyhowski Jan, hetman kozaków przeddnieprskich, zawiera umowę w *Hadziaczu* za Dnieprem 1658. Zostaje wojewodą kijowskim, przez co wzbudza niechęć kozaków ku sobie i uchodzi do Baru 1660. Zawiść ku Teterze rzuca nań pozór jakoby zdrady względem Polski; sąd wojenny skazuje go na śmierć 1664.
Wyleżyński, sędzia smoleński 1633.
Wysocki Franciszek, sekretarz poselstwa do Turcyi 1667.
Wytrwałość i męztwo kozackie 1621.
Wujek, tłumacz Biblii na język polski 1572.

Z.

Zadzik Jakób, biskup krakowski 1642.
Załuski Andrzéj, biskup warmiński 1711.
Załuski Franciszek, wojewoda czernichowski 1716.
Załuski Józef, biskup kijowski, otworzył w Warszawie bibliotekę własną dla użytku publiczności 1746, wywieziony z kraju 1767, wrócił 1772, umarł 1774.
Zamki na Rusi zaprzedane przez gubernatorów węgierskich Lubartowi, księciu litewskiemu 1382, które bez żadnéj przeszkody, ze strony Węgier, rycerstwo polskie odebrało 1388 roku.
Zamojski Jan, (herbu Jelita), starosta bełzki, poseł na sejm 1573. Podkanclerzy kor. 1576. Kanclerz w. kor. 1573. Hetman w. kor. 1581. Żeni się z Gryzeldą Batorówną, synowicą króla Stefana 1583. W Gdańsku 1584. Pod Krakowem odnosi zwycięztwo nad arcyksięciem Maksymilianem, który się chroni do Szlązka, Zamojski wita w Krakowie przybyłego ze Szwecyi Zygmunta III; spory o Estonię z królem 1587. Zwycięża ostatecznie arcyksięcia Maksymiliana pod *Byczyną* i bierze go w niewolę; postra-

chem przywodzi Turków do pokoju, stanowi ordynacyą na swoim majątku 1589. Zakłada akademią w Zamościu 1590. Zanosi manifest o publicznéj opieszałości i dąży przeciw Turkom pod Sambor 1594. Staje w sześć tysięcy zebranéj jazdy, aby granicę ocalić od napadu Turków. Śmiałość jego względem Tatarów ratuje go w ostateczności 1595. Zwycięża Wołochów 1600. W Inflantach 1601. Zdobywa zamki na Szwedach, doradza królowi związek małżeński ku dobru kraju; — pismem swojém przedstawia mu walecznych rycerzy; — własnym funduszem wstrzymuje rozchodzące się wojsko w Inflantach, i wiekiem nachylony zdaje dowództwo Chodkiewiczowi, hetmanowi poln. litewskiemu, 1602. — Na sejmach 1603 i 1605, wytyka błędy Zygmunta III, śmierć i rys zasług Jana Zamojskiego 1605 r.

Zamojski Andrzéj, (herbu Jelita) ordynat, kanclerz w. kor. od roku 1764, złożył wielką pieczęć królowi 1767. Sejm polecił mu ułożenie projektu prawodawstwa 1766. Praca jego jeszcze nie pojęta 1780. Radość Andrzeja Zamojskiego przed jego śmiercią 1792.

Zamojski Jan, (herbu Grzymała), poseł do Rzymu 1576. Do Stambułu 1590. Do Wiednia 1593, późniéj arcybiskup lwowski.

Zarudzki, wódz kozaków dońskich 1611. Ożenił się z Maryną, carową i ubity 1612.

Zasławski książę Dominik, regimentarz 1648.

Zawadzki Augustyn 1794.

Zatorskie i oświecimskie księstwo 1564.

Zawisza *czarny* 1410.

Zawisza poległ pod *Chocimem* 1621.

Zawołocie, twierdza 1520.

Zbarazki książę Janusz, wojewoda bracławski 1577, 1580, 1594, 1606.

Zbigniew, syn dorywczy Władysława-Hermana 1083, 1096, 1097, 1116.

Zborowscy 1534, 1576.

Zborowski Samuel, zabił kasztelana Wapowskiego 1574, 1575, ścięty 1584.
Zborowski Jan, 1580, 1585, 1587.
Zborowski Krzysztof, 1585, 1587, 1590.
Zborowski Andrzéj, 1585, 1587.
Zebrzydowski Mikołaj, starosta krakowski 1587, 1594, 1597. Wojewoda krakowski 1603. Podburza szlachtę do *rokoszu* 1605, 1607, 1608.
Zelisław, wódz dzielny polski przeciw Morawcom, utracił rękę w potyczce a lewą zabił Morawca, który odciął mu prawą 1104.
Zgłobicki pod *Stawiszczami* 1664.
Zielince, wieś na Wołyniu pod Zasławiem 1792.
Zieliński Jakób, podczaszy bracławski 1649.
Zieliński Konstanty, arcybiskup lwowski 1705. Mianowany przez króla Stanisława Leszczyńskiego arcybiskupem gnieźnieńskim 1706. W obcym kraju umarł w niewoli.
Ziemia krwią męczeńską przesiąkła 1621.
ZIEMOMYSŁ, syn Leszka, król polski 921, umarł 962.
ZIEMOWIT, syn Piasta i Rzepichy, król polski 860, założyciel monarchii polskiéj. — Umarł 892.
Zienowicz, kasztelan płocki, poległ pod Chocimem 1621 roku.
Zwiahel miasto, (dziś Nowogrod wołyński) 1648.
Zubow Walerian, jenerał rosyjski 1794.
Związki wojskowe 1612, 1613, 1630, 1659, 1661, 1662, 1663.
Zwycięztwa wojsk polskich: (Czytać rysy panowania królów).
Zygmunt Kiejstutowicz, brat Witolda, w miejscu Swidrygiełły mianowany przez króla Władysława Jagiełły, wielkim księciem Litwy 1432. Zwyciężył Swidrygiełłę 1435; zabity 1440.
Zygmunt, syn króla Kazimierza IV Jagiellończyka; jeneralny starosta całego Szlązka 1499. Ostatni osobny wielki książę Litwy 1501. (Czytać p. t.: Zygmunt I król.)
ZYGMUNT I, król polski, a zarazem wielki książę litewski 1506. Wojna z Moskwą 1509. Papież Juliusz II, na-

daremnie zachęca do wojny przeciw Turcyi. *Pleskow*, z pod opieki Litwy, opanowany przez Moskwę 1510. Uchwała podatków na utrzymanie cztery tysiące jazdy przeciw Tatarom 1511. Król żeni się; — zwycięztwo nad Tatarami pod Wiśniowcem 1512. Księstwo zatorskie wcielone do Korony 1513. Smoleńsk przez intrygi zdrajcy Glińskiego, poddaje się Moskwie; — zwycięztwo pod Orszą 1514. We Wiedniu zjazd monarchów 1515. Tatarowie porażeni pod *Międzybożem* 1516. Koronacya Bony, powtórnej małżonki króla 1518, Moskwa niszczy Litwę 1519. Wspaniałość Zygmunta I względem krzyżackiego mistrza 1520. Zawieszenie broni z krzyżakami 1521. Pokój z nimi: wschodnie Prusy mianowane księstwem, król nadał prawem lennem mistrzowi Albertowi siostrzeńcowi swemu, który następnie został lutrem i ożenił się 1525, 1526. Lenność na *Bytom i Lemburg*; księstwo mazowieckie wcielono do Korony 1526. Król odrzucił ofiarowane sobie dwa berła: węgierskie i szwedzkie 1529, zwycięztwo nad Wołochami 1530. Zamierzane prawodawstwo Zygmunta I; tolerancya króla 1539. Obarczony trudami i wiekiem, zdał rządy nad Litwą synowi swemu Zygmuntowi Augustowi 1544. Śmierć Zygmunta I i rys jego panowania 1548 roku.

ZYGMUNT AUGUST, król polski, a zarazem wielki książę litewski. Na sejmie w Piotrkowie, Zygmunt August, za życia ojca swego Zygmunta I. 1529 roku, mianowany został nastąpcą po nim, a roku następnego 1530, był koronowany na króla polskiego. Ożenił się z Elżbietą, córką cesarza Ferdynanda I. 1543. Owdowiał 1545. Tajny ślub jego z wdową po Gasztoldzie Barbarą Radziwiłłówną 1546. Zygmunt August po śmierci ojca swego, począł panować jako król polski 1548. W Piotrkowie sejm burzliwy przeciw związkowi króla z Radziwiłłowną 1549. Koronacya Barbary 1550. Król owdowiał; daremna myśl jego o prawodastwie 1551. W czasie sejmu, na przedstawienie posłów, wyrok kró-

lewski postanowił, że biskupi o wierze tylko i o nauce sądzić mają; w Litwie przeznaczono *kwartę* ze starostw na utrzymanie wojska; w Polsce, liczba posłów na sejm oznaczona; król w Gdańsku, okazuje tolerancyą 1552. Żeni się po raz trzeci z siostrą pierwszej żony 1553. W Inflantach poseł królewski zabity 1556. Wojna w Inflantach 1557, Inflanty z Litwą przeciw Moskwie 1558. Początek sejmów w Litwie: obierają posłów i sędziów 1560. W Polsce *kwarta* ze starostw dla wojska 1562. Król dla ulgi w swoich trudach, ustanowił na raz jeden sąd najwyższy; zwycięztwo, a Połock nie odzyskany, Gotard Kettler, ostatni mistrz kawalerów inflantskich, otrzymał od króla prawo lenne na księstwo kurlandskie; Zygmunt August uniknął wojny z Turcyą; ale Mołdawia mniej już od Polski zależy 1563. W Litwie ogłoszono drugi statut; król zrzekł się dziedzictwa Litwy 1564. Oddzielono dochód państwa od dochodów króla 1565. Zygmunt August dokonał unii Litwy z Koroną czyli z Polską 1569. Ustanowił lekką siłę morską; przymierze z Moskwą na trzy lata 1570. Śmierć bezdzietnego króla Zygmunta Augusta i rys jego panowania z chlubną wzmianką o mężach czyniących zaszczyt owoczesnej Polsce 1572 roku.

ZYGMUNT III, syn Jana III, króla szwedzkiego i Katatarzyny Jagiellonki. Obrany królem polskim, przybywa ze Szwecyi; wykonywa przysięgę w *Oliwie* pod Gdańskiem; — spory z Zygmuntem III, o zwrot Estonii, opanowanéj przez Szwedów; koronacya w Krakowie wśród wojny z arcyksięciem Maksymilianem, dobijającym się za pomocą partyi o koronę polską 1587. — Zwycięztwo hetmana Zamojskiego pod *Byczyną* nad partyą austryacką i nad Niemcami, a razem wzięcie w niewolę arcyksięcia Maksymiliana 1588. — Inflanty, uznano na sejmie za wspólną własność Polski i Litwy; — wzbronione pojedynki; — za wstawieniem się papieża Sixta V, wypuszczono z Krasnostawu z pod straży ar-

cyksięcia Maksymiliana, pod warunkiem przysięgi jego i cesarza Rudolfa na to, jako arcyksiążę zrzeka się na zawsze pretensyi do tronu polskiego, i że nigdy tytułu króla polskiego używać nie będzie. — Sejm uznał prawym dekret Zamojskiego na Samuelu Zborowskim, spełniony za zabicie kasztelana Wapowskiego. — Daremne starania o pewne prawidła elekcyi królów. Zygmunt III odjeżdża do Rewla dla widzenia się i dla narady z przybyłym tam ojcem. — Zamojski przywiódł Turków do pokoju. — Pogłoski o zamierzonem przez Zygmunta III odstępstwie korony polskiéj dla arcyksięcia Ernesta. — Król z Rewla wraca do Krakowa 1589. — Turcya zagraża wojną. Król zastawił samborskie ekonomie na uiszczenie żołdu wojskowym. — Ustawa o trwaniu sejmów do sześciu tygodni 1590. — Zygmunt III zamyśla żenić się z arcyksiężniczką Anną. Wedle mniemania tegoczesnych historyków, król Zygmunt III niesłusznie był obwiniony o fanatyzm 1591. Na zjeździe w Lublinie, objawiają się zarzuty przeciw królowi. Niecofny jego zamiar, a jawny co do związku z niemiłą Polakom Austryaczką. — Po układach w Wiedniu o to podpisanych, ślub króla w Krakowie z arcyksiężniczką Anną. — Zjazd w Jędrzejowie i trwoga z podejrzeń na króla o jego umowę z dworem austryackim względem korony polskiéj. — Deputowani z owego zjazdu czynią wyrzuty królowi. — *Sejm inkwizycyjny* nie jest wspomniany w księgach praw krajowych; z dziejopisów tylko pozostała wiadomość, że przez wpływy hetmana Jana Zamojskiego, król, na niektóre zarzuty uznał się winnym, i przyrzekł odtąd działać wedle środków obmyślanych przez stany Rzyczypospolitéj ku utrzymaniu jéj swobód. — Umarł król szwedzki, Jan III, ojciec Zygmunta III 1592 r. — Król polski wyjeżdża do Szwecyi. — Gorliwość Jezuitów z ambony kościelnéj o katolicyzm z potępieniem herezyi, naraża go Szwedom; ocalony od zamachu na życie 1593. — Korono-

wany w Upsalu na króla Szwecyi, zdaje jej zarząd Karolowi, książęciu Sudermanii, stryjowi swemu, i wraca do Polski 1594. — Na sejmie posłowie wzbraniają się od podatku na wojnę z Turcyą. — Za staraniem króla synod wyznania wschodniego w Polsce, wyprawia biskupów swoich do papieża z oświadczeniem posłuszeństwa i unii z kościołem rzymskim 1595. — Wojna domowa z Kozakami. — Król przenosi stolicę z Krakowa do Warszawy 1596. Wyprawia poselstwo do Anglii w przedmiocie handlowym, a do Szwecyi z upomnieniem księcia Sudermanii za nadużycia nadanéj mu władzy 1597. — Za wiedzą sejmu, Zygmunt III wyjeżdża do Szwecyi. — Tam niepomyślnie toczy wojnę z księciem Karolem. — Kończy ją na przyjęciu poniżających warunków, i wraca do Polski 1598. — Wojna w Inflantach z księciem Sudermanii, który opanował Estonię ustąpioną Polsce przez Zygmunta III, jako króla Szwecyi 1600. — Król w Wilnie, zawiera przymierze z carem Borysem Godunowym 1601. — W Inflantach sławne pod *Kirholmem* zwycięztwo Chodkiewicza nad Szwedami. Za radą Jezuitów, król wspiera jawiącego się w Polsce Dymitra, mniemanego *samozwańca*. — Wiedzie go znaczny poczet Polaków w głąb Rosyi pod przewodem Jerzego Mniszcha, wojewody sandomierskiego, który przyrzekł córkę swoję *Marynę* Dymitrowi, skoro ten zasiędzie na tronie 1604. — Sejm w pilnych zebrany potrzebach, rozszedł się na niczem. — Śmierć nagła cara Borysa Godunowa, ułatwia Dymitrowi drogę do miasta Moskwy. — Dymitr po swéj koronacyi, wyprawia poselstwo do Zygmunta III o przymierze i o rękę Maryny Mniszchównéj. — W Krakowie ślub Dymitra z Maryną przez zastępstwo posła w obecności króla polskiego. — Zygmunt III żeni się powtórnie z arcyksiężniczką Konstancyą, siostrą zmarłéj żony. — Urazy Zebrzydowskiego do króla, i ztąd *rokosz* 1605. Car Dymitr zabity; — Maryna w dni kilka po swej

koronacyi, zeszła z tronu do więzienia razem z posłami Zygmunta III i wielu ze znakomitych Polaków 1606. W Polsce wojna z partyą rokoszanów. — Zygmunt III zwycięża ich pod *Guzowem* 1607. — Przebacza Zebrzydowskiemu. Usprawiedliwienie Zebrzydowskiego przez historyków. Rosya żąda mieć carem Zygmunta III, lub syna jego Władysława 1608. Król pod Smoleńskiem 1609. Dozwala koronować syna swego carem. W Moskwie oddano hetmanowi Żókiewskiemu i zaprzysiężono dyploma z podpisem wszech stanów na obranie carem królewica polskiego Władysława. Zygmunt III, to berło, pragnie mieć dla siebie 1610. Nie potwierdza obioru syna. Zdobywa fortecę Smoleńska. Wraca do Polski. Na sejmie w Warszawie, hetman Żołkiewski przedstawia Zygmuntowi III, Wasila Szujskiego, który po zabiciu w Moskwie Dymitra, był carem, przedstawia i braci jego książąt Szujskich 1611. W Moskwie obóz polski głód cierpi. *Kuźma Minin*, kniaź *Pożarski* i kniaź *Trubecki*, oswobodzają swój naród od obcych wpływów. Niedola Polaków w Moskwie. Daremna na Rosyą wyprawa Zygmunta III. Carem obrany z potomków Ruryka po płci żeńskiéj, piętnastoletni Michał Romanow. Związek wojskowy o żołd zaległy, niszczy Polskę, 1612. Złożono w podatkach sto czterdzieści milionów złotych na uiszczenie zaległego żołdu 1613. Zwycięztwo Chodkiewicza pod Smoleńskiem 1615. Oburzeni Polacy warunkami do zgody podanemi przez Rosyą, czynią przeciw niéj wyprawę pod dowództwem królewica Władysława 1616 roku. Szwecya zawiera traktat z Rosyą. Wojna z Turcyą obrażoną napadami kozaków. Polska rozdwaja siłę zbrojną. Traktat Żołkiewskiego z Turcyą z upoważnienia listami króla zawarty w *Buczy* mylnie tłumaczą Turcy co do zamilczanych w nim Wołochów. W Rosyi miasta: *Dorohobuż i Wiazma*, poddają się Polakom, uznając Władysława carem 1617. Wojsko polskie w części zraża się

niedostatkiem żołdu i opuszcza Władysława, a Rosya, ostateczne z nim traktowanie przewleka do silnych mrozów. W Inflantach rozejm ze Szwecyą na dwa lata 1618. Korzystny dla Polski traktat z Rosyą w *Diwelinie* na lat czternaście 1619. Sejm nagradza waleczność królewica Władysława. Zygmunt III, daje cesarzowi Ferdynandowi II, Lissowszczyków w pomoc wojenną przeciw Węgrom. Wojna z Turcyą. Pod *Cecorą* zginął zasłużony hetman w. koronny i kanclerz Stanisław Żółkiewski 1620. Dalsza wojna z Turcyą. Jan Karól Chodkiewicz, wojewoda wileński, hetman wielki litewski, po wielu czynach przezorności i odwagi w ciągu téj wojny, umarł przed samem jéj zakończeniem, zdawszy w obozie pod *Chocimem* swoje dowództwo Stanisławowi Lubomirskiemu, podczaszemu kor. — Sułtan Osman upokorzony klęskami od wojsk polskich zadanemi, zawarł traktat 1621. Wojna w Inflantach z królem szwedzkim Gustafem-Adolfem 1625. Straty w Inflantach, obudziły w stanach sejmujących miłość ojczyzny. Uchwalono podatki. Hołdownik polski, elektor brandeburgski zdradza Polskę w jéj wojnie ze Szwecyą 1626. Przeważne zwycięztwo Koniecpolskiego nad Szwedami w Prusiech. Zdradza Polaków Niemiec, komendant wojsk austryackich, przysłanych w pomoc przeciw Szwedom. Rozejm ze Szwecyą na lat sześć. Bunt kozaków uśmierzony 1629. Polska płaci Austryi za bezczynną pomoc przeciw Szwedom pół miliona czerwonych złotych. Śmierć królowéj polskiéj Konstancyi 1631. Zmiana umysłu Zygmunta III ujmuje naród. Król odstąpił służące jemu prawo do mennicy, na korzyść Rzeczypospolitéj. Śmierć Zygmunta III, i rys jego charakteru pod rokiem 1632.

Ż

Żeromski Chwalibóg, naczelnik związku wojskowego 1661, zabity 1662.

Żołd zaległy, daje powód do niepokojów domowych 1504, 1612, 1659, 1661.

Żółkiewski Stanisław, 1580. Hetman polny kor. 1594, 1595. Zwycięża kozaków; zabiera chorągwie dane im przez cesarza Rudolfa II, byle napadali na Turcyą, bieże ich wodza *Nalewajkę* w niewolę 1596. W Inflantach 1601. Zwycięża Tatarów 1605, 1606, 1607, 1609. Zwycięztwo jego pod *Kluzynem* 1610. Żołkiewski hetman w *Kremlinie* i po wzięciu dyplomu na obranie carem królewica Władysława, obudza zazdrość w otaczających króla pod Smoleńskiem. Zostawia dowództwo w Moskwie nad Polakami Aleksandrowi Gosiewskiemu, a sam idzie pod Smoleńsk do Zygmunta III, aby przyspieszyć przybycie syna jego Władysława do Moskwy. Tryumfalny wjazd hetmana Żołkiewskiego do Warszawy i przedstawienie dostojnych więźniów sejmowi 1611. Mianowany z polnego hetmanem w. kor. 1613. Kanclerzem w. kor. 1617. Zawarł w *Buszy*, upoważniony listami króla, traktat z Turcyą 1617. W wojnie z Turcyą, starzec 73 letni, poległ pod *Cecorą* 1620 r.

Żółkiewski Łukasz 1633.

Żółte-wody 1648.

Zydzi, prześladowani w Niemczech, weszli do Polski za Władysława-Hermana około roku 1096, pomnożono ich przywileje 1279, 1506. Na Ukrainie 1649.

Żydzi w Rosyi 1113.

Zytomierz, miasto, niegdyś w województwie kijowskiem (dziś miasto guberskie Wołynia) 1321, 1393, 1667, 1686.

Biblioteka AP W
T. 2
28076/2